

243243

Кол

MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG
BAND CXLVI

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

ТОМ CXLVI

ПРАЦІ ФІЛЬОЛЬОГІЧНОЇ СЕКЦІЇ
ПІД РЕДАКЦІЄЮ
КИРИЛА СТУДИНСЬКОГО

ЛьВІВ 1927

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG
BAND CXLVI

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

ТОМ CXLVI

ПРАЦІ ФІЛЬОЛЬОГІЧНОЇ СЕКЦІЇ
ПІД РЕДАКШЕЮ
КИРИЛА СТУДИНСЬКОГО

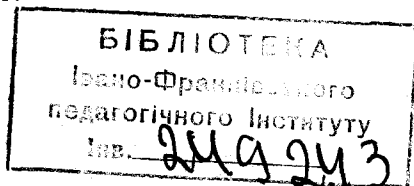
ЛЬВІВ 1927

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

Склад і друк „Записок Н. Т. ім. Ш.“ т. CXLVI почато дня 20 березня 1927 р., а скінчено 10 серпня 1927 р. Працю виконано під зарядом Івана Криловського. Складали складачі: Олександр Панас, Юрій Фрончек й Вячеслав Алтинський. Друкував машиніст Адам Жихевич. Переплетчик: Стефан Гевак.

Зміст CXLVI тому.

1. „Милость Божія“ українська драма з 1728 р. Студія (часть II). Написав Ярослав Гординський . . . ст. 1—32
 2. Львівське „Studium Ruthenum“. Написав Амврозій Андрохович. (Кінець буде) ст. 33—118
 3. Знадібки до української великодньої драми. Подав М. Возняк ст. 119—153
 4. Із збірника Кондрацького кінця XVII в. Подав М. Возняк ст. 155—179
 5. „Марьяна Черниця“ Т. Шевченка (Історія тексту). Написав Л. Білецький ст. 181—202
 6. Ucrainica з журналу »Časopis Českého Museum“ від початку його існування по 1926 рік (1827—1925). Подав Павло Богацький ст. 203—214
 7. Miscellanea (Starovodolazьka Olexandria з 1753 р.). Подав М. Возняк ст. 213—218
-

Inhalt des CXLVI Bandes.

1. „Myłost' Božija“ („Gottes Gnade“). Ein ukrainisches Drama aus d. J. 1728. Studium. II Teil. Von Jaroslav Hordynskýj S. 1—32
 2. „Studium Ruthenum“ in Lemberg. Von Ambrosius Androchovyč. (Schluss folgt) S. 33—118
 3. Beiträge zum ukrainischen Paschaldrama. Von Michael Wosnjak S. 119—153
 4. Aus der Sammlung des Kondračkyj (Ende XVII J. Von Michael Wosnjak S. 155—179
 5. „Mariana Černycia“ des T. Ševčenko (Die Geschichte des Textes). Von Leonid Bilečkyj S. 181—202
 6. Ucrainica in Journal „Časopis českého Museum“ von der Zeit seiner Gründung bis 1926 J. (1827—1925). Von Paul Boháčkyj S. 203—214
 7. Miscellanea (Starovodolazьska Olexandria vom 1753). Von Michael Wosnjak S. 215—218
-
-

„Милость Божія“,

українська драма з 1728 р.)*

Студія *Ярослава Гординського*.

VI. „Милость Божія“ і козацькі літописи.

Попри історичні обставини спричинив написання „Милости Божої“ — по згаданим словам самої драми — також той історичний дух, яким драма перенята. Ще на початку XVIII в. нарікав Теофан Прокопович на занедбання нашої історії¹⁾, а вже 1728 р. маємо цілий ряд визначних українських історичних творів. Без сумніву причинилася до того немало й згадана туга за старими часами підчас тяжкого панування Петра I. Українські історики починають цікавитися перед усім козацькими часами й так входять у круг того оригінального й нового циклю літописів, що витворився від кінця XVI в. під впливом козацьких рухів і польської учености й літератури.

Події того часу підпомагали розвиткови літописного діла і так повстав ряд літописів, дневників і под.²⁾ Найважніші з них є літописи: Самовидця, Грабянки й Величка. На їх звязок із „Милостию Божою“ вказували вже нераз дослідники. Але близший розслід показує що іншого: згадка про ті самі події в різних творах не вистарчає до признання впливу одних памяток на другі, бо відомости про ті події є спільним добром різних людей і різних часів.

Самовидець, що оповідає про події від 1648 до 1702 р.,³⁾

*) Гляди Записки Т. 136—7.

¹⁾ Гл. у згаданій моїй праці про »Владимира« Т. Прокоповича у Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, т. СXXX, ст. 28.

²⁾ В. С. Иконниковъ: Опытъ русской исторіографіи. Т. II. Кн. II. Київ, 1908, ст. 1560—61.

³⁾ Я мав у руках виданне Куліша-Бодяньського: Лѣтопись Самовидца о войнахъ Богдана Хмельницкаго.... (Чтенія въ Имп. Общ. Ист. и Древн. Рос. при Москов. Универс. № 1 і 2. Москва, 1846). Найновіші праці про літопис Самовидця дали рівночасно: М. Петровський:

різниться дуже від „Милости Божої“ вже самим зясованнем причин повстання Богдана Хмельницького. У тім літописі немає негодвання проти польсько-шляхотського стану. Причиною повстання Хмельницького уважає Самовидець тягарі, наложені козакам; але се діло не всієї козацької маси, а тільки реєстрових, признаваних Польщею. Ціле зло бачить Самовидець тільки в тім, що не самі пани управляли маєтками на Україні, а віддавали їх в аренду старостам і Жидам, котрі усему винні. Тому війни Хмельницького є в його очах Божою карою за гріхи; в них бачить Самовидець тільки ряд жорстокостей черни супроти державців. Козацька верства не тішиться його прихильністю, він противний злуці козацтва з поспільством. Також не долюблює він Запорожців. Відносно до польського правительства у Самовидця видні шляхотсько-роялістичні традиції; опісля переносить він свої симпатії на російських царів. Близше порушили його хиба релігійні відносини на Україні, котрі він уважає одною з причин воєн Хмельницького. Та все таки йому не подобається жорстоке поведенне з католиками й католицькими святинями. Супроти Б. Хмельницького він здержаний у похвалах.¹⁾ Та помимо того видно у Самовидця безсумнівний, хоч своєрідний патріотизм, що виявлявся у всеж таки прихильній оцінці повстання Б. Хмельницького. А ті погляди літописця пояснюють дослідники тим, що він належав до значнійшого козацтва, а навіть пізнійше до козаків — земельних власників. Вказують навіть на назву автора сего літопису, яким мавби бути колишній козак Ніжинського полку Роман Ониськович Ракушка-Романовський.²⁾ Так між літописом Самовидця й „Божою Милістю“ може бути хиба мало схожого.

Але є також спільні точки. Про війни Хмельницького оповідає Самовидець, що їх причиною було „отъ Ляховъ на православіе гоненіе и козакамъ отмщеніе... отъ жидовъ... кривда“, й великі їх „чинши..., поволовщини, дуди, осыпъ, мѣрочки сухіе, зъ жорновъ плату и иное отниманіе фолварковъ“.³⁾ Останні

До питання про певність відомостей літопису Самовидця й про автора літопису (Романа Ракушку-Романовського). Записки Ніжинського Інституту Народньої Освіти. Кн. VI (1926 р.). Ніжин, 1926, ст. 1—80, і Ол. Оглоблін: До питання про автора Літописа Самовидця. Записки істор.-філ. відділу У. Т. Н. Київ, 1926.

¹⁾ Иконниковъ: *op. cit.*, ст. 1562—7. Докладнійше про ці погляди Самовидця говорить Петровський, *op. cit.*, ст. 61 і д.

²⁾ Тому питанню й присвячені згадані праці Петровського і Оглобліна. ³⁾ Літопись Самовидця, ст. 6—7.

слова нагадують жалоби Хмельницького в драмі (II, 1) на очковій под. Слова літопису: „лѣпшое пошановання абы жидищевѣ спроскому было, анѣже найлѣпшому христіяниновѣ Русиновѣ“¹⁾ — дуже подібні до слів Хмельницького в драмі (II, 1):

„Козака и за Жида не важать: милѣйшій
Имъ Жидь, нижели Русинъ, и весьма честнѣйшій.“

Вкінці Самовидець згадує, що коли Хмельницький потягнув аж під Замость, „Орда съ козаками по самую Вислу пустошили“.²⁾ Се нагадує оповідання Вісти (III, 2): „А по Вислу границу тебѣ закопавши.“ Але тих місць із літопису Самовидця за мало, щоби говорити про його вплив на нашу драму. Автор „Милости Божої“ не знав літопису Самовидця — різниці між тими творами надто великі.

Літопис Григорія Грабянки обіймає події на Україні від найдавніших часів до 1709 р., але оповідає головно про Хмельницького. Причиною його повстання признається гніт України й унію, про котру говорить з погордою. Хмельницький являється ідеалом.³⁾ Такі погляди зближають Грабянку де в чім до „Милости Божої“. Для нас важно піднести, що Грабянка — по власному признанню — користувався й польськими письменниками, між іншими поемою Самуїла Твардовського „Woyna domowa“.⁴⁾

Але спільних точок між літописом Грабянки й нашою драмою також небогато. В оповіданню про Хотинський бій говорить коротко про се, як козаки здержували турецьку силу, як впали в турецький табор і приневолити Турків до мира.⁵⁾ Одначе се оповіданне надто загальне й тому годі сказати щось ближше про його відносини до „Милости Божої“. Згадуючи про обиди України з боку Поляків, пише Грабянка, що вони „отъ всякого бидла и пчель десятое взимаху“ і т. д.⁶⁾ Хоча і Хмельницький у драмі вчисляє подібні тягарі, всеж таки ясне, що не Грабянка був тут жерелом нашої драми. Більше вже зближається до тексту „Милости Божої“ вчисленне кривд України після козацьких рухів з 1638 р.: „и въ тѣхъ часѣхъ поставиша дани; дуди нѣякись, повивачное и пороговшину, подимное и поголовщину, очковое, ставщизну, поемщизну, сухомельщину“.⁷⁾ Але се оповіданне Гра-

1) Idem: ст. 10. 2) Idem: ст. 12.

3) Иконниковъ: op. cit., ст. 1576—9.

4) Лѣтопись Григорія Грабянки. Изд. Врем. Коммис. для разб. др. акт. Київ, 1854, ст. XIX.

5) Idem: ст. 27. 6) Idem: ст. 32. 7) Idem: ст. 29—30.

бянки опирається на чужому жерелі. Дальше оповідає літопис, що Хмельницький, побачивши насильства з боку Чаплинського, сказав: „Ляхи насъ Козаковъ озлобляютъ, еще Козацкая не умерла мати!“ А коли його випустили з темниці, промовив він: „Живъ Богъ и козацкая не умирала мати! Не все еще Чаплинскій у мене побралъ, когда шаблю въ рукахъ маю.“¹⁾ Хоча сі слова згоджуються місцями дослівно із словами Хмельницького в „Милости Божій“, вони не можуть служити доказом впливу літопису на нашу драму. Подібні слова стрічаємо й у інших літописців і всі автори черпали із спільного третього жерела. Епізод із потопленням Поляків у Дніпрі розказаний і у Грабянки,²⁾ але в драмі він має деякі інші подробиці. Натомість Грабянка подає промову Хмельницького до Запорожців,³⁾ подібно, як „Милость Божія“, хоч аргументація Хмельницького у Грабянки зовсім инша. У бою під Пилявцями здобули козаки — по словам літопису“ — „сто тысящъ фурмановъ кованихъ... рисъ, пупки, соболъ, спряти покоевіе, обитя и начиня отъ злота и сребра столовое, ванни, конви, имбрики, мѣдници, наливки, пашти, цукри, фарини, клѣбоне, поливки“ й ин.⁴⁾ Вичисленне здобутих предметів докладнійше, як у драмі. Вкінці літопис порівнює нераз Поляків із заяцями, подібно як драма.

З усього видно, що „Милость Божія“ не користувалася літописом Грабянки (н. пр. літопис числить польського війська під Пилявцями 60.000,⁵⁾ а драма більше 30.000).

Літопис С. Величка⁶⁾ заховався неповний. Загинули між иншим отсі частини: на самім початку 10 сторін; початок універсалу Остряниці про гніт із боку Поляків; кінець I частини й цілі II, III, IV й V частини, що обіймають події 1648 — 1652 рр.⁷⁾ Свій літопис написав Величко 1720 р., а довів його до 1700 р. Його характеризує схолястицизм і вітєватість, унасліджені по Київській Академії. Величко виводить від Польщі всі нещастя України: упадок обичаїв, церкви й ин. Він хотів зобразити лицарську відвагу й геройські подвиги сармато-козацьких предків. Героєм українського народу вважає він Богдана Хмельницького, котрого на-

1) Idem, ст. 34. 2) Idem, ст. 42.

3) Idem, ст. 43—4. 4) Idem, ст. 55—6.

5) Idem, ст. 53.

6) Його видала »Временна Комиссія для разбора древнихъ актовъ« п. н.: Лѣтопись Самоила Величка. Томъ первый. Київ, 1848.

7) Idem: ст. I—III.

зиває другим Мойсеєм. Про Україну каже, що се „мила отчизна, матка наша“.¹⁾

На се, що автор „Милости Божої“ міг користуватися літописом С. Величка, вказував вже Петров, бо оповідання нашої драми про Хотинську війну згідне з оповіданням Величка.²⁾ Але Петров не заглянув до тексту літопису, а покликався тільки на переповідженне його М. Максимовичем.³⁾

Сам Величко признається до користування поемою Самуїла Твардовського „Woyna domowa“, виданою в Каліші 1681 р.⁴⁾ зазначаючи, що: „оминувши непотребства панигиричніє и поетицкіє... самое точію военное (якъ слѣпій держачися плоту) виводилемъ дѣйствіє; и любо для трудности вѣршовой сенсъ Твардовского въ нѣкоторихъ мѣсцехъ перемѣнялемъ, гисторіи еднакъ и дѣйствія военного истности не перемѣнимемъ; развѣ чого въ Твардовскомъ не ставало, тое... доложилемъ“⁵⁾ Сі слова важні для оцінки тексту літопису. Заходами Величка й переклад частину поеми Твардовського писар Лубенського полку Стефан Савицький.⁶⁾ Сей переклад поміщено у збірнику, написанім 1728 р. з припоручення Величка.⁷⁾

Найважнішою причиною воєн Хмельницького признає Величко, як і „Милость Божія“, гніт Українців. І, згадавши, подібно як і драма, що Хмельницький „за волности Козако-рускіє поднялъ войну противъ Поляковъ“,⁸⁾ оповідає Величко, що „панове державци Польскіє и ихъ дозорци... своимъ неситимъ желаніємъ, зъ людскимъ утѣсненіємъ и обидами... чинили удовлетвореніє“.⁹⁾ А коли уже те бачив Хмельницький, то він „братерскимъ а праве отческимъ на тое уболѣваль сердцемъ, и всегда мыслиль о способѣ томъ, чрезъ которій би возмоглъ... полезнѣйшое що погибающей Украинѣ сотворити“.¹⁰⁾ Тут пригадується нам стаття Хмельницького

¹⁾ Иконниковъ: Опытъ русской исторіографіи. Т. II. Кн. II. Київ, 1908, ст. 1584—1592.

²⁾ Петровъ: Очерки, ст. 265.

³⁾ Максимовичъ: Собрание сочиненій, ст. 369—70 (із статі: »Сказаніє о гетманѣ Петрѣ Сагайдачномъ«).

⁴⁾ Samuel ze Skrzypny Twardowski: Woyna domowa z Kozaki u Tataru i т. д. ч. I і II. Каліш, 1681.

⁵⁾ Лѣтопись Самоила Величка, I ст. 5—7.

⁶⁾ Величко: Лѣтопись, IV, ст. VI.

⁷⁾ Величко: Лѣтопись, IV, де сей переклад надрукований на ст. 1—84.

⁸⁾ Величко: Лѣтопись, I, ст. 21—2.

⁹⁾ Idem: ст. 23. ¹⁰⁾ Idem: ст. 27.

з нашої драми, котрого так вражають кривди козаків і котрий продумував над тим, як би то Україну ратувати. А як ідеально думав Величко про Хмельницького, се видно із отсих його слів: „Ибо Всемогущій Богъ и всяя твари Содѣтель, видяй зъ имперею, отъ найвишого слави Свояя престола, возносящаяся до небесъ Капернауи и титули Полскіе, и озлобленіе, аки люду Израилскому Египетское, вѣрнихъ въ Православіи непозиблемомъ застающихъ Малоросіянь, рабъ своихъ: посла имъ яко Мойсея того, о немъ же пишемъ, Богдана Хмельницкого, и даде ему смисль и разумъ, чрезъ которій би возмогль отъ такъ тяжкого ига Лядскаго волній Малоросійській народъ освободити, и въ вождельнуную таки пріоблекти свободу. Чрезъ тотъ убо отъ Бога собѣданный разумъ, онъ Хмельницкій“ і т. д.¹⁾ А немов парафразуючи сі слова, говорить Україна в „Милости Божій“:

„Иже древле съ Моисеомъ милость сотворивый,
И тѣмъ Израильское племя свободивый
Отъ работы Египта, провель по пустыни
Столпомъ сугубымъ: ты самъ, ты тожде и нынѣ
И Богдану моему яви неизмѣрну
Благодать твою! Буди вожду правовѣрну
Столпъ крѣпости, отъ лица враговъ заступая
И правовѣрныхъ его воевъ защищая“... (III, 1.)

Се місце дійсно зближає літопис Величка до „Милости Божі“. Але порівнянне з Мойсеєм може бути також *locus communis*, зачerpнений обома авторами із св. Письма.

Між причинами повстання Хмельницького підчеркнено в літописі дуже також релігійні справи, заведенне унії; а ми бачили, з якою ненавистю відноситься до унії „Милость Божія“.

Сцену (II, 1), в котрій Хмельницький промовляє до Запорожців, а вони годяться устами кошового станути по його боці, розказано у Величка ледви кількома словами: „тогда заразъ единими усти и единымъ сердцемъ все войско Хмельницкого Гетманомъ своимъ назвало... а въ замислахъ его военныхъ противъ Поляковъ стояти при немъ всегда до остатной утрати живота своего обѣщалось“.²⁾ Визначну ролю в приготуваннях Хмельницького до війни відіграє кошовий отаман,³⁾ а він у драмі відповідає Хмельницькому іменем Запорожців.

Безпосередно по сім іде в драмі жива сцена, в котрій Хмельницький допитує козаків, що прибули до нього. Величко оповідає про се докладнійше, але відмінно, як у драмі. Видно, що

¹⁾ Idem: ст. 31. ²⁾ Idem: ст. 51. ³⁾ Idem: ст. 51 і д.

не Величко був тут жерелом для нашого автора. В літописі є також згадка (хоч зовсім загальна й коротка) про те, що козаки готові піти з Хмельницьким, „недбаючи на тую присягу, которую Гетманамъ по неволѣ и подъ оружіемъ виконати мусѣли“.¹⁾

У XVII розділі I частини подає Величко універсал Хмельницького, розісланий по Україні зпід Білої Церкви. Там говорить між іншими й про се, що Поляки заборонили Українцям і розмовляти, а тоє „устъ заключеніе, поневажъ милость Божая всемогушая благословила и помогла намъ оружіемъ нашимъ военнимъ отсѣкти и отомкнути, побѣжденіемъ знаменитимъ... Поляковъ, супостатовъ нашихъ, теди да будетъ отъ толь присно хвалимо и превозносимо имя Божественное, яко презрѣ бѣдъ и утисковъ, воздыханія и слезъ Вашихъ, чрезъ Поляковъ пролитихъ и проливаемыхъ“.²⁾ Згадка про Божу Милість нагадує основний мотив нашої драми, а дальші слова літопису подібні до слів Хору III-ої яви, де співається похвальну пісню Богу за побіди Хмельницького і де маємо й вислів, що Бог „призрѣвъ на бѣдну свыше сиротину“. Свій універсал звертає Хмельницький до всіх, „кому мила вѣра благочестивая, отъ Поляковъ на Унѣю претворяемая; кому зъ васъ любима цѣлость отчизни Вашей, Украины Малоросійской и честь Ваша шляхетская отъ Поляковъ ругаемая, уничтожаемая, весма посмѣваемая и попираемая“³⁾ — збираючи тими словами коротко причини війни. Дальше в тім універсалі сказано про згадувану вже присягу, що козаки „слушне тую присягу свою скасовавши, которую на вѣрность Гетманамъ Короннимъ... подъ оружіемъ Лядскимъ яко неволники и плѣнники виконати были принуждени: когда сами Поляки до зломання тоей присяги суть виною и початкомъ, сами первѣе поламавши“...⁴⁾ Се місце могло піддати авторови „Милости Божої“ гадку вложити в уста Хмельницького виясненне, що повстанне козаків на ділі не є зломаннем присяги. Тільки Хмельницький у драмі йде дальше й не признає тут зовсім ніякого зломання присяги.

До I тому літопису Величка додані ще виїмки з дневника Матія Титлевського, доповнені іншими жерелами, про Хотинську війну.⁵⁾ Деякі уступи сего дневника уважає Петров (покликуючись на Максимовича) — як згадано — важними й для генези „Ми-

1) Idem: ст. 61.

2) Idem: ст. 84.

3) Idem: ст. 85.

4) Idem: ст. 86—7.

5) Idem: Приложеніе, ст. 5 і д.

лости Божої“.¹⁾ І справді, се обширне оповідання говорить, подібно як і „Милость Божія“ (II, 1), про численні напади Турків і Татар на козацький табор, про кількакратний напад козаків на турецький обоз, про мир з Османом і про подяку короля козакам. Але в дневнику Титлевського поставлені заслуги козаків у тім бою на рівні із заслугами Поляків, нічого тут не згадано про виратування Польщі козаками і, розуміється, про яку небудь неохоту з боку Поляків супроти козаків. Замітне також, що в драмі не згадано ні словечком про Сагайдачного й про його рани, одержані під Хотинном. Так на загал не можна бути певним, чи „Милость Божія“ користувалася тут Величком, бо вістки про бої під Хотинном могла вона взяти й з іншого, може якого загально відомого жерела. Не переконує мене й згадка Величка про загін козаків від Чорного Моря аж під Царгород,²⁾ про що також згадується в „Милости Божій“. Як покажу далі, наша драма користувалася в оповіданню про Турків і Татар справді іншим жерелом. На загал бачимо, що літопис Величка має деякі замітні анальогії (навіть у фразеології) до „Милости Божої“. Але тому, що ті подібности стрічаються власне там, де можна припускати третє жерело, не можна з усею певністю говорити про вплив літопису С. Величка на нашу драму.

VII. Вплив народніх пісень і книжних віршів.

Коли справу впливу козацьких літописів на „Милость Божю“ — як дуже непевну й сумнівну — належить полишити на боці, то далеко більше реального мають у собі вказівки Антоновича й Драгоманова на звязок нашої драми з народніми піснями про Хмельницького.

Хор I дії поставили Антонович і Драгоманів у звязок із двома піснями³⁾: із пісню про битву над Жовтими Водами⁴⁾ і з пісню про побіди Перебийноса.⁵⁾ Воно справді можливо, що й форма сеї хорової пісні в драмі повстала під деяким впливом народніх пісень (вона н. пр. зближена подекуди до галиць-

¹⁾ Максимович зазначає, що своє оповідання про Хотинську війну взяв із літопису С. Величка, котрий опирається на рукописних козацьких літописях. (Сочиненія, ст. 370.)

²⁾ Величко: Лїтопись, I, Приложенія, ст. 11.

³⁾ Антоновичъ и Драгомановъ: *op. cit.*, ст. 143.

⁴⁾ *Idem*: ст. 18—20 — у трех варіантах.

⁵⁾ *Idem*: ст. 39—42 — у 5 варіантах.

кого варіянта пісні про бій над Жовтими Водами.¹⁾ А слова Хору, що колись будуть Поляків

„По лѣсахъ гонити,
По рѣкахъ топити,
Зъ склеповъ выдирати,
Ажъ за Вислу гнати“ —

нагадують дійсно слова народньої пісні про се, як то під Жовтими Водами „не один лях лежить головою в воду“²⁾ або як то Перебийніс „решту топить водою“³⁾ і як

„Загнали ляхів за річку Вислу,
Що не вернуться і в три роки!“⁴⁾

При жалобах Хмельницького на поневір'яння України Жидами (II, 1) вказують Антонович і Драгоманів на паралелі з думами про гніт України Жидами-арендарями⁵⁾ й про Корсунську битву.⁶⁾ Одначе звязок нашої драми з тими думами тільки загальний. В думках, подібно як у драмі, згадується про се, як то козаки мусіли Жидам кланятися, але з одного боку в драмі не згадано про таку характеристичну річ, як арендованне церков Жидами, а з другого боку в сих думках не говориться про се, що Жид милійший Полякови над Русина-козака, як се сказано в драмі. Тому можна сумніватися, чи автор драми користувався тими думами.

При кінці своєї промови говорить Хмельницький у драмі до Запорожців, починаючи словами пісні Мазепи:

„Только вы всѣ въ едень гужъ со мною тягните,
А отчизны и вѣры своей не дадите
Православной до конца отъ нихъ пропадати
И козацкой на вѣки славѣ исчезати.“

Антонович і Драгоманів добачують тут аналогію до дум про Хмельницького й Барабаша⁷⁾ і до згаданої думи про гніт України Жидами. І справді при сих словах драми нагадується зазив Хмельницького в думках: „Віри своєї християнської у по-

¹⁾ Idem: ст. 19—20. ²⁾ Idem: ст. 18.

³⁾ Idem: ст. 39. ⁴⁾ Idem: ст. 40.

⁵⁾ Idem: ст. 20—30 — 3 варіянти. У Філярета Колесси: Українські народні думи. Львів, 1920, ст. 137—140.

⁶⁾ Антонович і Драгоманів: op. cit., ст. 32—6. Колеса: op. cit., ст. 134—6.

⁷⁾ Антонович і Драгоманів: op. cit., ст. 3—15. Колеса: op. cit., ст. 129—133.

ругу вічні часи не подайте!“¹⁾ Зрештою замітніших аналогій між тими думами й драмою не має.

Вкінці оповідання Вісти (III, 2) про страх поміж Поляками й про радість на Україні з приводу повстання Хмельницького — ставлять Антонович і Драгоманів у звязок²⁾ із згаданими піснями про побіди Перебийноса, про побіг шляхти з України³⁾ й про очищення України від Поляків.⁴⁾ В пісні про Перебийноса співається, як то „ляцькую славу загнав під лаву“, як „лях від страху вмирає“.⁵⁾ Перебийніс — се Максим Кривоніс, про якого згадує й наша драма. Згадка в пісні про страх Поляків має свою аналогію в живих образах драми, якими вона зображає перестрах Поляків. Також пісня про очищення України висловлює радість, подібну як у „Милости Божій“:

„Та не має лучше, та не має краще,
Як у нас на Вкраїні:
Та не має ляха, та не має жида,
Не має Уніи.“⁶⁾

Тільки в „Милости Божій“ тая радість України висловлена багато ширше.

Вже з тих кількох прикладів видно, що наша драма стоїть без сумніву під досить значним впливом народніх пісень. Таких аналогій більше від тих, що їх зазначили Антонович і Драгоманів.

В думі про битву над Жовтими Водами говорить Хмельницький: „А я ляхів не боюся і гадки не маю“⁷⁾ згідно з легковажним відношенням Хмельницького до Поляків у драмі.

В однім варіанті думи про гнет України Жидами-арендарями співається, що Хмельницький

„старими жидами орав,
А жидівками боронував.“⁸⁾

що підходить до слів Хору I дії про те, як то Поляків будуть „въ ярмо закладати“.

У варіанті пісні про Перебийноса співається:

„Не попустимо ляхви із Польщі,
Поки нашої жизности.“

А Кошовий у драмі (II, 1) немов парафразує сі слова:

¹⁾ Антонович і Драгоманів: *op. cit.*, ст. 7.

²⁾ *Idem*: ст. 153. ³⁾ *Idem*: ст. 48—9.

⁴⁾ *Idem*: ст. 49—51. ⁵⁾ *Idem*: ст. 40.

⁶⁾ *Idem*: ст. 49. ⁷⁾ *Idem*: ст. 18. ⁸⁾ *Idem*: ст. 28.

„Поки сили нашає, поки духа стане,
Будемъ себе боронити, вельможный гетьмане!“

І дальше:

„Будемъ себе и матку нашу боронити,
Аще намъ и умерти, будемъ Ляховъ бити!“

І про козацьку славу, на яку в драмі кладеться таку вагу, співають народні пісні про Хмельничину, як н. пр. у варіанті пісні про очищення України від Поляків:

„Гей щоб наша червона китайка, гей, гей не злиняла,
Та щоб наша козацькая слава, гей, гей, не пропала.
Гей щоб наша червона китайка, гей, гей, червоніла,
А щоб наша козацькая слава, гей, гей, не змарніла.“¹⁾

В іншій пісні говорить Ничай:

„Як я маю, козак Ничай, звідси утікати,
Славу свою козацькую марне потеряти?“²⁾

Та не тільки у звязку з народніми піснями стоїть наша драма; вона знала й сучасні писані вірші, як се показує хочби й отсей уривок вірші про Жовтоводську битву, де говорить про Поляків:

„Милішъ вамъ жиди збойці,
Ніжъ запорожці молодці,“³⁾

подібно, як у драмі жалується Хмельницький (II, 1), що для Поляків милійший Жид, як Русин.

Ще більше матеріялу для нашої драми доставили сучасні Хмельничині польські, а може й латинські вірші, з яких „Милость Божія“ бере просто цілі фрази й уступи. Про се легко переко-
нати хочби з гарної збірки Івана Франка, де надруковано й об-
говорено 30 таких вірш.⁴⁾

Як і наша драма, признають і сучасні польські вірші головною причиною повстання козацтва — безсовісні угнітання підданих і приязнь панів із Жидами.⁵⁾ Хмельницький нарікає нераз у драмі на непошанованне чести козаків і „Русинів“ взагалі; потверджуючи ті слова, називають сучасні польські вірші козаків такими епітетами, як: „nieprzyiaciel sprosny“, „zła czerń“, „kozak brzytki“, „śmiecie wzgardzone“.⁶⁾ Сучасні Поляки відчували також виразно свій релігійний антагонізм до козацької маси, а козаків

¹⁾ Idem: ст. 50. ²⁾ Idem: ст. 56. ³⁾ Idem: ст. 136.

⁴⁾ Іван Франко: Хмельничина 1648—1649 років у сучасних віршах. У Львові, 1898.

⁵⁾ Idem: ст. 10. ⁶⁾ Idem: ст. 21.

до себе. Тому латинська вірша п. з. „Wiersze kozakowi Chmielnickiemu przypisane“ каже:

„En Schismatici, cohors Tartarici
Necant rebelles, clerum ac fideles!“¹⁾

А й самі події Хмельничини малюють сучасні польські вірші словами подібними, як і „Милость Божія“. Вірша „Na uciekających z pod Pilawiec“ говорить про польських жовнірів як про „korpę zaiąców“²⁾ — вислів, з яким ми зустрічалися і в літописі і в нашій драмі. А „Żaloszny lament na rozproszone woyska pod Piławcami“ так згадує про втеку Поляків за Вислу:

„Leda wiatr wionie na serca lękliwe,
Obumieraia z strachu ledwo żywe,“³⁾

що „Милость Божія“ парафразує (III, 2):

„А ляхамъ такъ страшно, что гдѣ либо повѣють
Вѣтры, всѣ, же Хмельницкій идетъ, разумѣють.“

А до слів драми, що Поляки під Пилявцями:

„Знову всѣ въ безвѣстная мѣста повтекали,
Якъ тилько въ полю въ очи Хмельницкому стали“

маємо аналогію в словах вірші „Nagrobek xiążęciu Dominikowi“:

„A potem pod Pilawce przyszedłszy ochotnie,
Widząc nieprzyziaciela uciekał sromotnie.“⁴⁾

і в „Epitaphium Ducis Dominici“: „Hostem vidit et fugit“.⁵⁾ Коли драма згадує про се, як то „зъ ксендзовъ живыхъ шкуры, якъ зъ барановъ лупили“, то й „Pieśń o kozackiey woynie anno 1648“ знає подібне:

„Bo xięży w mazi smażyli,
Z drugich wyciągali żyły,
Pasy darli z katolików.“⁶⁾

Так бачимо, що автор „Милости Божої“ знав народні думи, пісні й сучасні Хмельничині вірші та черпав із них нераз, додаючи тим своєму творови більше живописности й сили слова.

VIII. Поема С. Твардовського — головним жерелом драми.

Одначе головним жерелом історичних відомостей нашої драми була згадана польська поема Самуїла Твардовського „Woyna domowa“, що вийшла повним виданням у Каліші 1681 р.

¹⁾ Idem: ст. 21, 57 і 58. ²⁾ Idem: ст. 80.

³⁾ Idem: ст. 86. ⁴⁾ Idem: ст. 92.

⁵⁾ Idem: ст. 93. ⁶⁾ Idem: ст. 96.

Се був твір загально відомий на Україні. „Милость Божія“ декуди тільки парафразує цілі місія сеї поеми.

Згадуючи про давні славні діла козаків, оповідає Твардовський (затримую правопис оригіналу):

„A dzieł ich dawniejszych
Tu nie licząc, Co mogło naszych lat późniejszych
Turkom bydź straszniejszego? Iako kiedy dali
Nád tysiác mil w — Azyą samę zaiezdali?
Wyścinali Trapezunt, Synop zgruntu znieśli,
I pod Konstantynopol nie raz sam podeśli,
Prętkością niesłychaną mury okurzywszy:
Ale nie mniej i ziemią bywali szczęśliwszy.
Nádewszytko, z — Ossmanem, gdy nam wszystko Czolo
I przed mur wytrzymali.“¹⁾

Майже дослівно місцями парафразує ці слова „Милость Божія“ (II, 1):

„Я не воспоминаю
Древнихъ оныхъ дѣлъ нашихъ, како же ихъ маю
Изрещи, не вѣмъ, ибо не токмо ихъ полно
Было на земли, но и на морѣ довольно.
Свѣдѣтель есть Трапезонтъ на пень посѣщенный,
Свѣдѣтель есть и Синопъ, зъ землею смѣщенный.
Являютъ и оные славные подходы
Ажъ подъ Константинополь“ —

і дальше про Османа:

„А козаки первые когда мужественно
Выдержали инкурсы“ —

Але у польському письменстві є й ціла велика поема, присвячена Хотинській війні 1621 р., п. н. „Wojna Chocimska“, написана по 1673 р. Вацлавом Потоцьким, як нині загально признано. Друком видано її уперве що йно 1850 р.,²⁾ але в рукописі була вона певно відома може й незабаром по написанню. В нашій драмі є виразний слід познайомлення з сею поемою; бо в оповіданню про походи козаків під Константинополь читаємо:

„или и народы
Самые тамошніе, ихъ же веси, гради,
Хутори, егда и самъ Салтанъ, вертогради
Своя обходяще, зрѣлъ, иные спалили,
Иные же въ нивочто тако разорили,

¹⁾ Twardowski: Wojna domowa — i т. д. Woyny domowej pierwszey z Kozaki i Tatory Poczawszy od Korsuńskiego aż do Pakt Zborowskich. W roku 1648 i 1649. Część pierwsza. Punkt I, ст. 4.

²⁾ Гл. про се: І. Франко: Студії, стор. 255.

Что который пихою надмень, обладати
Цѣлымъ свѣтомъ мнѣль себе, обаче признати,
Радъ не радъ, истинную храбрость превелику,
Козакамъ понужденъ былъ.“

Се місце живо нагадує слова „Wojny Chocimskiej“:

„Z drugiej strony kozacy, naród także ludny,
Spadłszy mskłemi z porohów swego Dniepru sudny,
Oświecą Czarne morze, i tej, co Podole,
Orda, trwogi nabawią Konstantynopole.
Ci pobrzące fortece i portowe zamki,
Których podziśdzień sterczą okropne ułamki,
Głębiej, niżli na pięć mil w krąg zapadłszy w zlemię,
Ogniem i mieczem niszczą bisurmańskie plemię.
Często po swych dzardynach, gdzie się Flora poci
Balsamem, gdzie rozkoszne pomarańcze złoci,
Częstokroć po zwierzyńcach przechodząc się hardy
Sultan, gdy patrząc na lwy cieszy się i pardy,
Razem ognie kozackie urażą go w oczy.“¹⁾

Та повернім до поеми Твардовського. У згадці про заслуги козаків для Польщі (про се говорить із притиском також наша драма) каже Твардовський:

„pokiśmy się złotym
Cieszyć mogli pokojem, i bezpiecznie sobie
Koło Dniepru i Suły, na uszy spać obie“.²⁾

Останні слова повторяє до слова й драма, коли каже про Поляків (II, 1):

„А они за нами, якъ за муромъ, стояли,
Или и на обѣдвѣ уши еще спали,
Ворочуячися.“

А як у драмі I, 1 кінчиться знаменними словами:

„Не отобрали еще Ляхи намъ остатка:
Живъ Богъ, и не умерла козацкая matka“ —

так се тільки переповідження слів польської поеми, де сказано про Хмельницького:

„Ze miał szablę w — rękę:
Ani ieszcze Czapliński pobrał mu ostatka:
Żyie Bog: i Kozacka nie umarła Matka“.³⁾

Очевидно відси дісталася тая фраза й до козацьких літописів — тому й не дивно, що вони годяться в тім місці з нашою драмою.

1) Wacław Potocki: Wojna Chocimska, Poemat w 10 częściach. Warszawa, 1880, стр. 90.

2) Twardowski: op. cit., стр. 5. 3) Idem: стр. 6.

А ось що Твардовський оповідає про події, представлені в II, 2:

„Więc skoro dni chwalebne Wielkonocne miną,
 A od Słońca zagrzone lody się rozplyną,
 Za porą tą podaną i wdzięczną pogodą,
 Zeby mogli¹⁾ tym sposobniey i ziemią i wodą
 Zbiega swego nagonić, wsadziwszy w—Baydaki,
 Regestrowe wyprawi Dnieprem wprzod Kozaki.
 A iednakże i tedy, coś iuż zrozumiawszy
 Ponich z—Cery, przysięgę od nich odebrawszy.
 Z—dwieма zaś Ochotnika przebrańszych tysięcy,
 Każe w—pole Synowi. Sam także co прęcy
 Pospieszycь ma za niemi.“²⁾

I дальше:

„Owi także przysiężni radzi tey pogodzie,³⁾
 Nа Woyskową Starszynę gwałtem się rzuciwszy,
 I oraz ich ze Znaki w—Dnieprze potopiwszy;
 Do niego się kinęli.“⁴⁾

Тут, здається, драма опиралася на іншим жерелі або переробила се оповідання Твардовського зовсім свобідно.

Оповідаючи про бій під Корсунем, згадує Вість у драмі (III, 2), що Хмельницький загнав тут ворогів у ліс. Се, здається, свобідна перерібка вістки Твардовського:

„Тym czasem Nieprzyiaciel zasiekł lasy wszędy,
 I przekopy pokopał. Jednakże i tedy
 Dną się gwałtem.“⁵⁾

А челядь утікла з кіньми „Gzie po lásách, po ługach, Chłopi іe zbierali.“⁶⁾

У неволю попали під Корсунем — по Твардовському: гетьман, Сінявський, Бігановський, Яскольський, Одрживольський, Балабан;⁷⁾ драма знає: гетьманів Потоцького й Калиновського, Сінявського, Бігановського, Яскольського й „инни тамъ многие“.

Колиж дальше у Твардовського сказано:

„W—ostatku znakomitszy wszyscy pomani,
 Dostali się Tatarom. A społ i Hetmani
 Poszli z—sobą do Krymu“⁸⁾ —

то мов відгомін тих слів говорить Вість у драмі: „Пошли въ слѣдъ Шембрака и Сапѣга искати.“

¹⁾ Гетьман Потоцький. ²⁾ Twardowski: op. cit., ст. 7.

³⁾ На вістку про бій під Жовтими Водами.

⁴⁾ Twardowski: op. cit., ст. 7—8.

⁵⁾ Twardowski: op. cit., ст. 10.

⁶⁾ Ibidem. ⁷⁾ Ibidem. ⁸⁾ Ibidem.

В Нестерварі — по Твардовському — заперлося багато шляхти: „Cokolwiek z—pod Korsunia uszło nie dobitych“¹⁾; а в драмі Ганджа і Остап „Ляховъ недобитыхъ подъ Корсунемъ добили“ — знов тільки перерібка слів польської поеми.

Видані шляхтою Жиди в Нестерварі боронилися три дні, аж:

„Wyścinani nakoniec zarownali trupem
Przykop wszytek,“²⁾

що в драмі перероблено досадно: „Глибокій ровъ Жидовскимъ стервомъ заровняли.“

По здобуттю Нестервару Остапом допускалися побідники великих звірств, між иншим:

Z—skor wyzuwszy Xiężą
Zabiiáli dopiéro“³⁾ —

а в драмі: „Зъ ксендзовъ живыхъ шкуры, якъ зъ барановъ лупили.“

Драма згадує про утечу Поляків за Вислу, а й Твардовський говорить про се насмішливо:

„Toż dopiero z—przykładu i Kłęski tey cudzy
Po wszytkiey Ukrainie zabali się drudzy.
Ze w żadne nie ufaiać Twierdze i Ostrogi,
Ku Wiśle się co żywo posunęło wnoگی.“⁴⁾

А про Кривоноса знає польська поема таке:

„Aż z Podola nowina, o wziętym iuż Barze
Świeżo od Krzywonosą“,

а по здобуттю Бару:

„Toż po Domach, po Sklepach, a naupilniey Lachow
Z—pochodniami szukaiąc, tych z—pod strzech i dachow
Mizernie wywłoczyli.“⁵⁾

В драмі перероблено се місце досадніше:

„Кривонось въ Барѣ взятомъ отъ себе гуляеть,
Ляховъ въ склепахъ и домахъ зъ свѣчками шукаеть,
А инныхъ зъ подъ стрѣхъ тягнеть, якъ воробціовъ много.“

Драма подає число польського війська під Пилявою на більш як 30.000. Те саме каже й Твардовський:

„ktorego bydź więcy
Nad trzydzieści popiszą do boiu tysięcy.“⁶⁾

А втікали Поляки по Твардовському так:

„Ci Zbroie, ci Kopie, o źlemię rzucali.
Owi ze snu porwani, co komu do ręku,

1) Ibidem: ст. 13. 2) Ibidem: ст. 14. 3) Ibidem.

4) Ibidem: ст. 15. 5) Ibidem: ст. 24. 6) Ibidem: ст. 26.

Ten konia, ten dopadł Száble, uzdy, ięku,
Wozy, ranne, i chore wszystkie porzuciwszy,
A procz zdrowia nadzieię nogom powierzywszy“¹⁾

що „Милость Божія“ парафразує декуди дослівно: „Кто коня, кто шабли, кто узды, кто кульбаки“ дїрвавшись, поспїшав за Вислу, „не отягощень ничемь“.

Як добича дісталася козакам:

„Rysie, Pupki, Sobole, sprzęty pokoioiwe,
Obicia, i naczynia od Srebra Stołowe:
Wanny, Konwie, Imbryki, Miednice, Nalewki,
Paszty, Cukry, Faryny, kliione polewki,
I innych nieskończonych apparencyu wiele
Do pompy i widoku...“²⁾

А драма повтарає се з невеликими змінами:

„ибо тамо рисы,
Соболи, горностаи, кунки, волки, лисы,
Сѣбирки, ванны, конвы, имбрики, паштеты,
Цукры, креденсы столы, скрини зоставляли,
Окованныхъ воевъ сто тысящъ покидали.“

Останній рядок звучить у Твардовського:

„Wozy same uważyc, ktorych sto tysięcy
Okowanych liczono...“³⁾

В дальших частинах „Woyny domowej“ розказано, що як Хмельницький підступив під Львів, то

„Zaczyn mu zrzućiwszy
Summę pewną, i sukna przytym pozwoliwszy
Kilkadziesiąt Postawow, tym go ukoili,“⁴⁾

подібно, як і „Милость Божія“ оповідає, що Хмельницький відступив від Львова,

„Когда сукна на барму козакамъ прислали,
И повелѣнну денегъ сумму поскладали.“

Вкінці згадує Твардовський про

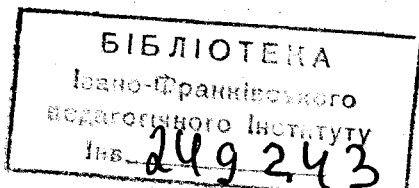
„Oczkowe, Rogowe, Arendy, Stawszczyzny,
Poiemszczyny, Presudy, i Suchomelszczyzny!“⁵⁾

А в II, 1 Хмельницький жалується:

„Коль тяжко угнѣтили
Бѣдную Украину тыми очковыми,
Поемщизнами тыми, такожъ роговыми.
Повымышляли къ тому уже и ставщизны,
А при иныхъ поборахъ и сухомельщизны.“

¹⁾ Ibidem; ст. 32. ²⁾ Ibidem; ст. 33. ³⁾ Ibidem.

⁴⁾ Ibidem; ст. 37 (із: Woyny domowej Pierwszey z — Kozaki i Tatory Pvnkt II). ⁵⁾ Ibidem; ст. 54.

Із тих численних цитатів бачимо понад усякий сумнів, що поема Твардовського була, як згадано, головним жерелом історичних відомостей „Милости Божої“. Розуміється, наша драма брала з польської поеми тільки зверхні факти; слідний на кождім кроці ворожий козацтву дух Твардовського не найшов ніякого відгомону в драмі. Зрештою скорочував автор події,¹⁾ промовчуючи неоднo — з історичного підкладу вибирав він тільки се, що могло ліпше зобразити Хмельницького героєм. Загалом сей вибір матеріялу з мистецького боку такий щасливий і замітний, що вказувавби на досвідне письменницьке перо. Можна сміло сказати, що в тих пропусках виявив автор „Милости Божої“ найбільше артистичної творчости.

ІХ. Зв'язок „Милости Божої“ із старою українською драмою.

„Милость Божію“ виставлено в київській академії й так входить вона в круг київських шкільних вистав. Відомо, що такі вистави почалися в київській школі ще в першій половині XVII в. й були там постійною, а навіть обов'язковою проявою. Учителям поетики кладено в обов'язок писати шкільні драми й приготувляти їх виставу. Текст драми мав написати сам учитель, а ученики могли тільки деколи додавати інтерлюдії²⁾ й брати участь у виставі драми. Але не є певне, чи „Милость Божію“ писав учитель поетики й чи не були йому при тім помічні й ученики. Так було н. пр. у шкільній драмі польських Єзуїтів, під якої впливом стояла й українська шкільна драма. Там писали драми звичайно професори реторики. Вони намічували тільки плян, а опрацьованне поодиноких дій і яв поручали ученикам як клясові задачі. Найкраща праця входила в склад драми, викінчувалась професором і йшла на сцену.³⁾ Таке могло бути й з „Милостью Божою“. Може тут належить шукати причини, що драма анонімна. Зрештою подібну спільну працю стрічаємо в попередній історії київської шкільної драми. „Declamatio de Sanctae Catharinae genio“ напи-

¹⁾ Докладно представлені ті події в VIII-ім томі відомої «Історії України-Руси» Михайла Грушевського.

²⁾ Д. Вишневській: Киевская Академія въ первой половинѣ XVIII столѣтія. Київ, 1903, ст. 130.

³⁾ В. И. Рѣзановъ: Къ исторіи русской драмы. Экскурсъ въ область театра Іезуитовъ. Ніжин, 1910, ст. 300—301.

сана по польськи 1703 р. збірним трудом 29-и студентів київської Академії.¹⁾

„Милость Божія“ визначається з одного боку прикметами, які запевняють їй зовсім окреме місце в історії української драми, бо ніяка українська драма до кінця XVIII в. ані перед нею, ані після неї не має їх; з другого боку являється вона витвором української київської шкільної драми й вяжеться тому тісно з її історією.

Розглядаючи українські драми до 1728 р. разом із тими, які повстали під їх впливом (на Московщині), бачимо, що на яких понад 30 драм знайдеться ледви кілька, де не булоби бодай частинного моралітетного характеру й алегоричних фігур. Тому, коли „Милость Божія“ виводить алегоричні чи радше персоніфікаційні статі: України, Вісти й Божого Смотрінія, — то вона тільки пристала до того круга драм, який панував у київській колегії-академії від яких 100 літ.

Навіть титулову фігуру драми, Милость Божію, котра одначе на ділі в самій драмі не виступає, бо замість неї бачимо Смотрініє Божіє, — подибуємо нераз і в попередних київських і некиївських драмах, н. пр. у „Царстві натури людской“ з 1698 р., у „Свободі“ з 1701 р., у „Рождественській драмі“ з 1702 р., приписуваній Дмитрію Ростовському; в московських драмах: „Ужасная измѣна“ з 1701 р.; „Торжество міра православнаго“ з 1703 р.; в київській драмі „Торжество Естества челоувѣческаго“ з 1706 р.

Стать Милости Божої була відома віддавна в українських драмах і у їх московських посестрах. Тільки в усіх вичислених драмах відограє вона визначнійшу ролю в драматичній акції; а в нашій драмі вона згадана тільки в заголовку — в самій драмі її заступає, як згадано, Смотрініє Божіє.

Полишаючи на боці алегоричну стать „Вісти“, котра також появлялася нераз передтим на українській сцені, н. пр. маємо її в „Успенській драмі“ Дмитрія Ростовського, звернемо увагу на фігуру „України“. Тая політично-алегорична стать являється перший і останній раз на сцені старого українського театру. Ніяка инша стара українська драма не виводить сеї фігури. Одначе сценічні персоніфікації інших країв, чи частий світа були відомі в київській та московській шкільній драмі. Вже в київській драмі з 1672 р. „Алексѣй, Божій челоувѣкъ“ промовляють до Тимофія Афин-

¹⁾ Драму видав В. А. Розов у статі: Южнорусская школьная драма о св. Еккатеринѣ. (Чтен. въ Общ. преп. Нестора лѣтоп., кн. XVIII, вып. III і IV.)

ського: Земля Беоція, Проуенція Лацедаймоны й Земля Евбонія.¹⁾ В московськiм моралітеті з 1702 р. „Страшноє изображение втораго Пришествія Господня на землю“, що переховався тільки в афіші,²⁾ вставлено епізод політичного характеру, в котрiм виступає „Геніюш Польський“, „Королівство Польське“ й „Марс Роксолянський“. У московськiй драмі з того самого року „Торжество Міра Православнаго“ виступає Луна Таврикійская — себ то Кримські Татари.³⁾ В закінченню московськoї драми з 1704 р. „Ревность православія“ являється Росія.⁴⁾ А в иншій московськiй драмі з того самого року „Царство міра“ виступає Мір із чотирма своїми частями: Европою, Азією, Африкою й Америкою.⁵⁾ В українськiй драмі не має „Милость Божія“ з того боку попередників — персоніфікація краю являється тут уперве на сцені поважної українськoї драми. Тільки в московськiй драмі з 1705 р. „Свобожденіє Ливоніи и Ингерменляндіи“ виступали побіч тих країв також „три Росії“ — між ними, здається, й Україна.⁶⁾

Що до статі Богдана Хмельницького, то українська драма має вже його попередника в князеви Володимирови з драми Теофана Прокоповича. Зверхня техніка у виведенню Володимира й Богдана Хмельницького де в чiм подібна. Як Прокопович представляє Володимира зразу світським, ще й до того поганином (хоч не виводить його тоді перед очі видців), а опісля показує нам його перенятого наскрізь побожним духом,⁷⁾ так і „Милость Божія“ представляє Хмельницького зразу перенятого наскрізь світським, козацько-патріотичним духом, а опісля побожним знарядом Божої Милости.

Додатиб іще, що та побожність веде за собою звязок нашої драми із св. Письмом та богослуженням. Так н. пр., коли Хмельницький, складаючи Богу подяку (IV, 1), говорить:

„...ни на лукъ, ни на стрѣлы,
Ни на инши якіє уповахомъ силы“,

то ті його слова й загалом ціла та благодарственна молитва нагадує „Ектенію о побѣдѣ на вся враги“, де співається між иншими: „Господи Боже нашъ, сильный и крѣпкій въ бранехъ... Не на лукъ свой оуповаемъ, ни оружіє наше спасетъ нас, Господи,

¹⁾ Н. Тихонравовъ: Русскія драматическія произведенія 1672—1725 годовъ. I, Спб., 1874, ст. 11.

²⁾ Тихонравовъ: Рус. драм. произв. II.

³⁾ Idem. ⁴⁾ Idem. ⁵⁾ Idem.

⁶⁾ І тая драма переховалася тільки в конспекті.

⁷⁾ Гл. згадану мою працю.

НО ТВОЮ ВСЕМОГУЩОЮ ПОМОЦЬ ПРИЗЫВАЕМ, И НА ТВОЮ СИЛУ ДЕРЗАЮЩЕ НА ВРАГИ НАША, СПОЛЧАЕМСЯ, И ИМЯ ТВОЕ ВЪРНО ПРИЗЫВАЕМ“.¹⁾

Х. Зв'язок із теорією української драми.

Всі перші київські поетики, починаючи від найстаршої відомої „Fons Castalius“ із 1685 р.²⁾, заявляють, що виведенне світлик мужів (*virii illustres*) належить до трагедії; тільки домагаються, щоби трагедія виражала „*calamitates et miserias, ut excitet in audientibus vel commiserationem vel indignationem*“³⁾ хоч і додано: „*potest etiam et tragaedia habere finem laetiozem*“⁴⁾ („Fons Castalius“). У поетиці з 1688/9 р. „*Самоена in Parnasso*“ являється між драматичними родами також „*tragico-comaedia*“ (про неї згадується вже в незахованій „*Liber artis poeticae*“ з 1637 р.)⁵⁾, що має кінець „*laetum aut tolerabilem ex tristi principio*“.⁶⁾ Одначе аж Теофан Прокопович дав не тільки теорію трагікомедії, але й впровадив її практично на сцену 1705 р. своїм „Владиміром“. У нього — в теорії й практиці — „*traicosomaedia*“ се мішаний рід драми, де „*res ridiculae et facetiae cum seriis aut tristibus, personaeque viles cum illustribus permiscentur*“.⁷⁾ Дальше київські поетики йдуть в означенню трагікомедії звичайно за Прокоповичем, тільки скорочують його. Тудиж прямує Митрофан Слотвинський у своєму курсі поетики з 1726/7 р.⁸⁾

Згідно з українською драматичною теорією можнаби назвати „Милость Божію“ трагікомедією, бо вона починається сумним настроєм (змальованнем тажкого стану козацтва й України), а кінчиться веселими тонами (святкованнем побіди повстання). Але від часів Т. Прокоповича вимагається в тім драматичнім роді ще змішання річий смішних із поважними, чого в „Милости Божій“ нема, бо тут послідовно й без змішання переведено зміну сумного настрою на весело-святочний. Зрештою „Милость Божія“ не знає зовсім комічного елемента за виїмком кількох саркастичних висловів. І тим ріжниться наша драма основно і від Прокоповиче-

¹⁾ Леітургіаріон. Львів, 1691 р., ст. 26 об.

²⁾ В. И. Рѣзановъ: Изъ исторіи русской драмы. Школьные дѣйства XVII—XVIII вв. и театръ иезуитовъ, ст. 7. (Чтенія въ Имп. Общ. Ист. и Древн. Рос. при Москов. универс. 1910, кн. 233.)

³⁾ Ibidem. ⁴⁾ Ibidem: ст. 8.

⁵⁾ Н. И. Петровъ: Киевская Академія во второй половинѣ XVII в. Київ, 1895, ст. 136.

⁶⁾ Рѣзановъ: op. cit., ст. 10—12.

⁷⁾ Рѣзановъ: op. cit., ст. 28. ⁸⁾ Ibidem: ст. 41.

вої теорії і від його „Владиміра“. Обі драми належать просто до зовсім відмінних стилів творчості. З огляду на добір осіб у „Милости Божій“ (гетьман-полководець, козацька старшина, Запорожці) требаби, ідучи строго за згідною теорією української драми, добачувати в нашій драмі виключно трагічний елемент, бо власне трагедія має виводити *viros illustres*, між якими все вчисляється й полководців. Тільки розклад настрою дає право зачисляти „Милость Божію“ між трагедокомедії.

Наша драма розділена на 5 дій із 4 хорами й епілогом. Поділу на 5 дій домагалися українські теоретики вже в XVII в., як н. пр. київська поетика з 1686/7 р.¹⁾ Але аж Т. Прокопович впровадив практично той поділ у своїм „Владимірі“. І „Милость Божія“ була чи не першою українською драмою, що пішла з того боку за Прокоповичем. Одначе розклад яв у ній інший, бо драма має в поодиноких діях яв: 1—2, разом 8 (чи 9); „Владимірь“ не знає зовсім дій з одною явою, а має їх: 2—5 на дію, разом 16, в двоє стільки, що „Милость Божія“. Хорів в обох драмах по 4, але у „Милости Божій“ один виступає в середині дії, чого „Владимірь“ не знає. До того є у „Владимірі“ прозовий прольог, а в „Милости Божій“ прозовий епілог. З того бачимо, що у верхній будові мають обі драми не багато спільного; „Милость Божія“ не йшла тут сліпо за Прокоповичем, а була доволі самостійна.

Що до частий драми, признаваних нашими поетиками XVII—XVIII в., то прольог чи протасіс „Милости Божієї“ обіймає тільки I дію, як того вимагали звичайно наші поетики. II дія „Милости Божієї“, де починається справжня акція з її непевними наслідками, се типова епітасіс наших поетик. III дія — се катастасіс. У „Милости Божій“ маємо в III дії справді добре підчеркнену „*perturbationem*“, вимагану поетиками для катастасісу. Тільки тая „*perturbatio*“ виступає в нашій драмі не в акції, а в оповіданню. V дію — по теорії української драми — повинна займати катастрофа, себто зворот в акції до кінця щасливого чи нещасливого. Такої катастрофи „Милость Божія“ не знає, бо й вона не знає справжньої акції. Катастрофа наступає тут вже в III дії. Епілог, що по теорії поетик замикає драму й має досить різнородний зміст, виправдує в нашій драмі її виставленне.

Не вповні відповідає вимогам нашої теорії механічний стиль „Милости Божієї“. Її змістом є „*historia vera*“, то й вислів повиненби бути дібраний до того, як у трагедії: „*elocutio tragaediae*“

¹⁾ Ibidem: ст. 9.

debet esse tropis, figuris referta, plena affectuum, debet trahere sensum per aliquot versus“, як домагається „Fons Castalius“ 1685 р.¹⁾ Хоч наша драма тягне нераз „sensum per aliquot versus“, хоч тут можнаби деколи говорити про піднеслі афекти, то вона має мало тропів і фігур; її вислів доволі простий.

Так „Милість Божія“ стоїть у тісному звязку з теорією української драми та з її шкільними взірцями, але задержує досить оригінальності в будові. Бо, беручи строго, вона не належить до ніякого із родів драм, подаваних нашою теорією. Ще найбільше зближається вона до трагедокомедії, але не видержує її вимог до кінця. В першій частині пішла вона в обмеженню алегоричних фігур ще далше, як Прокопович, що домагався обережності у виводженню таких статей; але в дальших частинах алегоричні фігури зовсім опановують сцену. І боротьба поміж старим напрямком у розвою української драми й її реформаторськими течіями, слідна так виразно в „Милости Божій“, покінчилася тут бодай формально побідою старого напрямку: над новітнім духом, яким перенята ціла драма, взяла формально верх стара привычка, виказуючи zarazом наглядно свою неживучість супроти нових вимог.

ХІ. Зв'язок з європейською драмою.

Вже В. І. Резанов показав, що київська теорія драми й самі драматичні твори стоять у тісному звязку з теорією й практикою єзуїтської драми в Європі. Тільки звертаючи увагу на теорії драми у Єзуїтів, треба завважати, що і єзуїтська теорія не була так зовсім оригінальна й що вона була тільки дальшим розвитком її попередниць. І справжнього жерела тих теорій належить шукати не так у тих письменників, на яких Єзуїти покликаються найчастійше (Арістотель, Гораций), як радше там, де було жерело загалом майже усіх поетичних теорій Європи аж до XVIII в.: в теорії поезії італійського ренесансу. Там треба шукати першого жерела також українських теоретичних мірковань про поезію — полишаючи на разі нерішеним непросліджене питання про те, оскільки Українці черпали з того жерела безпосередно чи посередно (через єзуїтську, чи яку иншу теорію). Для прикладу вкажу тут на деякі італійські поетики XVI в., що можуть мати близший, або дальший зв'язок із „Милостю Божою“.

Основою ренесансової теорії трагедії є дефініція трагедії,

¹⁾ Ibidem: ст. 8.

подана Арістотелем у VI розділі його Поетики,¹⁾ де сказано, що трагедія — се „наслідуваннє ділання гідно визначного змісту й зовсім викінченого перебігу, що має означений обсяг, в артистично заправленій мові, якої заправа кожда для себе приходить в ужиття в ріжних частинах трагедії, виведене тепер ділаючими особами, а не в оповідаючім звідомленню; що доводить вкінці через милосердя й страх до очищення чуттєвих вражінь того рода“. Під „артистично заправленою мовою“ розуміє Арістотель: ритм, гармонію й спів. Ся дефініція трагедії перейшла з відповідними змінами і до теорії італійського ренесансу перед усім із того часу, як Алессандро де Пацці видав 1536 р. переглянений і порівняний з оригіналом переклад Арістотелевої поетики.²⁾

Так у XVI в. розуміли в Італії трагедію, як наслідуваннє поважного ділання, яке називали: *illustris*. Та се розуміннє змішано рівночасно з правилами, виведеними не з Арістотеля, а з трагедій Сенеки й загальної практики клясиків і висловленими 1536 р. у творі Данієлля „*Poetica*“, де ще не видно впливу Арістотеля. По сим правилам трагедія повинна представляти смерть королів і руїни великих імперій, а комедія — родинні й домашні справи, сказатиб, низкі; обох родів не належить мішати. Від тих правил не відступали письменники XVI в. У Данієлля поважний характер трагедії вимагає, щоби з неї виключити усе невідповідне, жорстоке, або неблагородне, як того хоче й Гораций (*Ars poetica*, 182 sq.). Дальше повів ті гадки Джіральді Чінтіо (*Giraldi Cintio*), котрий в „*Discorso sulle commedie e sulle tragedie*“ (1543) заявляє, що акція трагедії є світла не тому, що вона чесна, чи грішна, а тому, що се акція осіб найвисшої верстви. Так у ренесансі і в цілім клясицизмі (передовсім французькім) устійнилася гадка, що акція сама по собі не мусить бути світла й визначна; усе зависить від осіб, що виступають. Подібно пише й Робортеллі (1548), а коментатор Поетики Арістотеля Маджджі (1550) домагається, щоб трагедія виводила королів та героїв. Тая концепція про степень характеру, що відріжняє трагедію від комедії, не є, як згадано, Арістотелева, бо у нього трагедія має тільки представляти ліпші й благородніші характери.³⁾ Ранга не творить у нього ріжниць між трагедією й комедією; він вимагає моральної благородности. Але се відріжнення було затально принятє

¹⁾ Joel Ellias Spingarn: A history of literary criticism in the Renaissance with special reference to the influence of Italy in the formation and development of modern classicism. Нью Йорк, 1899, ст. 60.

²⁾ Ibidem: ст. 19. ³⁾ Н. пр. Aristoteles: Poet., XV, 8.

в середніх віках і у старині аж до Арістотеля (де його нема). Бачимо його у Теофраста й у Римлян, де н. пр. Донат хоче бачити в трагедії могутні персонажі. Діомед у III кн. своєї „*Artis grammaticae*“, основаної на трактаті Светонія „*De poetis*“ (II в. по Хр.) знає в трагедії тільки: героїв, великих провідників і королів, а мають там бути виставлені переважно: ляментациї, вигнання, кровопролиття. Подібно говорить Ісидор із Севілли (VII в.), Йоганнес Януенсіс де Бальбіс (1286). Одначе з другого боку називано також трагедією кожду поему, що написана у піднесенім стилю й починається весело, а кінчиться страшно; противно як у комедії. Тому н. пр. Данте назвав свою поему комедією. Так у часі поклясичнім і ренесансовім витворилася не Арістотелівська концепція трагедії, в якій трагічними характеристиками признавано: королів, князів, великих провідників; трагічними акціями: страшні події; трагічною формою: щасливий початок, а страшний кінець при піднесеній та високій дикції й стилю, при сюжеті історичнім із вигнаннями та кровопролиттєм. За тими гадками пішов у головному й Джіральді Чінтіо, але він допускає й видуману акцію, аби вона тільки будила жаль і страх. Та для нас важнійше, що подібно думає й Скалігер (1561), що мав такий великий вплив на дальші покоління. У нього трагедія — се наслідування світлої події, з нещасливим кінцем, у поважнім стилю й у віршах; справжня трагедія є зовсім серйозна; „*mortes aut exilia*“ — ось відповідне товариство трагічної катастрофи; характеристиками є тут: королі й князі; мова — поважна, гладка й противна фамілярній; вид річий неспокійний: грізби, вигнання, смерть; типові теми трагедії: поручення королів, бої, розпука, езекуції, вигнання, різні, втрата родичів, сльози, тривога, убиття родичів, кровосумішка, пожари, втрата зору, плачі, похорони, епітафії, погребові пісні; головний зміст і характери зачерпнені з історії. — Коли Мінтурно (1559) тільки парафразує Арістотеля, то Кастельветро (1570) дає найповнішу теорію драми, нераз независиму від Арістотеля, розсліджуючи її з огляду на театр і глядачів; але і в нього відріжнення родів драматичної поезії зависиме від ранги. — Цікава дискусія про мету трагедії розвелася в часі ренесансу в навязанню до Арістотелевої *κάθαρσις*. Так у Скалігера трагедія, як і уся поезія, має тільки чисто етичну мету. Поет навчає при помочі акції: радість злих обертаєсь у трагедії в смуток, журба добрих у радість; при чім Скалігер доводить до екстрему погляд про поетичну справедливість (подібно бачимо й у Шекспіра). Моральна мета досягається непрямо виведенням вкінці покараного

зла та нагородженої чесноти й прямо: моральними науками із сцени. Подібно виражається Мінтурно й пізніше Мільтон.¹⁾

Полишаючи на боці дальший розвиток теорії трагедії в італійським ренесансі XVI в.,²⁾ бачимо вже із сказаного, як тісно зв'язана тая теорія з драматичною теорією й практикою Єзуїтів, з українською шкільною драмою й її теорією взагалі, а даліше і з „Милостю Божою“.

Єзуїти, опираючись у головному на теорії й практиці драми італійського ренесансу, тільки розвинули її даліше й примінили до своєї мети. Так уже французський Єзуїт Николай Коссен (Caussin) у своїх „Tragediae sacrae“ (1620) йде у зовнішній формі своїх драм за Скалігером, приймаючи поділ на 5 дій, хор по перших 4-ох діях і ин. Крім того бачимо у нього свобідне відношення до жерела, з якого береться основа змісту драми тільки в найзагальнішим виді (як того домагалися й деякі італійські теоретики, н. пр. Джіральді Чінтіо й ин.). На єзуїтському ґрунті виступають такі прикмети Коссенових драм, як фанатичне прив'язання до католицької віри й майстерні сценічні ефекти.³⁾ Вплив Скалігера слідний також у єзуїтських драмах, виставлених у парижській Collège Louis le Grand.⁴⁾ Тут виставляли з кінцем року перед усім трагедію й балет. У балеті виводжено алегоричні фігури, а одною з улюблених його сюжетів було торжество Правди над ворогами. А в 1680 р. виставлено балет „La France victorieuse sous Louis le Grand“, де Франція побіджає не тільки збурую, але й красними штуками.⁵⁾ Так витворився ряд типічних рисів єзуїтської драми, між якими її дослідник Цайдлер (Zeidler) вчисляє також: святочні монольоги, сцени із шкільного життя, а в техніці: 5 дій, брак трьох єдностей; виступали тут також мітольоґічні й алегоричні фігури.⁶⁾

Теорія єзуїтської драми виробилася перед усім в Італії. В 1631 р. видає в Римі Єзуїт Александер Донаті „Ars poetica“. Тут дефініює він трагедію подібно як Арістотель. Її зміст повинен бути зачерпнений з історії й тоді виводяться знамениті історичні

1) Spingarn: op. cit., ст. 60—81.

2) Трагедія ренесансу схарактеризована у відомій книжці: Wilhelm Creizenach: Geschichte des neueren Dramas II т., 1 ч. Галле, 1901, ст. 369 і д.

3) В. И. Рѣзановъ: Къ исторіи русской драмы. Экскурвъ въ область театра Іезуитовъ. (Извѣстія Истор.-Филол. Инстит. кн. Безбородко въ Нѣжинѣ, тт. XXV і XXVI, 1910 і 1911), ст. 57—59.

4) Idem: ст. 59—60. 5) Idem: ст. 76—87.

6) Idem: ст. 92—3.

особи під власними іменами; але й можна вивести тільки одну або дві такі особи, а решту видумати. Героєм повинна бути особа сильна, знатна, могутча. В драмі повинна бути одна головна особа, а її образ має бути простий. Розв'язка може бути й шасливійша. За Скалігером признано поділ драми на 5 дій із хорами в антрактах; за Скалігером відрізняється части трагічної квантитативності: протасіс, епітасіс і т. д. у тім розумінню, як се знаходимо в українських поетиках. Хор не є частиною фабули.¹⁾ Зв'язок з італійською теорією драми очевидний тут не тільки з огляду на користування Скалігером, але й тому, що Донаті опирається на Арістотелеви й Горацієви. Тут видно відразу, що єзуїтська теорія драми взорувалася в своїй основі на теорії італійського ренесансу.

Подібне треба сказати й про німецьку єзуїтську драму. Значу передусім, що в монахійських драмах виступає нераз *Amor Divinus* (Милість Божія), як н. пр. у драмах „*Deus Homo*“ (1689) або „*Imago sextae Aetatis ab Amore Divino proposita*“ (1666).²⁾ Талановитий монахійський Єзуїт Яків Бідерманн (1577—1639) любить у персоніфікаціях совісти, пристрастий і под. А що не всі сучасники одобряли манеру вводити на сцену алегоричні фігури, по приміру середньовічних моралітетів, то видавці Бідерманнових „*Ludi theatrales*“ (1666) намагаються оправдати такі „*personas fictas*“.³⁾ У Мінхені виставлено також 1626 р. „*Comaedia Agon Christianus*“, де виступає *Divina Providentia* (Боже Смотрініє).⁴⁾

У Відні розвивається єзуїтська драма дальше й за італійським звичаєм переходить у парадні алегоричні представлення „*ludi caesarei*“.⁵⁾ Так н. пр. у драмі Николая Аванціна (1612—1685) „*Pietas victrix*“ маємо у V дії величавий візд Константина Великого. В іншій драмі „*Cyrus*“ виступає *Divina Providentia*. А в „*Rex imperii*“ переведено гадку, що невинність буває угнетена, але її ніколи не здавлять.⁶⁾

Німецькі Єзуїти дали також обширну теорію поезії (й драми), якої автором був Яків Понтан (*Spanmüller*) п. н. „*Poeticarum Institutionum libri tres*“ (1594 й д.) Її великий вплив на українську теорію драми виказав уже основно Резанов. У теорії драми опирається Понтан також на Скалігері й Арістотелеви; без сумніву знав він і інших італійських ренесансових теоретиків. Подаючи відому дефініцію трагедії (по Арістотелеви), ділить Понтан драму

¹⁾ *Idem*: ст. 97—108. ²⁾ *Idem*: ст. 117—125.

³⁾ *Idem*: ст. 132—5. ⁴⁾ *Idem*: ст. 154.

⁵⁾ *Idem*: 161—2. ⁶⁾ *Idem*: ст. 162—200.

(за Скалігером) на 5 дій, з котрих: I — *materiam seu argumentum fabulae comprehendit*; II — *res in actum deducit*; III — *impedimenta et turbationes*; IV — *viam monstrat, qua res implicitae salvantur*; V — *res implicitae artificiose dissolvit*. Дія може (хоч дуже рідко) складатися тільки з одної яви. Сюжети трагедії — як у Скалігера. Не усе належить представляти на сцені; надто жорстоких подій не треба виводити перед очі видців. Героями трагедії бувають: знамениті мужі, жінки, вельможі, царі, військові начальники. Вислів повинен бути: вишуканий, підвисшений, повнозвучний, величавий. Кінець трагедії буває злочасний, але й може бути щасливіший.¹⁾

Інший теоретик Яків Масен у творі „*Palaestra eloquentiae ligatae dramaticae*“ (1664) висловлює також подібні погляди на трагедію. Він поручає виведення алгоричних фігур, хоч не надто часто й не без розбору. А в своїм „*Speculum imaginum veritatis occultae*“ (1650) зібрав він у поазбучнім порядку багато описів алгоричних і символічних зображень для драматургів і костюмерів. Тут маємо персоніфікації країв (Єгипту й ин.); тут є й „Милость Божія“: „*Amor Divinus — alatus capite coronam, cui supersit sol, manu aram et sagittam inauratam gerat*“; Смотрові Боже має виглядати так: „*Providentia Divina — hastam leva, sceptrum dextra, cum mundo ad pedes, cui aquila insideat; vel hastata cum clypeo insistens globo, in quo aquila depingatur*“; тут же й описані фігури богів. — Масен відраджує драматургам брати теми із св. Письма, а радить їм сягати до історії славних мужів. Наголовок твору береться „*vel a primaria persona, vel ab eventu, vel a loco aliove adjuncto*“. Головна частина драми, що містить важніші моменти акції, повинна мати історичну основу, фантазія повинна виступати тільки в менше важних частях драми. Не вільно змінювати в драмі самої історії, відомої у своїх подробицях.²⁾ У подібнім дусі (себ-то за Арістотелем, Горациєм і Скалігером) зложені й інші поетики, як: Герарда Йоана Фосса (1647), Мартина Ду Сугне (1705).³⁾

В польській єзуїтській драмі також бачимо неодно анальогічне до нашої „Милости Божої“. Так н. пр. у драмі „*Nowy raj drzewem życia zasadzony*“ (1688) виступає також *Miłość Boska*,⁴⁾ котру бачимо й у виленській драмі „*Smiertelne grzechow po-*

¹⁾ Idem: ст. 247—261.

²⁾ Idem: ст. 263—289.

³⁾ Idem: ст. 289—290.

⁴⁾ Idem: ст. 297.

strzaly“ (1697)¹⁾ і в драмі (без дати) „Akt Miłości Boga“.²⁾ Теорія поезії „Poetica practica anno Domini 1648“ допускає в хорі драми й поганських богів, як ось Муз, Аполлона. Теорія трагедії — оперта на Арістотелю й відомих нам поетиках. Сюжет її найліпше брати з історії. Допускаються й алегоричні фігури.³⁾ Інші теоретики, як ось Іван Ворнілович (1680) держалися Понтана.⁴⁾ — В 1623 р. представлено в єзуїтській колегії в Познані польську драму в трьох частях у честь прибуття короля Жигмонта, де виступала олицетворена Польща, втішена Хотимською побідою.⁵⁾ Олицетворення Австрії, Угорщини, Палестини, Риму виступали в драмі, виставленій у варшавській єзуїтській колегії 1685 р. „Obraz zwycięstwa najjaśniejszego niezwyknięzonego Jana III-go, króla polskiego.“⁶⁾

Але не тільки в ренесансовій італійській та в єзуїтській драматичній теорії й практиці знайдемо аналогії, а може й попередників нашої „Милости Божої“; знайдемо їх також в інших драмах європейської літератури. Слово „репрезентованная“ в наголовку „Милости Божої“ може бути латинсько-італійського походження — воно нагадує італійську релігійну драму „Sacra Rappresentazione“, що розвинулася з „Devozione“ зразу у Фльоренції в XV в.⁷⁾ й стала незабаром дуже популярна в цілій Італії. Ті драми були з початку — від часів Фео Белькарія (1410—84) — короткими сценками на святі теми,⁸⁾ але вже скоро поставлено їх у звязок із політикою.⁹⁾ Складано їх усе віршами.¹⁰⁾ Такі репрезентації представляли молоді хлопці, що називалися *vosci*, під проводом *Festajolo*.¹¹⁾ В тій цілі гуртувалася молодіж у побожні товариства, що займалися такими представленнями.¹²⁾ У 1507 р. з нагоди прибуття французького короля до Медіоляну виставили там *Rappresentazione*, де виступала Італія, окружена великою сіткою на знак, що вона ціла у власти короля.¹³⁾ Також у венецькій процесії 1495 р. являлася Італія, здається, в образі.¹⁴⁾ А в римськiм карнавалі 1513 р. крім Італії виступали ще й різні італійські

1) Рѣзановъ: Школьные дѣйства, ст. 161 і д.

2) Idem: ст. 166 і д.

3) Рѣзановъ: Экскурсы, ст. 302—371.

4) Idem: ст. 373—4. 5) Idem: ст. 382. 6) Idem: ст. 394.

7) Alessandro D'Ancona: Origini del teatro italiano, I, Турин, 1891, ст. 207. 8) Idem: ст. 259.

9) Idem: ст. 271. 10) Idem: ст. 392.

11) Idem: ст. 401. 12) Idem: ст. 405—6.

13) Idem: ст. 225. 14) Idem: ст. 298.

міста.¹⁾ Вкінці в „Comedia Veronae habita“ (1512) є латинський діяльог, що його веде Senex та Italia.²⁾

В Англії удомашнилося вчасно замиловання до алегорії при допомозі християнської Біблії, що загалом визначається схильністю до алегорії. Вплив західної, перед усім французької літератури (Confrérie de la Basoche) сприяв дальшому розвитку алегоричного письменства в Англії, що держалося тут аж до часів Відродження. Із розширенням ідей та інтересів, дякуючи ренесансови, починають і моралітети тратити характер релігійного поучення й звертаються до роздумувань філософічних, політичних і под. Так стають вони що раз більше світські. Колиж в Англії почала завмирати релігійна драма, що тут ніколи не мала надто великої популярности, то абстрактні фігури моралітетів почато лучити з конкретними персонажами національної минувшини або з типами сучасного життя. Таким способом тоє середньовічне алегоризованне (перший раз стрічаємо його в більших розмірах у широко відомій середньовічній поемі Пруденція „Psychomachia“, ок. 400, в драмі аж із кінцем XIV в.) лучиться з національним життям у минулому й сучасному. Одначе з політичних англійських моралітетів не багато заховалось до наших часів. В одній такій драмі п. з. „Albion“ з пол. XVI в. (заховалася тільки в уривку) виступає персоніфікована Англія, що є предметом спору між алегоричними представниками добрих і злих сил. Більше маємо драм на релігійні теми, бо моралітет давав нагоду до виведення на сцену великих церковних контрверсій (перша така драма, звернена проти Лютра, походить із 1528 р. й написана по латинськи). В пізніших драмах стрічаємо горячу ненависть папства, н. пр. такі драми писав у часах Кромуеля John Bale. Одначе вже в часах Єлисавети упадають моралітети. Додатиб, що їх комбіновано також з історичними мотивами.

Та англійську історичну драму в новітньому, Шекспірівському розумінню дав аж Christopher Marlowe в 1593 р. Се була вже справжня history супроти догеперішніх chronicle plays, яких перші приміри бачимо у 80-их рр. XVI в. У писанню тих chronicle plays бачимо три напрями: або вони мали дидактичний чи сатиричний характер; або патріотичний як вислів сильної національної свідомости в політичних прямуваннях Єлисаветинської Англії, побудженої силою прозових писань на політичні теми; або роман-

1) D'Ancona: Origini, II, ст. 82—3.

2) Idem: ст. 115.

тичний, що показує зацікавленне історією, бо вона дає артистичний реліф сучасних відносин.¹⁾

І в польській неєзуїтській драмі знайдемо не одно, що можна поставити у зв'язок із „Милостю Божою“, як се видно хочби з того, що нераз стрічаємося з тою фігурою на сцені. Так н. пр. між девоціями, що їх виставляли на піст, або у великий тиждень, знаходимо драму „Amor divinus seducit peccatorem a nexu“²⁾ (по польськи). Amor divinus виступає також у „Żalobnej tragedyi de Passione Christi na Piątek Wielki“ (III—V дії).³⁾ А в 1700 р. в Кракові виставили студенти драму „Depozyt łask i miłości Boskiej św. Jan Chrzcziciel“, де одначе, здається, не виступала сама Милість Божа.⁴⁾ Подібне бачимо в драмі, виставленій у Величчі в 1656 р. Яном Вавржиньцом Солярським п. н. „Wizerunek dobrotliwej miłości Boskiej“.⁵⁾

Сказаного досить, щоби зрозуміти, що перед усім у своїй другій часті показує „Милість Божія“ тісний зв'язок з європейською релігійною драмою взагалі. Коли „Милість Божія“ стоїть, як се показано, зовсім під впливом української шкільної теорії драми, то жерела сеї теорії (опертої на Арістотелеви, Горацієви, Сенеці й практиці клясичних драматургів) бачили ми не тільки в єзуїтській драматичній теорії й практиці, але і в теорії та драмах італійського ренесансу, який загалом перший поширив гадки Арістотеля про драму. Бо н. пр. протягом цілого XVI в. Арістотель був у Польщі майже невідомий.⁶⁾ Досить численні паралелі з чужими літературами в побожній часті „Милости Божої“ вказують, що її автор знав (посередно чи безпосередно) європейську релігійну драму й взорувався на ній. Блискучі ефекти драми можуть бути впливом ознайомлення перед усім з єзуїтською драмою. Те саме треба сказати і про її релігійні погляди — тільки в єзуїтській драмі вони звернені в бік католицизму, а в „Милости Бо-

¹⁾ The Cambridge History of English Literature, ed. by A. W. Ward and A. R. Waller. T. V. Кембрідж 1910, ст. 21—23, 51—65. 145—152. статі: A. W. Ward-a, W. Creizenach-a, John-a W. Cunliffe-a, G. George-a Smith-a. Про англійські моралітети гл. ще: John Addington Symonds: Shakespere's predecessors in the english drama. Лондон, 1884, ст. 144—183.

²⁾ St. Windakiewicz: Teatr ludowy w dawnej Polsce (Rozprawy Akadem. Umiej. Wyzdz. filolog. Ser. II, T. XXI. Краків, 1904, ст. 48. ³⁾ Idem: ст. 104.

⁴⁾ Idem: ст. 127—8. ⁵⁾ Idem: ст. 129.

⁶⁾ Wiktor Hahn: Literatura dramatyczna w Polsce XVI w. Львів, 1906, ст. 29.

жій“ вони обертаються перед усім проти унії й в обороні православля.

Історична частина драми, хоч оперта в головному на польському жерелі, є витвором українського духа, при чім автор оригінально розумів свобідне користування історичним жерелом, роблячи тільки доцільний вибір в історичному матеріялі та даючи йому відповідне освітленне.

Львівське „Studium Ruthenum“.¹⁾

Написав *Амерозій Андрохович*.

VI.

Університетські і лицейні власти в часі існування
studii rutheni (1787—1809).

Studium ruthenum від 1787—1809 підлягало так само університетським властям, як і studium latinum. Тому для повноти образу тї виховної і научної іституції подаю коротенький огляд університетських і лицейних властей за увесь час існування studii rutheni. Буде то й полекша для дальших дослідників, бо у проф. Фінкля, в його цінній історії львівського університету, вістки про ті власти порозкидувані по цілім творі.

Від р. 1784 до 1792 управляв університетом академічний сенат, т. зв. консисторія, зложена з професорів університету. Складався отже сенат з ректора, 4 деканів виділів, котрі рівночасно були й директорами студій і з 4 сеніорів виділів. До компетенції сенату належало застановлятися і поладнувати всі справи, що доторкались університету, причім рішано все більшою голосів. Введенне в житте рішень сенату було обовязком синдика, канцеліста і педеля. Рівночасно видав Йосиф II в р. 1784 інструкції для ректора, деканів і сеніорів, синдика, канцеліста і педеля, в яких очеркнено точно круг ділання, права і обовязки кожного з них. Сенат був начальною, верховною властю. Справами кожного виділу завідував сам виділ, т. є вчительський збір (Lehrerversammlung) з директором, себто деканом на чолі. Виділови проводив директор,

¹⁾ Гляди Записки Т. 136—7.

себто декан, а в його неприяві сеніор. Канцелярію кожного виділу вів директор (декан), а в його неприяві сеніор, секретарем виділу (actuarius) був професор вибраний зпоміж збору, звичайно наймолодший. Виділ мав назву: *Facultas sc. theologica, philosophica* і т. д. а по німецьки: *theologische, philosophische* і т. д. *Facultät*, або *Lehrerversammlung*. Спершу ведено діловодство в латинській, а потім у німецькій мові. Уряди ректора і директорів були виборні щорічно. Вибір затверджувала губернія і придвірна комісія.

Ректорами в часі від 1786—1792 були: 1787: Шіверек (Schiverek); 1788: Вреха; 1789: Віммер; 1790: Амброз; 1791: Капуано. Директорами, себто деканами виділів від 1787 до 1792 були: на богослов'ю: від 1787 до 1791 включно Фінзітер; на філософії: 1787: Вреха; 1788: Ценмарк (Zehnmark); 1789: Кодеш (Kodesch); 1790: Ганн (Hann); 1791: Вреха; на правничім виділі: 1787: Пфлетер (Pfleger); 1788: Кифіль (Köfil); 1789: Борзага (Borzaga); 1790: Пфлетер; 1791: Амброз (Ambros). Узгляднюю лиш ті 3 виділи, бо *studium ruthenum* вважалося тільки з ними.

В р. 1792 переведено реорганізацію шкільництва. Придвірний декрет з 4 жовтня 1790 виданий під девізом, що управа шкільництва має належати до загалу учителів, завів нову надзірну інституцію в галицькім шкільництві: „*consensus studiorum*“ (*Studienkonsens, lawica naukowa*, научна рада). Консес, як найвища шкільна магістратура в краю, мав нагляд і над університетом. В склад консесу входили представники (репрезентанти) всіх факультетів, гімназійних студій, народних шкіл, християнських і німецько-жидівських, а провід у консесі належав до ректора університету. Була се посередня інстанція між придвірною комісією просвіти і учительськими зборами. Губернія і окружні уряди виконували тільки розпорядки консесу. Факультети, правда, дістали самоуправу, але нова інституція, що почала урядувати від 1792, загорнула помалу всі шкільні справи в свої руки і самоуправа учительських зборів залишилася незабаром тільки на папері.¹⁾ Консес існував від 1792 до 1802 р.

Ректори університету і предсідники консесу від р. 1792—1802: В р. 1792: Ганн; 1793: Потоцький; 1794: Кифіль; 1795: Прессен; 1796: Гольфельд; 1797: Ангеллович Антін, а замість него проректором був М. Гарасевич; 1798: Іжембський; 1799: Шіверек; 1800: Шпорк (Spork); 1801: К. Кіцкий, а за него проректором Гофман; 1802: Борзага.

¹⁾ Моя розвідка: *Op. cit.* ст. 58.

Репрезентантами до концесу з богословського відділу були: 1792—1795: Ангеллович Антін; від 1796—1802: М. Гарасевич; з філософічного відділу: 1792—1802: Кодеш; з правничого відділу: 1792 і 1793: Борзата; 1794—1799: Пфлеґер; 1800 і 1801: Марке; 1802: Гоч (Gotsch).

Деканами і директорами студій 1792—1802 були з богословського відділу: 1792: Віммер; 1793: Роттер; 1794: Скородинський; 1795: Потоцький; 1796: М. Гарасевич; 1797: Радкевич; 1798: Шанковський; 1799: Шанковський; 1800: Гриневецький; 1801: Гриневецький; 1802: Франц Ксав. Захаріясеви́ч; з філософічного відділу: 1792: Ценмарк; 1793: Уліх (Uhlich); 1794: Гільтенбранд; 1795: Умлявф (Umlauf); 1796: Земанчик; 1797: Лодий; 1798: Вреха; 1799: Гольфельд; 1800: Кіршбавм; 1801: Wuchich; 1802: Гольфельд; з правничого відділу: 1792 і 1793: Амброз; 1794: Борзата; 1795: Борзата; 1796: Кифіль; 1797: Амброз; 1798: Марке; 1799: Беер; 1800: Церголь (Zergoll); 1801 і 1802: Амброз.

В р. 1802 зніс цісар Франц II концесу, щоби знов взяти в руки уряду керму над цілим прилюдним вихованнем. Придвірний декрет з д. 22/9 1802 зносив концесу і завів знов директоріяти студій, а директорами студій заіменував цісар архієпископів, політичних і судових урядників. Академічний сенат остався, що вправда, як верховна власть, але складався з ректора, вибраного щорічно зпоміж професорів або достойників зпоза університету, а опісля ліцею і з 5 директорів студій: богосл., філос., правн., медич. і гімназ. Директори студій управляли віділами, скликували професорів на засідання після своєї вподоби, а заступали їх до 1805 р. то є до кінця існування університету декани, а від р. 1805 у ліцею по знесенню деканів сеніори віділів. Від 1802—1805 мали ще віділи право вибору деканів, а від 1805 по заведенню ліцею втратили те право і від р. 1805 кермували директори студій своїми віділами абсолютно, зносячися просто з губернією, звідки діставали прикази.

Тому подамо тут спис університетських властей від 1803—1805, а потім дальший спис ліцеальних властей від 1805—1809:

Ректорами були в р. 1803: Масох; 1804: Земанчик; 1805: Скородинський, а проректором за него М. Гарасевич.

Деканами були з богословського відділу: 1803: Шанковський; 1804: Радкевич; 1805: М. Левицький; з філософічного відділу: 1803: Вреха; 1804: Кодеш; 1805: Гольфельд; з правничого відділу: 1803: Марке; 1804: Аппельтавер (Appeltauer); 1805: Амброз.

Директорами студій богословських 1802—1805 був: Шимо-

нович; філософічних: Ертль, а правничих: Борзага 1802—1804; 1805: Арбтер.

Лицеальні власти були ось які від 1805 до 1809 р.:

Ректорами були в р. 1806: Амброз; 1807: Прессен; 1808: Oechsner; 1809: Гофман.

Директорами студій були: богословських: від 1905—1811: Шимонович; філософічних: 1806: Ертль, а від 1806—1823: Гіттер (Hütter); а правничих: 1805—1817: Арбтер.¹⁾

У права генеральної семінарії (ректорат) 1783—1809.

Тільки філософічні виклади відбувалися в *studium ruthenum* в університетському будинку, а богословські разом з викладами *studii latini* в будинку гр. кат. генеральної семінарії. Вправді управа над ними підпадала під філософічного і богословського директорів та деканів, одначе силою факту ректорат генер. семінарії мав дуже великий вплив у всіх справах, що доторкалися *studium ruthenum*. Адже заснованне *studii rutheni* властиво переперли і організацію його перевели ректор М. Шавницький і його наслідник Антін Ангеллович. Вплив семінарицької управи на долю й недолю *studii rutheni* тривав дальше. Директори і декани філософічного і богословського відділу не знали звичайно української мови і придвірні комісія та губернія іменували їх заступниками ректорів генер. семінарії; приміром Ангеллович, а опісля Сабатовський заступали директорів у проводі при іспитах слухачів *studii rutheni*. Віцеректори і префекти студій були не тільки наставниками питомців *studii rutheni* дома, але майже кождий з них був рівночасно учителем *studii rutheni*. В кождій справі, що відносилаь до *studium ruthenum*, мав ректорат дуже важний голос і або сам з власної спонуки, або на візвання губернії, чи придвірної комісії висказував свою думку і звичайно уряд з тим числився. *Studium ruthenum* було наче дитиною генер. семінарії; в її мурах почалося, жило і в її мурах також погасло.

Тому подаю склад ректорату від 1783 до 1809, а для того від 1783, бо час від 1783 до 1787 був підготовною стадією до утворення *studii rutheni*: Антін Ангеллович був ректором вперше від 1/9 1783 до 1/9 1784; по нім став ректором Михайло Шавницький від 1/9 1784 до 1/9 1787. Вдруге обняв ректорат Антін Ангеллович від 1/9 1787 і управляв генер. семінарією до 14/2 1796, т. є до інституції на єпископську катедру в Перемишлі. Від 14/2 1796 до 20/8 1796 провізоричним ректором з приказу губернії

¹⁾ Finkel: Op. cit. 345.

був львівський генер. вікарій Микола Скородинський. Дня 20/8 1796 обняв управу семинарії, як ректор, перемиський крилошанин Яків Лапчинський, що помер нагло дня 19/9 1796. Від 19/9 1796 до 1/2 1797 був знову на приказ губернії провізоричним ректором Скородинський. Від 1/2 1797 до кінця року 1806 був ректором львівський крилошанин Константин Сабатовський. По його уступленню з ректорства провізоричним ректором від 1/1 1807 до 12/2 1808 був Федір Фединкевич. В часі межі 12/2 1808 а 1/7 1808 заступав ректора віцеректор Іван Гарасевич, а від дня 1/7 1808 став ректором Федір Мохнацький і за його ректорства погасло *studium ruthenum*.

Віцеректори: Спершу був лиш один віцеректор, з кінцем 1785 двох, а від 1796 аж 3. (Третого віцеректора Самійла Вулькана і його наслідника на становищі віцеректора, Василя Філіпана, призначених головно для румунських питомців не беру під розвагу. Всеж таки подаю їх життєпис.)¹⁾

¹⁾ Самійло Вулькан, Румун, роджений у Balas Falva в Семигороді, в комітаті Альба д. 11/10 1760 р. Його батько був визволенцем з кріпацтва. Вступив 28/10 1779 з великоварадинської дієцезії на П р. філософії у *Barbareum*, скінчив 5/5 1784. Про него писав ректор: »Вдачі доброї, супокійної і веселої, поведення доброго, спосібностей найліпших, пильности визначної. В науці зробив знамениті успіхи. Відавався науці французької, грецької, німецької і італійської мови з похвальним вислідом.« (Арх. дух. сем. 1783.) Висвятившись став він префектом студій у загребській семинарії (in *Agriensi seminario*). Дня 17/9 1785 іменувала його придвірна комісія префектом студій генер. семинарії у Львові, де учив питомців Румунів ритуалу в румунській мові. Небавом став він віцеректором.²⁾ Від 1787 переводив з угорськими питомцями гомлетичні й катехитичні вправи в румунській і угорській мові. Придвірним декретом з д. 28/4 1788 іменованій крилошанином при великоварадинській капітулі.³⁾ У Львові перебував до 1/7 1792. Разом з угорськими питомцями відіхав в р. 1792.⁴⁾ Із слухачами, галицькими уродженцями не мав нічого до роботи. Став опісля варадинським єпископом, де поширив унію. Помер 1840.⁴⁾

Василь Філіпан, Румун, роджений 1765 як син шляхтича-пароха в селі Kissud у Семигороді. Вступив до *Barbareum* і докінчив богословські студії у генер. семинарії у Львові.⁵⁾ Вже на посліднім році богословя став префектом студій від 1/9 1788 для питомців II року.⁶⁾ В р. 1789 зложив докторат богословя; знав угорську, румунську, лат., нім. і французьку мову.⁷⁾ Дня 30/6 1792 відіхав з угорськими питомцями.⁸⁾

¹⁾ Нац. Муз. 96. ²⁾ Арх. дух. сем. 1787. Губ. з д. 29/12 1787, ч. 114, р. 1788. Губ. з д. 16/5 1788, ч. 11.097. ³⁾ Ibid. 1792. Губ. з д. 21/6 1792, 17.959. ⁴⁾ Як. Головацький: *Op. cit.* ⁵⁾ Арх. дух. сем. 1784. ⁶⁾ Ibid. 1788. ⁷⁾ Ibid. 1791. ⁸⁾ Ibid. 1792. Губ. з д. 25/5 1792, ч. 16.192.

Від 1/9 1783 до 14/3 1885 був віцеректором М. Скородинський. По нім став віцеректором Константин Сабатовський; зразу був він одиноким віцеректором, а коли в кінцем 1785 іменував цар другого віцеректора Якова Левинського, став Сабатовський першим віцеректором і був ним до 23/2 1791. Яків Левинський був II віцеректором до 6/2 1788. По Левинським II віцеректором, а по уступленню Сабатовського першим, став Василянн. Теофан Голдаєвич і на тім становищі витривав аж поза рік 1809, в котрім погасло *studium ruthenum*. Посаду II віцеректора по Голдаєвичеві, котрий став I віцеректором, заняв дня 23/2 1791 Федір Захарияєвич і був ним аж до своєї примусової резигнації дня 11/4 1805. Його місце спершу провізорично від 11/4 1805, а від 18/3 1807 на стало займив Іван Гарасєвич і оставав II віцеректором ще й поза 1809 рік.

До обовязків ректора належав перед усім економічний заряд так складної і великої інституції, як ієнер. семинарія, а був сей обовязок через те важкий і відвічальний, що ректор відповідав своїм майном за всі неправильности в економічнім заряді за себе і за своїх підчинених. Економічний заряд забирав ректорові дуже много часу, так що на другий плян мусів сходити його властивий обовязок, а саме виховна праця. До ректора належало удержуванне карности і в тих справах був він верховною інстанцією в семинарії, нагляд над домашною наукою питомців, нагляд над віцеректорами і префектами студій і правильне веденне семинарської канцелярії. Ректор мусів висказувати свій погляд у всіх справах, що доторкалися богословських, чи філософічних студій, будьто на жаданне уряду, або й із своєї спонуки. Він мав утримувати лад в аудиторіях ієнер. семинарії, в котрих відбувалися богословські виклади. За все те він одинокий був відвічальний. Але власть його була від р. 1783 до 1807, а властиво 1809 дуже обмежена з боку губернії і придвірної комісії, бо в тім часі семинарія оставала під безпосередною властикою уряду, так що ректор мав руки зовсім звязані, а відвічальність дуже велику. В кожній найдрібнійшій справі мусів він засягати одобрення з боку губернії, яка нераз у своїй короткозорости хибно, по бюрократичному, поладнувала семинарицькі справи. Ректор просто переписувався з губернією, бо від консисторії був незалежний. Консисторія, не маючи юрисдикції над ним, стежила за всіма надрібнішими промахами питомців, префектів, віцеректорів і ректора, роздувала те до великих розмірів, щоби губернії і придвірній комісії виказати, що треба піддати семинарію під її власть. В виду сего міг ректор дуже легко попасти в кон-

флікт з консисторією, своєю духовною властю. З другої сторони знову не хотів уряд випустити із своїх рук виховання клиру і все кінчилася така справа тим, що жертвеним агнцем ставав ректор. Кождий майже розпорядок губернії, чи придвірної комісії, містив у собі або упізнання, або догану для ректора або задрівав його до ревнійшої праці. Треба було дуже тактовного, із здоровими нервами, досвідного, обережного і гладкого чоловіка, щоби серед таких обставин між справжньою Скиллею а Харибдою, як уряд і консисторія, кермувати судном семінарії без шкоди для себе і заведення. Не диво отже, що протягом 26 літ (1783—1809) було 10 змін на тім відвічальнім становищі; тільки Антін Ангеллович і Сабатовський зуміли бути по 9 літ ректорами.

Від р. 1787/8 до обовязків I віцеректора належала наука співу і церковно-словянської мови та обрядів, а також, мабуть, наука рільництва питомців *studii rutheni*, участь в економічнім заряді, дисциплінарні справи і нагляд над домашною наукою. До обовязків другого віцеректора належав заряд над бібліотекою, участь в економічнім заряді, дисциплінарні справи і нагляд над домашною наукою. Ректор побирав спершу 600 злр. з удержанням; Щавницький виборов у центрального уряду 1.200 злр. без удержання, а для віцеректорів по 500 злр. з удержанням. Віцеректори мали їсти з питомцями і діставали о одну страву більше. В разі неприяви, або хори ректора заступав його I або II віцеректор.

З префектів відмічу тільки замітніших. Префекти мали визначатися замітними спосібностями і виявляти охоту до обняття катедри. Що пів року предкладав ректор їх кваліфікаційну табелю (*tabella individualis praefectorum*). Від р. 1789 мали бути 4 стійні посади префектів для 4 курсів богословських, а по вкороченню студій до 3 літ 3 стали посади. Їх обовязком було відбувати щоденно із своєю клясою коррепетитії, наглядати над пильністю і поведенням, утримувати дома карність, їсти разом із питомцями собі порученими, ходити з ними на прохід і до церкви. Діставали за те префекти ціле удержання, одіж і 100 злр. річно, а від р. 1808 200 злр.¹⁾ Ректори уживали часом префектів до помочи в економічнім заряді, пр. до ведення рахункової книжки видатків на напругу і виріб обуви для питомців (*Schusterbücher*). Губернія противилась тому і звертала увагу ректорови, що те не входить в обсяг їх діяльності.²⁾ А що нераз годі було звербувати

¹⁾ Zschokke: Op. cit. ст. 992; Арх. дух. сем. льв. Губ. з д. 13/2 1808, ч. 5023. ²⁾ Арх. дух. сем. льв. 1797 Губ. з д. 21/7 1797, ч. 7.150.

префектів з укінчених питомців, ще в р. 1787 дозволила придвірна комісія д. 7/9 1787 настановляти префектами спосібних питомців з послідного курсу і часом признавала їм за те платню 100 злр. платну з долу.¹⁾ В р. 1787 поставив ректор Щавницький внесок, щоби іменовано префектів для філософів; губернія відмовила, „бо постанова, що приймається і філософів до семинарії, є тільки провізорична і устане з хвилею, як буде достаточне число кандидатів духовного стану“. Так само жадав тоді Щавницький, щоби установити окремих префектів для *studium ruthenum*. На те наспіла рівнож відмовна відповідь: „З тої самої причини, не можна назначити ніякого окремого префекта студій для питомців *studii rutheni*, бо богословський інститут з руською мовою є рівнож тільки провізоричним заведенням, котре має знову устати, як тільки зголосять відповідне число кандидатів свідомих латинської мови.“²⁾ Префекти студій були звичайно кандидатами до богословських катедр. В разі недуги, або відпустки професора, заступали вони катедру і в тім згляді відповідали теперішнім доцентам. На їх домашню науку з питомцями звалювали завсігди научні плани обовязок пояснити, або доповняти шкільні виклади професорів. В р. 1790 поручила губернія ректорови на основі придвірного декрету з д. 12/12 1789, щоби все прислав чи то тези префектів, чи їх інавгураційні промови, бо губернія хоче знати про їх поступи у приписаних літературних вправах, о скільки вони стараються здобути собі основне і повне знання.³⁾ Коли префект відїздив, покидаючи семинарію, одержував 50 злр. на кошти дороги.⁴⁾ Префектами для *studium ruthenum* були звичайно питомці *studii latini*, хіба виїмково та рідко попадав тут і питомець *studii rutheni*. Про одного такого заступника префекта знаємо, а був ним Левандовський Іван. Вступив він на I рік філософії *studii rutheni* у шк. році 1787/8 а скінчив богословські студії 2/7 1792. Мав він із всіх предметів протягом цілої науки все першу клясу з відзначенням (*prima eminens*). Належав до львівської епархії. У шкільнім році 1791/2 заступав префекта похвально („*vices Praefecti studiorum obibat laudabiliter*“).⁵⁾ Замітнішими префектами 1787—1809 були: Михайло Дудинський, Михайло Могильницький, Модест Гриневецький, Йосафат Мохнацький, Матвій Шанковський, Іван Амос Яворський, Андрій Ангелло-

1) Ibidem, 1787. Губ. з д. 4/10 1787, ч. 22.864.

2) Арх. дух. сем. 1787. Губ. з д. 4/10 1787, ч. 22.864.

3) Ibidem, 1790. Губ. з д. 25/1 1790, ч. 2.142.

4) Ibidem, 1789. Губ. з д. 11/12 1789, ч. 29.250.

5) Арх. льв. дух. сем. 1792. *Tabella exeuntium ad domum Presbyti.*

вич, Іван Дудкевич, Михайло Левицький, Іван Лаврівський, Іван Гарасевич і т. п. Переважно займали вони опісля катедри *studii lat. i ruth.*¹⁾

З черги подам короткі життєписи ректорів: М. Щавницького, Антона Ангелловича, М. Скородинського, Я. Лапчинського, К. Сабатовського, Ф. Фединкевича, Ф. Мохнацького і віцектора Т. Голдаєвича, бо життєписи інших, що були професорами *studii rutheni*, подаю окремо. В життєписах звертаю увагу на їх студії і виключно на їх виховну працю в семінарії, не входячи широко в інші царини їх діяльності. З хвилею їх уступлення з семінарії уриваю точний життєпис, хвіба що вони дальше впливали на долю і недолу *studii rutheni*.

1. Михайло Щавницький. 1/11 1754.

Другим з черги ректором генер. семінарії був від 1/9 1784 до 1787 Михайло Щавницький. Цікава се і замітна індивідуальність. Його пам'яті заповідано рішучо у нас кривду. Наші дослідники, пр. Іван Ом. Левицький, опираючись на безкритичних споминах такого хиткого чоловіка, як Фесслер, кількома словами збув його справжні заслуги коло подвигнення генер. семінарії і всі його заслуги записав на рахунок Антона Ангелловича. Між тим безпосередні жерела, а не спомини і то з пізнійших літ, що иншого говорять про него. Якби не його 3-літня діяльність у Львові, генер. семінарія не булаби дійшла пізнійше до такого, будь що будь розвитку, за ректорства Ангелловича і Сабатовського; якби не він, не булоби і *studium ruthenum*. На самих споминах сучасних йому галицьких уродженців, чи Фесслера годі спускатися, бо вони вважали Щавницького зайдою, небезпечним суперником до висших церковних чинів.

Уродився Михайло Щавницький д. 1/11 1754 в селі Гез (Gezs) на Угорській Русі, в ужгородськiм комітаті, як син тамошнього пароха. Дня 28/10 1775 вступив він по укінченню філософії на I рік богослов'я у Відни, висланий з мукачівської епархії до Варвареум. Дня 12/1 1776 висвятив його єпископ Андрій Бачинський на четця. Ще в вересні 1779 став він префектом студій спершу для нижших курсів, а потім для висших у Варвареум і одержав платню 200 злр. з удержанням. В маю 1780 іменовано його II віцектором з платнею 300 злр. Богословські студії скінчив 27/9 1780, висвятився, зложив докторат богослов'я і став екзамінатором у віденськiм університеті, т. є. питав докторандів.²⁾ В р. 1781 імено-

¹⁾ Життєписи їх подаю низше. ²⁾ Арх. дух. льв. сем. 1783; Нац. Муз. 96; І. Левицький: *Op. cit.* ст. 4.

вано його віцеректором. Рівночасно був він тоді й корепетитором, бо відчувано велику недостачу підручників. Переймився він зовсім кличами „освічення“ і в дусі нових ідей розвивав широку діяльність і агітацію в генер. семинарії при церкві св. Варвари. Чванився він опісля тим і уважав своєю великою заслугою, що за час побуту в Варвареум пильно уважав, щоби погляди з ректорів, котрі були в тім часі в генер. семинарії, незгідні з поглядами урядових кругів, не приймалися між семинарицькою молодіжю. Під його впливом оставали тоді Антін Ангеллович, Микола Скородинський, Яків Лабчинський, Василь Госсаковский, Константин Сабатовський, а з молодших Михайло Гарасевич, Федір Захаряевич і др. Що з неділі правив він для питомців богослуження і учив їх дома співу та обрядів. Підчас посту сповідав віч жовнірів греко-католиків з Угорщини і Галичини (найменше 600).¹⁾ У Відни підпав Щавницький під безпосередний вплив спосібного співробітника Йосифа II на полі реформи богословських студій і властивого їх реформатора, опата Стефана Равтенштрава, в котрім найшов опісля прихильного собі опікуна і завдяки його сильним впливам вспів не одно перевести для подвигнення генер. семинарії у Львові. З секретарем Равтенштрава, Debzois лучила його тісна дружба і у всіх важніших справах уживав потім Щавницький заєдно посередництва приятеля до Равтенштрава.²⁾ Зовсім у дусі Равтенштрава, одного із стовпів „освічення“ ділав Щавницький у Відни, а опісля у Львові, а все те вийшло, без сумніву, на добро генер. семинарії. Дня 14/2 1784 вніс Щавницький просьбу о посаду директора богословських студій і верховного надзору над обома генер. семинаріями у Львові. В просьбі подавав він висше згадані обставини із свого життя і діяльності у Відни, зазначував, що знає грецьку, латинську і німецьку мову, дещо французьку, і що уміє „руську мову, котрої там (у Галичині) загально вживають“ (*russicam linguam, cuius ibidem communis usus est*), що знає грецький обряд, практику і діловодство церковного суду. Придвірна комісія поставила його, що правда, кандидатом на директора богословських студій у Львові і інспектора обох генер. семинарій, але тому, що саме тоді задумовано знести директорати, Щавницький дістав тільки посаду ректора в засноганій роком пердше гр. кат. генер. семинарії у Львові з платнею 600 злр. і удержаннем, одначе доки Ангеллович не дістане якої иншої посади, він мав остати у Відни. Дня 14/5 1784 просив Щавницький

¹⁾ Нац. Музей 96. ²⁾ Ibidem.

о зрівнянне його в платні з іншими ректорами, котрі є рівночасно каноніками. Цісар визначив йому 1.200 злр., але без харчу від дня обняття ректорату у Львові. Вскорі дістав він уривок, щоби проводив 11 галицьких питомців, котрі з Відня з початком вересня 1784 мали відіхати до львівської генер. семинарії. На кошти подорожи для себе і питомців дістав 400 злр.¹⁾ Прибув до Львова 27/9 1784, а обнявши з днем 1/11 1784 управу семинарії, забрався Шавницький енергійно до праці. Тут протягом своєї три літньої діяльності вспів не один свій плян, чи думку в життє перевести, при помочи Равтенштрауха, а по його смерті (†30/9 1785.) через барона Кресля, не оглядаючись на університет, єпископа Білянського і губернію. Його заслугою було: введенне суворої карності в семинарії, а було те доконче потрібне, бо з початком шк. року 1785/6 прибули питомці з Угорщини, дуже буйний і горячкоровний елемент. Перевів він також перебудову семинарицьких будинків, уладив для питомців спальні (dormitoria) і комнати до науки (musaea), завів підручні бібліотеки для музеїв. Костел, призначений на семинарицьку церкву, перестроїв відповідно до вимогів грецького обряду. Виборов посаду II. віцеректора, що мав бути неначе домовим учителем питомців послідного практичного курсу. Постарався о підвищення платні ректорови з 600 на 1.200 злр. Не допустив до перенесення генер. семинарії до монастиря Бернадинів, коли губернія хотіла помістити у відновленім і перебудованім ним будинку кримінал. Для докторандів богословя ввєднав він увільнення від високої іспитової такси за докторат. Ввєднав огород для проходу питомців. Дбав дуже о гігієнічне уладження семинарії. Стягнув від станіславського циркулу вежовий годинник із скасованого Манявського Скиту. Як загорілий представник „освічення“ клав собі те у велику заслугу, що „вкінці вибив з голови питомцям забобонний погляд на пости“ („demum superstitiosam jejuniorum ideam alumnis exemit“). Налягав часто на побільшення числа питомців з Галичини до генер. семинарії, бо боявся, що єпархіяльна семинарія підкопає існування генеральної. Жалувався на єпископа Білянського, що висвячує неукінчених, або прогнаних з генер. семинарії питомців. Жадав знесення єпархіяльних семинарій, а побільшення за те числа питомців у генеральній семинарії.²⁾ Його голос чимало заважив у тім, що віденський уряд рішився вкінці знести єпархіяльні семинарії і завести studium ruthenum, а Шавницькому поручив підготовити все до введення того інституту

¹⁾ Нац. муз. 96. ²⁾ Нац. Муз. 96.

в життє. Щавницький забрався енергійно до праці, підготував і перевів організацію „studii rutheni“ так, що його наслідник Ангеллович начате ним діло тільки дальше новів.¹⁾ Дня 1/9 1787 Щавницький уступив, а його твір studium ruthenum власне того самого дня почало своє існування.

I. Левицький, покликуючись на так непевне жерело, як спомини авантюриста Фесслера, оповідає про усунення Щавницького ось що: „Дня 13 мая 1787 прибув Йосиф II до Львова, їдучи до Херзону на стрічу з Катериною II. Недавно перед тим замінував був Щавницького єпископом Велико-Варадинським, котрий своїми інтригами випер був з посади ректора Ангелловича чоловіка гідного і праведного. Той клеветник, чоловік дуже неспокійного духа, не мав за собою доброї слави, а строгим і нелюдським поступованнем з питомцями занепріязнив їх собі у найвисшій степені. Щоби на нім пімститися, списали питомці на него жалобу, представили в ній його чоловіком нелюдським і неморальним і передали жалобу цісареві. З тої причини звидів Йосиф II несподівано обі семінарії. В гр. к. семінарії застав усе в ладі,²⁾ але Щавницький йому не подобався. Дня 15/5 візвав цісар Фесслера і радився його, хто був би найвідповіднійший на ректора. Фесслер вказав на Ангелловича. Дня 18 мая відїхав цісар, а в 3 дні опісля оголошено його розпорядок, котрим усунув Щавницького у приватне життє, а Ангелловича замінував ректором семінарії“.³⁾ Що Щавницький інтригами не випер Ангелловича в р. 1784 з ректорства, доказом на те слова Білянського, що головним приводом його усунення був за молодий вік (27 літ).⁴⁾ Придвірна комісія замінувала вже була Щавницького директором богосл. студій і інспектором обох генер. семінарій, а коли инакше прийшлося їй поступити, немов відшкодовуючи його, замінувала ректором. Отже, хотяй би не знати хто був ректором тоді у Львові, не то молодий Ангеллович, був би мусів уступити. Не Щавницький, а придвірна комісія усунула Ангелловича.⁵⁾ Дальше строгий осуд: „клеветник, чоловік неспокійного духа, не мав за собою доброї слави“ рівнож незгідний з правдою. Щавницький відплачував своїм ворогам і суперникам тим самим оружєм, яким вони проти него воювали. Ще не прибув він до Львова, а вже Білянський, на вість про його іменованне, писав до Відня, що „іменованний зістав якийсь Щав-

1) Cfr. про те широко в розділі „Засновання studii rutheni“.

2) Мое підчеркнення. 3) Іван Левицький: Op. cit. ст. 4.

4) Нац. Муз. 80, ч. 48, 49. 5) Нац. Муз. 96.

ницький народности угорської, чужинець, що він не знає мови, звичаїв і обичаїв краю“.¹⁾ Коли в р. 1786 вніс Щавницький просьбу о посаду генер. вікарія, кваліфікував його Білянський: „Щавницький по 1) не знає плавно руської (ruthenam) мови, котрою говорить тутешне населенне, рівнож доси не володіє польською мовою, до чого сам признається. 2) Як чужинець не знає обичаїв і звичаїв тутешнього населення. 3) Не належить до сеї епархії. По іменованню Щавницького ректором жалувалось багато людей на Білянського, що підтримує чужинців, хоть є багато спосібних тубильців. 4) Багато питомців по укінченню семинарії покидає духовне звання, боячись, що як Щавницький стане генер. вікарієм, буде мститись на них за те, що вносили на него жалоби. У тій справі скликувано навіть комісію по причині жалоб. Його управою семинарії єпископ зовсім похвалитися не може. 5) Не був він ніколи парохом. Не то на вікарія, але й на крилошанина не надається“. Так виправдувався Білянський, коли йому докоряла губернія, чому Скородинського, Ангеловича і Щавницького не помістив між кандидатами на генер. вікарія.²⁾ Якби справді Щавницький був займався клеветами, або якби був неморальний, не тільки губернія, котра його не любила, бо проти її промахів з успіхом відкликувався завісгди до Відня, а тим більше Білянський булиби використали з певністю його найменшу похибку. Одинокий закид, що правда, можнаби против него піднести, се за велика строгість. Але й тут він не мав свобідної руки, бо в кожній найдрібнішій справі рішала губернія: вона приймала, карала і виключала питомців. Забували тодішні галицькі верховоди про справжні його заслуги, а щоби його збутися, робили йому ту лиху славу, про яку пізніше дослідники старовини, опираючись на їх споминах, згадують. Що не всі тодішні діячі були тої гадки про него, доказом Лаврівський, котрий зберіг його портрет у капітульній бібліотеці в Перемишлі і мабуть сам умістив на портреті слова: „a 1 Septembris anni 1784 usque ad 1 Septembris itidem 1787 Generalis Seminarii Primus Rector et tum Ecclesiae ad ritum Graecum Reformator quam Seminarii Instaurator.“³⁾

Деякі, незасліплені особистою анимозією, тодішні діячі виділи його заслуги в тім, що пристроїв семинарицьку церкву після вимогів грецького обряду і признавали, що властиво він, а не Ангелович був основником семинарії. Про дальшу долю Щавниць-

¹⁾ Нац. Муз. 156. ч. 55. ²⁾ Нац. Муз. Ibidem.

³⁾ Іван Левницький: Ор. cit. стр. 4.

кого мало знаємо. Обов'язком його життєписця (а на окремий життєпис заслугоє та не буденна індивідуальність) буде пояснити, чому Йосиф II відкликав його іменування на Велико-Варадинського єпископа і чому його усунув з ректорства. Опісля був Шавницький у Мункачи крилошанином, спершу професором, а опісля заступником директора духовного лицю мукачівського, асесором суду ужгородського комітату, а вкінці тамошнім архидіяконом.¹⁾ В р. 1794 без успіху добивався єпископської катедри в Черемішли. Літературною працею Шавницький за час свого побуту у Львові не займався. Підготовлюючи шкільні підручники для *studium ruthenum*, обіцяв зладити переклад граматики єврейської мови, написаної Фесслером. Чи зладив переклад і що з ним сталося, не знаємо. Писав у латинській мові якісь твори мабуть богословські.²⁾

2. Антін де Ангеллович * 14/4 1756 † 9/8 1814.

Уродився д. 14/4 1756 в Гриневій, бобрецького повіта, де його батько Яків був парохом. Родина Ангелловичів була шляхоцька.³⁾ Вказують на те слова метрики уродин його молодшого рідного брата Андрія: „Ego infrascriptus Parochus testor Nobilem Andream Angellowicz“...⁴⁾ Імназіяльні науки скінчив Антін у львівській академії Єзуїтів, бо, як шляхтич, дістався до їх шляхоцького конвікту. Своїми способностями звернув він на себе увагу єпископа Льва Шептицького, котрий став його затрудняти в ординаріатській канцелярії. Дня 18/12 1775 дістався Ангеллович на І рік філософії у віденському університеті висланий до Варвареум єпископом Шептицьким з львівської єпархії і таким чином належав він до перших галицьких вихованків сеї семинарії.⁵⁾ В р. 1778 був уже там педелем II року богослов'я і дуктором низшого музея.⁶⁾ Скінчив богословські студії у Відні дня 20/7 1781. З філософічних і богословських предметів одержував переважно „першу клясу з відзначеннем“ (*primam cum eminentia*). Ректор Варвареум так записав про него: „вдачі доброї, поведення взірцевого; в шильности виявляв першу клясу з відзначеннем“. (*indolis bonae, morum exemplarium; diligentia 1-ae classis cum eminentia.*) Знав мову руську, польську, латинську, грецьку, німецьку, румун-

¹⁾ Ів. Левицький: *Op. cit.* ст. 4.

²⁾ В. Бирчак: *Літературні стремління Подкарпатської Русі. Ужгород 1921, ст. 42.*

³⁾ *Арх. льв. дух. сем. 1783; Ів. Левицький: Op. cit., ст. 1 ss.; Finkel: Op. cit., ст. 83.* ⁴⁾ *Арх. дух. сем. льв. 1783.*

⁵⁾ *Арх. льв. дух. сем. 1783.* ⁶⁾ *Ibidem, 1778.*

ську, італійську і французьку.¹⁾ З замишуванням віддавався особливо вивченню грецької мови і 2 роки вчив потім товаришів сеї мови. („Professor ejusdem Linguae in dicto Seminario per 2 annos“.)²⁾ Вернувши до Львова, дістав з рук єпископа Білянського низші священства дня 2/4 1781 а висші (пресвітерат) 2/4 1783. Занятий був він тоді при боці Білянського поладнуванням консисторських справ. Скоро спливали на него почести. В р. 1783 заіменував його Білянський крилошанином. Коли на основі придвірного декрету з д. 12/5 1783 покликано при губернії комісію для духовних справ, цісар заіменував його членом комісії з титулом губерніяльного радника. Та номінація послідувала на просьбу гр. кат. клиру, котрий домагався, щоби до неї покликано когось зпоміж гр. кат. духовенства в тій цілі, щоби радники, покликані з латинсько-польського клиру не затівали чого на шкоду грецького обряду і клиру.³⁾ Але небавом розв'язав уряд комісію. Дня 8/10 1783 заіменував його цісар ректором новозаснованої гр. кат. генер. семинарії від 1/11 1783 з платнею 600 злр. і удержанням.⁴⁾ Начався отже перший період ректорської діяльності Ангелловича від 1/11 1783 до 1/11 1784. Віцеректором був його товариш з Варвареум, Никола Скородинський; отже зішлись два товариші із шкільної лавки, котрі себе завжди і всюди опісля підтримували. Питомців було всего 50 а ті ще поволи стягалися. Будинок — скасований монастир Домініканок при вул. Широкий, тепер Коперника ще не був майже зовсім адаптований; одним словом — 27-літній ректор з 26-літнім віцеректором мали тяжку працю в закладанню і ввводженню в життя дуже складної інституції. Дня 13/12 торжественно витав Ангеллович єпископа Білянського, коли той оглядав семинарію.⁵⁾ Незабаром одначе наспіла з Відня вістка, що на місце Ангелловича заіменовано ректором генер. семинарії якогось Шавницького, народности угорської“ („quidam Szczawnicki natione Hungarus“). Єпископ Білянський вніс негайно спротив проти сеї номінації в письмі до якогось радника у Відні. „Висші церковні уряди“, писав він, „повинні діставати тубильці, щоби молодіж бачила в тім заохоту і спонуку до висших студій; питомців повинен виховувати галицький уродженець, котрий знає мову, звичаї і обичаї Галичини. Між тим вихованка Варвареум, крилошанина і консисторського радника, що сповняв усе ревно

¹⁾ Ibidem, 1783; Liber ordinatorum, т. IV, ст. 20.

²⁾ Ів. Левицький: Op. cit., ст. 2.

³⁾ Harasiewicz: Annales Ecclesiae Ruthenae, ст. 611—12.

⁴⁾ Арх. льв. дух. сем. 1783, Губ. з д. 18/11 1783.

⁵⁾ Нац. Муз. 96; 72.

свої обов'язки, хоча не допустився ніякої похибки і хоча у нічім неповинний, усувається, а на його місце іменується чужинця, не-свідомого ані мови, ані звичаїв та обичаїв сего краю.“ Єпископ побоюється, що сей факт буде знеохочувати тутешню молодіж до висших студій.¹⁾ Одначе заходи єпископа остали без успіху. Номінація Щавницького устоялась з тим застереженням, що, доки Ангеллович не одержить иншого приміщення, має остати на посаді ректора. Саме тоді розписав уряд конкурс на катедру II части догматики на львівськiм університеті на день 1/6 1784. Зголосилось 9 кандидатів, а між ними й Ангеллович, що зложив конкурс з відзначенням, при чім 6 кандидатів одержало другу клясу, а 2 першу. В його кваліфікаційній табелі записано тоді вислід конкурсу: „*prima classis cum eminentia*“ і що володіє окрім польської мови ще єврейською, латинською, літературною грецькою, німецькою і французькою. Катедру дістав отже Ангеллович зовсім заслужено без протекції.²⁾ Дня 1/11 1784 передав Ангеллович Щавницькому управу семинарії і обняв катедру II части догматики побіч В. Діханіча, котрий учив I части догматики в новозаснованім Йосифінськiм університеті. Ангеллович просив 17/8 1786, аби йому, яко професорови догматики, оставлено 600 flrh., які він підчас свого ректорства діставав. Ощадний уряд відмовив його просьбі.³⁾ Коли в р. 1786 і 1787 уряд установлював і управляв консисторію, предложив Білянськiй Ангелловича і Скородинського тільки як кандидатів на крилошан і консисторських радників. Губернія дня 26/1 1787, ч. 8.925 докоряла єпископови, чому не подав Ангелловича як кандидата на генер. вікарія, лише 3 старших крилошан. Тоді поставив Білянськiй Скородинського на 4 місці і на докір губернії так оправдувався: 3 початком 1783 іменував Ангелловича крилошанином не так за його заслуги, бо він що йно недавно висвятився, але щоби відзначити його за образование і загірті до дальшої ревнійшої праці. Коли в році 1784 усунено його від проводу над молодежию по причині за молодого віку, то тим більше не надається він ще до проводу над старшими людьми, над парохами. Хоча він добре знає руську мову і може в ній навчати нарід і писати, і хоча знає й инші мови, не можна його ставити више від Скородинського, що перевисшає його покликаннем і заслугами.⁴⁾ Супроти сего генер. вікарієм заіменував цісар Скородинського.

¹⁾ Нац. Муз. 156, ч. 55. ²⁾ Арх. льв. унів. Персон. акти 1784, ч. інв. 22. ³⁾ Finkel: Op. cit. ст. 83. Арх. Намісництва: Elenchus 1786, ч. 1997/21.195; 2.189/27.946. ⁴⁾ Нац. Музей 80₅, ч. 48, 49: Арх. льв. унів. Персон. акти ч. інв. 22; ширше про те розказую при Скородинськiм.

З початком 1786 він Ангеллович просьбу о іменованне його звичайним професором, але дістав відмовну відповідь. Уряд відкликався при тім на інструкцію для богословського виділу з р. 1774, що лектор, заки стане звичайним професором, мусить рік, або й довше учити і що йно тоді придвірним декретом іменує його цісар звичайним професором. Не зважаючи на те¹⁾ дня 19/7 1786 надав йому уряд докторат, а тим самим іменував його звичайним професором і звичайним членом богословського виділу, бо в р. 1785 дня 15/9 поучила була губернія академічний сенат, що звичайний професор від хвилі свого іменовання *eo ipso* стає звичайним професором і звичайним членом свого виділу.²⁾ Катедру догматики займав Ангеллович 3 роки: 1784/5, 1785/6 і 1786/7. В жовтні 1787 заіменував його цісар знову ректором генер. семинарії, бо Щавницький став єпископом-номінатом Велико Варадинським. Губернія поручила деканови і директорови богосл. студій подбати про заступство катедри догматики на університеті.³⁾ Ангеллович застав уже добре зорганізовану Щавницьким генер. семинарію і пороблені вже попередником приготування до заснування *studii rutheni*. І треба йому признати, що діло, начате попередником, повів він умілою рукою дальше вперед. Працю мав уже облегчену, бо найтяжші перепони проломив уже перед ним своєю зелізною енергією, суворим ритором, безглядністю і сильними своїми впливами у Відні Щавницький. Протягом 3 літ (від 1784—1787) дозрів Ангеллович віком, набрався більшого життєвого досвіду, а приємною поверхністю, уймаючою світовою оглядою, все усміхненим рум'яним лицем був противенством до свого попередника, що за 3 роки чимало вже ворогів собі придбав був у Львові. Устроєнне *studii rutheni*, вказуванне відповідних кандидатів на професорів, нагляд, провід і кермуванне їх першими кроками, справа підручників, оцінка їх перекладу і друк, провід при іспитах, удержуванне приятних взаємин між ректоратом, взагалі, генер. семинарією а університетом, влагоджуванне спорів між професорами *studii latini*, одним словом піддержуванне условин до мирного розвитку *studii latini* і *rutheni* в генер. семинарії треба рішучо почислити в заслугу Ангелловичеви.

Із смертю Йосифа II в р. 1790 настав зворот від Йосифінізму. Знесено в тім році директоріяти студій і богословський виділ віддано тимчасово під власть латинського архієпископа Каєтана Кіцького, а що він був часто занятий, просив заєдно Ангелловича,

¹⁾ Арх. льв. унів. Перз. акти ч. інв. 69. Proth. Cons. 1786, ч. 51.

²⁾ Proth. Cons. 1785, ч. 149; р. 1786, ч. 116.

³⁾ Арх. дух. сем. льв. 1787, Губ. з д. 6/9 1787, ч. 21.375.

щоби виручував його у проводі при богосл. іспитах.¹⁾ Опісля кон-
сесе, або губернія завжди просили Ангелловича, щоби проводив
при іспитах *studii rutheni*.²⁾

Уживала губернія Ангелловича, як знавця, до перегляду і оцінки
книг, забраних із скасованих василянських монастирів. Дня 27/1
1791 поручила йому губернія негайно удатися до головної каси
краєвої, де находилися книги із скасованого православного (*disuni-
ten*) монастиря Василян у Манявськiм Скиті, котрих зміст і ціна
незвісні були тому урядови. Ангеллович мав переглянути ті книги,
списати їх наголовки, подати згогадну ціну і зазначити, чи нада-
ються вони до богослужебного вжитку і так зладжений спис пере-
дати головній краєвій касі.³⁾

Коли утворено консесе студій у р. 1792, богословський виділ
вибрав одногослосно Ангелловича своїм відпоручником і був він ним
до 26/1 1796.⁴⁾

По смерті єпископа Рилла вніс Ангеллович просьбу до цісаря
о єпископську катедру в Перемишли.⁵⁾ Подалося тоді о ту катедру
6 петентів. Білянський уложив терно: на 1 місци поставив Ско-
родинського, на 2 Ангелловича, а на 3 Лабчинського.⁶⁾ Мабуть
у справі перемиської катедри виїхав підчас фєрій 1794 року Ан-
геллович до Відня, не повідомивши про те губернії і вєднав собі
у Відни продовженне відпустки ще о 4 тижні по фєріях. Губернія
висловила йому дня 19/9 1794, ч. 23.985 догану за те, що ви-
їхав без дозволу і що не повідомив віцєректора Голдаєвича, куди
їде, і де в разі потреби його шукати. Рівнож робила його губернія
відвічальним за все, що діялось підчас тимчасової управи Голдає-
вича, а в добавку наложила на него грошеву гривну. Ангеллович
відкликався до Відня і губернія увільнила його від гривни дня
31/10 1794, але радила, щоби на будуче, коли буде виїздити, при-
найменше повідомляв її про те.⁷⁾ Заходи Ангелловича о єпископ-
ську катедру увінчались успіхом. Дня 6/6 1795 надав цісар пере-
миську катедру Ангелловичеви „за його знамениту службу в учи-
тельстві і на духовних урядах, за його заслуги коло виховання
клириків і для добра вітчизни“.⁸⁾ Не зважаючи на перепони з боку

¹⁾ Арх. дух. сем. льв. 1791, Лист Кіцкого до Ангелловича з д. 25/1
1791; р. 1791 31/1; 5/9 1791; р. 1792, Лист з 24/1 1792.

²⁾ *Ibidem*, 1792, Нота консесу з д. 5/1 1792.

³⁾ *Ibidem*, 1791, Губ. з д. 27/1 1791, ч. 1.741.

⁴⁾ Finkel: *Op. cit* 148, Proth. Consess. 1796, ч. 87.

⁵⁾ Нац. Муз. 80, Ф. 61. ⁶⁾ *Ibidem*, 80, ч. 50.

⁷⁾ Нац. Муз. 80, Ф. 75, 76. ⁸⁾ *Ibid.*, 80, Ф. ч. 79, 81.

Василян, дійшов таки Ангеллович до верхів по драбині церковної єрархії. Очевидно, не міг він підчас заходів о перемиську катедру вповні займатися справами семінарії; заступав його в тім Голдаєвич, а Ангеллович поладнував сам лиш що важніші справи.¹⁾ Мав ще Ангеллович одну перепону побороги. Ходило о згоду митрополита Ростоцького на його номінацію, як світського священника, а не монаха і о те, щоби Ростоцький дав делегацію Білянському на висвячення. Ангеллович звернувся через губернію до австрійського посла в Петрограді гр. Кобенця з просьбою о виеднання делегації. В грудні 1795 наспіла відповідь від посла, що Ростоцький, котрий саме тоді був у Петрограді, згодився на делегацію Білянського, причім заявив Ростоцький, що не буде робити перепон ізза того, що Ангеллович не є Василянином, але не має із собою великої печатки, потрібної до делегаційного акту. Вислав отже підручного священника по неї до Радомишля, котрий мав вернути за місяць, і тоді акт мав бути виставлений. Остаточо в січні 1796 наспів вижиданий акт і висвячення назначено на 14/2 1796, а по його довершенню відбулася торжественна інституція Ангелловича на катедру в Перемишлі дня 21/2.²⁾ Почести зачали спадати на Ангелловича одна за другою. Консес студій доніс дня 6/9 1796 Ангелловичеві, що його вибрано ректором на рік шк. 1796/7. Він прийняв вибір і повідомив, що, о скільки справи єпископської катедри йому на те дозволять, буде радо сповняти всі обовязки з тим почесним урядом звязані, а поки що просив М. Гарасевича репрезентанта богосл. виділу, щоби його заступав.³⁾

З днем 14/2 1796 перестав Ангеллович бути ректором генер. семінарії, а тимчасову управу на дуже короткий час хвилево обняв віцеректор Голдаєвич, а небавом на приказ губернії львівський генер. вікарій, М. Скородянський.⁴⁾

Звязку з університетом і генер. семінарією Ангеллович і дальше не зривав; вплив його на розвиток богословських студій, на генер. семінарію, а також на долю і недолю *studii rutheni* проявлявся дальше. По смерті Білянського (1798) обняв він також управу львівської єпархії і подбав, що львівський єпископський престіл віддано його другу, Скородинському. Оба владики взялися до справи відновлення галицької митрополії, а по смерті Скородинського (23/5 1805) сам Ангеллович при помочи Гарасевича пильнував тої справи і таки добився того, що цісарським дипломом з д. 11/8 1808 від-

¹⁾ Арх. дух. сем. льв. 1795. ²⁾ Нац. Муз. 80, F-о 79, 81.

³⁾ Proth. Consess. 1796, ч. 5, 8.

⁴⁾ Арх. дух. сем. льв. 1796, Губ. з д. 19/2 1796, ч. 4.711.

новлено митрополію, а він став митрополитом. Помер Ангеллович д. 9/8 1814 р. на скарлятину.¹⁾

Про життя і діяльність Ангелловича від р. 1796 розказав я тому так коротко, бо се виходилоби поза рамці отсеї розвідки Як я у вступі зазначив, моєю цілю є описати, по змозі, точно, життя професорів *studii rutheni* і тих людей, що впливали безпосередно на долю сеї інституції до часу, доки вони оставали в безпосереднім звязку із *studium ruthenum*. Впрочім діяльність і заслуги Ангелловича як єпископа і митрополита на ріжних полях поза шкільництвом обговорено і розвітлено доволі широко, за те час від 1756—1796 представлений або дуже побіжно, або з великими промахами, при чім дослідники користувалися переважно такими непевними жерелами, якими є завсігди спомини. Для приміру наведу 2 факти: Проф. Фінкель, а за ним Ів. Ом. Левицький подають, що Ангеллович викладав догматику на університеті всего 2 роки. Між тим Ангеллович обняв катедру зараз по уступленню з ректорства д. 1/11 1784, зложивши д. 1/6 1784 з успіхом конкурсний іспит, значить, почав учити з початком шк. року 1784/5. А губернія дня 6/9 1787, ч. 21.375 писала виразно: „На основі придвірного декрету з дня 28/10 1787 поручила деканови богословського виділу, щоби до катедри догматики, яку доси займав невоіменований ректор генер. семинарії обряду грецького Антін Ангеллович, вишукав когось зпоміж богословських професорів, котрийби в найближшій шкільнім році викладав за винагородою.“²⁾ Отже Ангеллович почав учити 1/11 1784 а перестав 1/9 1787; коли почислимо літа шкільні: 1784/5, 1785/6 і 1786/7, вийде, що учив 3 роки.

Яків Головацький, а за ним Ів. Ом. Левицький подають, що Ангеллович „в 1787 р., коли введено руські виклади на філософичнім і богословським виділі львівського університету, викладав сам догматику по руськи.“³⁾ Міжтим в р. 1787/8, т. є. в першій році існування *studii rutheni* були тільки: I і II рік філософії і I рік богослова,⁴⁾ а на I році богослова викладано історію церкви і герменевтику Ст. Зав. та єврейську мову. Отже в р. шкільнім 1787/8 не міг Ангеллович учити догматики, бо не було кого. Догматики почались учити питомці *studii rutheni*, що йно в шк. році 1788/9, а міжтим губерніяльний розпорядок з д. 1/9 1788, ч. 20.384 повідомляє ректора Ангелловича: „А що до обсади руської катедри

¹⁾ Liber mortuorum приход. уряду при св. Юрі.

²⁾ Арх. дух. сем. льв. 1787.

³⁾ Я. Головацький: *Op. cit.* 87—9; Ів. Левицький: *Op. cit.* 1—5.

⁴⁾ Арх. дух. сем. 1788.

догматики, тому що на слідуєчий шкільний рік є тільки 4 питомці, треба питомця гр. кат. генер. семинарії Йосафата Мохнацького настановити провізорично корепетитором і дати йому вказівки, щоби тим кільком питомцям, несвідомим лат. мови, викладав догматику в руській мові під його наглядом і проводом за винагородою платною по укінченню шк. року.“¹⁾ Далше: В „*tabella individualis praefectorum studiorum*“ з 1/4 1789 вписав власноручно Ангеллович при Михайлови Могильницькїм: „По смерти тимчасового корепетитора руської догматики Дудинського викладає догматику в руській мові з пожитком.“²⁾ З того виходить, що Ангеллович сам не викладав, тільки під його наглядом і кермою почав викладати спершу Йосафат Мохнацький, по нім Михайло Дудинський, а по його смерти Могильницький. Конкурс на ту катедру відбувся дня 5/5 1789 і катедру дістав Модест Гриневецький; від шк. року 1788/9: „є він лектором (надзвичайним професором) богословя догматичного в руській мові.“³⁾ Отже, в дальших літах не вчив Ангеллович сам догматики в українській мові. Я нарочно навів ширше оба факти, щоби наглядно показати, як непевні є всякі спомини, а таких плутаниць у друкованих згадках про *studium ruthenum* є чимало! Писав Ангеллович в польській мові пастирські листи і брошуру: *Kto jest powodem do wojny Austrya czyli Francya? Lw. 1805. Uwagi patrioty. 1809.*

3. Никола Скородинський, * 15/1 1757, † 23/5 1805.

Уродився він дня 15/1 1757 у Зборові, як син тамошнього пароха Михайла, а зборівського декана. Гімназійні студії покінчив у Золочеві в лицю Піяристів і або в них, або у львівській езуїтській академії I рік філософії. Лев Шептицький вислав його до Відня до Варвареум і він дня 15/10 1775 вступив він на II рік філософії на віденськїм університеті. Богословські студії скінчив він з дуже добрим успіхом дня 13/8 1780. Переймився він там засадами „освічення“. Ректори генер. семинарії у Варвареум, як бувші римські доктори, були ворогами нових кличів, а Скородинський виявляв ті погляди, коли записали про него такі характеристичні слова: „вдачі підозрілої і інтригантської, дуже ворожої чернецтву, дуже пильний, знає німецьку мову“. („*indolis suspiciosae et factiosae, ac Ordini monastico nimium infensae*“.)⁴⁾ По повороті

¹⁾ Мое підчеркн. — Арх. дух. сем. льв. 1788. ²⁾ Ibidem, 1789.

³⁾ Ibidem, 1788, 1789. ⁴⁾ Арх. дух. сем. 1783; Wiener Zeitung з 29/6 1805, ч. 52 (є тут некрольоґ).

з Відня дістав він 27/12 1781 низші свячення, а 6/1 1782 пресвітерат,¹⁾ почім був 2 роки сотрудником при катедральній церкві, а заразом ректором (*inspector*) і професором морального і пастирського богослов'я в дієц. семинарії. Білянський заіменував його також тоді дієцезальним екзамінатором. Визначився він у тім часі, як добрий професор і проповідник. В р. 1783 заіменував його цісар віцеректором ієнер. семинарії і був він ним 1 рік. Дня 3/11 1784 одержав катедру пастирського богослов'я в латинській мові на львівським університеті.²⁾ Коли на предложенне директора богословських студій Фінзігера утворив уряд другу катедру пасторальної в польській мові, просив Скородинський, щоби йому надано її без конкурсу. Уряд на те не згодився, Скородинський приступив до конкурсу і дістав катедру, а опорожнена по нім латинська катедра пасторальної припала Іванови Потоцькому. В шкільнім році 1786/7 викладав Скородинський по польськи пасторальну для всіх питомців уродженців галицьких без огляду на обряд, а Потоцький викладав у латинській мові пасторальну для питомців з Угорщини: Русинів, Румунів і Хорватів.

На приказ придвірної комісії переклав Скородинський приписаний для пасторальної підручник Гіфтшціца на польську мову і видав власним коштом 1787 р.³⁾ Сей підручник у польським перекладі був аж до р. 1892, т. є до виходу підручника Райхенберґера шкільним учебником для слухачів *studii latini i rutheni*.⁴⁾ З початком 1786 року вніс Скородинський просьбу, щоби уряд іменував його звичайним професором, але дістав відмовну відповідь, що ще не заходять потрібні до того умови. Уряд відкликувався при тім на інструкцію для богословських студій з 1774, що лектор, заки стане звичайним професором, мусить рік, або довше вчити і що йно тоді іменує його цісар звичайним професором.⁵⁾ Не зважаючи на те, дня 19/7 1786 надав йому уряд докторат, а тим самим заіменував його звичайним професором, бо в р. 1785 дня 15/9 поучила була губернія академічний сенат, що звичайний професор від хвилі свого іменування *eo ipso* стає звичайним професором і звичайним членом свого виділу.⁶⁾

¹⁾ *Liber ordinatorum* IV, р. 33.

²⁾ Нац. муз. 96, 72; декрет придвірний з 22/10 1784, а губерні. з 3/11 1784. ³⁾ *Finkel: Op cit.* 84.

⁴⁾ Моя розвідка: Іван Лаврівський. Зап. Н. Т. ім. Шевч. т. СХХVIII, ст. 40—1; Арх. льв. унів., Перзон. акти ч. інв. 327.

⁵⁾ Арх. льв. унів., Перзон. акти ч. 69, *Proth. Cons.* 1786, ч. 51.

⁶⁾ *Proth. Cons.* 1785, ч. 149; 1786, ч. 51, 116.

Білянський памятав дальше про Скородинського і покликав його на ассесора до свого суду. В р. 1786 і 1787 установлював і управлняював уряд консисторію і зажадав від Білянського подання кандидатів на генер. вікарія і на крилошан. Білянський з кінцем р. 1786 предложив, як кандидатів, на генер. вікарія: Тимотея Боровицького, Андрія Липницького і Якова Бережницького, а як кандидатів на крилошан: Ангелловича і Скородинського, бо оба знають німецьку мову, а Івана Горбачевського і Івана Дорожинського тому, що їх уже раньше уживав до поладнування консисторських справ. Одначе губернія звернула Білянському його пропозицію назад з докором, чому попри старших, не подав як кандидатів на генер. вікарія Антона Ангелловича, Николу Скородинського і Михайла Щавницького, що добре знають німецьку мову. Супроти того Білянський полишив Боровицького, Липницького і Бережницького в терні, а додав як 4 Скородинського, а Ангелловича і Щавницького пропустив, уважаючи Ангелловича спосібним тільки на крилошанина, а поминаючи Щавницького. Мотивував Білянський свою постанову ось як: Скородинський є професором пастирського богослов'я на університеті і знає німецьку мову так, що не тільки усе розуміє, але й легко нею говорить і пише. Окрім інших прикмет має він ту перевагу над Ангелловичем і Щавницьким, що володіє дуже добре руською мовою (*lingua ruthena*) і зуміє не тільки нею писати, але й нарід, в разі потреби, поучити в якійбудь справі. Знання те є особливо генер. вікарієви доконечне при візитаціях у гірських околицях, де люди иншої мови не розуміють, при поладнуванні справ, у яких найчастійше тільки руської мови уживатися мусить, а також при закріпленню до сповнявання обов'язків парохів старої дати. Скородинський має дуже велику вправу в научанню темного простолюддя; свідком того єпископ і всі, що тому прислухувалися. Знаючи нові методи катехизування, так потрібні для простолюддя, тим легше зуміє він навчити й парохів про їх обов'язки. Такого знання не має Ангеллович, а тим менше чужинець Щавницький.¹⁾ Генеральним вікарієм замінував цісар Скородинського і він оставив катедру пасторального богослов'я в польській мові, котру обняв по нім Михайло Гарасевич.

В р. 1790 був Скородинський відпоручником духовенства львівської єпархії до цісаря Леопольда, „де вставлявся за удержанням так добродійної для духовенства генер. семинарії“ і зєднав собі ласку цісаря.²⁾ По заснованню пресвітеріяльного дому 1787

¹⁾ Нац. Муз. 80₅, ч. 48. ²⁾ Ibidem, 80, F-о 35/3.

року, став він його наставником.¹⁾ Був він директором консисторської канцелярії і цензором руських книжок („der ruthenischen Bücher“).²⁾

По смерті єпископа Рилла († 22/11 1793) замінував його Білянський генер. вікарієм *in spiritualibus* для перемиської єпархії, а Юліяна Шпонрінга *in temporalibus*.³⁾ Вніс він тоді також просьбу о опорожену єпископську катедру.⁴⁾ В терні, яке подав Білянський із свого боку, був Скородинський на 1 місці, але катедру дістав Ангеллович.⁵⁾

Коли в р. 1796 Ангеллович по висвяченню з днем 14/2 покинув генер. семинарію і передав тимчасово управу в руки віцекратора Теофана Голдаєвича, поручила губернія провізоричну управу семинарії Скородинському аж до замінування сталого ректора.

Скородинський був провізоричним ректором від 14/2 1796 до 20/8 1796. Ректор генер. семинарії відповідав своїм майном за найменший недобір або за недозволені губернією видатки. Рахунки провадив і економічні справи поладнував окремий урядник платний (Rechnungsführer) Зінтер. Коли отже показався який недобір, ректор мав заплатити, а мав реґрес до Зінтера. Дня 19/9 1896 помер нагло ректор Яків Лабчинський, і тоді знову обняв Скородинський провізоричну управу семинарії і вів її, на приказ губернії, до 1/2 1797. Одначе немилу памятку дістав Скородинський за свій 10-місячний тимчасовий провід над семинарією. Губернія рішила дня 18/5 1798 по переведенім шконтрі рахунків за час від 1/2 1794 до 1/11 1796 стягнути від Ангелловича 81 злр. 22 кр., а від Скородинського за час його урядування „*qua interimalis Rector*“ аж 107 злр. 31 кр.! Таку дістав він нагороду за свій труд! Аж на відклик до Відня, звільнила його губернія від заплати.⁶⁾

По смерті Білянського був Скородинський генер. вікарієм львівської єпархії *in temporalibus*, бо *in spiritualibus* обняв керму сам Ангеллович, перемиський єпископ. Василяни напружили тепер знов усі сили при помочи лат. і вірм. консисторій, щоби перефорсувати свого кандидата. Світське духовенство з Ангелловичем на чолі із свого боку вхопилося усяких способів, щоби переперти світського священника на єпископський престіл у Львові. Дня 18/8 1798 внесло світське духовенство просьбу просто до цісаря, в якій застерігалося проти Василянина, а поміж кандидатами на 1 місці ставило Ско-

¹⁾ Ibidem. ²⁾ Ibidem. ³⁾ Нац. Муз. 80, F-о 40.

⁴⁾ Ibidem, 80, F-о 61. ⁵⁾ Ibidem, 80, ч. 50.

⁶⁾ Арх. дух. сем. 1798. Губ. з д. 18/5 1798, ч. 13.815 і з д. 7/12 1798, ч. 35.164.

родинського, а на доказ його лояльності вказувало на його друковані проповіді.¹⁾ Цісар заіменував єпископом Скородинського. Подібно, як Ангеллович, мусів також Скородинський уживати посередництва австрійського посла в Росії, щоби митрополит Ростоцький потвердив його і дав делегацію на висвячення. Ростоцький трохи проволікав, вкінці згодився, але делегував до консекрації не Ангелловича, а Порфіра Важинського, холмського єпископа. Свячення відбулося дня 26/3 1799.²⁾ Університет вибрав Скородинського ректором на р. 1805.³⁾ Скородинський у своє місце заіменував проктором М. Гарасевича. Дня 23/5 1805 помер Скородинський на пропасницю (*febris maligna*).⁴⁾ Був се послідний ректор Йосифинського університету, бо з кінцем року 1805 звинено університет, а заведено ліцей.

Особа Скородинського вяжеться із *studium ruthenum* о стільки, що він був около 10 місяців провізоричним ректором генер. семинарії, около 10 літ наставником пресвітеріяльного дому, а як довголітний генер. вікарій, а опісля як єпископ, впливав на судьбу того інститута.

Писав і печатав він проповіді по польськи і німецьки. Переклав на польську мову і своїм коштом видав підручник пасторального богослов'я Іїфтшца в р. 1788. В р. 1785 виголосив польську проповідь на Успенне Пр. Діви у волоській церкві, дня 4/3 1787 польську проповідь у відновленій церкві генер. семинарії, а 17/1 1797 німецьку проповідь при посвяченню хоругов львівського маїстрату. Всі три проповіді вийшли друком.⁵⁾

4. Константин Сабатовський, * 12/6 1751, † 26/9 1814.

Уродився дня 12/6 1751 в Маріямполі, як син Михайла, тамошнього пароха. Гімназійні школи покінчив у Львові. Дня 12/12 1775 вступив на I рік філософії у віденськїм університеті, як питомець Варвареум, висланий туди з львівської єпархії. Скінчив богословські студії з дуже добрим успіхом дня 20/7 1781. Ректор Варвареум схарактеризував його: „вдачі доброї, поведення звірцевого, пильности знаменитої, знає латинську, німецьку і грецьку мову“.⁶⁾ Дня 17/10 1781 дістав низші свячення, а 7/7 1783 пресвітерат.⁷⁾ У Львові при боці єпископа був катедральним сотруд-

¹⁾ Нац. Муз. 80, 4, 19/2. ²⁾ А. Петрушевич: *Op. cit.*, II, ст. 425.

³⁾ *Proth. Cons.* 1804, ч. 93.

⁴⁾ *Liber mortuorum* прих. уряду при св. Юрі.

⁵⁾ І. Е. Левицький: *Гал.-руська Бібліографія*, ст. 25, 26, 38, *Зап. Наук. Тов. і Шевч.*, т. 52.

⁶⁾ *Арх. льв. дух. сем.* 1783. ⁷⁾ *Liber ordinat.* IV, ст. 20.

ником і тоді набув практику в обрядах; мав тоді також заняття в єпископській канцелярії і через те здобув собі знання єпархіальних справ; був ще префектом, т. є ректором єпарх. семинарії, а від 1/10 1784 до 1788 дієцезальним прокуратором.¹⁾ Коли Скородинський уступив з віцереєкторства в генер. семинарії і обняв катедру пастирського богослов'я на університеті, М. Щавницький предкладав як кандидатів на опорожнену посаду віцереєктора Якова Левинського, а на становище II віцереєктора — Сабатовського. Скінчилося на тім, що цісар дня 14/3 1785 замінував Сабатовського I віцереєктором, а небавом опісля II віцереєктором став Яків Левинський.²⁾ На Сабатовського припало вчити питомців гомілетики, катехитики, педагогіки, ритуалу, співу і світової огляди („studium vitae civilis“), а попри те нагляд над наукою і дисциплінарні справи. Учив він педагогіки, катехитики і гомілетики 3 роки, поки не злучено тих предметів із пасторальною.³⁾ Підписувався тоді Сабатовський: „Seminarii Generalis Vice Rector et domesticus Theologorum Practicorum Professor“ або „Vicerector Gen. Seminarii Primus et Praxeos Ecclesiasticae Domesticus Professor“.⁴⁾ За ректорства Ангеловича займався Сабатовський переважно економічними справами семинарії, виручуючи ректора. Яків Левинський став у р. 1787 консисторським радником і крилошанином, але в р. 1791 помер і опорожнилось по нім крилошанське місце. Сабатовський вніс просьбу о се становище. Одначе єпископ форсував свого пупіля, катедрального сотрудника Івана Царевича і ще й вилаяв Сабатовського, що проти його волі пішов до генер. семинарії, а тепер хоча має добре удержання, шукає собі другого місця. Тоді доніс Сабатовський до губернії, що Царевич пофальшував свідочтва. Тим чином скомпромітував Сабатовський єпископа і його пупіля.⁵⁾ Цісар надав йому крилошанське місце.⁶⁾ Сабатовський передав віцереєкторство Федорови Захаріясевици, зложив, як крилошанин, дня 2/9 1791 присягу, перенісся до консисторії та поладнував через 5 літ консисторські справи.⁷⁾ Яків Лабчинський, обнявши 20/8 1796 ректорат генер. семинарії, помер нагло дня 19/9, а тоді вніс просьбу о ректорство Сабатовський і його просьбу сильно підтримав Ангелович. Посаду ректора дістав Сабатовський.⁸⁾ На становищі ректора

¹⁾ Петрушевич: Op. cit. II, 224. ²⁾ Нац. Муз. 96.

³⁾ Ibidem, 80, F-o 1. ⁴⁾ Арх. льв. дух. сем. 1787.

⁵⁾ Нац. Муз. 80, F-o 1; 80, 14.

⁶⁾ Арх. дух. сем. льв. 1791. Губ. з д. 30/6 1791, ч. 15.009.

⁷⁾ Арх. льв. дух. сем. 1791. Губ. з д. 9/9 1791, ч. 21.220.

⁸⁾ Proth. Consess. 1797, ч. 145.

забажав він подвигнути семинарію і усунути всі хиби, які, по його думці, існували. Старався він перед усім о гігієну в семинарії. На його жадання перевів проф. Гакет аналізу воздуха в семинарії і води в криниці, з котрої семинарицький трактирник брав воду до кухні.¹⁾ Рівнож бажав він усунути недостачі, які доглянув у богословських студіях. Щоби те осягнути, не оглядався на нікого, а предкладав свої проєкти і вносив жалоби та рекурси. Консисгорія, богословський виділ, академічний сенат, консеес, губернія і придвірна комісія просвіти мали з ним багато до діла. Він звертав їх увагу на потребу вкорочення богословських студій, а перед усім studii rutheni і спричинив довшу обміну думок між згаданими чинниками.²⁾ Спершу заопікувався він щиро інститутом studium ruthenum. В р. 1797 жалувався на М. Гарасевича, що ексетезу викладає по польськи, а не по руськи і що не відбуває практичних вправ гомілетичних в тій самій мові. Придвірна комісія поручила Гарасевичеви викладати по руськи.³⁾ За те саме вніс він жалобу в р. 1798 на Михайла Левицького і знову добився свого.⁴⁾ Обжадував також Матвія Шанковського, що не притримується підручника, а через те молодіж багато має роботи з переписуванням викладів.⁵⁾ Домагався Сабатовський від губернії і придвірної комісії, щоби катедри studii rutheni обсаджувано стало, а не суплентами.⁶⁾ Звертав увагу губернії на те, що одною з головних причин лихих поступів в науці є брак шкільних підручників, а особливо руських.⁷⁾ Для усунення сеї недостачі домагався при помочи богословського виділу від губернії дозволу на заложення руської друкарні. Хоча обі консисгорії і богословський виділ підтримували просьбу, стрінувся він з відмовною відповідію такого змісту: „не узгляднюється внесення на засновання руської друкарні; в справі бракуючих підручників шкільних треба предложити внески в німецькій, або в чистій латинській мові, бо остання просьба богословського учительського збору і ректора генер. семинарії не була писана ані клясично, ані зрозуміло.“⁸⁾ По довшій тяжбі добився Сабатовський того, що

1) Proth. Consess. 1799, ч. 555; Арх. дух. сем. 1799.

2) Proth. Consess. 1798, ч. 73, 90, 114, 202, 221, 326, 482, 527, 805, 807.

3) Арх. дух. сем. 1798. Прот. дійств. 13; 168; Proth. Consess. 1798, ч. 315, 805. 4) Proth. Consess. 1798, ч. 73.

5) Арх. дух. сем. 1798. Прот. дійства: 13, 168, 270; р. 1799, ч. 136.

6) Proth. Consess. 1798, ч. 484, 797.

7) Proth. Consess. 1797, ч. 20, 460.

8) Proth. Consess. 1797, ч. 931.

консес не міг уже на власну руку, але в порозумінню з ним предкласти кандидатів на префектів студій, з котрих головно рекрутувались супленти богословських катедр.¹⁾ Як спершу ставав він в обороні *studii rutheni*, так від р. 1801 почав наставати на скоре скасування сеї іституції. В р. 1801 „виступив він з живою ремонстрацією про злишність *studii rutheni*, бо вже є дуже велике число слухачів *studii latini*“.²⁾ Правда, що уряд не приступав тоді до ліквідації *studii rutheni*, бо ще був брак духовенства, але в такий спосіб Сабатовський звернув його увагу на се, що вже є умовини до скасування. В р. 1801 і 1802 ставляв Сабатовський внесок на скасування катедри німецької мови в генер. семинарії, бо приходять до семинарії питомці, що вивчилися сеї мови в нормальній школі і гімназії.³⁾ Але уряд не прихилився до його думки і катедра лишилася.

Між тим наближалась катастрофа для самого Сабатовського. Не оглядаючись на губернію, почав він переводити якісь перебудови в семинарицькім будинку. З кінцем 1806 губернія скористала з того і завісила його в урядованню, затримавши половину платні, як кавцію, на покриття евентуальних недоборів. Придвірна комісія, розслідивши цілу справу, веліла звернути йому затриману кавцію і постаратись о його приміщення деінде.⁴⁾ І Сабатовський вернув на своє давнє місце соборного крилошанина. Там доживав він віку і 26/9 1814 умер на поразенне (*Schlagfluss*).⁵⁾ Займали Сабатовського також научні справи. Знався він і переписував із Страсманом, кустосом бібліотеки у Відні і на його просьбу переписав точно напись над воротами Ставропігійської церкви.⁶⁾ Належав він до кружка Щавницького, а потім Ангелловича, що займався перекладом учебників для *studium ruthenum*. В тій цілі позичав книжки з бібліотеки Ставропігії. В р. 1789 визичив собі у Горбачевського: *Весѣды почаѣвскій*.⁷⁾

1) Proth. Consess. 1797, ч. 802, 1187; р. 1798, ч. 220, 433; Моя розвідка: І. Лаврівський, ст. 62 – 3.

2) Моя розвідка: І. Лаврівський, ст. 67.

3) Proth. Consess. 1801, ч. 1942 і р. 1802, ч. 13.

4) Нац. Муз. 807, ч. 13.

5) *Liber mortuorum* парохіяльного уряду при св. Юрі.

6) Петрушевич: *Сводная лѣтопись II*, ст. 261, 379, р. 1795.

7) Ставроп. арх. прих. акти XXIII. Лист Сабатовського до Горбачевського з дня 5/3 1789.

5. Яків Лабчинський, * 26/11 1755, † 19/9 1796.

Уродився дня 26/11 1755 в Кропильниках самбірського округу, як син тамошнього пароха. До гімназії ходив у Перемишлі і скінчив її 1776 р. Дня 10/12 1776 був він на I році філософії у віденському університеті, як питомець Варвареум, висланий сюди з перемиської єпархії. Там скінчив богословські студії дня 30/12 1782. Ректор Варвареум схарактеризував його: „Вдачі гнівливої й бурливої, впрочім пильний, спосібностей середних, пильности великої, знає мову німецьку, а грецьку слабо.“¹⁾ По повероті з Відня через 5 літ був сотрудником катедр. церкви і професором пастирського богослов'я в дієцезальній семінарії в Перемишлі З початком шк. року 1784/5 став Скородинський професором пастирського богослов'я на львівському університеті і покинув посаду віцеректора ген. семінарії. О ту посаду вніс просьбу Лабчинський і еп. Білянський був за ним, але Шавницький спротивився тому, побиваючись за іншими кандидатами, за Яковом Левинським і Конст. Сабатовським.²⁾ З початком 1785 відбув Лабчинський курс для катехитів у Перемишлі, а 4/10 приступив до конкурсового іспиту з морального і пастирського богослов'я. Директор богословських студій Фінзігер повідомив губернію, „що університет уважає його за спосібного до уряду професора морального і пастирського богослов'я в дієцез. семінаріях.“³⁾ Ангеллович, згадуючи про сей іспит в році 1796, писав, що Лабчинського признано спосібним до сповнювання професорського уряду: „perfecte idoneeque“. Скоро починають на него спадати консисторські уряди і почести. Став він єпархіяльним екзамінатором, консисторським секретарем, архиварем, канцлером консисторії, а в р. 1787 консисторським радником і крилошанином.⁴⁾ По смерті єпископа Рилла вніс Лабчинський просьбу о єпископську катедру, а Білянський предкладав його, як кандидата, в терні на 3 місці.⁵⁾ Єпископом став Ангеллович. Немов у нагороду за те форсував його Ангеллович на опорожнену посаду ректора генер. семінарії і дня 20/4 1796, опираючись на придвірні декрети з дня 4/7 1790 ч. 16.523, котрим признано єпископам право пропозиції кандидатів на ректора генер. семінарії, поставив Лабчинського на 1 місці, на 2 місці Федора Фединкевича, а на 3 Михайла Кежевського. У кваліфікаційній таблиці зазначував Ангеллович, що Лабчинський володіє мовами: руською, польською, німецькою,

1) Арх. дух. сем. 1776, 1783. 2) Нац. Муз. 96.

3) Proth. Cons. 1785, ч. 109, 153. 4) Арх. Нац. Муз. 80, F-о 106.

5) Ibidem, 80, ч. 50, 61.

латинською і грецькою, що поведення його є взірцеве і під кожним зглядом гідне наслідування. Далше хвалив Ангеллович, що Лабчинський здобув собі знання німецької мови, досвід і вправу в поладнуванні важніших справ.¹⁾ Губернія повідомила Лабчинського, що цісар заіменував його ректором ієнер. семинарії і приказувала, щоби здав, на кого слід, консисторські справи та щоби мерщій переняв управу семинарії від тимчасового ректора Скородинського. але так, щоби на всякий випадок був на будуче критий.²⁾ Та батьківська осторога на кінці розпорядку відносилась до того, що ректор своїм майном відповідав за всякий недобір у рахунках. Губернія, виявляючи йому свою жичливість, радила уважати, щоби не перебрав на себе евентуальних недоборів по своїх попередниках. Маємо тут зразець того, як трактувала губернія ректора семинарії. як довго вона оставала під її управою. Лабчинський виїхав до Львова і дня 20/8 1796 обняв управу семинарії. Але не довго йому судилося тут працювати. Дня 9/9 1796 р. по тридневній недусі він нагло помер. Його несподівана смерть давала привід до всяких поголосок. Розходилась тоді навіть вість, що його отроєно. Але радше зашкодила йому зміна способу життя і тяжкі умови становища ректора ієнер. семинарії. Його смерть нанесла велику шкоду семинарії, а попри те й інституту *studium ruthenum*. Був се характер на скрізь чистий. Він ревно опікувався в Перемишлі тімназійною молодежню і мав усюди велику пошану. Був се чоловік дуже рсбучий, сумлінний, любив молодіж і саме надавався на відвічальне становище ректора ієнер. семинарії.³⁾ Портрет його збережений в канцелярії перемиської консисторії. На літературнім полі, в царині т. зв. тогочасних „*literalnusch pracs*“ не зазначився нічим.

6. Федір Фединкевич, * 20/11 1755, † 24/4 1831.

Уродився дня 20/11 1755 в Малковичах, перемиського округа, як син тамошнього пароха, Василя. Тімназійні студії покінчив у Перемишлі. Дня 10/12 1776 вступив на I рік філософії у віденським університеті, як питомець Варвареум. Богословські студії скінчив дня 20/7 1782. З вдачі і поведення дістав ноту похвальну, із спосібностей середну, а з пильности: мало що понад середну. Німецькою мовою володів середно.⁴⁾ Душпастирській службі відда-

¹⁾ Нац. Муз. 80, F-о 106.

²⁾ Арх. дух. сем. льв. 1796. Губ. з дня 1/7 1796, ч. 17.776: Арх. льв. унів. Proth. Consess. 1796, ч. 684.

³⁾ Перемишлянинъ, 1856, ст. 65; А. Добрянський: Історія єпископів. Львів, 1893, ст. 66 - 70. Liber mort. при катедрі св. Юра у Львові.

⁴⁾ Арх. дух. сем. льв. 1783 і Метрика уродин.

вався по повороті з Відня спершу, як сотрудинок, а від 7/3 1789 до 7/6 1793 як парох у Руцатичах. За його заслуги на становищі пароха іменував його цісар в р. 1793 консисторським радником і перемиским крилошанином.¹⁾ По смерті єпископа Рилла († 22/11 1793) вніс він просьбу о єпископську катедру, але Білянський його в терні не помістив.²⁾ На опорожнений по смерті Лабчинського ректорат генер. семинарії предкладав його Білянський на 2 місци.³⁾ В р. 1805 дня 18/10 ставив його Ангеллович кандидатом на перемиське єпископство.⁴⁾ По усуненню Сабатовського з ректорства предложив його Ангеллович знову кандидатом на ректорат і цісар заіменував його провізоричним ректором. Коли одначе Фединкевич розглянувся близше у справах семинарії, зрозумів, який тяжкий, відвічальний та просто невдячний є уряд ректора під управою губернії і вніс просьбу по році, щоби його звільнено від ректорства під позором недуги і щоби дозволено йому для поратуння здоровля вернути до Перемишля.⁵⁾ На запит у справі його подання відповів Ангеллович, що і він є тої думки, щоби звільнити Фединкевича. Хороба, яку він подає за причину, є тільки позором, бо властивим приводом „є брак ревности і охоти: посвятитися для добра загалу і виречися кількох вигід, до котрих призвичаївся.“⁶⁾ В порозумінню з губернією повідомив Ангеллович Фединкевича, що годиться на його звільнення і поручив йому, щоби віддав управу семинарії і касу Іванови Гарасевичеви, віцеректорови, щоби повідомив про те інших наставників і питомців та щоби візвав їх до послуку супроти свого наслідника. Рівнож мав він повідомити про день, в котрім передасть управу семинарії.⁷⁾ Дня 12/2 1808 покинув Фединкевич семинарію. Тою втечею від тяжкого обовязку пошкодив собі Фединкевич, бо в р. 1809 Ангеллович не помістив вже його між кандидатами на єпископську катедру в Перемишлі, а як причину його неспосібности подавав недугу очей і неміч загалом, відкликуючись при тім на слова самого Фединкевича, висловлені в поданню о звільнення від ректорства в р. 1808.⁸⁾ По смерті генер. вікарія перемиського Юліана Шпонрінга († дня 19/5 1810) обняв Фединкевич провід у консисторії і Ангеллович поручав його як кандидата на генер. вікарія,⁹⁾ яким його іменовано. В історії генер. семинарії і studii rutheni не зазначився він нічим, а його

1) Нац. Муз. 80, F-о 4, 106. Губ. з д. 4/5 1793, ч. 14.467.

2) Ibid. 80, F-о 50, 61. 3) Нац. Муз. 80, F-о 106.

4) Ibid. 80, F-о 3. 5) Арх. дух. сем. льв. Прот. дійств. 19.

6) Нац. Муз. IV. 7) Нац. Муз. Прот. дійств. ч. 23.

8) Ibidem, IV. 9) Ibidem.

дезерція може хіба тільки служити для нас доказом, як тяжким був уряд ректора генер. семинарії. І на літературнім полі він не лишив по собі ніякого сліду. Умер на холеру дня 24/4 1831 в Перемишли.¹⁾

7. Федір Мохнацький.

Уродився в р. 1766. Походив з перемиської епархії. Два останні роки богословських студій перебув у семинарії, куди його прийнято дня 26/8 1787. Студії скінчив дня 26/6 1790. Мав з філософічних і богосл. предметів самі „eminens“. Поведення його було взірцеве. По висвяченню віддавався він душпастирській праці, був парохом у Перемишли і став перемиським крилошанином.²⁾ Дня 6/8 1808 обняв посаду ректора генер. семинарії. Замітний він хіба о стільки, що за його ректорату перестало існувати з кінцем року 1809 studium ruthenum. Не зазначився нічим ані в історії генер. семинарії, ані studii rutheni. По уступленню з ректорства іменованій 27/5 1813 крилошанином-схолястиком відновленої львівської капітули. Підчас похорону Ангелловича виголосив у церкві „stosowną i czułą mowę“.³⁾

8. Теодор Теофан Голдаєвич, віцеректор. * 6/2 1752, † 1/9 1822.

Уродився дня 6/2 1752 в Бискупицях, у волинським воєвідстві, де його батько Федір був священиком. При хрещенню дістав імя Федір. Дня 5/9 1772 вступив до чина Василян у Почасві, а в рік пізнійше дня 3/9 1773 зложив чернечі обіти і прибрал імя Теофана. У Василян у Замості скінчив humaniora і I рік філософії. Дня 15/9 1775 вступив на II рік філософії у віденським університеті, як питомець Варвареум. Був він одним з перших вихованців Варвареум зпоміж Василян. Крижовацький єпископ Божичкович висвятив його 29/6 1777 на пресвитера. Богословські студії скінчив дня 13/8 1780. Крім української і польської мови володів ще німецькою і грецькою.⁴⁾ Вернувши до краю, працював рівно як професор філософії в Бучачі, а реторики і поетики в Замостю, Дрогобичи й Крехові.⁵⁾ В р. 1787 дістав опорожнену по

¹⁾ Укр.-руський Архив, т. XIII—XIV, ст. VII.

²⁾ І. Шараневич: Черти з історії церк. бенефіцій, Львів 1897, ст. 329.

³⁾ Chotkowski Wład.: Historia polityczna kościoła. Kraków, 1909, II, ст. 468. Gazeta Lwowska. 1814, ч. 67.

⁴⁾ Арх. дух. сем. 1783.

⁵⁾ Записки др. Щурата. Арх. львів. монастиря Василян: Akta i rozporządzenia Prowincyała Starożyńskiego.

Якові Левинським, що став крилошанином, посаду II віцеректора з платнею 500 злр. і удержанням¹⁾ і то від дня 6/2 1788.²⁾ До дня 23/2 1792 р. був II віцеректором, а по уступленню Сабатовського, отже від 23/2 1792 став I віцеректором. В р. 1794 підчас негайного виїзду Ангелловича до Відня заступав його, як ректора, а з хвилею номінації Ангелловича на перемиського єпископа властиво сам провадив³⁾ управу семинарії і хіба тільки у важніших справах звертався до Ангелловича, зайнятого своїми ділами. В р. 1796 літом занедужав і збирався виїхати до мінеральних купелів. Саме тоді велися переговори між Ставропігійським братством а почаївською друкарнею Василян в справі купні братством їх друкарні і книжок. Обі сторони хотіли себе як найбільше визискати, а Голдаєвича, як Василянина вживали за посередника. Дуже йому та роля не припала до вподоби і тому взивав Василян, щоби скорше і уцтво полагодили ту справу і звільнили його „від затруднення тим посередництвом з хоровитостю і особистими його обовязками зовсім незгідною“.⁴⁾ Ще передтим підозрівав Голдаєвича Горбачевський, парох Успенської церкви і префект книгарні, що він купував до семинарії книги, перепачковувані почаївськими Василянами. Тому Голдаєвич не бажав собі й тепер, щоби його мішали в ту справу.⁵⁾ В р. 1805 уділила йому губернія 2-місячної відпустки і поручила провізоричному II віцеректорови І. Гарасевичеви його заступити.⁶⁾ До повного подужання Голдаєвич не вертав, а крім того боліло його й понижувало, що висувано все наперед Івана Гарасевича, молодика та віддавано тяжші економічні обовязки йому, вже ветеранови. Тому почав він легковажно поладнувати деякі справи. Губернія дня 13/3 1807 ч. 10.770 поручила Ангелловичеви його упінути за те, що він „під ріжними позорами віддалюється з семинарії та із шкодою справ семинарії поладнує якісь приватні орудки“.⁷⁾ Проти сеї догани вніс Голдаєвич відклик дб губернії і подібно, як свого часу Федір Захаріясевиц, предложив свідоцтво, виставлене питомцями, що він і попередними роками і тепер сповняв і сповняє завсїгда ревно свої обовязки. Окрім того долучив свідоцтво лікарське, що нездужає і вимовлявся від нагляду над економічними справами семинарії. З гу-

¹⁾ Арх. дух. сем. 1787. Губ. з дня 29/12 1787, ч. 114.

²⁾ Ibid 1788. Губ. з дня 22/3 1788, ч. 6.540.

³⁾ Нац. Муз. 80₃, ч. 75, 86, 88, 90, 92.

⁴⁾ Ставроп. музей: Лист Голдаєвича до Коберського з дня 26/6 1796, уділений мені д. Возняком.

⁵⁾ Ibid. Прих. акти XXIII. ⁶⁾ Нац. Муз. 80₃, ч. 24.

⁷⁾ Арх. дух. сем. 1807, Прот. дійств. ч. 39.

бернії наспіла ще сильніша догана і візвання, щоби без викрутів сповнив приказ.¹⁾ Недбайливість була, мабуть, причиною, що по уступленню провізоричного ректора Фединкевича, Губернія в порозумінню з Ангелловичем поручила хвилеву управу семинарії Гараевичеви, а не йому. Дня 9/10 1810 вибрали Василяне Голдаевича своїм провінціялом. Одначе він сповняв обовязки віцеректора до 15/8 1811, бо на порученне митроп. консисторії з дня 1/8 1811 ч. 1.163 мав удатися до Крехова й з тим днем замкнено йому платню віцеректора. Дальше його житте виходить поза рамці сеї розвідки. Віцеректором був Голдаевич понад 22 роки саме так довго, як існувало *studium ruthenum* і виховав він кілька немов поколіннь нашого кльру. Лагідним і справді батьківським поведенцем втихомирював він острі виступи чи співтоваришів в управі, чи молодежи та усував не оден конфлікт. Нераз Сабатовський прямо до коряв Голдаевичеви за поблажливість супроти питомців. Визначався чистим характером. Не зважаючи на завзяту боротьбу між Василянами а св. Юром, його загально поважали обі воюючі сторони. Цісар 12/7 1820 ч. 20.952 надав опацтво (архимандрію)²⁾ й парохію в Жовкві Голдаевичеви, від котрої він відмовлявся. Дня 20/9 1813 виголосив він промову до новопоставленого епископа в Перемишлі Михайла Левицького й підніс у ній сю обставину, як рідкість, що Левицький дійшов до почести „прямим, а не кривим путем“. У 18 літ по його смерти хтось просив о дозвіл друку сеї промови, але цензура й митрополит не допустили.³⁾ Умер 1/9 1822 р.

VIII.

Професори Studii Rutheni.

1. Правне становище професорів studii rutheni в університеті.

Придвірний декрет з дня 9/3 1787, що правда, виразно зазначував, що у провізоричнім руськім інституті має бути таке саме число богословських катедр, як у *studium latinum*, що на фільо-

¹⁾ Арх. дух. сем. 1807, Губ. 15/5 1807, ч. 14.767.

²⁾ Укр.-руський Архив, т. XIII—XIV, ст. XIII, 63. 89: Арх. дух. льв. сем. 1811; Арх. львів. монастиря василянського: *Catalogus Religiosorum... ab a. 1804, t. VII; Matricula Defunctorum... t. VI.* Архив митроп. капітули львів.: *Gestionsprotocoll 1820, ч. 148; Губ. 18/8 1820, ч. 38.108.*

³⁾ Укр.-руськ. Архив, т. III: Матеріяли й замітки до історії нац. відродження Гал. Руси. Львів 1907, ст. 138—140.

софічним виділі мають бути з катедри і визначував професорам *studii rutheni* таку саму платню, як на *studium latinum*, але не очеркував ясно й точно правного становища професорів *studii rutheni* в університеті. Скористали із сего професори *studii latini* в початках існування *studii rutheni* і рішили, що професори сего інституту не є членами виділів і не можуть доходити до університетських почесностей, а крім того згідно прозивали *studium ruthenum* „покутною школою“ (*Winkelschule*), а його професорів „покутними вчителями“ (*Winkellehrer*). Діткнені тим професори руської філософії, Лодий і Земанчик та професори руського богослов'я Захаріяевич і Радкевич (Павлович уже тоді - як професор морального богослов'я *studii latini* і *rutheni*, належав до богословського виділу) внесли дня 21/3 1789 жалобу до губернії і просили: 1. щоби їм подавано до відома всякі урядові оповістки; 2. щоби губернія приказала академічному сенатови прийняти професорів *studii rutheni* в члени філософічного і богословського виділу, т. є. щоби їх уважано і трактовано як звичайних професорів університету; щоби не прозивано *studium ruthenum Winkelschule*, а їх *Winkellehrer*.¹⁾ Губернія дня 24/3 1789 ч. 7.132 приказала академічному сенатови, щоби уважав професорів *studii rutheni* за надзвичайних професорів і за членів виділів і оповіщував їм усі урядові розпорядки.²⁾ Філософічний виділ на засіданню з дня 21/4 1789 висказався проти прийняття руських професорів до свого збору і ставляв внесення, щоби професори руської філософії самі окремо вели управу свого виділу, бо через прийняття їх до латинського факультету змарновано би через іспити дуже много шкільних годин, а через незнання мови є неможливий провід під час іспитів і в управі. Урядові розпорядки будеться їм подавати до відома.³⁾ Академічний сенат писав до губернії, що оповіщував руським професорам досіль те, що їх безпосередно доторкало, а на будуче буде їм подавати до відома всі урядові розпорядки. Не може одначе допустити професорів *studii rutheni* в члени виділів, бо порозумівшись з факультетами, мусить обстоювати свій погляд, що вони не можуть належати до колегії професорів, бо є тільки провізоричними професорами, а факультети складаються з дійсних професорів і з докторів, прийятих до професорських колегій. Учителі *studii rutheni* є, на думку сенату, о стільки членами факультетів, о скільки стоять під управою директора і декана відповідного факультету, але не можуть

¹⁾ Ом. Огоновський: *Op. cit.*, ст. 53. ²⁾ *Ibidem*.

³⁾ *Proth. fac. phil. 1789*, IV засідання з дня 21/4.

мати місця і голосу в засіданнях збору професорів і не можуть набути прочих прав професорів факультету.¹⁾ Губернія пішла о стільки за думкою сенату, що поручила оповіщувати професорам *studii rutheni* всі урядові розпорядки, а до засідань взивати їх, коли є докторами філософії, чи богословя.²⁾ З огляду, що ніхто із звичайних професорів філософічного виділу не розумів руської мови, установа губернія ректора генер. семинарії Антона Ангелловича заступником директора і декана філософічного і богословського виділу.³⁾ Згодом видала губернія розпорядок, що до факультету належать надзвичайні професори; отже професори *studii rutheni* стали членами філософ. і богосл. виділів з правом місця і голосу, але вже й без того стали вони здобувати собі місце і голос через те, що почали заступати латинські катедри, або й їх займати, не покидаючи і руських катедр, і таким чином добились доступу до факультетів, як рівновартні члени з другими професорами.

2. Михайло Гарасевич, * 23/5 1763 ст. ст. † 29/4 1836.

Уродився в Яхторові, золочівського округу дня 23/5 ст. ст. 1763, як син тамошнього пароха Григорія.⁴⁾ Латинські школи скінчив у золочівським конвікті Піярів.⁵⁾ Дня 26/10 1782 вступив він на I рік філософії у віденським університеті, як питомець Варвареум з львівської єпархії. По скасованню Варвареум вернув під проводом Щавницького до Львова і дня 1/11 1784 вступив до генер. семинарії. У Варвареум заприятелювався М. Гарасевич з 2 питомцями Хорватами, Василем Паппом і Василем Альпінієм і коли по знесенню Варвареум Хорвати відїхали з генер. семинарії до Загребу, а Гарасевич до Львова, загребські приятелі написали спільно лист до Гарасевича і Михайла Могильницького. Вже сам факт, що питомці і то майже з 2 кінців держави переписуються, дуже наполохав підзорливу австрійську поліцію, а ще більше нагнала страху обставина, що в листі 2 речення були писані в церковно-словянській мові, незрозумілій для австрійських шпигів, що вітрили в тих незрозумілих собі значках страшний заговор на цілість австрійської держави і династії. Губернія переслала секретно лист ректорови М. Щавницькому і поручила перевести слідство з Гарасевичем, чи знає він Паппа і Альпінія, якого рода є та знайомість і де її навязали з собою. Рівнож мав ректор перекласти дослівно інкриміновані місця, писані „in slavischer Sprache“ на латинську мову і заявити, чи

1) Огоновський: *Op. cit.* ст. 56. 2) *Proth. fac. phil.* 1789, ч. 37.

3) *Ibidem*, 1792, ч. 3, з дня 2/1. 4) *Арх. дух. сем.* 1781.

5) *Finkel*: *Op. cit.* ст. 91.

знає адресантів і адресата та взагалі, що йому ще відомо про ту справу.¹⁾ Дня 2/7 1785 пояснив Щавницький у своїм звідомленню губернії, що загребські питомці знаються з тутешніми ще із спільного побуту у Варвареум. Вони здоровлять в листі також його, як свого бувшого віцеректора. Інкриміновані слова написані по руськи значать: „Ex nostra confusione, cum nostro Superiore adhuc nihil est.“²⁾ По виясненню невинного змісту листу успокоїлася цілком австрійська поліція. В р. 1787 дня 21/8 скінчив Гарасевич IV рік богословя, а тим самим і богословські студії.³⁾ Щавницький, в порозумінню з директором богословських студій, Фінзігером, предложив ще дня 21/7 1787 М. Гарасевича на префекта студій для II року богословя; губернія на те згодилася і визначила йому платню 100 злр. від 1/9 1787.⁴⁾ З філософічних і богословських предметів одержував Гарасевич переважно ноту: „prima eminens“. У списі укінчених питомців вписано йому з поведення ноту: взірцевий, а в окремій рубриці примітку: „Іменованій учителем пастирського богословя“ („Promotus in lectorem Theologiae Pastoralis“).⁵⁾ Катедру пасторального богословя в польській мові обняв Гарасевич по Скородинським з початком шк. р. 1787/8, коли останний став генер. вікарієм львівської єпархії. Губернія повідомила ректора генер. семинарії, що цісар придвірним декретом з дня 15/8 надав катедру пасторального богословя в польській мові клирикови М. Гарасевичеви з титулом лектора і з платнею 400 злр.⁶⁾ Рівночасно покликала його консисторія на дієцезального екзамінатора.⁷⁾ Головно тому, що роком раніше на жаданне єпископа видала губернія дня 27/2 1786 розпорядок, що на будуче до конкурсних іспитів треба покликати тільки професора пасторального богословя, свідомого слов'янської мови („der slavonischen Sprache kundige Lehrer der Pastoral“), коли зголошуються до іспиту питомці з єпарх. семинарій.⁸⁾ З кінцем року 1788 вніс Гарасевич просьбу, щоби його заіменовано звичайним професором пасторального богословя. Губернія зажадала від директора богосл. студій, Фінзігера заяви в справі згаданої просьби, а Фінзігер відповів, що Гарасевич може ще почекаати.⁹⁾ На основі такої заяви Фінзігера приказано Гарасевичеви придвірним декретом з дня 12/3 1789, щоби дальше сповняв свій

¹⁾ Арх. дух. сем. 1785. ²⁾ Нац. Муз. 96. ³⁾ Арх. дух. сем. 1787.

⁴⁾ Ibid. 1787, Губ. з дня 4/10 1787, ч. 22.864. ⁵⁾ Ibidem, 1787.

⁶⁾ Арх. дух. сем. 1787. Губ. з дня 25/8 1787, ч. 20.467.

⁷⁾ Нац. Муз. 80, Ф-о ч. 14.

⁸⁾ Арх. львів. унів. Proth. Cons. 1786, ч. 46.

⁹⁾ Proth. Cons. 1788, ч. 157, 169.

уряд в тім самім характері, але нехай тимчасом складає докторат, а користні свідоцтва про його пильність і ревність в сповнюванню учительських обов'язків приймає придвірна комісія з вдовolenнєм до відома.¹⁾ Придвірний декрет з дня 23/6 1789 приказував університетови признати Гарасевичеви докторат у звичайний спосіб, але безплатно, а в справі іменування його звичайним професором наспіє незабаром дальше рішення.²⁾ Відкликуючись на сей придвірний декрет, просив Гарасевич дня 27/7 1789 сенат о уділеннє йому докторату. Сенат поучив його, що він повинен був звернутися з тим до директора богосл. студій Фінзітера і поручив Фінзітерови, щоби Гарасевича промував до 8 днів, або, коли не хоче, щоби предложив свою заяву. Фінзітер сповнив приказ і промував Гарасевича.³⁾ Дня 5/8 1789 зложив Гарасевич одноголосно докторат з церковного права і зараз таки дня 9/8 вніс просьбу, щоби його іменовано звичайним професором. Фінзітер підпер його просьбу.⁴⁾ Губернія повідомила дня 27/11 1789, що придвірна комісія заіменувала М. Гарасевича звичайним професором пасторального богослов'я в польській мові,⁵⁾ а другим розпорядком з дня 1/3 1790 очеркнула ближше, що Гарасевич іменований звичайним професором з платнею 500 злр., одначе директор богословських студій має предложити 50 його тез докторських і інавгураційну промову губернії до апробати.⁶⁾ Гарасевич, що правда, відпрошувався від того, але Фінзітеру у своїм звідомленню таки наставав на те, щоби Гарасевич ще написав 50 тез і інавгураційну промову.⁷⁾ Губернія звільнила Гарасевича від писання тез, але інавгураційну промову таки мусів ще написати і предложити губернії. При тій нагоді поучила губернія Фінзітера, що на будуче ніхто не сміє бути промований, доки не сповнить усього, чого домагаються приписи.⁸⁾ В р. 1792 уладив Фінзітер руську катедру ексезеги на взір латинської і предкладав, щоби надати її М. Гарасевичеви, котрий годився заступати її за 250 злр.⁹⁾ Коли консесс обіймив атенди сенату і директорів, репрезентант богосл. виділу Ангеллович „поручив тимчасово почати виклади ексезеги Гарасевичеви, аби не гаяти часу“. Губернія на те згодилася, але запитувала рівночасно, коли вже буде можна вести всі виклади в латинській мові, себто допитувалась, чи вже не пора касувати stu-

¹⁾ Арх. дух. сем. 1789, Губ. з дня 21/3 1789, ч. 6.905.

²⁾ Ibid. 1789, Губ. з дня 2/7 1789, Proth. Cons. 1789, ч. 103.

³⁾ Proth. Cons. 1789, ч. 111, 119. ⁴⁾ Proth. Cons. 1789, ч. 120, 126.

⁵⁾ Proth. Cons. 1789, ч. 222. ⁶⁾ Proth. Cons. 1790, ч. 31.

⁷⁾ Proth. Cons. 1790, ч. 42. ⁸⁾ Proth. Cons. 1790, ч. 76.

⁹⁾ Proth. Cons. 1792, ч. 43, 264.

dium ruthenum.¹⁾ В р. 1792 був Гарасевич актуарем богосл. виділу.²⁾ Коли в р. 1794 усунено за розпусту і єретичні думки з катедри грецької мови і герменевтики Нов. Завіта в studium latinum Осипа Роттера, заступав його катедру Гарасевич.³⁾

В р. 1793 почали видавати у Львові Онишкевич і Марцінковський політичну часопись: Dziennik patriotycznych polityków. Мусіли вони, що правда, часопись завісити від липня 1793 до квітня 1794 через брак передплатників, але від тоді виходила вона вже без перерви до р. 1797. Щоденно подавала вона на $\frac{1}{2}$ сторони політичні вістки з чужих часописий. Редакторами були Онишкевич і Марцінковський, а підписувався також М. Гарасевич.⁴⁾ Проф. Фінкель, відкликуючись на статтю М. гр. Дідушицького, запевнює, що часопись та „будила велике зацікавлення і гуртувала довкола себе кружок поважних людей, що крилися під назвою „патріотичних політиків“. Керманичем того товариства, редактором його дневника, був професор пастирського богослов'я, одинокої польської катедри на університеті. Дневник займався подрібно і щиро повстанням Костюшка, пробудженими надіями народу, загалом тим усім, що тоді діялося у Варшаві. Ролю Гарасевича в тім підприємстві і його погляди в тім часі, чи дійсно були вони такі, як подає Дідушицький, прояснити повинна окрема монографія, на яку така визначна і діяльна одиниця, як М. Гарасевич, вповні заслугує. Нас в тій розвідці головню обходить його шкільна діяльність. Мимоходом тільки зазначу тут знаменний факт, якими творами цікавився Гарасевич уже на вступі своєї професорської діяльності, а які доторкалися взаємин Польщі і України в минувшині. Парох волоської церкви Іван Горбачевський записав дня 22/1 1788: „Pożyczyłem Xiążki polskiey w rożnych materyach względem Unii na początku tytułowanej Ektesis JX. Profesorowi Harasiewiczowi.⁵⁾ Як у таких творах уже так рано розчитувався Гарасевич, то годі собі подумати, щоби Гарасевич у ту ідиллю зображену Дідушицьким не вніс був коли й діссонансу.

Чи не завдяки „Dziennik-owi patriotycznych polityk-iv“ і гурткови „поважних людей, що крилися під тою назвою“, зробив Гарасевич тяжку життєву похибку, нерозважно оженившись р. 1793 з польською шляхтянкою Тересою Яблонською, особою дуже ледачих

1) Proth. Consess. 1792, ч. 661, 894; перзон. акти ч. інв. 122.

2) Арх. льв. унів., перзон. акти ч. інв. 160.

3) Proth. Consess. 1794, ч. 591.

4) А. Петрушевич: Сводная лѣтопись II, т. 349.

5) Ставроп. Арх. 183.

норовів. Саме ізза її ледачого життя мусів Гарасевич небавом розвестися з нею, хоча не подав із своєї сторони ні найменшого приводу до розводу. Маємо свідоцтво клясичного свідка в тій справі пароха латинської парохії св. Марії Магдалини, Бема (Behm), каноніка лат. капітули з дня 9/7 1800 р. В обсягу парохії Бема проживав Гарасевич 13 літ від 1787. Бем знав особисто обоїх супругів і переводив розвову справу. Всі обставини пізнав він дуже добре і спершу з обовязку свого уряду взивав і упоминав обоїх до спільного пожиття, а коли се було безуспішне, перевів розвід. Відкликуючись на священничу честь, посвідчив він, що Гарасевич жив із своєю супругою як найпримірнійше і найуцтивійше, не дав ніякого приводу ні на дрібку із свого боку ніколи до розводу; тільки спонуканий причинами, які дала його дружина, в законний спосіб, за добровільною згодою обох сторін, перевів розвід від столу і ложа; з огляду на своє взірцеве життє і прочі прикмети має Гарасевич як найліпшу славу і пошану у цілій суспільности.¹⁾ Мав він сина Осипа, що як поручник, пропав згодом без вісти. Дочка була замужна за Н. Якубчаком, піджупним у Калуші. Через те нерозважне подружє зазнав Гарасевич опісля чимало прикростий і розчаровань у дальшій своїй кар'єрі, — а саме оминула його єпископська катедра, бо соперники добували завсігди на верх ту його родинну трагедію і чернили його.

Висвятився він дня 30/6 1795 у Львові.²⁾ В тім році вибрав його богосл. виділ деканом на рік 1796.³⁾ На просьбу вибраного ректором на рік 1797 єпископа перемиського Ангелловича заступав його Гарасевич, як проректор.⁴⁾ Дня 26/1 1796 зрікся Ангеллович почесного уряду репрезентанта богословського виділу до консесу. На його місце вибрав богосл. виділ одноголосно М. Гарасевича, а губернія і придвірна комісія його потвердили.⁵⁾ В р. 1796 виїхав Гольфельд ректор університету і предсідник консесу на кілька місяців із Львова, а губернія поручила провід у консесі на час його неприяви відпоручникови богословського виділу, М. Гарасевичеві.⁶⁾

В р. 1797 вичерпався підручник пасторального богослов'я Ііфтшца, перекладений і виданий печатно Скородинським в р. 1787. Гарасевич зобовязався перекласти вдруге сей учебник на польську мову. Уряд обіцяв йому за те 250 злр.⁷⁾ Спротивився сему Сабатовський, а так само домагався, щоби перекласти на польську мову

1) Нац. Муз. 80₄, ч. 10. Укр.-русь. Архив, т. XIII—XIV, ст. VI.

2) Петрушевич: Op. cit. ст. 379. 3) Proth. Consess. 1795, ч. 17.

4) Proth. Consess. 1796, ч. 8. 5) Proth. Consess. 1796, ч. 87, 286, 386.

6) Proth. Consess. 1796, ч. 554. 7) Proth. Consess. 1797, ч. 119, 620.

підручник катехегіки Schmidt-а. Ще й обжалував він Гарасевича, що ексеїезу викладає в польській мові замість в руській, що від 19/4—27/10 1797 не викладав катехетіки, що практичних вправ гомілетичних не відбуває в руській мові і що як репрезентант богосл. виділу сам із свого предмету, без співкомісара, питає. Губернія, по вислуханню оправдання Гарасевича, порішила, щоби видрукував таки підручник Гіфтшіца а з друком перекладу Schmidt-а щоби здержався до видання нового пляну научного і так само з друком перекладу ексеїези. Не є він обовязаний, писала губернія, 2 рази до року відбувати в школі гомілетичних вправ в руській мові, бо се належить до практичного богословського року. Коли він, як репрезентант, буде питати із свого предмету, має прибирати собі другого професора для контролі. Не є він обовязаний відбувати поза школою і поза семинарією з питомцями катехетичні вправи. Ексеїезу мусів, на приказ губернії, таки викладати знов в руській мові. Хоча справа научних предметів не належить до ректора семинарії, одначе він має право доносити до губернії про хиби богосл. студій. Губернія загрівала Сабатовського до згоди з університетом.¹⁾ А що справа друку Giftschütz-а проволіклася, консес порішив, щоби тимчасом, заки вийде Giftschütz в польській мові, дати питомцям тогож автора в німецькій або латинській мові.²⁾ В р. 1796 почав Гарасевич занедбувати катедри, бо був зайнятий чи то особистими, чи важними консисторськими справами. В р. 1796 якийсь час заступав його Іван Дудкевич. Від 3/10 1797 заступав постійно ексеїезу за него М. Левицький. В серпні (18/8 1798) виїхав Гарасевич до Бадену до купелів без відома і дозволу губернії і виробив собі у Відні відпустку на дальші 2 місяці. Губернія уділила йому догани за брак послужу і за те, що лишив питомців без науки. Рівночасно поручила уладити заступство на його кошт. Між тим консес уладив заступство, а губернія, на приказ з гори, відступила від своєї погрози, тим більше, що Гарасевич 12/11 1798 розпочав виклади.³⁾ Від 13/10 1799 постійне заступство пасторального богослова за него обняв М. Левицький. Пасторальну викладав Гарасевич на основі Гіфтшіца, а ексеїезу із своїх скриптів, уложених на основі Моспертєра і Черного. По словам його брата

1) Арх. дух. сем. 1798, Прот. дійств ч. 13, 168; Арх. льв. унів. Proth. Consess. 1798, ч. 315, 805.

2) Арх. дух. сем. 1798, Прот. дійств ч. 177.

3) Нац. Муз. 80, F-о 38, 41; Арх. льв. унів. Proth. Consess. 1798, ч. 957, 1085.

Івана з р. 1851, збереглася його рукопись з тими викладами „в ту-тешній бібліотеці архикафедральній при св. ВМ. Юрі.“¹⁾

В р. 1799 старався Гарасевич о посаду львівського генер. вікарія. Внесли просьби о посаду також каноніки: Модест Кежевський, Остап Чайківський і Іван Жуківський. Окрім того клир предложив своїх кандидатів. Одначе Скородинський узгляднув, укладаючи пропозицію, лише тих, що самі внесли подання і на 1 місці помістив М. Гарасевича. Кежевський і Чайківський, щоби не допустити до іменування Гарасевича, порозумілися з губерніяльним радником Ла Сгоіх і намовляли Івана Горбачевського, пароха волоської церкви і каноніка, щоби вніс жалобу до губернії, що єпископ поминув кандидатів предкляданих клиром, а губернія скрутить карк пропозиції єпископа. Ще й жаліли над Горбачевським, чому не вніс просьби, а з певністю побідивби М. Гарасевича. Одначе Горбачевський не хотів мішатися до справи.²⁾ Анонімну жалобу на єпископа і Гарасевича внесли тоді Кежевський і Шанковський.³⁾ Всеж таки побідив Гарасевич, бо придвірним декретом з дня 14/8 1800 потвердив його цісар генер. вікарієм.⁴⁾ З днем 15/11 1800 стримано йому професорську платню і з тим днем перестав бути професором.⁵⁾ Тринайцять літ учительовав Гарасевич: вчив пасторального богослова і ексезеви. Як репрезентант богосл. виділу в конссесі, дбав дуже про розвій богосл. студій. За вмільий провід у конссесі в р. 1796 одержав похвалу з губернії.⁶⁾ Покликувала його губернія до ріжних комісій; в р. 1799 був членом комісії, котра мала розслідити стан жидівських шкіл. В р. 1797 іменував його цісар почесним перемиським крилошанином з правом ношення відзнак. Від р. 1798, підчас ваковання єпископської катедри у Львові, сповняв обовязки консисторського референта. Від 14/8 1800 був генер. вікарієм, консисторським радником, директором канцелярії, наставником пресвітеріяльного дому. Духовенство вибрало його своїм відіоручником синодально. В р. 1806 і 1809 предклядав його Ангеллович як кандидата на перемиське єпископство.⁷⁾ Дальше його житте виходить поза рамці сеї розвідки. Гарасевич був приятелем і помічником Ангелловича. Разом оба працювали і боролися о права уніятської церкви і що сказано про Ангелловича, може відноситись

¹⁾ Зоря Галицька р. 1851, ч. 64, ст. 517.

²⁾ Ставроп. Арх. Прих. акти XXIII. ³⁾ Нац. Муз. 80, ч. 16.

⁴⁾ Ставроп. Арх. Прих. акти XXIII.

⁵⁾ Proth. Consess. 1800, ч. 1367, 1249.

⁶⁾ Ар. льв. дух. сем. 1798, Губ. з дня 12/1 1798, ч. 1901.

⁷⁾ Нац. Муз. 80, F-o 17.

і до Гарасевича. Як учитель studii rutheni, одно темне пятно взяв на себе, що починав вводити польську мову до ексези і аж на приказ придвірної комісії вернув знову до руської мови.

За вірність для Австрії 1809 р. наділив його Франц I ордером Леопольда, а в р. 1811 ділчичним баронством з титулом de Neustern. Від тої хвилі підписувався все Гарасевич, пишаючись наданим відзначенням: Liber Baro de Neustern. Декретом придв. з дня 27/5 1813 іменовано його архипресвитером відновленої митрополії.¹⁾ По смерті Ангеловича завідував митрополією майже до кінця 1818 р. Тому що Левицький не підтримував його в заходах о' перемиську єпископську катедру, прийшло між ними до ворожнечі, до страйку крилошан, до безглядної боротьби, в котрій обі сторони не числилися із середниками та оружем. Побідив, що правда, Левицький і Гарасевич усунулися в домашнє затише, але стратив Левицький в особі Гарасевича знаменитого борця, колишню праву руку Ангеловича. Річю й завданнем історика життя й діяльності Гарасевича буде прослідити ближше ту справу. Тут тільки коротко зазначимо, що з хвилею переходу Левицького до Львова, устав благодітворний вплив Івана Могильницького й М. Гарасевича на него, і Левицький стає як не байдушим, то ворогом усіх наших змагав до відродження! Гарасевич, відіпхнений від управи сотвореної собою в купі з Ангеловичем митрополії, кинувся на поле уніятеької церковної історіографії, докінчував свої знамениті Annales ecclesiae ruthenae. Помер Гарасевич дня 29/4 1836. Дуже теплий некрольо помістив хтось у Dodatk'у nadzwyczajn'im до 81 ч. Gazety Lwowskiej з 12/7 1836. Окрім численних еляборатів у церковних справах, полишив він підручник до ексези в studium ruthenum, цінений сучасниками й пізнішими і знаменитий твір: „Annales ecclesiae ruthenae“, котрий спершу в рукописи, а від 1862 по випечатанню велику ролю відіграв у розбуджуванню народної свідомости серед галицької суспільности.²⁾

3. Федір Захаріасевич, * 10/2 1759, † 1808.

Федір Захаріасевич, довголітний віцеректор генер. семинарії, спершу професор церковної історії, а опісля принагідний суплент

¹⁾ Chotkowski Wł.: Historia polityczna kościoła w Galicyi. Kraków, 1909, II, ст. 468.

²⁾ Укр.-руськ. Архів т. XIII—XIV, ст. VI; Архив калігули гр.-к. 1816—1836. За дозволом Експеленції гр. Андрія Шептицького користав я з него без ніяких перепон ще перед заснованнем Нац. Музею, в л. 1908—1910.

церковної історії, догматики і ексезези: *studii rutheni*. Уродився дня 10/2 1759 в Печихвостах у Галичині, як син тамошнього пароха Василя. Гімназію і філософію скінчив у львівській академії.¹⁾ Тоді визначився він так дуже у фізиці, що запрошено його до співробітництва у виданню якоїсь ученої фізикальної розвідки і випечатано його назвище між співробітниками. З великими похвалами висказався про його спосібности і пильність професор фізики у львівській академії Güssmann.²⁾ Дня 26/9 1781 вислано Захаріясевича з львівської епархії на I рік богословя у віденським університеті, до Варвареум. По звиневню Варвареум виїхав він дня 1/9 1784 під проводом Щавницького до Львова до генер. семинарії у Львові.³⁾ Тут скінчив дня 16/8 1786 богословські студії. На філософії і богословю мав заєдно переважно ноту: „*prima eminens*“. У шк. році 1786/7 був він професором морального богословя дієцезальної семинарії і дієцезальним прокуратором по Сабатовським.⁴⁾ Від 1/9 1786 займав 1 кімнату в семинарії і платив за неї 1 злр. 45 кр. місячно до 15/5 1792, бо як став віцеректором, мешканне належалося йому даром.⁵⁾ Рівночасно з заснованнем *studii rutheni* іменовано його професором церковної історії *in lingua patria*.⁶⁾ Від шк. року 1786/7 уживано на основі придвірного декрету з дня 23/8 1786 в генер. семинарії протестантського підручника церковної історії Schröck'a: *Compendium Historiae Ecclesiasticae*; „погляди, котрі відступають від науки католицької церкви“, каже розпорядок, „мають дати нагоду професорови до збивання їх і до полеміки.“ Сю крайно аномальну постанову відмінив небавом Йосиф II, спонуканий жалобою кардинала Мітацці'я.⁷⁾ Ще роком перед виходом одобреного опісля підручника Данненмаєра, поручила придвірна комісія М. Щавницькому не перекладати підручника Schröck'a: „з перекладом учебника церковної історії, зладженого Schröck'ом треба тому здержатись, бо небавом буде можна замість него уживати учебника, написаного католиком і даремний бувби лиш труд перекладача; отже будучий професор церковної історії має викладати на основі своїх записок.“⁸⁾ Примінився до сего також Захаріясевич. В р. 1788 став він дієцез. екзамінатором.⁹⁾ Дня 1/9 1788 повідомила губернія через ректорат Захаріясевича, що із шкільним роком 1788/9 має він притримувати

¹⁾ Арх. дух. сем. льв. 1783. ²⁾ Ibid. 1781. ³⁾ Ibid. 1784.

⁴⁾ Я. Головацький: Op. cit. ст. 76. Schem. f. Gal. 1787, ст. 237.

⁵⁾ Арх. дух. сем. 1789. ⁶⁾ Ibid. 1787, Губ. з д. 25/8 1787, ч. 20.468.

⁷⁾ Zschokke: Op. cit. ст. 57; Finkel: Op. cit. ст. 77.

⁸⁾ Арх. дух. сем. 1787. Губ. з д. 2/5 1787, ч. 310.

⁹⁾ Нац. Муц. LXXX, ч. 14.

тись одобреного підручника *Matia Danneumasra*, професора віденського університету: *Institutiones historiae ecclesiasticae N. T.*¹⁾ В р. 1789 дістав ректор семинарії Ангеллович приказ з придвірної комісії через губернію, щоби той учебник дав комусь тамучому перекласти, щоби готову працю сам провірив, а як буде добра, віддав до друку і подав до відома назвище перекладчика, щоби його винагороджено²⁾ Захаріяsevич звинувся скоро з перекладом і друкарня Ставропигійського братства видрукувала своїм накладом у р. 1790 його переклад у 2 томах 8°. За свою роботу дістав Захаріяsevич нагороди 250 здр.³⁾ Дня 30/10 1790 видала консисторія деканам такий приказ: „Тому що згідно з цісарським розпорядком дозволені є студії філософічні і богословські в руській мові („ієзукиєм Руским“), професор церковної історії о. Захаріяsevич переклав вірно на руську мову історію церкви з латинської мови і при Ставропигійській церкві випечатав. До набування твору, як дуже пожиточного і потрібного, мають декани заохотити парохів.“⁴⁾ По смерті крилошанина Якова Левинського в р. 1791 вніс Захаріяsevич просьбу не так о крилошанство, як о опорожнену посаду віцеректора в разі заіменування крилошанином Сабатовського.⁵⁾ На віцеректора по Сабатовським пропонував Ангеллович і Захаріяsevича. Але одержав з консисторії поученне, що пропозиція кандидатів на віцеректорів належить до єпископа, а не до ректора, отже повинен з нею звернутись до єпископа.⁶⁾ Коли Сабатовський дня 23/2 1791 став крилошанином, посаду віцеректора по нім одержав Захаріяsevич. Заразом запитувала губернія, чи не мігби він затримати катедру історії.⁷⁾ В порозумінню з Ангелловичем Захаріяsevич радо на те згодився. Між тим надійшов придвірний декрет, котрим надано катедру церковної історії *studii latini* Андрієви Білецькому з платнею 500 здр. під умовою, що рівночасно має обняти ту саму катедру *ruth. studii* за 250 здр. Рівнож зазначено, що Захаріяsevич може займати тільки віцеректорат⁸⁾ і з днем 15/5 1792 замкнено Захаріяsevичеви професорську платню а отворено віцеректорську.⁹⁾ Від 15/5 1792 до 11/5 1805 був Захаріяsevич постійно віцеректором генер. семинарії.

¹⁾ Арх. дух. сем. 1788, Губ. з д. 1/9 1788, ч. 20.537.

²⁾ Арх. дух. сем. 1789, Губ. з д. 22/7 1789, ч. 17.455.

³⁾ Ibid. 1790, Губ. з д. 24/11 1790, ч. 27.801.

⁴⁾ Ставроп. Арх. XXIII, прих. акти. ⁵⁾ Нац. Муз. 80, Ф. 1.

⁶⁾ Арх. дух. сем. 1791, Консисторія д. 19/7 1791, ч. 948.

⁷⁾ Ibid. 1792, Губ. з д. 15/12 1791, ч. 29.475.

⁸⁾ Арх. дух. сем. 1792, Губ. з д. 12/3 1792, ч. 14.840 і з д. 26/4 1792, ч. 13.007.

⁹⁾ Ibid. 1792, Губ. з д. 30/5 1792, ч. 16.203.

В р. шк. 1795/6 заступав Захаріясеви́ч катедру догматики в руськім інституті за хорого Мод. Гриневецького. В тій цілі дав йому Гриневецький рукопис своїх викладів („manuscriptum idioma te ruthenico a Professore Hryniewiecki conceptum auditoribus Theologiae Dogmaticae loco authoris classici praelegi solitum.“) В сліду́ючім році шк. 1796/7 поручила придвірна комісія заступство сеї катедри префектови студій Іванови Дудкевичеві, одна́че Захаріясеви́ч з невідомих причин відказувався звернути рукопис. Дудкевич, не маючи викладів Гриневецького, не розпочинав науки, доки Захаріясеви́ч не звернув рукопису.¹⁾ Коли Андрій Білецький занедужав на весні 1797, просив, щоби його заступство обняв Захаріясеви́ч. В дійсности від 1/4 1797 до 1/1 1798 заступав Захаріясеви́ч обі його катедри, одна́че богословський виділ поручив заступство латинської катедри вірменському священникови Францови Ксав. Захаріясеви́чеві, а руської катедри спершу Іванови Амосови Яворському, а по його резигнації Іванови Лаврівському. Федір Захаріясеви́ч чувся покривдженим і вніс дня 21/1 1798 жалобу до губернії, що його поминено,²⁾ але жалоба остала без успіху. Тому він так добивався заступства латинської катедри, бо міг мати скорше надію і певність, що її скорше дістане, як буде заступати. Що його поминено, було причиною не лише протегування Франца Ксав. Захаріясеви́ча з боку консессу, але також і те, що ректор Сабатовський протівився заєдно, щоби суплентували префекти, а тим більше віцере́ктор, бо виходив із того за́ложення, що учительська пра́ця стримує префектів і віцере́кторів від їх властивих обовязків. Знову лучилася Захаріясеви́чеві нагода до суплентури з хвилею суспензії Івана Дудкевича 1/9 1803, котрий займав тоді 2 руські катедри: догматики і ексезізи. Захаріясеви́ч доніс тоді вірменському архієпископови, директорови богосл. студій І. Шимоновичеві, що радо обійме заступство одної з вакуючих катедр. Шимонович звернувся із запитом до ректора Сабатовського, чи не має проти-сего замітів. Сабатовський спротивився сему, але на другу просьбу Шимоновича, щоби або згодився на се, або щоби вказав котрогось з префектів, пристав на Захаріясеви́ча, котрий обняв заступство катедри ексезізи в *studium ruthenum*. Сю катедру займав він аж до хвилі своєї примусової резигнації з віцере́кторату, до 11/5 1805.³⁾ Тяжка виховна пра́ця в семінарії зїдала здоровле, нищи́ла нерви і марну-

¹⁾ Ibid. 1796, Нота консессу з д. 10/9 1796 і 15/9 1796.

²⁾ Proth. Consess. 1798, ч. 244.

³⁾ Арх. дух. сем. 1803, Нота Шимоновича з 14/9, 2/11 1803 і 4/4 1804, Нац. Муз. IV.

вала людей. Чи для владжування нервози, чи тому, що був заведений у своїх честилюбивих мріях, Захаріясевич, будь що будь дуже спосібний чоловік, почав вже від р. 1800 налогово запиватися. Впоминали його часто Сабатовський, консисторія і еп. Скородинський. Він опам'ятувався і на якийсь час стримувався на те, щоби небавом знову попасти в ще більший наліг. А щоби забезпечитись від відвічальности, взявся Захаріясевич до дуже непедагогічного середника, а саме випрошував собі від питомців свідоцтва, що завжди ревно сповняв обовязки і що ніколи нічим їх не гіршив. Таке свідоцтво, наприклад, велів він питомцям виставити дня 24/9 1801. Тяжко запиватися почав Захаріясевич особливо в р. 1804. Упоминали його устно Скородинський, на письмі консисторія, але без успіху. По візитації семинарії поручив Скородинський Сабатовському, щоби урядово доніс про те консисторії. Тому Сабатовський дня 13/12 1804 доніс консисторії, щб Захаріясевич не як день, так ніч, ходить по шинках, а що часто не може сам дійти до дому, привозять його учасники забав. Він понижує повагу свого уряду, бо випрошує собі свідоцтва у питомців. Тому жадав Сабатовський, щоби Захаріясевича негайно усунуено і стримано йому половину його платні для забезпечення покриття евентуальних недоборів у бібліотеці, яка була під його управою.¹⁾ Захаріясевич догадуючись, що його чекає, вніс ще перед донесенням Сабатовського резигнацію з віцеректора дня 16/11 1804. Губернія прийняла його резигнацію і поручила 8/3 1805 ректорови, щоби уряд віцеректора і семинарицькі річи, котрі мав під своїм наглядом Захаріясевич, передав тимчасом Іванови Гарасевичеви, про день віддачі повідомив губернію і подав плян, як дальше примістити Захаріясевича.²⁾ З днем 11/5 1805 перестав Захаріясевич бути віцеректором, перейшов на парохію і небавом потім 1808 помер. Від дня 1/6 1805 стримала йому губернія платню і успокоювала Сабатовського, що коли покажуться які браки в бібліотеці, стягнеться те з доходів Захаріясевича як пароха, або з якихнебудь інших.³⁾ Від 1787 як професор studii rutheni, а від 1792 як віцеректор до 1805 працював він у семинарії, а як стратив там здоровля, сповнівраний на чести, немов ту видушену цитрину викинено його на вулицю, на бік. Умер він майже у нужді, бо спадщина по нім не виставала на покриття недобору в книжках семинарицької бібліотеки, котра оставала під його управою, а в котрій через його недогляд запропастилося доволі багато книжок.⁴⁾

¹⁾ Нац. Муз. IV. ²⁾ Арх. дух. сем. 1805, Губ. з д. 8/3 1805, ч. 8.665.

³⁾ Ibid. 1805, Губ. з д. 1/6 1805, ч. 19.865. ⁴⁾ Арх. дух. сем. 1809, Нота ректора до прокуратурії скарбу з дня 18/10 1809.

Історію церкви, видану друком у р. 1790, уважали сучасні, а за ними й пізніші не перекладом, а перерібною, наслідунком. Zschokke, опираючись на записках професора універс. Кліма Сарницького, каже: „Проф. Захаріясевиц написав на зразець Данненмаера історію церкви в руській мові.“¹⁾ Появу друком історії церкви вважали тодішні Русини великим літературним подвигом. „Як хлопець семилітній подивляв я“, пише Іван Гарасевич, „трудолюбивість славного помершого професора д-ра Захаріясевица на полі нашої словесности.“²⁾ Переклад, чи перерібка вийшла в 2 частях. 8^о, I = 676 стор., II = 12 стор. непат. + 532 кирилицею. В передмові, поміщеній у II часті, оправдувався Захаріясевиц перед чужинцями, що не ужив чисто церковно-слав. мови: „Єже касаеться перевода, зане часто выражений простых употребихъ, сего да не кто мнѣ от иностранныхъ въ зло вмѣняетъ. Сей бо трудъ мой єдине токмо намѣряетъ къ ползѣ юношества Рускаго Галиціанскаго въ сѣятелници Львовскомъ Рускомъ богословію учащихъ, и прочихъ въ тойжде области свойственнымъ образомъ глаголющихъ“. Він був переконаний, що літературною мовою є церковно-словянська й тому сам радів і читачеви велів радити, що на тій мові появляються університетські виклади: „Прійми убо благосклонный читателю худый трудъ сей усердно, и читая..., дабысь могли познати, коль пріятни и сладки суть плоды на собственнѣй нашей нивѣ произрастши.“³⁾

4. Йосафат Мохнацький, * 1765.

Уродився около р. 1765 в Мацейов й, сандецького циркулу, як син тамошнього пароха Данила. Вступив до генер. семинарії дня 1/11 1783, маючи вже скінчені 2 роки філософії.⁴⁾ В р. 1784 написав він з церковної історії *tentamen publicum*.⁵⁾ Скінчив богословські студії 1/7 1788. Мав ноту з богословських предметів переважно: *prima eminentis*, а з поведення: *exemplaris*. Через 2 роки, ще як слухач богословя, заступав префекта студії („*vices praefecti studiorum gerebat*“). З огляду на його спосібности бажав Ангеллович затримати його в семинарії, як дійсного префекта студій і кандидата на учителя до *studium ruthenum*. І дійсно на внесенне Ангелловича замінувала придвірна комісія дня 16/9 1788

¹⁾ Zschokke: Op. cit. ст. 306. ²⁾ Зоря Галицька 1851, ч. 64, ст. 518.

³⁾ Ів. Ем. Левицький: Гал.-руська бібліографія 1772—1800, ст. 29—30. Зап. Наук. Тов. ім. Шевч., ч. 52.

⁴⁾ Арх. дух. семинарії у Львові 1783.

⁵⁾ Арх. львів. універс.: Матрикула теологів.

Мохнацького корепетитором догматики в руській мові й дійсним префектом студій.¹⁾ Приготовлявся Мохнацький до докторату з богослов'я і зложив з добрим успіхом 1 строгий іспит. Чи з викладами Мохнацький не міг собі дати ради, чи ужив його Ангеллович як корепетитора догматики для питомців *studii latini*, на певно не знаємо; завважимо тільки, що у кваліфікаційнім списі префектів студій з 1/4 1789 виписав Ангеллович, що до 18/1 1789 був корепетитором Михайло Дудинський, а від дня його смерті (18/1 1789) Михайло Могильницький. Імовірніший є перший здогад, а саме що Мохнацький почав викладати, але не чув себе на силах з огляду на мову, терміни і покинув виклади й з початком жовтня 1788 р. відїхав до Перемишля.²⁾ Ангеллович предложив тоді, як кандидата на корепетитора, М. Дудинського й Михайла Могильницького, при чім заявлявся більше за Могильницьким. Губернія зажадала від Ангелловича звідомлення, „чи Дудинський вповні володіє руською мовою і чи нема яких закидів проти іменування його корепетитором“. Ангеллович висказався похвально про Дудинського, але ставив вище Могильницького. Корепетитором заіменувала придвірна комісія Дудинського, а коли він небавом помер, Могильницького.³⁾ Дня 5/5 1789 відбувся конкурсний іспит на руську катедру догматики. Приступив до конкурсу Мохнацький і зложив його з добрим успіхом, але катедру дістав Модест Гриневецький. Мохнацький оженився тоді з сестрою крилошанина Якова Лабчинського, покинув дальшу наукову кар'єру і висвятився. Від 1790 був у Радимні парохом, деканом порохницьким і дієцезальним екзамінатором, від 1796 порохницьким деканом і почесним крилошанином. Повдовівши, став дійсним крилошанином у Перемишлі. Дня 2/2 1809 ставляв Ангеллович Мохнацького четвертим кандидатом на перемиське єпископство і так тоді про него писав: „Ввесь час виявляв бездоганний характер і взірцевий спосіб життя.“⁴⁾

5. Михайло Могильницький, * 10/11 1761.

Уродився 10/11 1761 в Комарові в Галичині, як син пароха. Де скінчив гімназію, не знаємо. Дня 26/10 1782 вступив на І р.

¹⁾ Арх. дух. семин. 1788, Губ. з д. 1/9 1788, ч. 20.384; Укр.-руськ. Архив, т. XIII—XIV, ст. 9; Архив Намісництва, Index 1788, ч. 20.384; 22.933; 27.061; 28.681. ²⁾ Архив Намісництва. Elenchus 1788, ч. 3.902; 22.933. Предлога губернії з 6/10 1788.

³⁾ Архив Намісництва: Elenchus 1788, ч. 4060; 27.065; 4.115; 28.681; 4.348; 5.700.

⁴⁾ А. Добрянський: Історія єпископів. Львів 1893, ст. 70. Нац. Муз. 80, Ф-о ч. 17; Укр. руськ. Архив, т. XIII—XIV, ст. 9.

фільософії до *Barbareum* з львівської єпархії. По скасованню *Barbareum*, прибув 1/11 1784 до генер. семинарії у Львові. На весні 1785 нездужав. Від 1/9 1787 був префектом студій IV року богослов'я. Спеціалізувався в пастирьскім богослов'ю, церковнім праві й догматиці. Скінчив студії 30/6 1788. З філософічних і богословських предметів діставав переважно ноту: *prima eminens*. Як префект студій залишився далше в семинарії, а по смерті Михайла Дудинського (18/1 1789) обняв по нім корепетицію руської догматики й викладав її з корисним вислідом. Ангеллович підтримував його як кандидата до катедри догматики *studii rutheni*. Дня 15/5 1789 відбувся конкурс. Могильницький зложив добре конкурсний іспит, але катедру дістав М. Гриневецький. Зневірений тим зрезигнував Могильницький з дальшої учительської кар'єри і дня 1/9 1789 відійшов до пресвітеріяльного дому. Губернія признала йому за науку догматики в руській мові, як корепетиторови, за час від 18/1 1789 до 1/7 1789 — 50 злр.¹⁾ Всвятившись, став парохом у Знесінню.²⁾ Мав славу доброго проповідника й тому просили його львівські Бернардини, щоби проповідав у день блаж. Івана з Дуклі, родом Українця. Його проповідь у польській мові з дня 10/7 1796 вийшла друком: „X. Michała Mogilnickiego parocha ruskiego kazanie w kościele OO. Bernardynów, w dzień Włogosł. Jana z Dukli 10 Lipca 1796.“ Львів 1796.“³⁾

6. Михайло Дудинський.

Син Івана, пароха в Торешках, в мукачівській єпархії, на угорській Русі. Вступив до генер. семинарії дня 31/10 1785.⁴⁾ В р. 1788 вніс Дудинський просьбу о катедру математики в ліцею в Замості, але цофнув її, бо отвіралося йому поле до праці у Львові, де отворено *studium ruthenum*.⁵⁾ Замість Йосафата Мохнацького поручив йому Ангеллович, як корепетиторови, виклади догматики в *studium ruthenum*. Дудинський викладав від 1/10 1788 до своєї смерті (18/1 1789)⁶⁾ Його батько просив дня 20/6 1789 губернію, щоби виплатила йому належитісь за корепетицію сина в I півроці шк. р. 1788/9. Академічний сенат підтримав його

1) Арх. дух. сем. 1784—1785; Нац. Муз. 96; арх. дух. сем. 1787, Губ. 4/10 1787, ч. 22.864; 1789, Губ. 11/8 1789, ч. 19.275; арх. льв. унів. 1789, Proth. Cons. 1789, ч. 7.

2) Моя розвідка: о. Іван Горбачевський, Львів 1921, ст. 72.

3) Петрушевич: Op. cit. II, ст. 394.

4) Арх. дух. сем. 1786. 5) Proth. Cons. 1788, ч. 119.

6) Арх. дух. сем. 1789 і Proth. Cons. 1789, ч. 7.

просьбу.¹⁾ Губернія визначила дня 5/8 1789 батькови Дудинського 50 здр. за корепетицію сина.²⁾

7. Арсеній Радкевич, * 14/4 1759, † 1/8 1821.

Дня 14/4 1759 уродився в Волиці комарівській, в белзькім воевідстві, а сокальськім повіті в тамошнього пароха Стефана Радкевича син Антін. Їмназійні студії скінчив він у школі оо. Піярів у Варяжі. Піяри видачи його великі спосібности, намовляли його, щоби вступив до їх чина. Одначе батько і мати не дозволили на зміну обряду і за їх волею вступив він дня 8/8 1778 до чина Василян в Почаєві і там 20/8 1778 зложив тільки поєдинчі обіти (*vota simplicia*), бо ще не мав літ, законом приписаних. Василяни вислали його до Замостя на філософію, де рівнож звертав на себе увагу своїми незвичайними спосібностями. В серпні 1781 поїхав до Львова, до монастиря Василян при св. Юрі, на науку богословя. В р. 1784 видимо його на I році богословя на Йосифінськім університеті. В падолисті сегож року предложив професорови церквної історії і директорови богословських студій Фінзігерови: *Tentamen publicum ex Historia Ecclesiastica*, присвячене Білянському; крім тез для одержання перших богословських степенів находився як додаток виїмок з історії церкви Fleury'a. За дозволом губернії з дня 19/10 1785 зложив він строгі чернечі обіти, прибрав імя Арсенія і в тім самім році приняв свячення з рук Білянського. Вислали його тоді Василяни до Дрогобича, щоби вивчився німецької мови. Рівночасно займався він душпастирством. Але тут Радкевич занедужав і провінціал Старожинський стягнув його до Львова та заіменував своїм секретарем.³⁾ Своїми спосібностями звернув він на себе увагу Шавницького, ректора генер. семинарії, котрий втягнув його до гуртка молодих людей, що мали занятись перекладом шкільних учебників для *studium ruthenum*. Дня 1/7 1787 приступив Радкевич до конкурсу о руську катедру єврейської мови і герменевтики Ст. Завіта. Мусів Радкевич таки заімпонувати своїм знаннем і спосібностями Шавницькому, коли сей чоловік, типовий представник „освічення“, що черців не любив і на зустріч, підтримував його кандидатуру. Придвірним декретом з дня 15/8 1787 заіменував його цісар професором руської катедри єврейської мови і герменевтики Ст. З. з платнею 500 здр.⁴⁾ По втечі Фесслера опорожнилась латинська катедра східних мов і герменевтики Ст. З. Рад-

¹⁾ Proth. Cons. 1789, ч. 87, 107, 122. ²⁾ Proth. Cons. 1789, ч. 137.

³⁾ Записки др. В. Щурата; Finkel: Op. cit. ст. 90.

⁴⁾ Арх. дух. сем. 1787, Губ. з д. 25/8 1787, ч. 20.468.

кевич приступив до конкурсу о неї і зложив його добре, бо здобув собі, як свідчать сучасні жерела, глибоке знання і любив свій предмет. В р. 1791 одержав він, на основі придвірного декрету з дня 5/10 1791 сю катедру під умовою, що рівночасно затримає ту саму катедру в руській мові; за латинську катедру одержав 500 злр., а за руську 250 злр., при чім поки не зложить докторату, дістав титул лектора, т. є надзвичайного професора.¹⁾ Директор богословських студій Фінзігер просив з початком 1789 року, щоби губернія поручила всім греко-кат. питомцям, отже й тим, що були *studii latini*, щоби ходили на руські ексекетичні виклади (*Bibelauslegungen*) Радкевича²⁾ і губернія на се дня 25/4 1789 дозволила.³⁾ Виклади ті мав Радкевич у свята і неділі. Губернія обіцяла окрему винагороду за ті надзвичайні виклади. Щоби забезпечитись, вніс Радкевич дня 17/6 1789 просьбу о винагороду.⁴⁾ Тим зарядженням Фінзігера, щоби всі гр.-к. питомці слухали ексекетичних викладів Радкевича, учувся діткнений професор грецької мови і герменевтики Нов. Зав. Роттер, котрий заступав катедру Фесслера і також мав такі ексекетичні виклади в латинській мові. Дня 5/1 1790 вніс він жалобу до губернії на Фінзігера, що гр.-к. питомців *studii latini* стримує від викладів ексекетичних у латинській мові і приневолює їх ходити на такі самі виклади Радкевича в руській мові.⁵⁾ Фінзігер предложив дня 18/2 1790 своє оправдання⁶⁾ і губернія відкинула жалобу Роттера.⁷⁾

Для руської катедри єврейської мови зобов'язався був ще у р. 1787 Щавницький перекласти підручник Фесслера, а коли він уступив, припав сей труд на Радкевича. Грецьку мову викладав він на основі „*Trendelenburgs Anfangsgründe*“, а герменевтику Ст. З. з підручника Моспергера, герменевтику Н. З. на основі Черного. Коли із шк. роком 1788/9 злучено обі герменевтики, уложив Радкевич до викладів у *studium ruthenum* на основі приписаних учеників рукописний підручник, високо цінений сучасними й пізнішими людьми: „Мови грецької, єврейської, також герменевтики і пояснення св. письма неоцінені рукописи“, писав у р. 1851 Іван Гарасевич, „широко уложені проф. і др. Радкевичем, знаходяться в тутешнім монастирі оо. Василян при св. Онуфрію.“⁸⁾ В р. 1796

¹⁾ Ibid. 1791, Губ. з д. 26/10 1791, ч. 25.205; Proth. Cons. 1791, ч. 216. ²⁾ Proth. Cons. 1789, ч. 40.

³⁾ Proth. Cons. 1789, ч. 64. ⁴⁾ Proth. Cons. 1789, ч. 82.

⁵⁾ Proth. Cons. 1790, ч. 7. ⁶⁾ Proth. Cons. 1790, ч. 15.

⁷⁾ Proth. Cons. 1790, ч. 41. Губ. з д. 24/3 1790, ч. 6.733.

⁸⁾ Зоря Галицька р. 1851. ч. 64, ст. 517.

предложив Радкевич свої Positiones; тубернія на них згодилась і Радкевич зложив докторат, а в слід за тим дістав і титул звичайного професора. Його докторські тези вийшли друком 1796: Positiones ex disciplinis theologicis 1796, 8°.¹⁾ Богословський виділ вибрав його своїм деканом на р. 1797.²⁾ Деканом був також і в р. 1804.³⁾ Проф. Фінкель (Op. cit. ст. 90, примітка 1) хибно подає, що „Радкевич у р. 1789 був лектором пасторального богослов'я в руській мові“. бо помішав його ексететичні виклади з пасторальним богословем. Як я се при катедрі того предмету вияснив, спершу зачав був Мих. Гарасевич, на приказ Ангелловича, викладати в руській мові, але на виразний приказ придвірної комісії з дня 26/5 1789 мусів для всіх галицьких уродженців викладати по польськи.⁴⁾ Радкевич з пасторальним богословем, як професор, нічого не мав ніколи до діла.

Жив Радкевич у тісній дружбі з Гриневецьким, хоча з виду і вдачі були оба противенством до себе. Радкевич був супокійної, повільної вдачі, добре годований, з великим животиком, а Гриневецький палкий, пристрастний, живий і худощавий. Коли з початком 1806 року перенесено богословські виклади з семинарії до лицейного будинку, мали оба професори-Василяни, що тоді ще проживали в монастирі коло св. Юра, довшу дорогу до школи. З початком 1806 внесли оба з Гриневецьким просьбу до тубернії, щоби річно дала їм 200 злр. на підводи, причім Радкевич подавав такі мотиви: 1. монастир коло св. Юра є далеко положений від лицю; 2. „підписаний будьто ізза глибшого віку, будьто головно ізза обемистої стати („maxime ob corpulentam staturam“) так ослаблений на силах, що не може відбувати двічі денно дорогу на святоюрську гору і з гори“. 3. Коло Юра не може найти фіякра, а впрочім гроша на те не має.⁵⁾ Тубернія відмовила просьбі, бо перенесенне викладів є тільки провізоричне, а по перенесенню їх з поворотом до семинарії, нехай внесуть оба, він і Гриневецький, просьбу о винагороду.⁶⁾ І справді Радкевич вніс дня 12/4 1807 вдруге просьбу такого самого змісту.⁷⁾ Чи одержав яку винагороду, не знаємо. Подібно як Модест Гриневецький, був він туберніяльним

¹⁾ Proth. Consess. 1796, ч. 891; 1019; 1439; р. 1797, ч. 192. Finkel: Op. cit. 90; І. Е. Левицький: Гал.-руська бібліографія ст. 37, Зап. Наук. Тов. ім. Шевч., т. 52.

²⁾ Proth. Consess. 1796, ч. 11; 1176. ³⁾ Proth. Cons. 1803, ч. 80.

⁴⁾ Proth. Cons. 1789, ч. 84.

⁵⁾ Арх. льв. унів. 1806, Просьба Радкевича.

⁶⁾ Ibidem 1806, Туб. з д. 14/2 1806, ч. 4.734. ⁷⁾ Ibid. 1807.

кандидатом на львівське, а опісля на перемиське єпископство. Цайзль у 1806 році і 1809 захвалював його за совісне і ревне сповнюванне обов'язків, смирне й гладке поведіння і за те, що має загально у всіх поважанне.¹⁾ Ангеллович у своїй жалобі на Цайзля в р. 1810, не підніс ніякого заміту проти особи Радкевича, закидав йому тільки те, що, як монах, добивається єпископської катедри.²⁾

Консисторія не взивала його на дієцезального екзамінатора і він тому не противився, аж у р. 1806 жалувався на те перед губернією. На приказ губернії мусіла консисторія від р. 1807 покликувати його на дієц. екзамінатора.³⁾

Дальший його життєпис виходить поза рамці сеї розвідки. Для построєння монастиря св. Онуфрія, куди перенеслися Василяни із св. Юра, він потрудився чимало. Василяни вибирали його провінціалом; похоронили в монастирськім огороді. Умер на удар серця 1/8 1821.⁴⁾

8. Петро Лодий, * 1764, † 1829.

Уродився на Угорщині, в земплинськім комітаті, в селі Збой р. 1764, як син тамошнього пароха Дмитра.⁵⁾ В Великім Варадині скінчив I і II рік філософії і прибув до Львова до генер. семинарії дня 1/10 1785 на III рік філософії, як питомець мункачівської єпархії.⁶⁾ Коли цісар Йосиф оглядав у маю 1787 семинарію і запитав Фесслера про найспосібніших учеників, він вказав на Орлая, Лодия і Кукольника.⁷⁾ Дня 1/9 1787 скінчив Лодий I рік богослов'я; з церковної історії і герменевтики дістав ноту: *prima eminens*, з поведіння: *взірцевий*, а з німецької мови: *secunda*. З тим днем перервав дальшу богословську науку, а як причину вписав ректор у списі питомців: „*promotus in Professore Philosophiae*“.⁸⁾ Мусів Лодий належати до гуртка тих, котрі під проводом Щавницького, а опісля Ангелловича займались перекладом шкільних підручників на руську мову. Адже Щавницький звертав перед усім увагу на своїх земляків. Дня 1/7 приступив Лодий до конкурсу о катедру теоретичної і практичної філософії *studii rutheni*, а вже придвірним декретом з дня 15/7 1787 заіменував його цісар професором катедри теоретичної і практичної філософії

1) Нац. Муз. 80₄, ч. 22. 2) Ibid. 80₃, F. 8.

3) Proth. Cons. 1806, ч. 112; р. 1807, ч. 262.

4) Укр. руськ. Архив т. XIII—XIV, ст. XIV.

5) Арх. льв. унів., Перзон. акти, ч. інв. II.

6) Арх. дух. сем. 1786. 7) Finkel: Op. cit. ст. 88.

8) Арх. дух. сем. 1787.

в *studium ruthenum* з платнею 500 злр.¹⁾ Від 1/12 1787 займав він одну кімнату в генер. семинарії і платив за неї місячно 1 злр. 45 кр.²⁾ Філософію мав викладати на основі приписаного учебника Бавмайстра. З перекладом його на „краєву мову“ веліла губернія стриматися, бо „можна буде друковані вже в Росії переклади передрукувати“.³⁾ Отже в осени 1788 звернувся Лодий через губернію до книгаря Курцбека у Відні з запитом, чи має він на складі виписані на окремім списі шкільні підручники церковно-словянські йому потрібні („ob er die in der beugegebenen Specification dem Professor Lody in Lemberg nothwendigen Illyrischen Lehrbücher vorrätlich habe?“). Книгар відповів, що проти замовлення тих книжок, друкованих у Москві, нічого не має. Йому не оплатиться їх друкувати задля їх обему. Він має тільки кілька підручників для народних шкід.⁴⁾ Всі підручники для *studium ruthenum* мав друкувати Курцбек, віденський друкар, на основі привилею, даного йому Йосифом II. Сей привилей здав він на Шілдера у Львові. Але й Шілдер відцурався того інтересу. Тоді уряд поручив Ангелловичеві спровадити з Росії по 50 примірників Бавмайстра і Вольфа⁵⁾ Коли й заходи Ангелловича не довели до нічого, мусів Лодий сам забратись до перекладу. А щоб підготуватись до него, розчитувався у російських творах. Дня 16/3 1789 позичив парох волоської церкви, Іван Горбачевський Лодиеви твори Ломоносова і його граматику. Останню книжку віддав Лодий скорше, а твори перетримував у себе довше.⁶⁾ З перекладом учебника Бавмайстра справився Лодий скоро. Ангеллович признав його переклад пригідним і Лодий віддав його Ставропігійській друкарні до друку. В р. 1790 вийшов коштом Ставропігійського братства переклад друком. Видруковано 500 примірників; з тих 300 на водянім папері, а 200 на клеєнім.⁷⁾ За переклад дістав Лодий ремунарацію 100 злр.⁸⁾

Не дуже був Лодий вдоволений своєю катедрою, бо безнастанно вносив просьби о різні катедри на латинській філософії. В р. 1791 старався о катедру клясичної літератури, а в р. 1792 о катедру

1) Арх. дух. сем. 1787, Губ. з д. 25/8 1787, ч. 20.468. 2) Ibid. 1789.

3) Ibid. 1787, Губ. з д. 28/6 1787, ч. 15.192. Уряд тому числив на передрук перекладу Бавмайстра, зладженого в Росії, бо в київській академії вже від р. 1753 викладано філософію по підручнику Бавмайстра. Сfr. Петрушевич: Доповнення ч. I, 1896, ст. 272.

4) Ibid. 1787.

5) Арх. дух. сем. льв. 1787, Губ. з д. 13/9 1787, ч. 21.664.

6) Ставроп. Муз. XXIII, Прих. акти. 7) Ibidem ч. 183.

8) Proth. Consess. 1792, ч. 112.

історії природи.¹⁾ В р. 1794 дістав Земанчик латинську катедру фізики по Гільтенбранді і затримав собі заступство руської катедри фізики, а опорожнилася по нім руська катедра математики. Заступство її поручено тимчасово Лодиеви,²⁾ а небавом на стало за 250 здр.³⁾ Льоіку викладав Лодий від початку у „краввій мові“, а математику зачав викладати на основі учебників Вольфа: *Mathesis i Kästners Anfangsgründe der angewandten Mathematik* по польськи, як се власноручно написав в акті про уживані до науки книжки.⁴⁾ Зда див він тоді для *studium ruthenum* на основі згаданих учебників польський підручник.⁵⁾ В р. 1796 платня його виносила 750 здр. (500 здр. за льоіку і 250 здр. за математику *studii ruth.*). В тім році перенісся він із семинарії, де займав одну кімнату, до Ставропігійської кам'яниці під ч. 192 і за 600 зол. поль. винаймив на рік від 31/10 1796 до 31/10 1797 цілий II поверх: 3 кімнати, гардеробу, кухню, на стриху комору і пивничку. Імовірно тоді оженився, коли заняв просторе мешканне, бо в контракті найму застерігала собі Старшина Ставропігійська, „*ażeby Włmci Pan Lody w wypuszczonych sobie częścicach, czystość, ochędostwo, ostrożność do ognia, tak sam przez się iako u swoją Familiją zachował.*“⁶⁾ Через те увійшов Лодий у близьку стичність із Ставропігійським братством і дня 24/12 1796 вписався в його члени. В р. 1797 був деканом філос. виділу.⁷⁾ В р. 1798 Ставропігійське братство вибрало Лодия членом старшини, а саме заступником продавця книжок (*venditor librorum*), пароха Івана Горбачевського, а в р. 1799 є вже Лодий префектом школи (*Professor scholae*). Дня 16/12 1799 помер йому синок Яків у 6. дні по народинах.⁸⁾

В р. 1801 вніс Лодий просьбу о катедру льоіки, етики і метафізики на краківським університеті і зголосився до конкурсу, розписаного на день 5/8 1801. Із Львова був він одиноким конкурентом. Філософічний виділ і консесс підтримали дня 25/9 1801 його просьбу. „Лодий учить“, писав консесс, „уже 15 рік тих предметів з пожитком для слухачів; сповняв свої обовязки завсїгди з невтомною ревностію, вмїлостію і сумлінною точностію на повне

¹⁾ Proth. Consess. 1791, ч. 222; р. 1792, ч. 1034.

²⁾ Proth. Consess. 1794. ч. 1077.

³⁾ Proth. Consess. 1795, ч. 425, 694, 784, 785; р. 1796, ч. 15, 98, 444.

⁴⁾ Арх. льв. унів. Перзон. акти XIII.

⁵⁾ Галицка Зоря 1851, ч. 64, ст. 517. ⁶⁾ Ставроп. Муз. 121, ч. 67.

⁷⁾ Арх. дух. сем. 1797: Finkel: Op. cit. ст. 345; Петрушевич:

Op. cit. ст. 384.

⁸⁾ *Liber mortuorum* прих. уряду при св. Юрі. Ставроп. Арх. 58. *Venditor librorum* відповідає теперішньому префектови книгарні.

вдоволенне консессу студій,“ — „вміє однаково учити в латинській і руській мові.“ Консесс „поручав його з найбільшим натиском, як професора, під кожним зглядом достойного.“ Як важний мотив підносив консесс обставину, що пебавом прийде до знесення studii rutheni, а тоді научний фонд мусівби не з власної причини квіскованого Лодия утримувати і саме лучається добра нагода його належно примістити.¹⁾ На засіданню філософічного виділу дня 31/12 1801 доніс Лодий, що дістав згадану катедру на основі придвірного декрету з 3/12 1801 і просив, щоби заздалегідь подбано про заступство його катедри.²⁾ Менше більше в тім самім часі був Лодий через один рік губерніяльним перекладчиком з московської мови на німецьку і руську.³⁾ Перестав Лодий учити у Львові дня 1/4 1802.⁴⁾ При відході із Львова—просив о уділенне йому дипльому доктора філософії, який йому признано.⁵⁾ Дальше житте Лодия виходить поза рамці сеї розвідки. Додам хіба ще тільки, що перебуваючи у Кракові, а опісля у Петрограді, Лодий не зривав звязків із професорами Русинами, а обмінювався книжками і переписувався. В Кракові учив у р. 1803/4. В Петрограді учив льогіки, етики й метафізики в педагогічнім інституті 1804—1819, а права у висшім правничім научнім заведенню. Від 1819 до 1829 був професором права й філософії в петроградськім університеті. Умер 1829.⁶⁾ Лодієвим перекладом льогіки Бавмайстра користувався крилошанин Олекса Ступницький з товаришами підчас своєї місії в Дальмації 1819—1820. В листі з дня 28/10 1820 писав він із Sebenico до еп. Снігурського: „Logika Lodego, którą dla nas gorliwa dobroć Plmi Domini odstąpiła, iest nam na wielkiey przygodzie.“⁷⁾ Переклад Бавмайстра вийшов друком 1790 кирилицею: „Христіяна Баумейстера... Наставленія Любомудрія Нравоучительнаго... 8°, стор. 14 непаі. + 438 + 14 непаі. Свою працю присвятив мукачівському еп. А. Бачинському, свому добродієви й покровителеви, бо завдяки його старанням заснувала М. Тереса 1775 Варвареум, а Йосиф II 1785 генер. семинарію у Львові, „и на послѣдокъ ради юношества Россійскаго, и оныхъ въ еемінаріи питомцевъ, иже бы въ матернемъ славенскомъ языцѣ своемъ науки Любомудрскія и богословскія

1) Арх. льв. унів., Перзон. акти ч. інв. 563.

2) Proth. fac. phil. 1801, ч. 13. Proth. Consess. 1801, ч. 1943.

3) Арх. льв. унів., Перзон. акти ч. інв. II.

4) Proth. Consess. 1802, ч. 501. 5) Proth. Consess. 1802, ч. 25.

6) І. Свенціцький: Обзоръ сношеній Карнатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. СПб. 1906, ст. 27—28.

7) Укр.-руськ. Архив т. XIII—XIV, ст. 176; 187.

слышати желали“. Йосиф II покликав до життя руські катедри й настановив учителів, а Леопольд II потвердив. В передмові до читача Лодий зазначив, що Йосиф II, „проходяй крайны государства своего прозрѣлъ упадшее состояніе Россійскаго найпаче народа, который чрезъ нѣсколко столѣтій въ глубокомъ невѣжествѣ погруженъ быти принуждашеся. Тѣмже да покажетъ отеческое о благополучіи упадшаго народа попеченіе, ко молитвѣ припадающихъ къ нему правителей Церковныхъ милостивное ухо приклони, и отверзъ сокровище народное, народная училища любомудрская, и богословская въ матернемъ языкѣ разтворити повелѣлъ, яко да сие отеческимъ промысломъ своимъ от стана упадшаго народъ нашъ воздвигнетъ, егоже ради изученія Латинскаго языка, а сие и нуждныхъ ко благополучію истиннѣ лишатися принужденъ баше.“ Придвірна комісія студій 1787 поручила, „да дѣло Христіана Баумейстера... на російській языкъ предложится, что понеже трудовъ моихъ касашеся, не медленно дѣлу руцѣ приложихъ, и по мѣрѣ силъ, аже и въ недостатку нужныхъ къ переведенію средствій сый единою для пользы учащагося юношества Галиційскаго предложихъ. Сея ради причины да не почудится простымъ иногда выраженіямъ благосклонный читатель!“¹⁾ В р. 1790 видав Лодий друком свій панегірик у честь еп. М. Скородинського: Ономастиконъ..., а в р. 1791 подібний: Ономастиконъ у честь А. Ангеловича.²⁾

9. Андрій Павлович.

Походив з угорської Руси, з мукачівської єпархії. До генер. семинарії вступив дня 1/10 1785, а 11/7 1787 скінчив IV рік богословя. З поведення дістав ноту добру, в гомілетичі і катехетичі признано спосіб опрацювання теми і її виголошення чи переведення, як знаменитий. З богословських научних предметів одержував ноту переважно: *prima eminens*.³⁾ Щавницький звернув на него увагу, як на земляка і він, мабуть, належав до гуртка тих, котрі під проводом Щавницького, а опісля Ангеловича, мали займатись перекладом учебників філософічних і богословських на руську мову. В р. 1787 дня 1/7 приступив Павлович до конкурсу о катедру фізики *studii rutheni* і дістав її.⁴⁾ Вкладав фізику тільки у шкільнім році 1787/8, бо в р. 1788 надав йому цісар придвір-

¹⁾ І. Е. Левницький: Гал.-руська бібліографія 1772—1800, ст. 32. Зап. Н. Т. ім. Шевч. ч. 52.

²⁾ Ibidem, ст. 30, 33. Зап. Н. Т. і. III. т. 52.

³⁾ Арх. дух. сем. 1787. ⁴⁾ Ibidem 1787, Губ. з д. 25/8 1787, ч. 20.468.

ним декретом з дня 16/8 1788 катедру морального богослов'я *studii latini*, опорожнену в наслідок усунення професора Домославського. Надано Павловичеві сю катедру з платнею 500 злр. з тим застереженням, що рівночасно за 250 злр. буде вчити морального богослов'я в руській мові. Для учеників *studii latini* мав викладати в годинах на те призначених, а для слухачів *studii rutheni* мав уложити години в порозумінню з ректором. Університет мав подбати, щоби до опорожненої по Павловичеві катедри фізики в руській мові вишукати відповідного заступника.¹⁾ Фізику викладав на основі приписаного тоді підручника: *Sigam de la fond*, а моральне богослове з *Positiones W. Schanz'* и. Опираючись на Шанці, зладив він рукописний підручник для руських викладів. „Так само було“, писав Іван Гарасевич, „і богослове моральне по тексті *Schanz'* и уложене др. Павловичем, але й воно також незвісно, де знаходиться“²⁾ Яко свіжо заіменованний професор *studii latini* зладив інавгураційну промову. Більше про неї не знаємо.³⁾

На просьбу богословського виділу, візвала губернія греко-кат. консисторію, щоби покликувала Павловича на дієцезального екзамінатора до конкурсних іспитів і консисторія під натиском губернії повідомила сенат дня 20/12 1788, що на будуче буде сей розпорядок виконувати.⁴⁾ Не зважаючи на обітницю, не покликано його до конкурсового іспиту дня 1/5 1789 і він 24/5 1789 жалувався губернії за те на єпископа⁵⁾ Губернія всловила за те докір Білянському і рішучо візвала, щоби пильно придержувався губерніяльного розпорядку з дня 4/5 1784 ч. 4.411, а саме, що професорів університету має покликувати на дієцезальних екзамінаторів.⁶⁾

Від 1/12 1787 мешкав Павлович у семінарії і платити мав за 1 кімнату місячно 1 злр. 45 кр.⁷⁾ Галицькі студенти прозивали його „*Węgrzyn*“. В р. 1791 дня 15/6 позичив Павлович у Ставропигійській бібліотеці руську Біблію. Він був так звісний під прізвиськом, наданим йому студентами: „*Węgrzyn*“, що парох волозької церкви Горбачевський записав коротко: „*Biblia ruska u X. Professora Węgrzyna po przewisku.*“⁸⁾ Ощадно жити Павлович не умів. Мабуть, робив легкодушно довги; зазичився він у Сабатовського, чи Захаріясевича, або Голдаєвича, а що не сплачував довгу, заскаржив його віритель, і суд у травні 1793 наложив секвестр на

¹⁾ Арх. дух. сем. 1788. Губ. з д. 1/9 1788, ч. 20.384.

²⁾ Зоря Галицька р. 1851, ч. 64, ст. 517.

³⁾ Proth. Cons. 1788, ч. 144. ⁴⁾ Proth. Cons. 1788, ч. 168 і р. 1789, ч. 5.

⁵⁾ Proth. Cons. 1789, ч. 68. ⁶⁾ Proth. Cons. 1789, ч. 89.

⁷⁾ Арх. дух. сем. 1789. ⁸⁾ Ставропиг. Арх. 183.

половину його платні. Знесено секвестр у р. 1794.¹⁾ Не платив він точно чиншу за кімнату в семинарії і за топливо її. Чиншу не платив від 1/12 1787 до 1/8 1789. Губернія загрозила ректорови Ангелловичеві, що стягне чинш з його платні, о скільки він не стягне грошей з Павловича. Опісля на просьбу Ангелловича, сама губернія стягнула гроші з платні Павловича. Так само завинив Павлович чинш за час від 1/2 1794 до 1/2 1795. Губернія обіцяла його стягнути з платні.²⁾ З початком року 1795 занедужав тяжко Павлович і дня 14/2 1793 помер. Заступство обох його катедр обняв префект студій, Матвій Шанковський.³⁾

10. Іван Земанчик.

Походив з угорської Русі. По укінченню гімн. і філос. студій був у шк. р. 1786/7 адюнктом вищої математики на будапештєнськїм університеті. Коли в р. 1787 розписав уряд конкурс на філос. і богосл. катедри studii rutheni на день 1/7 1787, приступив до конкурсу Земанчик і дістав катедру математики з платнею 500 здр. З початком шк. року 1787/8 розпочав виклади.⁴⁾ Викладав на основі приписаного підручника Вольфа, а що з Росії не можна було дістати сего підручника в перекладі на російську мову, як сего надіався австрійський уряд, мусів сам Земанчик забратися до перекладу.

В р. 1788 дістав А. Павлович, професор фізики в studium ruthenum, катедру морального богослов'я lat. і ruth. studii і на порученнє губернії обняв заступство опорожненої по нім катедри фізики Земанчик. За заступство сеї катедри діставав 250 здр.⁵⁾ і то звичайно по довгій писанині.

В р. 1791 уступив професор латинської катедри фізики Мартинович і катедру по нім обняв Гільтенбранд, але не вмів собі ради дати з фізикальними досвідами і тому губернія поручила Земанчикови, щоби помагав.⁶⁾ По уступленню Гільтенбранда в р. 1794 надав уряд латинську катедру фізики Земанчикови з умовою, щоби рівночасно заступаєв руську катедру того предмету.⁷⁾ Попередник

¹⁾ Proth. Consess 1794, ч. 1238; Перзон. акти ч. інв. 158; Губ. з д. 3/5 1793, ч. 14.735.

²⁾ Арх. дух. сем. 1795. ³⁾ Арх. льв. унів. Перз. акти ч. інв. 228.

⁴⁾ Арх. дух. сем. 1787, Губ. з д. 25/8 1787, ч. 20.468.

⁵⁾ Арх. дух. сем. 1788, Губ. з д. 1/9 1788, ч. 20.384 і Арх. льв. унів. Перз. акти ч. інв. 108, р. 1791, Губ. з д. 22/3 1791, ч. 6.729.

⁶⁾ Proth. Consess. 1794, ч. 1009 і 1495.

⁷⁾ Арх. льв. унів. Перз. акти ч. інв. 325. Придвір. декрет з 28/12 1795, ч. 1287, Proth. Consess. 1795, ч. 784; р. 1796, ч. 98; 1061; 1204; р. 1797, ч. 764, 917; р. 1798, ч. 709, 811.

Земанчика на лат. катедрі, Гільтенбранд, мав мешкання в університетськiм будинку, але Земанчикови спершу не дали мешкання, хоча просив дня 17/11 1795, щоби його трактовано на рівні з його попередником.¹⁾ Просьба мала успіх, бо вже в р. 1796 замешкав він в університеті. Між льокаторами університетського будинку приходило часто до суперечок і буч, а закукурічені суперники вносили на себе жалоби до консесу і губернії. Губернія в розпорядку з дня 30/4 1796 закинула Земанчикови „сварливість“ (Zanksucht). Обурений тим Земанчик просив консес, щоби в разі, коли внесено на него жалобу, подано йому точки обвинення, щоби міг клеветника потягнути до судової відвічальности. Консесе успокоїв його, що не було окремої жалоби проти него, а розпорядок губернії відносився до всіх жильців університетського будинку, „отже одиниці можуть бути зовсім неповинні в тих закидах.“²⁾

Ще в р. 1786 приказала губернія, що питомці генер. семінарії послідного курсу мають щільно ходити на історію природи і мають з сего предмету піддатися іспитови.³⁾ В р. шк. 1788/9 учив Земанчик в генер. семінарії природи, бо надзвичайний професор сеї катедри *studii latini* Гільтенбранд не знав краєвих мов. Земанчик учив того предмету в генер. семінарії. В слідуєчiм шк. році 1789/1790 дня 4/7 1789 просив Земанчик о ремунерацію за ту катедру і о стійну суплентуру.⁴⁾ В р. 1792 вносив просьбу о надання йому сеї катедри, бо Гільтенбранд дістав катедру лат. фізики, опорожнену по Мартиновичеві і тим самим опорожнилася по нім катедра історії природи. Академічний сенат відіслав його просьбу до ново утвореної найвищої шкільної краєвої влади, до консесу.⁵⁾ Катедри Земанчик тоді не дістав, бо признано її Кіршбавмови.⁶⁾

Коли Земанчик дістав лат. катедру фізики в р. 1794, задержав собі дальше заступство руської катедри фізики, а опорожнилася по нім катедра математики *studii rutheni*. Звернулася тоді до него губернія із запитом, чи не схотівби заступати руську катедру математики за 250 здр. Він годився під умовою, що визначиться йому години навіть у дні вільні від науки. Фільос. виділ спіротивився тому і поручив тимчасово заступство Лодивви. О сю катедру відбувся конкурс дня 15/12 1794, а що виділ не міг поручити конкурента Мохнацького, на внесенне виділу і консесу губернія

¹⁾ Арх. льв. унів. Перз. акти ч. інв. 176. ²⁾ Ibid. ч. інв. 243.

³⁾ Proth. Cons. 1786, ч. 189. ⁴⁾ Proth. Cons. 1789, ч. 96.

⁵⁾ Proth. Consess. 1792, ч. 136. ⁶⁾ Finkel: Op. cit. ст. 68.

і придвірна комісія надали сталє заступство тої катедри Лодиеви.¹⁾ Латинську катедру фізики привів Земанчик до ладу. На уладженне фізикального габінету діставав річно 500 злр. в 4 ратах. Університетського механіка Вебера запряг сильно до праці. За упорядкованне і уладженне габінету одержав Земанчик признание від уряду.²⁾ В р. 1796 був Земанчик деканом філос. виділу.³⁾ Коли Лодий дістав катедру логіки, етики і метафізики на краківськїм університеті, заступство руської катедри математики обняв Іван Земанчик.⁴⁾ Учив Земанчик математики і фізики до 1/9 1804, бо з тим днем замкнено II курс філософ. інститута studii rutheni. В р. 1803 був Земанчик ректором університету, вибраний одноголосно („per unanimitia vota“).⁵⁾ В р. 1804 одержав Земанчик знов признание від уряду за добре уладженне габінету і сумлінну працю вчительську.

Декретом з дня 9/8 1805 зніс Франц I університет у Львові і переніс до Кракова. Перенесено годі й Земанчика на краківськїй університет.

Математику викладав Земанчик на основі приписаних підручників: *Mathesis Wolfiana* і *Kästners Anfangsgründe der angewandten Mathematik* і зладив на їх основі для *studium ruthenum* рукописний підручник. Рівнож до фізики уложив він на основі приписаного підручника *Sigam de la fond'a*, а опісля *Erselebens Anfangsgründe der Naturlehre*, Gettingen 1794 рукописний підручник для *studium ruthenum*.⁶⁾ Викладав цілий час у *studium ruthenum* тільки в українській мові. Був учителем сумлінним, добре обзнайомленим із своїм предметом, але й острим екзамінатором. Учительською силою був він небуденною. Дальше його житте по відїзді із Львова не входить в рамці сеї розвідки.

11. Михайло Мелетій Модест Гриневецький,
* 8/11 1758, † 1/4 1823.

Уродився в Лютовисках, сяніцького округа дня 8/11 1758, як син тамошнього пароха-шляхтича, Василя. При хрещенню дістав імя: Михайло. Гімназію кінчив у Самборі. Вступив до Василян дня 8/12 1777 р. і дня 8/12 1778 зложив звичайні обіти, бо ще не мав приписаних законом літ. Тоді прийняв імя Мелетія. В лютім 1779 вислали його Василяни до монастиря св. Спаса коло Самбора, де доповняв ще гімназійні студії. В серпні 1779 виїхав на фі-

1) Proth. fac. phil. 2/9 1794; 19/9 1794; 3/2 1795.

2) Finkel: Op. cit. 89, нотка 6. 3) Proth. Consess. 1795, ч. 18.

4) Proth. Consess. 1802, ч. 35, 38, 501.

5) Proth. Consess. 1803, ч. 76. 6) Зоря Галицька 1851, ч. 64, ст. 517.

лософію до Замостя, де перебув 2 роки і звернув на себе увагу розвідкою: *Assertiones philosophicae-phisicae*, Zamość, 1781, 8°.¹⁾ Мабуть, щоби стримати його пристрасть до науки з огляду на здоров'я, вислано його дня 18/8 1781 на учителя до василянської гімназії в Дрогобичи. Дня 23/3 1783 зложив строгі обіти чернечі в Добромилі, при яких прийняв імя Модеста та став учителем у гімназії Василян у Лаврові.¹⁾ Дня 15/12 1785 вступив до генер. семинарії на I рік богослов'я і за його удержання платили Василяни.²⁾ По році тяжко занедужав. Уратував його професор медицини Седей, але поручив йому мешкати для свіжого воздуха в монастирі при св. Юрі, звідки ходив даліше на богословські студії.³⁾ В р. шк. 1787/8 був педелем для каноністів, се-бто для IV року богослов'я і префектом студій від 1/9 1787 I року богослов'я. У шк. році 1788/9 сповняв даліше обовязки префекта I року і тоді також помагав успішно при науці на II році руської філософії.⁴⁾ Дня 7/9 1789 скінчив богословські студії. З богосл. предметів мав ноту переважно: *prima eminentis*, а з поведення: *exemplaris*. Як причину опущення семинарії вписав йому ректор Ангеллович „є надзвичайним професором догматичного богослов'я в руській мові“ („*est lector Theologiae Dogmaticae idiomae ruthenico*“).⁵⁾ Ще дня 15/5 1789 приступив Гриневецький до конкурсу на руську катедру догматики⁶⁾ і дістав її з річною платнею 500 здр. і з титулом лектора, поки не зложить докторату.⁷⁾ Дня 3/12 1789 висвятив його еп. Петро Білянський. На весні 1793 вніс Віммер професор латинської катедри догматики просьбу о спенсіонованні. Богосл. виділ підтримав дня 14/6 його просьбу і предложив рівночасно на його місце лектора догматики *studii rutheni* Гриневецького, мотивуючи тим, що Гриневецький уже 3 роки добре сповняє учительські обовязки, має сильне здоров'я (?), небавом скінчить ригорози і зуміє брати участь у домашних кореспонденціях, ведених у краєвій мові.⁸⁾ По уступленню Віммера дістав Гриневецький по ній латинську катедру з тим, що рівночасно має займати і руську за 250 здр. Вже тоді відпрошувався Гриневецький від руської катедри,

¹⁾ Записки др. Шурата; Фінкель: *Op. cit.* ст. 93; І. О. Левицький: *Гал.-руська бібліографія 1772—1800*, ст. 20, *Зап. Наук. Тов. ім. Шевч.* 1903, кн. II, т. 52.

²⁾ *Арх. дух. сем. льв.* 1786 і 1787, Губ. з д. 7/7 1787, ч. 16.134.

³⁾ Записки др. Шурата. ⁴⁾ *Арх. дух. сем.* 1789.

⁵⁾ *Арх. дух. сем.* 1789. ⁶⁾ *Ibid.* 1789, Губ. з д. 5/3 1789, ч. 5314.

⁷⁾ *Ibidem* 1789, Губ. з д. 23/8 1789, ч. 20.041.

⁸⁾ *Арх. льв. унів., Перзон. акти ч. інв.* 160.

а за причину подавав грудну недугу, спричинену хворобою в р. 1786. Переведено навіть в р. 1794 конкурс на руську катедру догматики, але уряд стояв рішучо при тім, що Гриневецький має зайняти обі катедри і він мусів дальше вчити також в руській мові. В шк. р. 1795/6 він нездужав і заступав його віцеректор генер. семнарії Федір Захаріяевич. Гриневецький передав йому був свої скрипти, щоби з них викладав. Колиж із шк. роком 1796/7 поручив консесс заступство катедри Іванови Дудкевичеви, Захаріяевич не хотів йому дати скриптів Гриневецького, а Дудкевич без них не хотів викладати. Аж на рішуче домагання консессу віддав Захаріяевич рукопис і аж тоді начав Дудкевич виклади.¹⁾ В р. 1797 просив Гриневецький о увільнення з руської катедри догматики, при чім бажав затримати латинську катедру. Богосл. виділ підтримував його просьбу.²⁾ Губернія не хотіла згодитись, і веліла розписати конкурс на 29/5 1798, тоді надано сю катедру Іванови Дудкевичеви, але тільки як надзвичайному професорови.³⁾

В р. 1799 просив Гриневецький о увільнення від прилюдної диспути при складанню докторату. Богосл. виділ підтримав просьбу, а губернія згодилася і Гриневецький дістав докторат,⁴⁾ а враз із ним титул звичайного професора.⁵⁾ В рр. 1800, 1801 і 1806⁶⁾ був деканом богосл. виділу.⁷⁾ В р. 1803 обняв обовязки прокуратора чина Василян.⁸⁾

В боротьбі, яку вів Ангеллович враз із світським духовенством проти Василян і губернії, а опісля Цайзля, станули Гриневецький і Радкевич по стороні свого чина і тому, хотяй оба заслугували бути кандидатами на єпископську катедру, Ангеллович їх поминав. Дня 21/2 1806 жалувалася губернія на Ангелловича, що в пропозиції на єпископську, львівську катедру поминув такого достойного мужа, як Гриневецький, галицького уродженця, що вже 16 літ учить догматики, що все сповняв свої обовязки ревно і сумлінно, є смирний і уймаючий у поведенню і загально поважаний.⁹⁾ В р. 1810 жалувався Ангеллович знову на Цайзля, що предкладав Гриневецького як кандидата на перемиське єпископство. Проти особи

1) Арх. дух. сем. 1796, Нота консессу з д. 10/9, 15/9 1796.

2) Proth. Consess. 1794, ч. 1324, р. 1798, ч. 112.

3) Арх. дух. сем. 1799.

4) Proth. Consess. 1799, ч. 1007, 1120; р. 1800, ч. 9. Губ. ч. 1120.

5) Proth. Consess. 1800, ч. 1185.

6) Finkel: Op. cit. ст. 345; Proth. Consess. 1799, ч. 1190.

7) Finkel: Op. cit. ст. 345; Proth. Consess. 1805, ч. 83.

8) Записки др. Щурата. 9) Нац. Муз. 80₁, ч. 22.

Гринецького не підносив Ангеллович ніякого заміту і признавав йому чимало добрих прикмет, а противився головню його кандидатурі тому, що він був Василянином. Одначе факт, що Гринецький в боротьбі Ангелловича за подвигнення значіння і становища церкви в Галичині станув по стороні ворогів Ангелловича, обнижують заслуги сего небуденного діяча. Викладав Гринецький у шк. році 1789/90 ще на основі підручника Gazzaniga і Bertieri, а від шк. року 1790/1 на основі Klüpf'l'a: Institutiones theologiae dogmaticae. На приказ губернії переклав Гринецький підручник Klüpf'l'a. Губернія поручила Ангелловичеві провирити переклад, а о скільки признає його добрим, видрукувати і подати до відома назвиско перекладчика, щоби визначити йому за те винагороду.¹⁾

Тодішні професори вважали працю Гринецького не перекладом, а оригінальним твором. Іван Гарасевич висказався про сей твір Гринецького: „Богослове догматичне в полемічній формі уложене з дуже цінними замітками і з патристики Тобенца, вміло ужитими — заслугоє на велику увагу. В нім виявив Гринецький свій незвичайний талант. Точність і ясність представлення, розумна і бистра льогіка з богословем злучена в полемічних опрокидуваннях ложних учителів і безбожників, промовляє в цілім творі. Для нас Русинів є ся рукопись тим важнійша, що в цілім предметі, вичерпанім глибоко, узгляднює всюди також устав нашого св. грецького обряду. Рукописе находиться сьогодні в добірних і щирих руках і як тільки пора сприяти буде, віддасться його безпроводочно до друку.“²⁾ М. Малиновський, видавець „Annales“ М. Гарасевича, на ст. 621 згадуючи про studium ruthenum, про друковані і рукописні підручники шкільні, відмітив зпоміж усіх сей твір Гринецького, називаючи автора: „et supersunt ex hoc tempore rutheni libri et ruthena scripta pro variis materiis philosophicis et theologicis, nominatim vero scripta ruthena ex dogmatica Modesti Hryniewiecki.“ Zschokke, опираючись на вказівках Клима Сарницького, висловлюється про сю працю Гринецького: „Гринецький написав³⁾ догматику в руській мові, котрою вдруге послуговувалися в р. 1850 при викладах для русько-катол. питомців. Друком вона не появилася.“⁴⁾ Був Гринецький справді не буденною научною силою. Обдарований незвичайним талантом, попри те як великий книголюбець, здобув собі широке знанне; цікавився памятниками з нашої минувшини і переписувався з ученими своїми і чужими. Ко-

1) Арх. дух. сем. 1790, Губ. з д. 28/11 1790, ч. 27.801.

2) Зоря Галицка 1851, ч. 64, ст. 517. 3) Мое підчеркнення.

4) Zschokke: Op. cit. ст. 306.

респондував з Лодием, коли він перенісся до Петербурга і обмінювався з ним книжками. Максиміліянови Оссолінському, коли сей перебував у Відні, подавав цікаві вістки про словянські друки, пр. про Острожську друкарню, про словянські служебники, про Городецького Осипа, паломника друкаря і тісера і т. д.¹⁾

Щоби облегчити працю цензурному урядови при губернії (Bücher-Revisionsamt), наложила придвірна комісія декретом з дня 25/3 1803 обовязок на директорів студій і професорів університету, а опісля лицю, цензурувати даром приділені друки і рукописи. На основі постанов згаданого декрету і других доповнюючих декретів „не знесено тепер установлених цензорів, а тільки у сім облегчено їм роботу, що побічних обовязані є на ново введені директори виділів і студій і з свого уряду шкільні учебники або того рода рукописи та інші твори, що відносяться до їх виділу, або фаху, або самі цензурувати, або через своїх професорів, за котрих одначе самі ручити мусять.“ В сій ціли цензурний уряд предклав твори до оцінки директорам студій, директори роздавали їх між професорів, а потім з оцінкою професора і своєю відсилали до цензурного уряду.²⁾ Так отже від 1803 обовязані були всі професори до безплатної цензурної роботи. Сповняв її також Гриневецький відносно друків, чи рукописів, писаних кирилицею, гражданкою, чи скорописом. Маємо одну таку оцінку Гриневецького з дня 5/9 1807: „З поручення... директора богослов. студій прочитав я 2 пісні про Христове милосерде, уложені колись в мові простій, руській, котрі в Туринці служать до підкріплення побожности серед простолюддя, а котрі колись видруковано і не найшов я в них нічого протицензурного.“³⁾

Грудна недуга, яку Гриневецький перебув ще як питомець генер. семинарії, підірвала його здоровле. Не зважаючи на те, що обличчє в него було повне й рум'яне, він був заедно дуже слабого здоровля. Саме ізза того був він дуже дразливий і пристрасний та викликував нераз прикрі конфлікти з учениками. Про один такий прикрій конфлікт з р. 1794 розкажу, бо він кидає нам ярке світло на учительську діяльність Гриневецького в тім часі, коли він ще учив в *studium ruthenum*, і на поведенне професорів богословського виділу та Ангелловича супроти молодежи: В р. 1794 не хотів Гриневецький питати з догматики питомця Дмитра Мохнаць-

¹⁾ Записки др. Щурата.

²⁾ Арх. лъв. унів. Перс. акти ч. інв. 696, 700, 704, Губ. з д. 25/3 1803, ч. 8.059; 20/5 1803, ч. 13.466; 22/6 1803, ч. 1041.

³⁾ Ibidem 1807, ad n. 82.

кого і вніс жалобу на него до богословського відділу, що Мохнацький так пересяк ложними і ворожими релігійніми засадами, що його не переконують докази, які він наводить через цілий рік, а навпаки він їх висміває і погорджує, а підчас викладів своїм сміхом перешкаджає професорові і слухачам. А коли раз Гриневецький упоминав усіх, що хто хоче сміятися, нехай з години католицької догматики йде до театру, счинив Мохнацький велику бучу. Ставляв отже Гриневецький внесення на покарання Мохнацького і висказував погляд, що Мохнацький не надається до духовного звання, бо гордить правдами католическої релігії. Богословський відділ, переслухавши Мохнацького, порішив: Тому, що Мохнацький не тільки провинився проти професора підчас викладу, але й не надається до духовного звання і душпастирства, треба його вигнати з семінарії і віддати до війська. Мотивував богосл. відділ своє внесення до губернії тим, що: 1. Наука релігії є головним обов'язком душпастиря, а може її тільки сей добре уділяти, хто сам вірує в правди віри. 2. Коли учитель догматики не міг його переконати через цілий рік, то не переконається його через реколекції, а що найбільше, страхом можнаби його до сего привести, що поверховно буде удавати переконаного. 3. Якби такий чоловік став душпастирем, ширивби погубні погляди для релігії, обичаїв і загального добра. 4. Коли губернія усунула з парохії М. Креховського тільки за те, що свого брата хотів примістити в епарх. семінарії буковинського православно-епіскопа, то тим більше не може допустити до душпастирства такого недовір'я. 5. В разі прогнання з семінарії, треба його віддати до війська з отсих причин: а) Прогнання з семінарії не вважають талановиті питомці карою, бо видять, що прогнані давніше з семінарії за грубі провини питомці в світському званню добились ліпшого становища, якби були священиками. б) З него був би добрий підфіцер, або офіцер, а через те кошти його удержання не змарнувалисяби. в) Той питомець не обіцяє ніякого хісна у світському званню ізза своїх переконань, впертости і завзяття, а в військовим званню ті хиби йому саме придалисяби.

Ось такими аргументами професор догматики, монах, разом з богосл. відділом хотів переконати молодого студента про правди католицької віри! А тепер пригляньмося ближше сему еретикові, котрого в інших обставинах, бувби Гриневецький з охотою вислав й на костир. Про него записав ректор генер. семінарії Ангеллович, бувший професор догматики, котрого о безбожність навіть Гриневецький посудити не мігби: „Мохнацький Дмитро, питомець III року, з перемиської дієцезії. З церк. права приватного: prima

eminens, з німецької мови: secunda. Вдачі непомірно палкої, завзятої і гордої; незвичайно зухвалий, до релігії відноситься з визначним поважанням, а без пошани супроти настоятелів. Іспиту з догматики не зложив по причині жалоби, внесеної професором на него до консесу, досіль ще не порішеної¹⁾ Губернія поручила комісії, зложеної з ректора і синдика університету переслухати Мохнацького в справі його релігійних переконань. Мохнацький признався до своєї провини, обіцяв торжественно поправу і просив о прощення.²⁾ Не диво отже, що Гриневецький мав частійше такі прикрі конфлікти із студентами, які начитавшись у творах „освічення“, своїми дів'яцькими поглядами й поведінням його роздратовували і виводили з рівноваги. Губернія упоминала в р. 1806 Гриневецького, щоби старався получить „Ernst, Nachdruck, Sanftmuth und Würde“.³⁾ Той сам Гриневецький, що так дуже відпекувався руських викладів в р. 1794, 1796 і 1798, дораджував Снігурському в р. 1819 просити уряд о відновлення studiū rutheni і звертав увагу Снігурського на те, що в рідній мові легше набувається знання, як у чужій.⁴⁾

Слухачам своїм імпонував знанням і тому появлялись і панеїрики в його честь: В 1801 написав питомець Стефан Петрушевич: *Wdzięczność... Mod. Hryniewieckiemu... okazana mu w dzieiū imienin... Львів 1801. 4°, ст. 8.*⁵⁾ Так само в р. 1803 появилася панеїрика у його честь: „*Mod. Hryniewiecki... in tesseram debitaе gratitudinis die 13 Junii*“. Львів 1803. 4°, ст. 6.⁶⁾

А. Петрушевич у Сводній Лїтописи II, ст. 178, хибно подає, що Гриневецький був питомцем у Варвареум.⁷⁾ Він учився не у Відні, а у Львові.

Разом з Радкевичем потрудився Гриневецький багато коло подвигнення монастиря св. Онуфрія. В р. 1807 був прокуратором Василян. В р. 1822 вибрали його Василяни протоїгуменом. Умер 1/4 1823. Похоронено його в монастирським огороді.⁸⁾

¹⁾ Арх. дух. сем. 1794.

²⁾ Proth. Consess. 1794, ч. 782, Губ. з д. 15/6 1794, ч. 15.588. Опісля був Мохнацький парохом у Вороблику Королівським і деканом сяніцьким. Schem. f. Galizien 1819.

³⁾ Proht. Cons. 1806, ч. 179, 212.

⁴⁾ Лист Снігурського до М. Левицького з д. 2/7 1819. Нац. Муз.

⁵⁾ І. Левицький: Прик. Русь, вип. I, т. I, ст. 43.

⁶⁾ Ів. Левицький: Ор. cit. ст. 43.

⁷⁾ Петрушевич: Ор. cit. ст. 178.

⁸⁾ Укр.-руськ. Архив т. XIII—XIV, ст. XII—XIII. І. Шараневич: Черты з истории церк. бенефіцій. 1897. Львів, ст. 206.

12. Андрій de Білецький, * 1769.

Уродився около р. 1796 в Биличі, як син тамошнього па-роха шляхтича Івана, в самбірськiм окрузі. Їмназію скінчив у Ва-силян у Дрогобичі.¹⁾ Дня 1/11 1783 вступив до генер. семина-рії на I рік філософії.²⁾ З філос. і богослов. предметів діставав завісгди ноту: „prima eminens“. Дня 24/8 1789 скінчив студії і зложив докторат богословя. З поведення за час побуту в семи-нарії дістав ноту добру. Німецькою мовою володів гарно. В р. 1789 вислано його до Відня, щоби добре познайомився з новим уліпше-ним методом катехитичним („pro addiscenda methodo catheche-tica“).³⁾ В р. 1791 приступив до конкурсового іспиту на опорож-нену по Фесслері катедру східних мов і герменевтики Ст. Завіта studii latini, але хоч його підтримував богословський виділ, ка-тедру дістав Радкевич.⁴⁾ По уступленню директора богословських студій Фінзітера, одержав опорожену латинську катедру історії церкви під умовою, що рівночасно обійме також руську катедру. За латинську катедру визначено йому 500 злр., а за руську 250 злр.⁵⁾ Катедру в studium ruthenum обняв Білецький 15/5 1792.⁶⁾ В р. 1797 занедужав Білецький і просив о дозвіл виїзду на село для поратування здоровля, а на заступника до обох кафедр пору-чав Федора Захаріясевича, віцеректора генер. семинарії та просив, щоби признано за те Захаріясевичеві ренумерацію.⁷⁾ Губернія до-зволила на виїзд і поручила концессови уладити заступство його кафедр та донести в свою пору, чи Білецький буде могти дальше викладати. Від 1/4 1797 почав його заступати Федір Захаріясе-вич.⁸⁾ Небавом опісля подав богосл. виділ заяву Білецького, що він, як здається, з початком шк. року 1797/8 буде справді дальше вчити. Від себе поручав богословський виділ на заступника до ла-тинської катедри Франца Ксав. Захаріясевича.⁹⁾ Губернія приняла письмо богословського виділу до відома і поручила знову собі до-нести, чи Білецький буде в силі дальше вчити.¹⁰⁾ Білецький з по-

¹⁾ Арх. дух. сем. 1783; Каніт. бібліотека: Liber ordinat. 1787—1802, ст. 128. ²⁾ Ibidem 1786.

³⁾ Ibidem 1789. Губ. з д. 21/8 1789, ч. 19.885. Proth. Consess. 1789, ч. 159. ⁴⁾ Index Consess. 1791, ч. 130 і 219.

⁵⁾ Арх. дух. сем. 1792. Gub. 12/3 1792, ч. 14.840; Gub. 26/4 1792, ч. 13.007. ⁶⁾ Ibid. Губ. 30/5 1792, ч. 15.023.

⁷⁾ Proth. Consess. 1797, ч. 642.

⁸⁾ Proth. Consess. 1797, ч. 775; перзон. акти: ч. інв. 517.

⁹⁾ Proth. Consess. 1797, ч. 988.

¹⁰⁾ Proth. Consess. 1797, ч. 1.203.

чатком шк. року 1797/8 просив знову о дальше заступство за себе до Нового Року, бо лікарське свідоцтво веліло йому ще до того часу відпочивати. Богословський виділ радив зарядити таки стале заступство за него, доки він не подужає і підтримав просьбу Франца Ксав. Захаріясевича о суплентуру латинської катедрі.¹⁾ Губернія в початком 1798 поручила стале заступство латинської катедрі історії церкви Францови Захаріясевичеві, а руської катедрі Іванови Амосови Яворському.²⁾ Федір Захаріясевич вніс був, що правда, жалобу на консесс, що йому відібрано заступство, але вона остала без успіху.³⁾ В осени 1799 видужав Білецький цілком і дістав адміністрацію парохії у своїм родиннім селі Биличі в самбірськїм окрузі.⁴⁾ В грудні 1799 повідомила губернія консесс, що Білецький дістав парохію Билич і що до інсталяції буде побирати дальше професорську платню. Єаразом поручила губернія розписати конкурсе на його катедрі. Консесс домагався, щоби від часу його видужання аж до інсталяції на парохії, т. є. за рік шк. 1799/1800 з його платні оплачувано заступників катедр, бо в тім часі мігби він сам учити. Консесс ставив отже внесенне, щоби його платню 500 злр. за латинську катедру від 1/1 1800 стримати і призначити для заступників, а платню за руську катедру 250 злр. полишити йому, доки не дістане конігуального додатку 250 злр. А щоби научний фонд скорше звільнити від оплачування Білецького, просив консесс губернію, щоби через самбірський циркулярний уряд перевела скорше інсталяцію Білецького.⁵⁾ Губернія не пійшла за внесеннем консессу, а заступники його катедр одежали пізніше винагороду з релігійного фонду.⁶⁾ Ся подія свідчить, що Білецький був *persona ingrata* в очах Михайла Гарасевича, репрезентанта богословського виділу, та що Білецький зрезигнував з дальшої наукової карієри, коли видужавши, пійшов душпастирювати на селі. Проф. Огоновський хибно подав, що Білецький помер у р. 1802, бо в р. 1811 звертав він визичені книжки університетській бібліотеці,⁷⁾ і жив ще в р. 1820.⁸⁾ По нім остали його докторські

1) Proth. Consess. 1797, ч. 1224, 1294, 1301.

2) Proth. Consess. 1798, ч. 2, 194, 271.

3) Proth. Consess. 1798, ч. 244.

4) Proth. Consess. 1799, ч. 1412.

5) Арх. льв. унів. Персон. акти, ч. інв. 516.

6) Proth. Consess. 1800, ч. 1000; 1547; — р. 1801, ч. 103, 525, 667; р. 1802, ч. 231.

7) Огоновський Ом.: Op. cit. ст. 52; Finkel: Op. cit. ст. 90. Proth. Cons. 1811, ч. 26. 8) Schemat. für Galizien 1820.

тези: *Positiones selectae ex universis disciplinis theologicis...* Leopoli 1789. 4°.¹⁾

13. Андрій de Ангеллович, * 30/9 1766.

Молодший брат Антона Ангелловича Андрій уродився дня 30/9 1766 у Гриневій, бобрецького повіту, як син тамошнього пароха Якова. Родина Ангелловичів була шляхоцька; вказують на те слова метрики: *Nobilem Andream Angelowicz...* Гімназію і I рік філософії скінчив у львівській академії.²⁾ Коли в р. 1783 отворено у Львові генер. семинарію, він вступив дня 1/11 1783 на II рік філософії.³⁾ В р. 1787 став педелем пасторалістів, що слухали пастирського богослов'я в польській мові, себто галицьких уроженців. На весні 1787 просив Ангеллович о надання йому катедри логіки, етики й метафізики без конкурсу, „бо він може виказатися свідоцтвами“. Губернія не узглядила його просьби, а до конкурсу він не приступав. (Cfr. Архив Намісництва: *Elenchus 1.787*, ч. 2.691; 12.475). В р. 1788 вислано його до Відня, бо скінчив богослове, шоби ще вивчитися добре катехитичної методи („*pro addiscenda methodo catechetica*“).⁴⁾ Коли вернув з Відня, став префектом студій у семинарії від дня 1/9 1789. Саме тоді треба було кандидата на професора церковного права в *studium ruthenum*. Ректор семинарії Антін Ангеллович предлагав як кандидата Модеста Гриневецького і декретом з дня 26/5 1789 придвірна комісія на те згодилася. Між тим Гриневецький, приступивши 15/5 1789 до конкурсу на катедру догматики, одержав її і треба було оглянутись за другим кандидатом.⁵⁾ Тоді богословський виділ предложив дня 1/10 1789 Андрія Ангелловича префекта студій на провізоричного корепетитора церковного права *studii rutheni*⁷⁾ і придвірна комісія на те згодилася.⁸⁾ В такий спосіб обняв Андрій Ангеллович виклади церковного права з початком шк. року 1789/1790. Платню за шк. рік одержав Ангел-

¹⁾ І. Е. Левицький: Гал. руська бібліографія, ст. 27. Зап. Наук Тов. ім. Шевченка т. 52.

²⁾ Арх. дух. сем. льв. 1783. Визначився тоді так у фізиці, що зложив публ. іспит з неї і його тези видруковано: *Tentamen ex physica*, Leopoli 1784. 4°. Ів. Е. Левицький: Гал.-руська бібліографія, ст. 24. Зап. Наук. Тов. ім. Ш. т. 52.

³⁾ *Ibid.* 1787. ⁴⁾ *Ibid.* 1788.

⁵⁾ *Proth. Cons.* 1789. ч. 84; Арх. дух. сем. 1789. Губ. з д. 23/8 1789, ч. 20.041. ⁶⁾ *Proth. Cons.* 1789, ч. 181.

⁷⁾ Арх. дух. сем. 1790. Губ. з д. 15/12 1790, ч. 29.587.

лович що йно з долу. Придвірним декретом з дня 25/11 1790 признав йому цісар 200 здр „за ведену з добрим вислідом науку церковного права в руськім науковім Інституті в шк. році 1789/90“. ¹⁾ На становищи префекта із замилюваннем студіював східні мови і церковне право та приготовлявся до І богословського ритороза. Володів тоді польською, руською, латинською, німецькою і французькою мовою. ²⁾ Обовязки префекта сповняв дуже ревно. Свідчить про те досить велика вязанка звідомлень його про поведенне питомців і про їх успіхи в науці. Особливо чимало труду в дисциплінарних справах завдавали йому екзотичні гості в семінарії: Румуни, Хорвати і Русини — угорські питомці, дуже буйний елемент. Дня 30/8 1790 зрезитнував Ангеллович з посади префекта і замешкав у місті близько університету. Про причини сего кроку легко догадатися. Свігське звання давало тоді кращі матеріальні доходи, а для правників перед усім адвокатура, між тим коли по драбині церковної єрархії треба було в гору довго і з трудом спинатися, а легко назад у долину впасти. Вищих, добре платних становищ в єрархії було мало, а контркандидатів багато. Мабуть, чи не за радою досвідного вже у тім згляді брата Антона, рішився Андрій на сей крок, переписався на правничий виділ, а рівночасно викладав церковне право в *studium ruthe-num*. Губернія згодилась на те, що він покинув духовне звання, а тільки зажадала від ректора рахунку видатків на його удержанне в семінарії і запитувала в який спосіб наміряє його брат сплатити виложені квоти.

З кінцем 1790 вніс Ангеллович просьбу о наданне йому катедри *in lingua patria*, бо до того часу мав лиш титул корепетитора. Губернія поручила ректорови повідомити його про рішення придвірної комісії з дня 28/2 1791: „тому, що катедра церковного права *st. rutheni* вимагає докторату, а петент його ще не має, не може її дістати. Нехай дальше викладає провізорично за давнійшою платнею (200 здр.), а коли осягне докторат богословя, тоді треба предложити внесенне до придвірної комісії о формальне наданне катедри“. ⁴⁾

Дня 4/9 1790 просив Ангеллович академічний сенат, щоби порішив, до якого факультету: богословського, чи правничого має

¹⁾ Арх. дух. сем. 1790. Губ. з 15/12 1790, ч. 29.587.

²⁾ Ibidem, 1790. *Tabella individualis praefectorum*.

³⁾ Арх. дух. сем. 1790. Губ. з д. 18/12 1790, ч. 29.852.

⁴⁾ Ibid. 1791. Губ. з д. 14/3 1791, ч. 6.222.

причислюватися катедра церк. права *studii ruth.* Директор богосл. виділу вже перед тим поучив його, що коли катедра церк. права *studii lat.* належить до правничого, так само повинна причислюватися катедра *studii ruth.* до сегож виділу, тим більше, що філософічні катедри *studii ruth.* є складовою частию філософічного факультету. Розуміється, що таку саму відповідь дістав він і від директора правничого виділу. Рівночасно просив він, щоби перенесено виклади церк. права *studii rutheni* з семінарії на університет, бо там є вільна кімната, а в семінарії всі заняті, і директор правничого виділу, маючи їх під боком, буде в змозі наглядати, як відбувається наука сего предмету. Слухачі ходять на виклади історії природи на університет і моглиби зараз вислухати і викладів церковного права. Сам він мешкає коло університету. Час йому дорогий на хід до семінарії, бо він готується до правничих риторозів. Просьбу його підтримав ректор семінарії. Сенат зажадав, щоби він з просьбою звернувся до губернії.¹⁾ Як губернія порішила справу, не знаємо; мабуть, мусів він даліше викладати в семінарії. Приготовлювався Ангеллович до правничих риторозів, склав їх і викладав у *studium ruthenum*. Тоді підписувався на свідоцтвах: „*Iuris eccl. lector*“ або „*correpetitor*“.

В р. 1794 запитала губернія ректора семінарії Ангелловича, чи котрий з віцеректорів є свідомий російської мови. Ректор відповів, що і він і віцеректори добре її знають. Але губернія вдруге запитала: „Тому, що даліше є сумнів, чи Впр. Звідомець не розуміє під російською мовою руської (укр.), звертається увагу його на ту ріжницю і поручається повідомити, чи він і віцеректори є так свідомі російської мови, щоби могли документи, писані сею мовою перекладати на краю“.²⁾ Ректор Ангеллович предложив тоді на перекладчика свого брата Андрія і губернія заіменувала його своїм перекладчиком російської мови, бо вже в р. 1795 підписувався він: „*Juris eccl. in lingua patria lector et gubernialis translator*“. Словняв сей уряд у р. 1795 і 1796.³⁾

В р. 1796 предложив Ангеллович правничі докторські тези і губернія дозволила на їх прилюдну оборону і печатання. І справді вийшли вони друком: *Positiones ex univer. iuris prudentia. Leopoli 1796. 8°.*⁴⁾ Небавом зложив він докторат права⁵⁾ і від-

1) Арх. льв. унів. 1790. Перз. акти, ч. інв. 103.

2) Арх. дух. сем. 1794. Губ. з д. 27/3 1794, ч. 7.461 і з д. 11/4 1794, ч. 9.533. 3) Арх. дух. сем. 1795 і 1799.

4) Арх. льв. унів. Перс. акти ч. інв. 285. І. Е. Левицький: Гал. руська бібліографія ст. 36. Зап. Наук. Тов. ім. Шевч. т. 52.

5) Finkel: Op. cit. 139.

кликуючись на придвірний розпорядок з дня 28/2 1791, просив о надання йому сеї катедри, котрої досіль був тільки корепетитором.¹⁾ Незабаром став адвокатом і дістав *stallum agendi* у всіх галицьких судах, але доніс консессови і гuberнії, що не зважаючи на те, просить о надання катедри.²⁾ Тоді вже підписувався на свідощтвах: „*I. U. doctor Galiciae orientalis in judicialibus et militaribus advocatus ac Jur. eccl. in l. ruth. Correpetitor*“.³⁾ Тому, що се був провізоричний інститут, уряд не хотів стало обсаджувати катедру і гuberнія 28/11 1797 повідомила його, що придвірна комісія заіменувала його надзвичайним професором церк. права *studii ruth.*, але тільки з попередною платнею. Як доктор права перестав уже бути в очах професорів *studii latini* „*Winkellehrer*’ом“ і став звичайним членом богослов. і правнич. відіду.⁴⁾ Рівночасно ушмнувся через гuberнію, щоби руська консисторія взивала його на екзамінатора до конкурсних іспитів на парохії. На приказ гuberнії мусіла се консисторія виконати.⁵⁾ Таким способом став він дієцезальним екзамінатором.

Дня 18/3 1798 вписався Ангеллович у члени Ставроиґійського брацтва, одначе до старшини не належав.⁶⁾ Підписувався вже: „*Jur. eccl. in l. p. provisorius Professor*“.⁷⁾

З початком р. 1800 дістав посаду радника при шляхотськїм суді в Тарнові і тому просив о визначенне заступства катедри. Обняв суплентуру катедри по нім М. Левицький. Хоч Андрій Ангеллович пішов на Мазури, не відрікся свого обряду і народности. З приємністю зазначив те перемиський єпископ М. Левицький у листі до М. Гарасевича в кільканайцять літ опісля, а так само й Гарасевич з вдоволеннєм відписав: „*P. S. Przecież też się odzywa w I. P. Andrzejui Angełłowiczu przywiązanie do obrzadku własnego, kiedy umyślnie dla Nabożeństwa był w Przemyślu*“.⁸⁾ Видно з тих слів обох єрархів, що тоді польонізація світськїй руськїй інтелігенції дуже ширилась, коли із здивованнєм а враз із тим з радістю оба підносили сеї факт, як незвичайний!

Викладав Ангеллович цілий час по руськи на основі приписаного підручника: *Pechem: Ius canonicum*. Він зложив широкий учебник для слухачів *studii rutheni*. Сучасні цінили сеї ру-

1) Proth Consess. 1796, ч. 908. 2) Proth. Consess. 1796, ч. 1.302.

3) Арх. дух. сем. 1797. 4) Арх. льв. унів. Перз. акт. №96.

5) Proth. Consess. 1798, ч. 13. 6) Proth. Consess. 1797, ч. 1.373.

7) А. Петрушевич: Сводная лѣт. II. ст. 411.

8) Арх. дух. сем. 1798.

9) Нац. Муз. Переписка М. Гарасевича з М. Левицьким. 1816.

кописний підручник Ангелловича. Іван Гарасевич в кількадесять літ опісля висказався з признанням про него, пишучи: „Право канонічне також було в обемистих рукописах по тексті Пегема но невідомо, де воно затратилося“. ¹⁾ В музею Ставропігійського брацтва находився ще перед сею світовою війною рукопис викладів церковного права в 2 частях списаний в р. 1796 і 1797 його учеником Федором Захаріяевичем. ²⁾ Але його вивезено до Ростова над Доном враз із ділим музеєм Ставропігійського брацтва...

Сих кількадесять рядків присвячуємо пам'яті Андрія Ангелловича, бо бажаємо відсвіжити заслуги тихого а ревного робітника на ниві нашого вищого шкільництва.

Андрій Ангеллович належить до яєних постатей між професорами *studii ruth.* І як префект студій і як професор визначався совієним сповнюванням обовязків, згідливістю, широким знанням предмету і світовою оглядою, тому й вплив його на молодіж мусів бути додатний. Коли й де помер? — поки що не знаємо.

14. Матвій Шанковський, * 1768, † 1814.

Уродився 1768 року в Дмитрові, львівської єпархії, холоївського деканату, і був сином тамошнього пароха Івана. ³⁾ Фільософічні і гімназійні студії покінчив у бучацьких Василян у р. 1787; почім прийнято його до генер. семинарії у Львові, де вписався на І рік богословя. ⁴⁾ В червні 1791 він скінчив богосл. студії. З научних предметів на богословю мав переважно відзначаючі ноти, а з поведіння: взірцеву. ⁵⁾ Ректорови Ангелловичеви, мабуть заляжало на тім; щоби Шанковський залишився префектом студій у семинарії, бо ще в маргі 1791 визначила йому губернія заздалегідь платню. ⁶⁾ Шанковський залишився і від дня 1/9 1792 став дійєним префектом для IV року богословя. ⁷⁾ В р. 1793 зложив з добрим успіхом ритороза. ⁸⁾ Дня 14/1 1794 висвятився і працював над докторською дисертацією (тезами), а мав опрацювати тему: *De veritate miraculorum.* ⁹⁾ З початком року 1795 занедужав тяжко професор морального богословя *studii latini i rutheni* Андрій Павлович і обі катедри заступав спершу тимчасово Шанковський, а від 14/2 1795 по смерті Павловича постійно. ¹⁰⁾

¹⁾ Зоря Галиц. 1851. ч. 64, ст. 517.

²⁾ І. Святитський: Опис музею Ставро. Інст. Львів 1908, ст. 42, ч. 140 і 141. ³⁾ Капітульна бібл.: *Liber ordinatorum* 1787—1802.

⁴⁾ Арх. дух. сем. 1787. ⁵⁾ *Ibid.*, 1791. ⁶⁾ *Ibid.*, 1791. Губ. з дня 7/3 1791, ч. 5.888. ⁷⁾ *Ibid.*, 1792. Губ. з д. 18/10 1792, ч. 31.041.

⁸⁾ *Ibidem*, 1793. ⁹⁾ *Liber ordin.* 1787—1802, ст. 100; Нац. Муз. 80, Fol. 57. ¹⁰⁾ *Proth. Consess.* 1795, ч. 51; 154; 340.

Шанковський предложив тоді свої тези, а коли аж по його уртенсі губернія їх звернула, зложив докторат.¹⁾ Префекти студій діставали 100 злр. річної платні і одержу в natura або замість одержу квоту: 39 злр. 40 $\frac{8}{8}$ кр. річно. Губернія не доплатила Шанковському за давніші літа і аж на рішуче домагання ректора Ангеловича доповнила недостаючу квоту.²⁾

Небавом по смерті Павловича відбувся конкурс на опорожнені по нім катедри. Зголосилися до конкурсу Шанковський, Іван Костецький і Франц Ксаверій Захаріясевиц, вірменський священник. Декан богосл. виділу І. Потоцький, також Вірменин, поведився при конкурсі сторонничо, протегуючи свого земляка: між иншим Захаріясевиц долучив щойно пізнійше свою метрику. Тому внесли проти Потоцького до губернії жалобу професори Русини. Потоцький оправдувався перед губернією, „що при конкурсі не поведився протизаконно, як те думают руські професори“,³⁾ одначе губернія признала їм слушність і на її приказ відбувся вдруге конкурс дня 20/1 1791. Справа закінчилася так, що Шанковський дістав катедру, Потоцького квієсковано, а Захаріясевицєви приобіцяно найближшу катедру.⁴⁾ Придвірним декретом з дня 27/5 1796 надав цісар Шанковському латинську катедру морального богословя з платнею 500 злр. і рівночасно руську катедру того самого предмету з платнею 250 злр. від дня 27/5 1796, при чім зазначено, що обі катедри „ще дальше остають злучені“.⁵⁾ В р. 1797 зрезигнував Шанковський з префектури в семинарії. В тім році вніс ректор семинарії Сабатовський жалобу на Шанковського, що не придержується приписаного підручника і питомці мусять чимало часу тратити на переписування викладів.⁶⁾ Губернія відповіла, що слухачі повинні собі записувати тільки пару слів, себто пояснення професора.⁷⁾ Сабатовський вніс проти сего губерніяльного рішення рекурс до Відня, але напивав собі сам клопоту, бо Відень брав такі справи дуже остро і зажадав від Сабатовського, щоби до 8 днів вказав ті місця, де Шанковський відступив від підручника.⁸⁾ Тепер вже Сабатовський відпрошувався від скорої відповіді, просив

1) Proth. Consess. 1795, ч. 222, 560.

2) Арх. дух. сем. 1796. Губ. з д. 20/7 1792, ч. 6.621.

3) Proth. Consess. 1795, ч. 301; 762; 765.

4) Proth. Consess 1796, ч. 10; 677.

5) Арх. дух. сем. 1796. Нота консессу з д. 5/7 1796, ч. 677; Губ з д. 17/6 1796, ч. 16.442. 6) Ibid., Прот. дійства: ч. 13 з р. 1798.

7) Ibidem, ч. 168.

8) Арх. дух. сем. 1798. Прот. дійств. ч. 270.

о 2 місяці проволоки, а опісля вимовлявся хоробою.¹⁾ На такий оборот справи не був він приготований. Як справа скінчилася, не знаємо. Мабуть, придвірна комісія дала обом упімненне і вівзвала їх до згоди. В р. 1798, 1799 і 1803 був Шанковський деканом богосл. виділу.²⁾ Від р. 1798 став дієцезальним екзамінатором при конкурсних іспитах, але аж на домаганне консессу, бо, як при кождім професорі, так само й при нім консистерія проволікала або не хотіла при іспитах мати людей від себе незалежних.³⁾ В тім самім році був Шанковський відпоручником духовенства при виборі Скородинського єпископом, коли розходилося о те, щоби Шпонрінга не допустити до єпископського престола у Львові.⁴⁾

Жив Шанковський у Львові трохи за свобідно і в святоюрських кругах виробив собі некорисну опінію *bon vivant'a*. А жадний був він дальших почесій і достоїнств. З кінцем 1799 винула саме справа обсади посади львівського генер. вікарія, як Скородинський став єпископом, а між тим Скородинський і Ангелович підтримували кандидатуру М. Гарасевича. Вніс тоді просьбу й Шанковський, бо жадав від консессу свідоцтва із свого поведіння і сповнювання обовязків.⁵⁾ Довідавшись, що святоюрські потентати поминули його, приступив Шанковський до фронди проти них, підпираної Василянми і губернією. Святоюрські круги підозрівали його тоді, що з крил. Модестом Кежевським*) написав проти них анонімну жалобу до придвірної комісії за те, що підтримують своїх кандидатів, а не ставлеників духовенства. Скоро-

¹⁾ Ibid., 1799. Прот. дійств. ч. 136.

²⁾ Finkel: Op. cit. ст. 345; Proth. Consess. 1797., ч. 1254; 1802 р., ч. 17. ³⁾ Арх. льв. унів. Персон. акти, ч. інв. 252.

⁴⁾ Нац. Муз. 80, ч. 39.

⁵⁾ Proth. Consess. 1800, ч. 383; 457; 607.

*) Модест Кежевський, син пароха, уроджений у Стрию 6/9 1756. В р. 1777 постригся в черці в монастирі Василян у Почаєві і тоді змінив хрестне імя Михайло на Модест. Вступив 20/4 1779 до генеральної семинарії у Відні, до Варвареум і скінчив богослов. студії д. 20/7 1782. На його просьбу скасував цісар придвірним декретом з дня 20/12 1783 його чернечі обіти як зложені перед осягненнем повнолітності. Про него так записав ректор Варвареум: „вдачі непостійної, поведіння взірцевого, пильности і спосібностей незвичайних, а так само й успіхів, слабко знає нім. і грецьку мову.¹⁾ Вернувши з Відня, був парохом у Городку, де пописувався своїми проповідями.²⁾ Вкоротці став крилошанином, але попав у конфлікт з Ангеловичем і М. Гарасевичем. Помер 1821.

¹⁾ Арх. дух. сем. 1782. Губ. з д. 7/1 1782. Ibidem, 1784.

²⁾ Петрушевич: Op. cit. ст. 394.

динський і Гарасевич перевели тоді остре слідство, щоби вистежити автора, чи авторів доносу. Якесь доходження з боку губернії мав і Шанковський, бо предкладав до концессу свою „заяву“ в справі „deviationum notabiliorum“. Proth. Consess. ч. 904. Більше про ту справу оповідаю в розвідці: І. Горбачевський. Збірник Львівської Ставропііії. Львів 1921, ст. 58. В очах святоюрських верховодів став із сеї пори Шанковський дуже „ingrata persona“.¹⁾ В І четвертині 1803 року дістав Шанковський парохію в Городенці, а тим самим покинув Львів і неначе зрікся дальшої кар'єри. Дня 10/4 1803 доніс Шимонович, директор богосл. виділу, що Шанковський дістав уже парохію, отже уряд може розписати конкурс на обі катедри. Придвірна комісія поручила зарядити поки що заступство обох катедр і стримати конкурс.²⁾ Саме тоді розважувано в придвірній комісії зміну научного пляну богословських студій в тім напрямі, щоби деякі катедри скумулювати, як пр. моральне богослове з пастирським.

Назвище Шанковського виринуло знов, коли ходило о обсаду львівського єпископства по смерті Скородинського. Став він тоді свідомо, чи несвідомо губерніяльним кандидатом. Губернія (а властиво Цайзль) жалувалась дня 21/2 1806 на Ангелловича, що він у пропозиції кандидатів на львівське єпископство поминув так достойного кандидата, як Шанковський.

Шанковський, ще як префект семинарії, визичив був з семи-нарицької бібліотеки книжки. По уступленню Теодора Захаріяевича, переведено шконтр книжок у бібліотеці, котра оставала під його проводом, і тоді ректорат звернувся з просьбою до консисторії, щоби зажадала від пароха Городенки Шанковського звороту тих книжок.³⁾

В р. 1809 застерігався навпаки Ангеллович у своїм звідомленню до придвірної комісії перед кандидатами на перемиське єпископство, поданими Цайзлем у р. 1806. Про Шанковського висказався тоді Ангеллович: „Шанковського за його легкодушність і спосіб життя непристойний священникови, духовні власти зивали не раз до відвічальности. По причині тих хиб не уважала його консисторія і ординаріят за відповідного до вищих церковних чинів; навіть деканом не міг його зробити ані Скородинський, ані я“.⁴⁾ Ще дня 26/9 жалувався Ангеллович на Цайзля, що між кандидатами на перемиське єпископство, ним предкладаними, був також Шанковський: „готований за необичайність городенський парох“

¹⁾ Моя розвідка: Оп. cit ст. 70.

²⁾ Арх. льв. унів. Перс. акти, ч. інв. 704. Губ. з д. 16/6 1803, ч. 15.548. ³⁾ Арх. дух. сем. 1807. ⁴⁾ Нац. Муз. 80. Ф. ч. 7.

(„auch der von Seite übler Sitten notierte Horodenkaer Pfar-ger“).¹⁾ Уряд Франца I був дуже вражливий на закиди необи-чності, ставляні кандидатам на вищі церковні чини; при обсаді опорожнених місць такий кандидат мусів йти поза скобки. Так сталося з губерніяльним кандидатом Шанковським. В тій справі, мабуть, не розходилося так Ангелловичеві о Шанковського, як радше о його покровителя Цайзля, з котрим вів дуже завзяту боротьбу, і тому й сего закиду Ангеловича проти Шанковського, не треба дуже трагічно брати.

По р. 1810 не стрічаємося вже ні разу із назвищем Шанковського; в Городенці супокійно доживав він віку. Помер у р. 1814.²⁾

При викладах з морального богослов'я придержувався Шанковський приписаного підручника: W. Schanza: Positiones in Theologia morali, але не був він вдоволений ним, бо в р. 1801 хотів ввести як учебник: Anton'a Karl'a Reyberger'a: Moralthologie. Одначе губернія не згодилася і поручила дальше триматися Шанци або Werther's Sittenlehre, о скільки котрий підручник зможуть слухачі лекше набути.³⁾

15. Іван Дудкевич, * 20/7, † 8/12 1803.

В Желехові, золочівського округу уродився дня 20/7 1770 у місцевого пароха син Іван. Учився гарно. З огляду на добрі ноти в гімназії дістав від разу стипендію від 1/9 1788, а 1/9 1790 прийнято його до семинарії.⁴⁾ Богословські студії покінчив 1/7 1795, а що належав до талановитіших студентів, одержав за час фільос. і богослов. студій на 42 ноти: 30 відзначень, 10 перших нот, а тільки 4 другі ноти.⁵⁾ Вже в шк. р. 1793/4 і 1794/5 заступав префекта студій.⁶⁾ У школі до святців не належав, бо за нечемне поведенне супроти проф. Гільтенбранда покарано його деградацією з почесного уряду педеяля кляси. Всеж таки вийшов із семинарії з нотою із поведення: взірцевий.⁷⁾ В р. 1795 зараз но укінченню зложив конкурсний іспит на парохію.⁸⁾ Ректор Ангелович предложив його 25/8 1795 кандидатом на посаду префекта для III курсу. Консес на те згодився і заки прийшло потвердження від придвірної комісії, з днем 1/9 1795 обняв Дудкевич посаду

1) Ibid., 80. F. ч. 8. 2) Schemat. f. Galiz. 1813, 1814, 1815.

3) Proth. Consess. 1801, ч. 1762. 4) Арх. дух. сем. льв. 1804. Сам він підписувався через *д*, не *т*. 5) Ibid., 1795. 6) Ibid., 1894.

7) Ibid., 1795. 8) Арх. льв. унів. Персон. якти, ч. інв. 713.

дійсного префекта студій для III курсу і приготовлявся до докторату. Губернія надала йому посаду префекта, але визначила платню від 1/1 1796.¹⁾ В р. 1796 заступав Дудкевич катедру пасторального богослов'я і ексеґези за Мих. Гарасевича.²⁾ В р. 1796 поручила придвірна комісія Дудкевичеві обняти заступство догматики *studii ruth.* за хорого Гриневецького, котрий лічився на селі. З початком шк. року згодився був на те Дудкевич і зачав викладати, а по кількох днях відказався, так що не було ніяких викладів. На візвання репрезентанта богословських студій навіть не явився і не оправдав свого поведіння. Тому візав консесс ректора семинарії, щоби рукопис догматики, списаний в руській мові Гриневецьким, з якого викладав у шк. р. 1795/7 Захаріясеви́ч, відібрав від него і переслав на руки репрезентанта М. Гарасевича і щоби вислав 3 слухачів IV року *studii lat.*: Мих. Левицького, Олексу Мохнацького і Стефана Кашубинського, бо одному із них поручиться викладати догматики.³⁾ Але ректор не спішився з відповідю. Тоді вдруге звернувся консесс з чемним, але рішучим візванням, щоби ректор прислав рукопис і разом з консесом подбав о заведенне викладів.⁴⁾ Вислід був такий, що Дудкевич обняв знову перервані виклади. Причина сего непорозуміння була двояка. Між ректором генер. семинарії, а консесом, а властиво збором богословських професорів напружувалися відносини, коли ходило о обсаду заступства катедри префектом, або віцеректором. Ректор був усе тому противний, бо лученне катедри з префектурою, чи віцерефектурою завсігди спинювало префекта, чи віцеректора у сповнюванню його обовязків у семинарії. Впрочім ректор покликувався на придвірні розпорядки, що префекти мають тимчасово, а не стало заступати професорів і кумулювати катедри, та приписував собі виключно право вказування і визначування кандидатів до заступства катедр. А консесс виходив із заложення, що йому таке право прислугує і через те росли конфлікти між ними.⁵⁾ Друга причина була, імовірно, та, що Захаріясеви́ч не хотів віддати рукопису Гриневецького і Дудкевич тому не викладав. Захаріясеви́ч рався до заступства катедр, до викладів, з чого з хвилию заіме-

¹⁾ Арх. дух. сем. 1795. Губ. з д. 18/12 1795, ч. 33.136. — Proth. Consess. 1795, ч. 10, 49; 1796. ч. 13.

²⁾ Арх. льв. унів. Персон. актн, ч. інв. 713.

³⁾ Арх. дух. сем. льв. 1796. Нота Консессу з д. 10/9 1796.

⁴⁾ Ibid., 1797. Нота Консессу з д. 15/9 1796.

⁵⁾ Сfr. тяжбу Сабатовського з консесом о обсаду префектів: М. Левицького і Івана Яворського.

нування віцеректором мусів зрезигнувати. Ректор ще більше протривав його суплентурі, чим префектів, тому що йому доконче потрібна була співучасть віцеректорів у економічному заряді, не кажучи вже про виховання. Від шк. року 1796/7 заступав Дудкевич руську катедру догматики. В р. 1798 розписано на неї конкурсу на день 29/5. Приступили до конкурсу Дудкевич і Іван Лаврівський. „По думці богословського відділу і письменні вироби і устний виклад обох кандидатів випали так, що оба виявили належно своє приспособленне до учительського уряду“. Одначе богословський відділ ставляв внесенне на наданне катедри Дудкевичеві, бо він вже мав докторат, заступав 2 роки катедру з добрим успіхом для слухачів, а 3 роки вже був префектом студій і його поведенне було похвальне. Що до Лаврівського, вносив богословський відділ, що „хотяй у сім разі стоїть він низше від Дудкевича, для заохоти належалоби йому дати похвальний декрет і надати посаду префекта студій“.¹⁾ Катедру дістав Дудкевич, але як надзвичайний професор. „Придвірним декретом з дня 28/11 1798 рішив цісар, щоби префект студій у генер. грк. семинарії Дудкевич дальше вів провізоричну науку догматики в руській мові, щоби його уважано надзвичайним професором і на будуче, одначе як довго буде займати ту катедру, має окрім дотеперішної платні ще діставати 200 злр. з наукового фонду“.²⁾ Коли ректором генер. семинарії став Сабатовський, почав нарікати у кваліфікаційних звідомленнях про префектів, що Дудкевич не сповняє належно свого уряду: не дбає про домову карність, не ходить на прохід із своєю клясою, а як вийде, то сам, дальше що в рефектарі часто не їсть з питомцями. Були се в очах губернії і придвірної комісії великі провини; тому звідтам надходили догани і упімення, що хвилево мали успіх, бо у слідуючим звідомленню нарікання ректора зменьшувалися, але згодом знову повтарялися. По уступленню Андрія Ангелловича просив Дудкевич по нім о катедру церковного права, але дістав її тоді Михайло Левицький. Безупинними стали ті нарікання ректора Сабатовського, коли від року 1800 1/7 почав Дудкевич заступати замість Мих. Левицького другу катедру М. Гарасевича, т. є ексезезу. І сам Сабатовський признавав, що причина занедбування обовязків префекта лежала в кумуляції двох катедр; приготовляючись до викладів, не мав Дудкевич часу на точне сповнюванне обовязків префекта.³⁾ В р. 1798 зложив Дудкевич докторат.⁴⁾ Тяжка

¹⁾ Арх. унів. льв. Персон. акти, ч. інв. 356. ²⁾ Арх. льв. дух. сем. 1799. Губ. з д. 18/1 1799, ч. 1525. ³⁾ Арх. дух. сем. 1801 і 1802. Proth. Consens. 1800, ч. 356. ⁴⁾ Finkel: Op. cit. ст. 140.

була справа і з платнею за катедру ексезези. Губернія визначила була йому тільки 100 здр. від 16/9 1800, але він відкликався до Відня і дістав 250 здр. від 1/7 1800.¹⁾ В р. 1802 мав Дудкевич 800 здр. платні і ціле удержання в семінарії: 100 здр. як префект, по 250 здр. за 2 катедри і 200 здр. додатку, як надзвичайний професор.²⁾ Як префект, одержував замість одежі *in natura* відповідну квоту в грошах. Так само і в р. 1799 поручила губернія виплатити йому відповідну квоту, але з застереженням, „щоби не надужив гроша на справлення світської одежі, як се було з Яворським, бо на рівні загрожує за те префектові і питомцеві виключення з семінарії“.³⁾ Свячення прийняв у р. 1790. В тім самім році окрадено його в семінарії. Дня 5/10 1802 счинилась в його кімнаті пожежа і згоріли всі його річі з ірیشми, а в р. 1803 на весні він тяжко занедужав. Не щастилося йому зовсім у тім році. Коли 2/6 вислав приятеля, щоби пібрав його платню, сей загубив його гроші і декрети.⁴⁾ З початком 1803 обвинили його слухачі догматики і ексезези перед директором богосл. студій, вірменським архієпископом Шимоновичем. До переведення слідства визначив Шимонович декана богосл. виділу М. Шанковського.⁵⁾ Саме тоді Дудкевич перебував недужим на селі, а як виїздив із Львова, не повідомив про те Шимоновича. Останній думав, що Дудкевич покинув суплентуру і звернувся з внесенням до губернії, щоби заступство залишених Дудкевичем катедр віддати Федорови Захарієвичеві. Губернія згодилася на те і поручила собі донести, коли верне Дудкевич і чи ставиться перед слідчу комісію.⁶⁾ В часі слідства закинули слухачі Дудкевичеві, що по причині грудної недуги має за слабкий голос так, що не всі його чують, а навіть і ті, що чують, не розуміють, бо він має хибну вимову. Він не викладав, тільки велів одному із слухачів перекладати його виклади з руської мови на польську („*de Rutheno in Polonicum transferre*“) і поправляв тільки похибки в перекладі, а вислід сего був такий, що слухачі виходили з викладів. не розуміючи предмету. Оба ті закиди підтримували майже всі слухачі. Брав Дудкевич хабарі за кляси і то або з гори, або при

1) Proth. Consess. 1801, ч. 522; р. 1802, ч. 383.

2) Proth. Consess. 1902, ч. 383.

3) Арх. дух. сем. 1799. Губ. з д. 7/5 1799, ч. 6.687.

4) Арх. льв. унів., Персон. акти, ч. інв. 734.

5) Арх. дух. сем. 1803. Нота богосл. виділу з д. 22/3 1803.

6) Арх. льв. унів., Персон. акти, ч. інв. 695. Губ. з д. 15/4 1803. ч. 9.564.

повторних іспитах, а зрадився тим, що перед слідством позвертав побрані гроші питомцям. Запивався із деякими семинаристами. Такий був вислід слідства. Члени слідчої комісії ставили внесення, щоби усунути Дудкевича тільки з префектури, а оставити при катедрах. Шимонович, котрий завжди всюди ворожо виступав проти греко-кат. духовенства, скористав із нагоди, що міг одного з них знищити і поставив від себе відмінне внесення до губернії: „Тому отже, що у професора Дудкевича“, писав він, „нема прикмет, які повинен мати професор, не можна прихилитися до погляду комісарів, що треба усунути його тільки від префектури, а не від катедр, бо на мою думку, він більше провинився як професор, чим як префект, отже повинен бути усунений від катедри“.¹⁾ Губернія пішла за внесенням Шимоновича і засуспендувала Дудкевича на обох становищах. Від 1/9 1803 стримала йому платню, „бо вийшли на яву провини такого роду, що він показав себе не тільки неспосібним, але й недостойним учительського уряду“. Так мотивувала губернія суспензію.²⁾ Був се для Дудкевича страшний удар, який перечеркував раз на все його мрії і надії на висші чини церковні і відбирав йому те становище, якого вже добився. Він найшовся просто на вулиці. Дня 7/9 1803 вніс він просьбу до губернії, щоби йому привернено принайменше катедру, як жерело прожитку, бо жебрати не зможе. До просьби долучив лікарське свідоцтво, яке стверджувало, що він цілком здоров і ніяких хиб не має, які противилисьби його педагогічній праці. Губернія відіслала його просьбу до Шимоновича, а сей кинув її до коша. В кілька днів опісля вніс Дудкевич знову просьбу до губернатора, щоби його оставлено при катедрі, „бо ані не доказано йому закидів, піднесених у жалобі, ані не упоминано його раньше, що повинно було статися перед суспензією, а примінено до него від разу найвищу кару“. Благав губернатора, щоби не оставляв його „в муці, жалю і смутку“. І знов повандрувала його просьба до Шимоновича і стрінула її така сама доля, як попередню. Дня 20/9 благав Дудкевич втретє губернію, щоб дала йому яке заняття для прожитку, „бо хотяй 15 літ не обвинювано його, не упоминано і не доказано йому, тепер за дрібні провини випущено його як воробця на влю, щоби згинув. Слухачі обвинили його тому, бо був суворим і пильним професором“. А коли ніякої не одержав відповіді, ще раз вніс просьбу дня 27/10 1803 о якенебудь заняття, бо терпить

¹⁾ Арх. льв. унів. Персон. акти, ч. інв. 713, 724, 734.

²⁾ Арх. дүх. сем. 1803. Губ. з д. 5/8 1803, ч. 20.669

голод і страждає, позбавлений всякого способу прожитку.¹⁾ Всі його просьби кидав Шимонович до коша. Доведений до крайно розпучливого положення наложив Дудкевич на себе руку дня 8/12 1803. Сабатовський відносився до консисторії, чи не посвятитиби кімнати, де довершилась така сумна й страшна подія. Консисторія дораджувала йому обережність, щоби цілій події не додавати ще розголосу. Смерть Дудкевича спричинив головно і виключно кровожадний Вірменин Шимонович і вона завсігди буде тяжити пятном на його памяти. Кілько то гірших провин допускались всякі Роттери, а не викидано їх просто на вулицю, як Дудкевича, а давано їм якийсь инший прожиток. Адже міг був Шимонович поставити внесенне, щоби Дудкевичеві надано адміністрацію парохії, або парохію, як се роблено з другими винуватцями, але сліпою ненавистю до грк. духовенства палаюча душа вірменського ерарха не була до сего спосібна!

До спадщини по Дудкевичеві зголосився радник шляхотського суду у Львові, Стефан Дудкевич. Ректор Сабатовський, як поневільний екекутор спадкової маси, доніс про подію до шляхотського суду, але той не признався компетентним, „бо Іван Дудкевич не був ані висшим, ані низшим достойником, ані його шляхотство не було доказане“, і відіслав цілу справу до магістратського суду.²⁾

16. Михайло Левицький, * 16/8 1774 † 15/1 1858.

Уродився дня 16/8 1774 в Ланчині, станиславівського округу і був сином тамошнього пароха о. Степана. Гімназію скінчив у Станиславові. В р. 1790 вступив на I рік філософії studii latini у Львові і дістався до семинарії. В червні 1797 скінчив богословські студії. З усіх майже предметів філософічних і богословських мав ноту: prima eminens. Поведенне його було взірцеве. Вже на IV році богослов'я заступав у шк. році 1796/7 префекта студій.³⁾ Зараз по укінченню богослов'я вніс Левицький з Іваном Амосом Яворським, оминаючи ректора Сабатовського, просьбу до консессу о посаду префекта студій. Єпископ Ангеллович, що був тоді ректором університету, підтримав просьбу і губернія згодилася, щоби Левицький і Яворський стали префектами.⁴⁾ Ширше про ту справу розказую при Яворським. Від дня 13/10 1797 був Левицький дійсним префектом студій IV року богослов'я. Рівночасно по-

¹⁾ Арх. льв. унів. Персон. акти, ч. інв. 713, 724, 734.

²⁾ Арх. дух. сем. 1804. ³⁾ Арх. дух. сем. 1797.

⁴⁾ Proth. Consess. 1797, ч. 802, 1137.

ручив консесс Левицькому заступство руської кагедри ексезези за хорого на очи Мих. Гарасевича.¹⁾ Боротьба, яку завів Саба-товський з консессом о номінацію префектами Левицького і Яворського без його участі, відбилася перед усім на них. Саба-товський давав їм відчутти своє негодованне і в кваліфікаційнім списі префектів студій з 1/4 1798 вписав про него в рубриці: „Mores: arrogans, subordinationis impatiens et factiosus“.²⁾ Вніс також Саба-товський жалобу на Левицького, що викладає ексезезу в польській, а не руській мові в супереч найвисшим придвірним постановам. Заразом зазначував, що булоби бажаним, щоби се заступство Ле-вицького довго не тривало.³⁾ Левицький зміркувавши, що з Саба-товським небезпечно воювати, скорився і вже в кваліфікаційній табелі префектів з дня 1/10 1798 вписав про него Саба-товський: „Дещо скромнійше і смирнійше поводитись, як передше“.⁴⁾ Не зважаючи на таку поправу, жадав Саба-товський у рекурсі проти рішення губернії до цісаря, щоби усунено Яворського, а Левицького покарано за сприянне йому і спільництво.⁵⁾ Між тим Яворський сам зрештігнував і Саба-товський тим вдоволився. Так отже якомсь щасливо перейшла буря понад головою Левицького без шкоди для него. В тім році приняв він свячення, складав ригорози для осяг-нення докторату богословя і викладав дальше ексезезу в руській мові. Поправився таки добре в очах Саба-товського, бо в кваліфіка-ційнім списі з 1/4 1799 мав з поведення вже замітку: probus. Зложивши всі ригороза „одногосно“ (unaninibus votis), напи-сав тези і предложив богословському виділови, а сей консессови. З кон-сессу вислано їх до губернії. Губернія вичеркнула 24, 25 і 26 тезу, а инші дозволила друкувати і боронити прилюдно.⁶⁾ Небавом потім зложив Левицький докторат. У шкільнім році 1799/1800 він викладав дальше ексезезу в руській мові і в лютім, чи березні 1800 обняв ще заступство катедри церковного права studii rutheni по Андрієви Ангелловичеви, коли сей заіменованій рад-ником шляхоцького суду в Тарнові, туди виїхав.⁷⁾ В найближшій шкільнім році (1800)1 зрікся Левицький заступства катедри ексезези, котру обняв Дудкевич, за те затримав заступство катедри цер-ковного права в руській мові і від 16/9 обняв заступство катедри пасгирського богословя і теоретичної катехетики в польській мові

1) Proth. Consess. 1797, ч. 1383. 2) Арх. дух. сем. 1798.

3) Proth. Consess. 1798, ч. 73. 4) Арх. дух. сем. 1798.

5) Ibid, Прот. дійств. 1798, ч. 188.

6) Proth. Consess. 1799, ч. 546, 595.

7) Арх. дух. сем. 1800. Tabella individ. praef з д. 1/4 1800.

по Мих. Гарасевичеви.¹⁾ В другім півроці шкільнім просив Левицький о звільненне від суплентури катедри церковного права. Губернія згодилася, але під умовою, що мусить учити до кінця шкільного року, т. є до 1/7 1801.²⁾ Заступство катедри церковного права по нім обняв Іван Хризостом Мохнацький. Дня 1/9 1801 зрікся Левицький префектури студій і затримуючи суплентуру катедри пастирського богословя, обняв заступство консисторського канцлера.³⁾ Губернія признала йому за заступство пасторального богословя тільки 100 злр.; аж на відклик його до Відня, признано йому 250 злр. і титул надзвичайного професора.⁴⁾ Був уже тоді Левицький дієцезальним екзамінатором з обрядів. В р. 1804 став парохом при св. Юрі і з днем 1/12 1804 покинув університет.⁵⁾ Його професорську діяльність схарактеризував директор богосл. студій Шимонович: „Учив пастирського богословя провізорично з такою ревністю і пильністю, що заслужив собі на похвальний декрет від губернії з дня 13/12 1804, а в році шк. 1804/5 сповняв уряд декана богословського виділу на повне моє вдовolenне“.⁶⁾ Богословський виділ вибрав його деканом на р. 1804/5 і в такий спосіб Левицький був останнім деканом богословського виділу на Йосифінськім університеті.⁷⁾ Заступав тоді Левицький в консисторії реферат крилошанина Остапа Чайківського, а по смерти Скородинського († 23/5 1805), як *iudex surrogatus*, генер. вікарія, Мих. Гарасевича. В тім році вибрало Левицького духовенство відпоручником. Дня 7/3 1806 предкладав Ангеллович Левицького як кандидата на крилошанина, а 15/9 1807 як кандидата на ректора генер. семинарії на 2 місці.⁸⁾ Дальша його життєпись подана досить просторо акад. Студинським в Укр.-руськім Архиві т. XIII—XIV, ст. XXXVII—XLIII. Помер на становищі львівського митрополита і кардинала 15/1 1858. (Конець буде).

¹⁾ Ibidem, 1800. Tab. indiv. praef. з д. 1/10 1800; Арх. льв. унів.: Нота директорату богосл. з д. 30/6 1807.

²⁾ Proth. Consess. 1801, ч. 305, 444.

³⁾ Арх. дух. сем. 1801; Proth. Consess. 1801, ч. 459, 269. Proth. Consess. 1802, ч. 383.

⁴⁾ Арх. льв. дух. сем. 1807. Нота директорату з д. 30/6 1807.

⁵⁾ Proth. Consess. 1804, ч. 92.

⁶⁾ Арх. льв. унів. Нота директора богосл. студ. з д. 30/6 1807.

⁷⁾ Proth. Consess. 1804, ч. 92.

⁸⁾ Нац. Муз. IV. 80.

Знадібки до української великодньої драми.

Подав *М. Возняк.*

І. Великодня драма в тексті проповіді.

В бібліотечі покійного академіка Володимира Гнатюка зберігається цікавий збірник проповідей із Закарпатської України з 30 рр. XVIII в. Він писаний рукою „отца Петра Колочавского и презвитера духового села Колочави“, як на це вказує записка на відворотному боці 32-го листка збірника, писана „рокѸ кожного калз мѣа апрѣла дня дї“. В даті пропущені сотки, очевидно 700, як на це вказує почерк письма. Із записки на долі лл. 61—65 довідуємося, що 1766 р. „сна кнїга, глаголемата сокорнїкъ“, дісталася шляхом купна в руки „Миханла Сѣдея“, котрий того-ж року дав її оправити. В руки Михайла Сідея дістався рукопис уже без початку й кінця, як свідчить про це нумерація листків у ньому: *ѧ* — рїд; далі *д*, написано подібно до *р*, — змилило нумератора й він означив найближчий листок *рѣ*, але знову незабаром помилився, пропускаючи листок *рѸ*, а в дальшій нумерації пропустив один листок по листку *сѣг*, очевидно тому, що він приліпився до попереднього. Останній листок рукопису має число *сѣс*, таким робом є 221 усіх листків 4^о.

В руки Михайла Сідея дістався рукопис не тільки без початку, але й дещо в середині в ньому бракувало, бо по л. 16 рукопису в теперішньому його стані бракує бодай 1 листок, і не було кінця, при чому останні листки це випадково задержані відокремлені листки. Такому станові рукопису відповідає і стан збережености його тексту. Перше поучення рукопису, на неділю про блудного сина, не має початку, далі йдуть поучення на неділю про Закхея, на Воздвиження (бракує середини), Воведення, Лазареву суботу (з страстями Христа), Великдень, на неділі ми-

роносиць, Томину, розслабленого, самарянина й сліпого, на Вознесення, на неділю святих отців, на другу й третю неділі по Зелених Святих, на Різдво Івана Хрестителя, п'яту неділю по Зелених Святих, „Слово откровеное мукъ християнских“, себ-то Ходження Богородиці по муках, на Іллі, Преображення, Успення, Параскевії (без кінця) й уривки похоронної проповіді.

До рук покійного Гнатюка дістався рукопис від нашого вченого, закарпатського земляка, д-ра Гядора Стрипського. З записок на окладці довідуємося, що 1908 р. „октобра 28“ „сія книга была у Ардали у Коложвару выбрана на друкаръню, выбравъ еи Стрѣпский Гядоръ“, а 24/IV 1909 р. в Колочаві „сѣю книгу на просьбу Августина Ѳ. Васовчика пароха гр. к. колочавскаго замѣнявъ Иванъ Матѣйчинъ“.

В мові рукопису відбилася сильна течія живої мови. Не маючи цілком на цілі докладно розбирати мову рукопису, все-таки спинюся тут над деякими її рисами, щоб на їх основі й на підставі далі наведеного уривку можна було бодай ізгрубша виробити собі погляд про мову рукопису. До речі тут треба зазначити, що рукопис багатий помилками. Тому не можна з певністю ствердити, чи з помилкою, чи з переходом *o* в *y* маємо діло у висловах: инуму (24 б), кугуть запѣ (40 б). Перехід замкненого *o* (*e*) в *y* (*ю*) дуже часто приходить у рукописі: о кум (2 б), долувъ (6 б), кунъ (10 б), юй (21 б), рокувъ (23 а), у церкви Соломоновуй (24 б), увуйди (25 б), тютки (27 а), сынъ божѣй русь и шата росла (29 б), жунъ (36 а), по голуи земли (37 б), ученикувъ (38 б), словумъ (49 а), нуч (52 а), нучъ (52 б), през кулко лѣтъ (57 а), рузками (61 б), мир вам, то ест помагайбугъ вам (92 а), пагурку (101 б), рогувъ (106 б), аггелувъ (108 а), стувъ¹⁾ аггеловъ (118 а), лужко (побіч: ложко) (123 б, 207 а, 208 б), учителювъ (128 а), Іаковлювъ (128 а), Іванувъ (139 б), пув'четве(р)та дне (145 б), кролюв (149 б), тютки (152 а), луктомъ (167 б), принюс (205 б), у третюю зем'ли (209 б), мугъ (213 а), увуйти (217 б) і т. д. Але стрічається й перехід *o* в *i*, напр. кѣлкадесять лѣтъ (129 б). Перехід замкненого *e* в *i* зазначений через *ѣ*, напр. перстѣнь (36 б), теперѣшних часов (89 а), постѣль (123 б), камѣнь (196 а). Є низка зразків переходу *e* в *o* по шипячих, напр. оружомъ (17 б), пред обличомъ (109 а), пред обличом Христовимъ (198 а). Часто стрічається заміна *и* через *ы* й *ы* через *и*: священниковы (25 а), безстуднимъ, а гнуснымъ (57 а), слишалисте (70 а), вывелы (119 а),

¹⁾ В значінні: сог.

добуваты (119 а), творыты (130 а), до ловитви (141 б), во кораблы (141 б), ныгды (210 а) й т. д. Не рідка заміна *ѣ* через *и* й навпаки, напр. дивицею (24 а), до свѣтаня, а на свитаню (45 б), видоме... было (102 б), дримле (109 б), чѣя офѣра (185 а), исти и пити (215 б) і т. д. Заміна *ы*, *и* й *ѣ* приходить у формах: лычбы (58 б) і лѣчбы (59 а). Замѣна *ѣ* на *е* в формі: неверниковъ (132 а) це без сумніву полонізм. Цікава заміна *я* на *ѣ* в кількох випадках: оглѣдѣлася (67 б), нашего избавителѣ (129 а), досѣгала (134 б), тогож мѣсцѣ доступят (139 а), стѣгаєся (211 а). Є випадки переходу *е* в *и*, напр. жибы (57 а). *И* сливе правильно випадає у вищому ступні й речівниках, утворених від нього: выбор'нѣшимъ (192 б), чуднѣшии (199 б), старѣшини (199 б), старѣшина (205 а), в пренайсвятѣшѣи руки (207 б), пренайсвятѣшую (207 б), пренайсвятѣшим (212 б), пренайсвятѣшом (217 а). Є кілька прикладів шезнення *д* чи *ѣ* в порядкових числівниках: дванацятая (18 б), до неба єдинацятого (98 б, 102 а). Переходячи до шелестівок, треба зазначити заміну *в* на *у*, напр. удячныи пѣсни (37 б), й відмітити твердість і м'якість *р*. *Л* на кінці складу часто заміняється на *в*: обвивъ (15 а), узявъ (26 а), ударив (44 б), ткнувъ (64 б), вѣставъ (67 а), увидѣвъ (67 а), вѣровавъ (67 а), наставъ (69 а), показавъ (92 а), дунувъ (92 б), вывѣвъ (120 б), плюнувъ (130 а) і ин. В кількох випадках маємо перехід *д* у *т*: свѣтков, свѣт'кы, свѣтки, свѣтчили (43 б), воды солоткіє (101 а), упатком (111 б), пруг'кости (184 а), пруг'ко (207 а). *Д* і *т* випадають у таких випадках: на мѣсцах роспусныхъ (12 а), зазрости ради (28 а), въ безнѣ (82 б), мѣсце (103 б, 191 б), мѣсця (108 а), до безны (166 а). Особливо часто випадає *т* у формах дієслова „свідчити“: свѣчит (61 а), свѣчат (99 б) і ин. Давнє сполучення *кт* або задержалося або перейшло в *хт*, як *чт* перейшло в *шт* або *щ*: не зналъ его никто, чѣй ест и кто ест (191 а), што читаєшь (2 б), шож учинили (16 а), нащо (42 а), що еще потребуєте (44 б), за що чинити великии дяки (135 б), щобы (143 б). *Ц* тверде й м'якге: глядай дороги, глядай гостин'ца, добчи путь къ царству небесному (3 б), выдирца (6 б), таємницах бозких, спирку чинятъ блудци, корчемици, картачеве, опойцѣ, забойцѣ (12 а), чистои Богородици (22 б), своєи палицѣ (25 б), мироносицѣ (30 б), темницѣ (50 а), потварцѣ, зрадцѣ (89 б), овцѣ (120 б), Богородицѣ (128 б), злочин'цѣ (139 а), з мит'ницѣ (142 а), пшеницѣ (143 а), младен'цѣ (144 а), забойцѣ, чаров'ницѣ, выдыр'цѣ (148 а), чер'цѣ (173 б), пняицѣ (175 а), опойцѣ, запойцѣ (175 а), крав'цѣ (175 а), яйця (181 б), в'довицѣ убогои (182 а), великая

ся стала над болванохвал'цѣ зневага (185 б), удовицѣ, блискавицѣ (187 а), из пригудницами, у пяницѣ (190 а), ластовицѣ (202 б), столицѣ (203 б), служебницѣ (207 аб), царицѣ (209 б), молебницѣ (209 б). Зразок уподібнення *с* до *ш* маємо в слові: вишше (199 б).

Переходячи до відміни речівників, треба зазначити закінчення 3 відм. однини речівників чоловічого роду — *ови*: купцеви (10 б), коневи (10 б), мытникови (13 б) і т. д.; часте закінчення 1 відм. множини речівників чоловічого роду на — *ове*: панове, господареве, слухачеве, богачеве, аггелове, жидове, отцеве, патрляр'хове, вѣжаєве, рибареве, сынове, лихвареве, картачеве, попове, злодѣєве, млинаревe, ораторове, геретикове, мужове, далі 2 відм.: мѣсяций, приателій. В 6 відм. однини речівників жіночого роду на мяжку шелестівку маємо закінчення — *ю*: радостю (6 б), справедливостю (7 б), милостю (11 б), боязню (11 б), маєтностю (20 б), свѣтlostю (69 б), пилностю (125 б, 147 б), запам'ятливостю (178 б), сповѣдю (195 а), обфитостю (200 а), уштивостю (208 б), почесностю. В низці випадків закінчення 6 відм. — *ою* скорочується на — *ов* (*ев*): науковъ (10 б), покоровъ (11 б), збровъ (19 а), пред товъ войновъ (144 а), смертю лютовъ (189 б); так само в чоловічому роді 6 відм. на — *евъ*: судевъ (136 б). Дуже численно заступлені зразки речівників ніякого роду з закінченням *я* (з *іє*, *є*): легкое конаня (5 а), читаня (5 б), немилосер'дя (8 а), збавленя (9 а), на меш'каня вѣч'но (10 а), колочѣня, гаданя (12 а), терня (16 а), одѣня (23 б, 44 б), стараня (36 а), Юда дал жидом знаня (45 а), сконченя (43 б), преслѣдованя (45 б), на укрижованя (48 б), на мешканя вѣчноє (61 а), якъ не має ся камѣня крушити (61 б), шитя (90 б), навернѣня (95 а), насѣня, ляканя (102 б), щастя (107 б), порушѣня (123 а), сумѣня (124 а), поживленя (126 б), о выслуханя (133 а), на затраченя (148 а), росказаня (152 а), зѣля (154 б), великое утрапленя (160 а), сѣяня (180 а) премѣненя (192 б), повѣтря (194 б), убраня (197 б), нарѣканя (205 б), у золотое начиня (212 а), хлопя (214 б) і ин. На вимову — *ня* як — *ннѣя* вказують форми: пред народждѣням (в рук. нарождѣном) (22 б), за навѣжѣня (63 а), збавлѣня (68 б), дом улѣчѣня (123 б), камѣнямъ (в рук. камѣномъ) (131 а), въ опатрѣню (150 а), при нарожѣню (163 а), створѣням (в рук. створѣном) (166 а), збавлѣню (197 а) тощо. З інших форм відміни речівників можна згадати: родичѣ мои (24 а) побіч: родителѣ (26 б), до хыжѣ (10 б), до пушѣ (20 б), при воротѣхъ (44 б), из тѣнѣ своєи (99 б), на чотирох углох (82 б, 106 а), ѡжен'жатю (115 а),

ношу називається кончина вѣка нашего (130 а), судьями (140 б), ворожѣлѣ (148 а), колѣнѣ свои (186 а, 207 а). З заіменників і числівників замітніші такі форми: през нѣ Христа звязаного водили (62 б), тоты (12 б), для чого (92 б), мѣнѣ (21 а, 168 б, 215 б), иншеи воды (126 а), достатку вс(ь)ого (185 б), двѣстѣ (16 а), на тысячу лѣтъ (70 а), трох (192 аб), тромъ (192 б), по трех днех (209 б), третю част (99 а), третью часть (106 а), пер'ше (187 б). Відміну дієслова характеризують форми: я естем (28 а), я естемъ (184 б), естъесмо (83 б), естесмо (134 б); 3 ос. одн. теперішнього часу кінчиться на — тѣ, але дуже часто закінчення — тѣ відпадає, напр.: проквітне жезл квѣтом бѣлым (25 б), бѣзентуе (60 б), кто вѣру имет... а кто вѣру не име (92 б), охабляє (181 б), смерти поживе (188 б), а поруч є і такі форми, як: заживать (4 б), его Богъ покаре (31 а), лам'ле (106 б), каре (125 а); в 1 ос. множ. побіч закінчення — мо приходять також — ме: отганяйме (108 б), мусиме (182 а), помреме (182 б), вѣр'ме, читаєме (186 б); замітні форми приказового способу: иди скоро и упечи опрѣснокъ (182 б), отступѣте мало (185 б), подте зо мною (191 а), положѣмо (197 а); форми минулого часу: где положили есте его (34 б), приш'листе (42 б), въскреслисте (44 б), тамъ ся събрали (45 б), еще ся насмѣвали с него (54 а), юж есмо выпросили (65 б), якъ ес'те слышали (86 б), видѣлисмо (93 а), видѣлисте (94 а), видѣли есте (94 а), мовил'ем (94 а), аж' ем ся вам показал (94 а), тож есте увѣрили (94 б), ходилисмо, що ем тя просиль (105 а), якосте звязали Люципера (121 а), абысте ся... кланяли (184 б), ножами ся бороли, бичами ся били (185 б), бо емъ слышала (207 а) тощо; будучий час: и сам ти допомогу (63 а), будемо ся смотрѣти (184 б); цікаві форми умовного способу: не выдал бых был жидом (49 б), щобых юж тобѣ єи спустил (105 а), далабыс (127 а) й дієменника: пожерети (46 а), умерети (204 а). З відміною дієслів вяжуться такі вислови, як: абысме (70 б, 131 б, 168 б), абысмо (46 а, 168 б), абесте (39 б, 41 б), повиннисмо (125 а). Можна подати ще низку інших слів і висловів, цікавих із якогось погляду: каженик, то естъ валах (3 а), пред народом люцким (6 а), выдирца, фалечникъ (7 б), сородникъ (20 б), и церковь замокъ (у значінні: замкнув) (25 б), ядбабную (29 б), не ест свѣта (33 б), мѣстечко (34 а), сородниковъ (34 б), гостя приходня (36 б), умочил руку во солило (39 а), и мовили: угани, Христе (44 б), доволѣ (46 б), людъ многій (48 а), не найдую (49 б), засромотити (50 б), господариня (51 б), плачте себе (54 а), мѣсяць въ криви былъ (59 б), мѣррь albo аршинов (65 а), во послѣднѣи часы (89 а), въ послѣднѣи лѣта (94 б),

до роду люцкого (97 а), отпочивокъ (110 б і 147 б), на землі живуть (111 а), знову (120 а, 146 а), суботу ламати (123 б), студенецъ за мѣстом (126 б), не ест ты мужъ (127 б), драбиную (135 а, це правдоподібно помилка), калан'дарь (136 а), прубоваль (140 б), коруну (144 б), дождь (178 а, 181 а, 183 б, 187 а), дождю (179 б, 183 б, 186 б, 187 а), дождомъ (187 а), побануєшь ты (179 б), а Илия сѣлъ собѣ под хыжкою оны жены вдови (182 а), пошла оная жена до клѣте глядати муки (182 б), люду вшит'кои зем'лѣ (184 а), дрыва (184 б, побіч: дрова 185 а), учинѣмъ ты три сѣны, то ест намети (200 а), до полаты (202 б), поцюлюю (207 б), поживати трапезу (209 а), постійно *чи* зам *чи*.

Полонізмів у рукописі величезна маса: алмужни, абовѣмъ, ал'бо, барзо, найбарзѣ, баранок, бозкихъ, Бараніушъ (sic), боства, бялогловы, вшетеченство, венжа (побіч: ужа), ведлугъ, ведле, валчатъ, вшетечницею, вѣтеды, вшит'кои, ушитко, ци маємож вѣнпити (217 а), геретици, гды, доразъ, дес'путацию, дотыхчас, достатечно, єжели, жебыс, же (в значінні: що), жродло, заволає, зубожалый, звлаща, зуполнаго, зуполной, зась, о зацны то были жоны, по зистю, зац'ности, зозвавши, иж, што колвекъ, яким шталтом албо способом (26 б), љенъжата, пустити вязня с казнѣ, каплан'ске, кошулю, лац'но, Месияшъ, мавають, мѣвати, мѣнился быти, мацедон'ский, напрод, нигды, нензою, нензному, насмѣвнско, нѣмашъ, отправуют, округнѣ, не (о)мешкай, пане Пилате, и распни єго (50 б), умеш'каєшь давати, опатровати, опатрує, обфитостю, оцкнул'ся, овоцъ, отповидѣлъ, поганъ, подобенство, пеца, паненство, полич'ковали, поличокъ, през вшитку нуч (52 а), патрыль, патритъ, поневаж, поволалъ, посредку неба (96 б), пан'ства (в значінні: держави), повстягал'ся покар'мовъ, патрѣтся, поселства, Бога примує до себе, повидѣли, пієкнуую, а патрѣтся добре (185 б), рих'ло, найрихлѣ, рачиль, ремесници, строгою, слон'цу, слышишь, строго, строзе, сполечность, спросною, слѣчныи, теда, тєраз, тєразнѣшѣи, Товияшового, Урияшеви, утѣкаются до Господа Бога, уставич'не, уцтивостю, убоством, целіи, цуднѣший, нецудне, циприси, члонку, шпетостю, шпет'на, Юдаш, і багато інших.

Відгомін джерела чи джерел нашого збірника слідний не тільки в його мові. Правдоподібно, джерелу даного поучення треба приписати такі слова проповіді на неділю мироносиць: „А теперѣшных часов кого змеже нашего народу поставят на якій уряд подвиженный: албо статечных старостов албо дворових албо урядниковъ албо присяжниковъ, то юж не вѣдає, ш'то

має чинити з великої пыхы и радости великої своєї, заразъ о Бозѣ забуде и о кривныхъ своихъ, сусѣдъ отступаєтъ, о всѣхъ речах, удаст'ся на пыху, на лакомство, на обжирство, на пянство, на сребролюбство, на лихварство, на чужолоство“ (89 а). Те-ж саме можна сказати про ствердження проповіді, що „правду забыли присяжники, которую присягли знати и судити: богатому судит', для приятельства ест' ему правда, а убогий мусить собѣ куповати“ (89 б). Так само в джерелі проповіді треба шукати й оцих слів з дальшого тексту тієї самої проповіді: „Але такъ terazъ настало: лѣпше купити на жону шитя та дороги пендлѣ нѣжли до церкви святыи ризы albo книгу albo свѣчу albo ладану albo подарокъ церкви святой“ (90 б), бо далі йде зазив до мушин і жінок піти слідом мироносиць, при чому жінки названі „бѣлыи головы“. Проти жінок виступив проповідник у проповіді на п'яту неділю по Зелених Святах. Запевнюючи, що „лакомцѣ, лихвареве, картачеве, прелюбодѣйци, чаровници, клеветници, смѣховалцѣ, сребролюбци, таковыи люде лица божого не увидят“, виводив далі проповідник: „А з'влаща бѣлыи головы, которыи дѣти губят, чаруют, бають, една другу на блудъ зводят. Гды прийде до церкви, не мислит' о Бозѣ аны о грѣхах своихъ, але стоитъ у церкви, плечомъ стискать, ногою дубкат, луктомъ тикать, показує на миги палцом“ (167 б).

Може й в оригіналі проповіді найшлося нарікання проповідника: „Але тяжко и трудно нам доступити царства небеснаго. Про што? Про недовірство: бо што я тепер' межі вами вижу, што многіи сут' люде недостойніи, глупыи, неученіи, шаленіи, о божественном писмѣ гадають, о страшныхъ таємницахъ бозкихъ спирку чинят' блуд(ни)ци, корчем(ни)ци, картачеве, опойцѣ, забойцѣ, дудашеве, играчѣ, бабы, ремесници шумы, свади, колочѣня, блюзнѣрство на мѣсцахъ пустошныхъ, недостойныхъ выригають, на мѣсцахъ распусныхъ, шатанскихъ, у корщемницахъ гаданя о вѣрах. А то не годит'ся о том гадати простаком на шатан'скомъ игралищу“ (12 а). Це вплетене в проповідь на неділю Закхея й в мало змінений формі в проповідь на Преображіння¹).

¹) Тут зазначивши, що таємниці небесного царства відомі тільки священикам, єпископам, пресвитерам і проповідникам, проповідник говорив: »Ох, ох, не стуйтеж мнѣ нен'зному! Што я тых часов вижу?! Мнози суть недостойныи, глупыи, неученыи, шаленыи, о божественном писмѣ гадають, о страшныхъ таємницахъ бозкихъ спир'ку чинят' блудници, корчемници, картачеве, опойцѣ и бабы, ремесници шуми, свари, колѣчѣня (sic, колочѣня), блюзнѣрства на мѣсцахъ недостойныхъ выригають,

Часті виступи проти п'янства найшли своє умотивування в поученні на Іллі: „У кого тѣло сухо, блѣдо, — у п'яницѣ; у кого руки трем'ять, — у п'яницѣ; у кого очи у голову упали, — у п'яницѣ; у кого волоси выскублены, — у п'яницѣ; у кого брухъ, якъ у хор'та, — у п'яницѣ; у кого домъ пустъ, — у п'яницѣ“ (190 а).

В поученні на Великдень виступає проповідник проти чарівниць, завзиваючи слухачів: „Выстерѣгаймося діавола проклятого, Рогол'ца, чародѣйника, который зводит бабы до чарованя, до радости шатанскои“ (87 б).

А вже без сумніву на українському ґрунті зродилося запевнення проповідника в поученні на провідну неділю, що „тотых љ церквий аггели стерегутъ; поки тыи церкви не приймут' унѣю, то и ми не приймемо въ вѣки“ (116 б).

Вплив мови й змісту джерела відбився на речі, з приводу якої написані ці рядки, себ-то з приводу останків великодньої драми в тексті проповіді на Великдень. Наводячи ось тут згадані останки великодньої драми, розв'язую титли, поправляю очевидні помилки й стараюсь розбити на вірші ті місця, де віршова будова впадає в око. Наголовок проповіді такий: „Поученіє на Воскресеніє Іисус Христово при заходѣ солнечномъ о побѣдѣ Ада пекелнаго, о раздрушѣнѣ пек'ла, якъ сталася жалост и радост у пекелних мукахъ оным вязномъ, от вѣка сѣд'ящим отцем святым, сталася радост, иж Христос, сынъ божѣй, из мертвых' встал', бо знали оныи вязнѣ, отцеве святіи, иж Христос по нѣ прійде“. Після цього наголовок починається далі в тому самому рядку текст останків драми. Друкуючи його, зазначаю в примітках паралелі з „Historyi o chwalebnyim zmartwychwstaniu Pańskim“ Миколая з Вільковецка на підставі видання д-ра Станіслава Віндакевича (Краків, 1893) в „Bibliotec-i pisarzyw polskich“ краківської Академії Наук. Ось текст останків великодньої драми:

А гды Христос, сынъ божѣй, из мертвых' малъ устати,
до пекла дано знати.

Гды святого Іоана Крестителя Ірод поймалъ
и главу ему утялъ,

теди пошолъ святой Іоан до пекелных' отхланый и повѣдѣл' там отцом святым, которіи от вѣка сѣдѣли, от Адама аж до въскресенія Христова: Евва, Авраамъ, Исаак, Ияков, Лот', Мойсей и Арон', Езекииль, Даниил, Авакум, пророци, патриар'си,

але на мѣсцах' роспусных', шатанских', у коршмах' гаданя о вѣрѣ, о тамницах' боских'. Але не годится о томъ бесѣды чинити на шатанском' игрالیщу« (193 а).

там' ушитки были запроважены, лик мученик, лик пророк, лик святител, лик патрiяр'шескiй. И всѣ грѣшнiи и праведнiи у пеклѣ сѣдѣли, ждали приходу избавителя нашего Господа Исус Христа въ тмах пекелних.

Теды святыи Іоан' Крестител' повидѣлъ
оним вязном', же юж Христа на рѣцѣ Іордани крестил',
же юж незадавно въскреснет'.

Услышавши туу новину, духи нечистии, проклятыи
почали розмовяти

из Адом старшимъ пекелнимъ, Реформосомъ, о смерти Исус Христовой,

якъ бы искусити
и до пекла запровадити.

А гды почаль мовити гетманъ пекел'ный Хава :

Час бы намъ ту Христа запровадити,

абы ту ся намъ покориль,

из нами ся обачиль

и з нами ту сѣдѣлъ.

Велико и слав'но барзо имя его межи всѣми народы¹⁾

на земли, але то мѣнѣ и тобѣ барзо шкодытъ :

кому я тамъ якую злость учиню,

то онъ заразы улѣчилъ,

исправиль своимъ боствомъ.

Южъ мало не вшитокъ свѣтъ его хвалить,

славит' бо ся велми на свѣтѣ.

Срамота моя и твоя.

И рекъ Адъ кролъ до гетмана Хавы :

Ктож такiй иде мощный и можный с тамтого свѣта? Юж
немашъ моци и власти, якъ у мене и тебе! Побралисмо до пекла
кролѣ, гетмани, паны, пат'риярхи, владыки, священники, мученики
и пророки и до того люд простый.

Немаш'²⁾ над мене юж славнѣшого

и моцнѣшого и крѣпшого

у моеи моци и области пекелной.

Рече гетманъ :

Кролю Аде, памятай мое слово,

же наша моцъ под его моцъ прииде,

слава наша низащо буде,

смерть юж низащо буде,

горе тобѣ буде

и зо мною по вѣчном нашомъ вѣку.

¹⁾ В рукоп. народы народы.

²⁾ В рукоп. намаш'.

Почаль мовити другий, Сирахузъ :

Чомъ помишляеш у собѣ трескот'ливіи рѣчи, брате,
гет'мане, чом боиш'ся прияти

до пекла Ісус Христа Назарянина?

А онъ ест противникъ наш' и твой и мой, до того
ест онъ человекъ смертельный,

а мы естесмо души пекелніи, несмертелніи,

можемо и Христа до пекла прияти

и насилу узяти,

бо намъ великую злость на свѣтѣ чинить :

кого до великого грѣху приведу, то онъ отпус'титъ, излѣчить ;
кого на блудъ, кого на злодѣйство, кого на ра(з)бойство, кого
на клевету, кому завдам якую злость, то онъ улѣчилъ. А ты бо-
ишься его до пекла узяти.

Рече знову гетманъ Сирахуз' :

Юж емъ народъ жидовский на него до гнѣву привѣл',

юж ем' копіе острое на него наготовал',

юж емъ желчь и оцетъ змѣшал' ему пити,

юж ем' древа три наготовалъ на пропятіе,

юж емъ гвозды острые наготовалъ прибити его до креста,

юж ему смерть блиско.

А тож я гет'манъ мощнѣшый Сирахузъ нѣж'ли ты Хава, я
его ту преведу самъ а самъ.

Рече кроль пекелный :

Єжели той ест правдивий Ісус, што мертвыхъ въскрешалъ
[и въскрешаетъ

и от мене назадъ забирае,

которий и Лазаря четверодневнога въскресил'

и оттоле от мене узяль?

Отповидѣлъ гетманъ :

Той ест власный.

Тое усл'ышавши Ад кроль и рече до гетмана Сирахуза :

Заклинаю тя силами своими, мощю своею и своего панства,
абысь его къ мнѣ нигды не вѣлъ,

абовѣмъ гды емъ голось его услышалъ

и заповѣды его, затрясь емъ ся

и престашилъ емъ ся барзо,

боячися боязню великовъ.

И шитки слуги мои, нечистыи души пострашилися.

Ци памятаете, гды душа Лазарева у чтиры дни пошла от насъ,

а не моглисмо єи затримати,

барзо ушитки мощи пекелныйи стряслыся?

Єно яко орелъ зо в'сею бистростию своею пошел от насъ,
як бы не был у нас.

Але знаете о томъ добре, же и земля не могла затримати
у собѣ тѣло Лазарево, але въ мгновеню ока усталъ из гроба.

Я о томъ добре вѣдаю, же то ест силный и можный Иисус, бо он владне вшиткими силами на земли. А ты его приведешъ ту на мою бѣду: и тыи, которыи ту сут у тых темностях и темницах пекелных затворени и нерозвязаныи, розвяжет их тот Иисус Христос.

То мовиль крол гетману Сираху(зу).

А гды Господь наш Иисус Христос, сынъ божѣй, рачиль умирати на крестѣ за грѣхи нашѣ, у великом страху были діяволи у пеклѣ. Прилетѣль старший гетманъ Сираху(зъ), же(н)жа пекелный, и сѣль на крестѣ над главу его святой милости сыну божему, потѣшаючи его, и мовиль ему:

О Христе пане, то ес(т)ь ганебная¹⁾ смерть твоя.

Чи не маеш кї легеон аггелъ в небѣ жиди потлумити?

А гды бы не могли змочи, и я ты самъ допомогу
[погубити жиди.]

Рече же Иисус Христос:

Мой мылый приятелю, дякую я тобѣ за невѣжѣня. Ты мене навидѣл у моем смутку, а я тебе навѣжу у пеклѣ.

О з' великим страхом полетѣль гетманъ Сираху(зъ) до пекла²⁾, повѣдѣль кролеви, пекелному Адови, иж ся обѣцалъ сынъ божѣй гостем быты у пекелныхъ мукахъ.

А гды услышал крол Ад пекел'ный, и рекъ гетману діяволу Сираху(зу):

Исчезни от мене, вѣнъ иди от моих сѣдалищъ.

Преч', не сѣды съ мною.

Если есь такій бар'зо мощный, идиж, бийся з ним,
ис тим царем славным Иисус Христомъ. Што ты маешъ
[за справу з ним?]

Выгнал крол Ад сатану изпред себе, от своихъ сѣдалищъ.

И мовиль Адъ до своихъ нечистих духов:

Запрѣте врата мѣдяни, а мощно забийте.

А не выдайтеся, боронѣтеся мощно,
абысме не были звоеваны.

Казал' мѣд из желѣзом спущати,
а верѣи твердо фундовати,
абы не войшол Иисус Христо(с).

И сталося³⁾ великое страсѣня землѣ, абовѣмъ аггелъ божѣй ступил з неба и отвалил камень от дверей гроба, идеже лежало тѣло Иисус Христово, и сѣль на камени. Одѣня его было яко блискавица солнеч'ная. От боязни его пострашилися оныи⁴⁾ сторожеве, которыи гроба стерегли Иисус Христово, стали я(к) мертвыи.

¹⁾ В рукоп. ганебныя.

²⁾ В рукоп. пеклкла.

³⁾ В рукоп. Осталося.

⁴⁾ В рукоп. шныни.

Почал мовити пе(р)вий страж Филаґъ :

Не знаю, що ми ся дѣе, ци ми ся око омилило,
шtosь барзо красного у гробѣ обачило.

Єно вшитко ми ся видит, аж ми в'шитко тѣло от кости
[Отпало,

жилы и кости ся не тримають.

Не чую, ци стою, ци лежу, ци лечу.

Другий мовит страж Феронъ :

Гвалт', братя, пробугъ! Юж лечу долувъ¹⁾ голововъ. Гвалт',
умерь єм.

Третій мовить страж :

Проклинаюся, страх, пробугъ! Што (ся) ми ся дѣе²⁾?
Сердца в' собѣ не чую, умираю.

Четверти мовить Фи(ли)монъ :

Вѣды, води, пробугъ, млѣю,
подобно мертвѣю³⁾.

Знову почаль мовити Филаґъ, старший страж, до товариства :

Пробуг, што чннимо,

якъ бы на якумъ гвалтѣ кличемо :

Єдинь кличе пробугъ, другий рата, третий млѣю,

четвертий мовит: наполы мертвѣю.

И срамота наша, братія товаришѣ,

гды ся о том люде довѣдають',

такъ славным рицереми кричати,

а яко мертвымъ на земли лежати!

О срамота наша, братія рициреве!

А так' рихлѣ уставаймо,

а зброю до рукъ берѣмо⁴⁾!

Бор'зо, борзо уставаймо!

¹⁾ В „Hist.“ : Przebóg! Jużci lecę (стр. 28).

²⁾ В „Hist.“ : Strach, przebóg, strach mię zęjmuje
Hej, biżęcie! Cóż się wżdy dzieje? (стр. 28).

³⁾ В „Hist.“ : Wody, przebóg, wody, mdleję.
Gosponie, jużci martwieję (стр. 29).

⁴⁾ В „Hist.“ : Pro Boha, což wżdy działamy,
By na gwałcie, tak wołamy?
Jeden przebóg, drugi rata
Woła, jakby ginął z świata.
Jeden powiada, iż mdleję,
Drugi, iż w poły martwieję.
Sromotać to nasza będzie,
Jedno się dowiedzą ludzie.
Rycerzom tak sławnym krzyczeń,
By zmarłym na ziemi leżeć?
Co rychlej, przebóg, wstawajcie.
A broń zaraz pozbierajcie (стр. 29).

Рече страж Феронъ, очутив'шися:

Або ачей Христос з мертвых всталъ, зазрѣте
єно до гробу, а осмотрѣте,
если Христос єст у гробѣ¹⁾.

Зазрѣвъ до гроба:

Юж, панове варта, панове стружове,
по вшиткой справѣ, юж Христа нѣмаш у гробѣ²⁾.

Страж Филимон' заз'рѣлъ до гроба, почалъ мовити:

Бавей, бавей, панове, якъ пошол и плащеницу у гробѣ охабилъ,
якъ бы въ гробѣ не былъ.

Не помогли му и печати мѣцкии

ани варта мѣцкая збройна.

И камень не рушилъ³⁾. О мудрый Исус Христе.

Страж мовит Филажъ:

Панове⁴⁾ братя и товаришеве,

ш'то мы с тымъ почнеме:

коли пред Пилата прийдемо,

якъ будемо повѣдати⁵⁾?

Юж' то прожне. Якъ ся стало, такъ слушна речъ єст, иж
Христос месияшъ з мертвых усталъ. А так' зараз подме до Пи-
лата и до старших епископов⁶⁾, повѣжмо под присягов, якъ ся
стало⁷⁾.

Служба наша, мосцѣ панове:

нам' дайте пѣнязѣ за службу нашу

¹⁾ В „Hist.“: Abo go Krystus zmartwychwstał?

Toćby go nam dyabli dał!

Powiedzcie go mi prawdziwie,

Spatrzawszy go pierwiej w grobie (стор. 29).

²⁾ В „Hist.“: A Kristusa już nie w grobie (стор. 29).

³⁾ В „Hist.“: Bo, bo, bo, panowie, poszedł,

Ba i prześcierała odszedł.

Nie pomogło zamykanie

Grobu, ni pieczętowanie.

Wstał, pieczęci nie ruszając,

Ni kamienia odwalając (стор. 30).

⁴⁾ В рукоп. Филожъ панове.

⁵⁾ В „Hist.“: A cóż my sobie pocniemy,

Gdy między ludźmi będziemy?

Jako będziemy powiadać,

Gdy nas będą o to pytać?

⁶⁾ В рукоп. єпїскопк.

⁷⁾ В „Hist.“: „Theoron“ говорить так:

Próżno powiadać inaczej,

Jedno tak, jako jest w rzeczy.

Zaraz do biskupów pódźmy,

A jak się rzecz ma, powiedzmy (стор. 30).

и¹⁾ новину пев'нуоу от нас выслушайте²⁾,
 иж Христос з мертвых в'стал',
 печать не рушил,
 камень не отвалил,
 влас'не тои ноци
 о самой полночи³⁾.

Филагг' рече:

Ба маємо чим доводить,
 ено кобысте хотѣли вѣрити⁴⁾.

Панове почали мовити:

Стружове, ци блазнуете, ци жертуете?
 Злая бы то новина была, якъ повѣдаете⁵⁾.
 Мои милыи стружеве, просиме вас, што ин'шого повѣдайте,
 а тым жертомъ покуй дайте⁶⁾.

Рече Феронъ струж:

Не жерти то, мосцѣ панове⁷⁾!
 Великое дер'жаня было
 и трасѣня земли было:
 яко мертвыи зосталисмо,
 ниц' на зем'лю летѣли⁸⁾.

¹⁾ В рукоп. w.

²⁾ В „Hist.“ „Proklus“ так веде рич:
 Służba, księża miłościwi,
 Biskupi, zacni, ućciwi.
 Za służbę pieniądze dajcie,
 A nowiny posłuchajcie (стор. 30).

³⁾ В „Hist.“ „Philemon“ говорить ось як:
 Nowinę tę wiedzcie pewną:
 Pan zmartwychwstał mocą własną,
 Kamienia nie odwalając
 Ani pieczęci ruszając,
 W nocy, dzisiejszej niedziele.
 Toć wam powiadamy śmieie (стор. 31).

⁴⁾ В „Hist.“: Ba i mamy czym dowodzić,
 Byście jedno chcieli wierzyć (стор. 31).

⁵⁾ В „Hist.“ „Annas“ говорить:
 Panowie, a błaznujecie,
 Czy tak z nami żartujecie?
 Złaby to nowina była,
 Jeśliby sie tak ziściła (стор. 31).

⁶⁾ В „Hist.“ „Kaiphas“ кінчить так:
 Co inszego powiadajcie,
 A tym żartom pokój dajcie (стор. 31).

⁷⁾ В „Hist.“: Nie żart, miłościwi księża (стор. 31).

⁸⁾ В „Hist.“ „Proklus“ говорить так:
 Takie to tam było drzenie
 Ziemie, tak straszne trzesienie,

Рече Кияфа :

Панове варта, просимо вас, абысте нікому не повѣдали,
што єсте видѣли¹⁾.

Але ищи, якъ можете,
такъ тоту рѣчь охрान'те и затайте.

А такъ мовте : гдысмо послули,
а ученици приш(л)и и украли
єго из гроба о самой полночи²⁾.

А мы вамъ нагороду учинимо³⁾.

И дали им злато подостатокъ.

За то рече страж Филаџ :

Панове⁴⁾ нашѣ, боимося старости Пилата, абы насъ на
смерть не скаралъ⁵⁾.

Почаль мовити Кияфа до стражи :

И мы васъ с того клопоту вызволимо,
якъ самы схочемо⁶⁾.

От насъ пѣнязѣ берѣте,

а такъ мовте,

якъ васъ учимо :

иж єсмо были напیتی,

а ученици пришли и украли єго.

Добрѣ, панове, юж мы пѣнязѣ возмемо

и такъ учинимо,

якъ насъ просите⁷⁾.

Żechmy jako drwa martwieli.

Jak glina na ziemię lecieli (стор. 32).

1) В „Hist.“ : Przebóg, panowie hajducy,
Prosimy, was barzo wszytcy,
Byście tego nie sławili,
Coście nam to powiedzieli (стор. 32).

2) В „Hist.“ „Annas“ говорить такє :
I owszeją ogradzajcie,
A przed ludźmi powiadajcie.
Mówiąc: Kiedychmy posnęli,
Zwolennicy w nocy przyszli
I ukradli go nam w grobie
Prawie o północnej dobie (стор. 33).

3) В „Hist.“ „Kaifhas“ каже : Nadarzymy was pieniędzy (стор. 33).

4) В рукоп. панонове.

5) В „Hist.“ : Ale o starostę idzie,
Jeśli to do niego przydzie,
By nas za niesławne nie miał,
Abo gardł naszych nie pobrał (стор. 34).

6) В „Hist.“ : Starostę my namówimy,
Jako żywnie sami chcemy (стор. 34).

7) В „Hist.“ „Proklus“ бере гропи й говорить :
Dobrze, pieniądze bierzemy

Пѣнязѣ узяли
и подяковали
и до гробу пошли Исус Христова
и тамъ помертвѣли.

Господь нашъ Исус Христос рачилъ из мертвых устати,
рачил ся Маріи, матери своей, показати.

Гды Исус Христос рачил из мертвых устати,
а гды юж были блиско пекла, архангель Михаилъ почаль
Възмѣте врата, князи, ваша, [Голосом волати:
возмѣтесе, врата вѣчная!

Иде царь слав'ный¹⁾.

Луципер' одоз'вал'ся:²⁾

Кто то ест царь славный с тамтого свѣта?

Фукаючи из' грузна, якъ бы до якои пустинѣ³⁾,
безпечне иде грозно а широко.

Отож не боюся ничего.

Болше я маю гетманов от вѣка сѣдящих, а жаден такой
фурѣи не починалъ, як' тотъ Назарянинъ Исус. Коли ся до нас
провадили оныи царь Давидъ, Соломонъ, Асафать, Саулъ, Авра-
амъ, Исакъ, Іаковъ, Моусей, Аронъ, Езекииль, Данил, Авакум,
пророки, патрияр'хи, святители, владыци, попове, дяци, рицери
и люд простый посполитый,

зав'жды ишли тихо,
а не чинили такое лихо,
ишли скромне,
покорне.

А той Исус Христос Назарянинъ якъ то фукае
и говорити к' собѣ не дае.

Або ес забылъ, Луциперу, — то мовит Цер'берь, — гды Лаза-
рева душа полетѣла як' орель из пекла, а пекло затряслося и замки
не могли отримати душу Лазареву. П(е)рестрашилилемся у той час.

A wszystko obiecujemy,
Tak jako każde mówić
I też między ludźmi sławić (стор. 34).

1) В „Hist.“ Іесус говорить так:
Ehej, piekielne książęta,
Otwierajcie swoje wrota.
Otwórzcie się wieczne brany,
Wnidzie tam król wiecznej chwały (стор. 35).

2) В рукоп. **взоэ'вал'вал'са.**

3) В „Hist.“ Люципер говорить ось як:
Cóżto za król wiecznej chwały,
Coto tak barzo zuchwały?
Nie był tu nigdy takowy
Z takimi śmiałyimi słowy
Umarły z owego świata,
Coby łamał nasze wrota (стор. 36).

Луциперъ рече до Цербера :

Ба, вызри єно на окно¹⁾!

Цербер' вызрѣлъ, рече до Луципера, пана свого :

Юж, пане мой, не жерти²⁾!

Ачей той ушитки душѣ от насъ забере.

Маємо гостя злого, невдячного,

Исус Христа Назарейскаго.

Иде с крижемъ³⁾ окривав'ленимъ
и напечатанимъ⁴⁾).

Южъ ти зле, брате Луциперу, певне тот юж в'шыткы душѣ
от нас забере⁵⁾.

Рече Луциперъ :

О тоты ся дѣды найбарзѣ бою,

бо о тых найбарзѣ стою,

што их зовуть пророками,

патрархами, святителями⁶⁾,

то владыци, то духовнии, знакомитыи панове, кролеве,

царѣ, гетмани, а найбар'зѣ лютрове

хору нашого шатан'скаго.

Рече Луциперъ :

О тых нам найбарзѣ ходитъ ;

якъ тыж их утратимо,

южъ не борзо таких добудемо⁷⁾.

А юж они штось о томъ щось гадають,

подобно ся тут Христа сподѣвають.

А тоты нещотливыи дѣдове,

пророки, патрархи, мученики, кролѣ, панове, гетманове

1) В „Hist.“ : *Ba wyjrzy, Cerberze bracie,
Coto tam ktoś u drzwi plecie (стор. 36).*

2) В „Hist.“ : *Nie chychy tam, Lucyperze (стор. 36).*

3) В рукоп. *скрижемъ шкрижемъ.*

4) В „Hist.“ „Cerberus“ говорить так :
*Mamę gościa niewdzięcznego,
Jezusa Nazarańskiego,
Z chorągwią jakąś czerwoną,
Krzyżem napieczętowaną (стор. 36-7).*

5) В „Hist.“ говорить Люципер так :
*Jużci źle, bracie Cerberze,
Pewnie nam wszystko pobierze (стор. 37).*

6) В „Hist.“ : *O one sie dziady boję,
Bo nawięcej o nie stoję,
Co je zową prorokami,
A drugie patryarchami (стор. 37).*

7) В „Hist.“ „Cerberus“ говорить :
*Biada, jeśli je stracimy,
Niewczas takich nabędziemy (стор. 37).*

штось дешкурують,
 подоб'но Христа чують.
 А найбар'зѣ панъ Адамъ,
 пресвѣтлаго раю панъ,
 найперше зосталъ у пеклѣ гата(ма)нъ,
 раю свѣтлаго не панъ.
 Треба бы его почестовати,
 смолы горячої с пол гор'ця дати выпити¹⁾.
 Адамъ почал мовити:

О, випиешъ ей самъ, проклятый дїяволе,
 не будешъ юж собѣ болше над нами преводити
 у той час шатанскои темници²⁾.

Рече Авраамъ святой до Адама:

Не давай потѣхи проклятимъ шатаном.

А такъ мовит Адамъ:

О наймилший Христе пане,
 рачъ же намъ дати своє святоє потѣшеня
 през твое змертвыхвстаня.
 Ведлугъ твоєи святои обѣтници
 выпровад нас исъ тои темницѣ³⁾.

А затым архаггелъ Михаилъ, въєвода небесны, велми голосно
 рекъ:

- 1) В „Hist.“: Jużci sobie coś gadają,
 Milczcie jedno, namci łają
 Niezbedni dziadowie oni,
 Chocia tu są we złej toni,
 Śmieie sobie coś rokuja,
 Musi być Jezusa czuja.
 A nawięcej pan Jadamek,
 U nas tu napierwszy panek.
 Trzebaby go poczestować,
 Z pół garnca mu śmoły podać (стр. 37—8).
- 2) В „Hist.“: Wypijesz ją sam, poczwaro,
 Szpetna, piekielna maszkaro!
 Zabaczysz przewodzić więcej
 Nad nami w tej tu piwnicy,
 Niezbedna mocy szatańska! (стр. 38).
- 3) В „Hist.“ говорятъ „Abram“ такъ:
 Przydź, panie, nie omieszkawaj,
 Pociechy złemu nie dawaj.
 Racz nam dać swe pocieszenie
 Przez twe święte zmartwychwstanie,
 I według twej obietnice
 Wyprowadź nas z tej ciemnice.
 Weź nas do raju wiecznego,
 Królestwa twego świętego (стр. 40).

Възмѣтесе, врата вѣчная,
иде царь славный.

Затым заразь врата пекелный почалися крушити нагло, ве-
рѣи, замки, засувы. Въ мгновеню ока все ся то покрушило.

Иисус Христос до яду в(с)тупил,
отцовъ святыхъ высвободилъ.

Луциперъ почал плакати:

Бѣдаж мѣнѣ и горе!

Подме юж потопитися на море.

Бодай был' тот нигды ту не посталъ,
который з мертвых' в'сталъ.

Гвалтъ чинит',
пекло лупить,¹⁾

гвалтомъ выдирае. —

Христос панъ²⁾ рекъ въ остромъ гнѣву:

Мовчи, не нарѣкай, проклятый дьяволе!

Еще кр(и)вды не маешъ: беру свое власное, коханую свою
череду. Досить ту маешъ невѣрниковъ, которые не вѣрили м'нѣ,
и инших' много маешъ погановъ³⁾.

Рече Луципер до Христа пана:

Гей, шож ище гадаешъ?

Строго якъ отповѣдаеш'⁴⁾!

Рече ему Иисус Христос:

Слышиш, проклятій дьяволе, еще тебе извяжу,
шо оттоле не выйдешъ⁵⁾,

изводити болше юж никого не будеш.

1) В „Hist.“: Biada, biada, biada, gorze!
Pódzmy, bracia, gdzie na morze.
Pewnieć się nam rozpierzchnąć stąd.
Niestetyż nam na taki błąd.
Bodaj był do nas nie powstał
Ten Krystus, co dziś zmartwychwstał.
Gwałt czyni, łupi nam piekło (стр. 42).

2) В рукош. пананъ.

3) В „Hist.“: Milcz, nie narzekaj, szatanie.
Krzywdać się żadna nie stanie,
Gwałtuć nie czynię żadnego.
Biorę to, co jest mojego.
Twego nie tknę, biorę trzodę
Swą, którąś uwiódł przez zdradę.
To ich tu masz jeszcze dosyć,
Wszystkie, co nie chcieli wierzyć (стр. 44).

4) В „Hist.“: Biadaż mnie! Cóż jeszcze gadasz,
Tak srogo mi odpowiadasz? (стр. 44).

5) В „Hist.“: Zwiążę cię, iż stąd nie wyjdiesz
Ani więcej zwodzić będziesz (стр. 45).

Луциперъ ял нарѣкати,
горко плакати:
Ох мѣ, ох мѣ нещасливому!
Штож ем ему такое учи(ни)л¹,
иж ся так на мене зазлостил¹,
горко розлютилъ!

Рече ему Исус Христос:

Спомни собѣ, що ес заслужилъ,
коли ес Адама и Еву у раи прелстилъ
и зрадилъ
и ту до аду запровадил.
Также и много тиж ес людый пожражал¹,
а до пекла позапроважалъ.
Юж не будеш ся там' болше прохожалъ,
ани болше людий зражалъ²).

Архаггелъ Михаилъ звязалъ его лан'цухом' и у столпа посредку пекла привязалъ:

Сѣдиж, дияволе, у столпа того
до дне суднаго³).

Почал плакати горко дияволъ:

Бѣдаж мѣнѣ нен'зному!
Не досить му,
що гвалтом бере,
ано еще и мене вяже.
Бодай был ту не ходил,
що царство мое раз'друшил
тоть Маріячъ.

У той часъ душѣ святыи справедливыи дали чест, хвалу
Господу Богу, мовили:

Слава, Господи, кресту твоему и воскресенію.

Знову Луциперъ ял нарѣкати:

Юж мое пан'ство и моя моць затуплена,
розпорошена.

Сподѣвал'емся, иж и его душу возму,
а онъ загорнулъ ушитко от мене,
еще и мури рассипал'.

¹) В „Hist.“: Biadaż mnie! Cóżciem uczynił,
Żeś sie tak na mię zzuchwalił? (стр. 45).

²) В „Hist.“: Spomni sobie, coś zasłużył,
Gdyś na onym świecie płużył.
Już się nie będziesz przechadzał
Ani ludzi więcej zdradzał (стр. 45).

³) В „Hist.“: Niechaj już tu zawsze siedzi,
Żadnemu więcej nie szkodzi.
Niechaj tu u słupa tego
Popłasze do dnia sądnego (ст. 45).

А душѣ святѣи поклонилися Христу, мовили:
 Слава, Господи, кресту твоєму и воскресенію.
 Знову пророци, патрїярсї поклонилися Христу, мовили:
 Слава, Господи, кресту твоєму чесному и воскресенію.
 Ниский поклонъ дали Христу пану.

Наведений текст займає 71 а до 81 аб листків включно, далі йде звичайний текст проповіді, перерваний на лл. 83 б—86 а ось яким уривком тексту, що правдоподібно також належав колись до великодньої драми:

А гды юж то пекло зостало пусто, Луциперъ звязанъ посредку пекла у столпа стоить у ве(ли)кой жалости, ревне плаче, горко жулує за царствомъ своим и за стадомъ Христовымъ, оних соколовъ и угодниковъ Христа пана, которых выдеръ єму с пащеки поганскої.

Потомъ прилетѣлъ гетманъ старший, Цер'беръ, потѣшаючи пана своего у пеклѣ: Пане мой Луциперу, а брате мой милый, не фрасуйся нукусь, нагородимо мы собѣ у трое по судѣ, у короткомъ часу помстимося своего упатку, у коршмах будемо вадити пяницѣ, картошники, у дворах паны, мѣщани, служалїи, рицерѣ, шумы, свады, колочѣня, до битви зажгу сердце, єдинъ другого заб'є: тым ся утѣшимо¹⁾.

Прилетѣлъ други гетманъ, дїаволъ Асмодей, и уклонился ниско пану своєму, мовилъ єму: Служба моя, мосцѣ пане Луциперу, я слуга твой найнижший Асмодей, корчемник', я ся завжды при корч'мах бавлю, барзо я рад пяницъ до звады привожу, до бит'вы, картошники, єдин другого за пняяз забиє, музикови, гайдашеви на языкъ сяду и буду єму на (я)зыку сидѣти, буду єго научати, якъ найбарзѣ ушет(е)чне жертувъ, спѣваня, пѣсни спѣвати. Абы имя божєе зневажал²⁾ и святых божѣих, а наше шатан'ское високо выхвалял, той нашъ буде, гой.

Прилетѣл третїй гетман(ан), дїаволъ, паскуда, залютник'

¹⁾ В „Histor.“ бідкається Люципер, а Кербер потїшає його ось як:
 Milcz, Luciprze, bracie miły,
 Nagrodzim to w krótkiej chwili.
 Pomścim sie tego w klasztorzech,
 W karczmach, w szpitalach, we dworzecach.
 Będziem wadzić mnichy, popu,
 W karczmie niewiasty i chłopu,
 W szpitalu baby z dziadami,
 W dworzecach pany z ministrami (стор. 42).

²⁾ В рукоп. знаважѣ.

и рече: Служба моя, мосцѣ пане Луциперу, яж ты найниший слуга твой, паскуда, залютникъ, много бав'люся¹⁾ при коршмах, при трун'кахъ, при напоях, при танцах, при залютах, поджигаю до злых справъ, а ши надто брата до крестной сестры, кума до кумы, свата до свахы, двох братов до одной буду зводити. Теды я болшій хосенъ учиню, паскуда, нѣжли оный Асмодей: то тым' ся наше тлетворное царство наполнить. Не фрасуйся, мой милый княже, я то выслужу тобѣ, гой.

Прилетѣлъ четвертый гетманъ, дїаволь, на имя Рогалець: Служ'ба моя, мосцѣ пане Луциперу, и я тиж могу тобѣ хосенъ учинити у троє нѣжли оныи твои служи и гетмани. Я Рогалець, слѣчної уроди, чаровникъ, я зав'ше на ожозѣ сїжу, завше ся меже бабмы бав'лю,

бо я и трома хлопами не справлю,
шо одною бабою, я бабу научу воли своєи, зѣля покажу бабѣ
и на(у)чу еи волѣ своєи, абы шкоду учинила меже коровами
у набѣлѣ, абы една другу подсипала,
чарами досконала,

то я научу, гой. А другую научу, абы подоляла, остудила, то наша буде товаришка. Єще научу бабу вѣлѣ своєи, науки своєи, щобы зѣля пила, а дѣти тратила, и болше єще злости приложу своєи бабамъ, то нашѣ будутъ товаришки, аж ся усѣ кути твои и с'пѣжарнѣ и темницѣ пеке(л)ныи наполняютъ, што их Христос выпорожнилъ, узялъ гвал'томъ неслуш'не тотъ Марѣячъ.

Почал' мовити крол пекелный Луциперъ до своих гетмановъ: Мои мыліи служи, гетмани, а ксенжата, братія моя милыи, речи посполитои нашої пекелной мосцѣ панове, гды мѣ такъ шире будете служити, починю вас стар'шими у остатный день по судѣ божѣим: которыи ся достанут', дам вам моць над ними, абысте вѣчных мукъ завдавали

и над ними вѣч'не пановали.

Єно вас прошу, пилнуйте ихъ охотне, а найбар'зѣ прошу вас о кач'марки, што пиво не досипуют и позад не мѣшають
и фалшивою мѣрою мѣряють.

А до того, што фалшивыми лок'тями мѣряють, а людіом продают, а до того, што фалшивыми фунтами вазать, а продают. Теды тих ушитких пилнуйте, подправляйте на розмаитіи рѣчи²⁾, на всѣ злыи поступки, през которыи бы рѣчи могли нам ся достати до нашего тлетворнаго царства пекельнаго...

¹⁾ В рукоп. бов'люся.

²⁾ В рукоп. рѣчѣ рѣчи.

Що торкається походження нашого тексту, насувається на думку кілька можливостей. Або текст даної проповіді є перекладом польської проповіді, автор якої підпав під сильний вплив „Historyi o chwalebnyim zmartwychwstaniu Pańskim“ Миколи з Вільковецька, або проповідь повстала на українському ґрунті й автор її використав тільки відому йому польську великодню драму, або українська проповідь є відгомонам окремої української великодньої драми, виставу якої бачив автор проповіді, може найшвидче в часі своїх студій, або й сам, як актор, брав участь в її виставі; в такому разі сильний вплив польської великодньої драми на українську очевидний.

Проти того, щоб українська проповідь була перекладом польської, промовляє її, так сказати-б, попсований текст, а згадане попсування було наслідком того, що її автор пригадував собі, як то кажуть, п'яте через десяте текст виставленої колись на його очах великодньої драми. Так само проти перекладу промовляє та частина наведеного тексту, яка не знайшла своїх паралель у згаданій польській драмі, а яка основується головню на „Слов-і святаго отца нашего Евсевія, епископа Александрійскаго, о шествіи Іоанна Предтечи во адъ“ на п'ятницю страстного тижня, надрукованому в церковнословянському перекладі в одному московському збірнику ще 1647 р. й виданому з рукописного збірника XVI—XVII в. бібліотеки Соловецького монастиря в збірці І. Порфірева „Апокрифическія сказанія о новозавѣтныхъ лицахъ и событіяхъ“ у 1890 р. (стор. 204—14). Саме діалогічний і драматичний елемент згаданого „Слова“ міг легко насунути на тямку текст польської великодньої драми в українського автора проповіді. Але що й та частина наведеного тексту, котра відповідає згаданому „Слову“, не покривається з ним, а є його вільною перерібною, тому й найправдоподібніше припущення, що тут маємо діло з забутим уже в значній мірі текстом окремої української великодньої драми.

Ця справа жде свого вирішення не тільки тому, що треба-б шойно відшукати повний текст евентуальної української драми, але й тому, що не вияснені ще деякі питання, звязані з польською драмою Миколая з Вільковецька. Її відігравали до половини XVIII в. Видано її двічі в XVI в., в перерібці на 11-складовий вірш у першій половині XVII в. Крім того були й рукописні її тексти, напр. її скорочення в рукописній збірці драматичних творів хелмінської школи. До того в польській науці був спір на тему оригінальності згаданої драми, закінчений завдяки

авторитетному голосові проф. Ол. Брікнера побідно для польського драматурга, але все-таки сумнів зродився й відновлення його не виключене. Видання тексту драми Миколая з Вільковецька в „Bibliotec-i Pisarzów Polskich“ обіймає всього передрук першого видання драми. Таким робом із різних причин вирішення піднесеного тут питання може бути ділом майбутнього.

II. До тексту „Слова о збурені пекла“.

Наведений вище уривок проповіді з останками великодньої драми має основним джерелом старохристиянський апокриф, відомий під назвою Никодимового Євангелія. Досі найзаметнішим драматичним відгомонам цього джерела на українському ґрунті було „Слова о збурені пекла“, драма, яку відкрив і якою кількома наворотами займався Іван Франко. Опублікуванню тексту „Слова“ й дослідів над ним присвятив Франко дві праці, першу п. н. „Южнорусская пасхальная драма“ в червневій і липневій книжці „Кіевск-ої Старини“ за 1896 р. й другу п. н. „Слова про збуренє пекла. Українська пасійна драма“ в 81 т. наших „Записок“ (себто в I кн. за 1908 р.).

В останніх роках пробудилося наново зацікавлення згаданою драмою. Проф. В. Резанов видав її в першому випуску свого корпусу старої української драми, друкуючи у виданнях Української Академії Наук у 1926 р. „сценічні вистави у Галичині“¹⁾, а в „Науковому Збірнику за рік 1926“ п. н. „До історії пасійної драми — „Слова о збуреню пекла“ (стор. 73—81) подав С. Гавєський уривок „Слова“ з рукопису початку XVIII в. (з збірника ч. 993, доставленого перед війною в Музей при Київській Духовній Академії). Уривок містить текст „Слова“, почавши від 210 рядка згідно з нумерацією Франка до кінця.

¹⁾ Видавець лишив без уваги дефектний текст »Слова«, який надрукував Я. Гординський п. н. »Слова про збуренне пекла по Старунському рукопису XVIII в.« в 97 т. наших »Записок« (стор. 155—74). Хоча автор у самому наголовку відніс рукопис до XVIII в., а в тексті своїх висновків навіть до його половини (стор. 168), згаданий рукопис походить із XIX в., навіть не з його початку. При виданні тексту пропущено 4 рядки, а саме на стор. 167 пропущено по словах: „А те Пекло moie zburew y Zpladrował“ ось що:

Mene i Ada wiczneme uzamy zwiazal.
Czo te teper poczal
i Wiaznew moich iz soboiu pobral,
z dawnoho wiku palacy moiey poszpustoszowal.

Цілком лишили без уваги дотеперішні дослідники „Слова“ один текст XVIII в., на жаль, також дефектний, а саме текст, що попав у Минею XVIII в., яка перед війною зберігалася у віленській Прилюдній Бібліотеці під ч. 75. Ф. Добрянський, описуючи її церковнословянські та східнословянські рукописи, зазначив, що від її 131 листка починається „Слово о збуренні пекла“, й додав: „Разговоръ Люципера съ Адомъ въ стихотворной формѣ, на бѣлорусскомъ нарѣччі. Не хватаеть середины за утратою листа“¹⁾. Під „білоруським нареччям“ Добрянського криється також мова „Слова“, яка відома з дотеперішніх його текстів.

Лишення цього тексту без уваги в дотеперішніх дослідках над „Словом“ тим прикрише, що він правдоподібно належить до найстаріших поруч із уривком, що його опублікував Ст. Гаєвський. Бо лишаючи на боці маленькі уривочки тексту, то й головний текст, що на ньому опер Франко своєю відбудову тексту, себ-то текст збірника рукописної збірки Антона Петрушевича в Бібліотеці Народного Дому у Львові під ч. 181, не „писаний десь у половині, а може і в першій половині XVIII в.“²⁾, як думав Франко, а в останній четвертині XVIII в. Описуючи збірник, Іл. Свенціцький означив його повстання вірно кінцем XVIII в.³⁾.

Ціла Франкова відбудова тексту „Слова“ побудована на крихких підставах. Бо як що „перед нами літературний твір, який пережив на українському ґрунті значну еволюцію, його багато разів переписувано й оброблювано“ з одного боку й з другого досі „відомі списки походять від якогось дефектного вже списку“⁴⁾, відбудова тексту „Слова“ це дуже складна річ і не диво, що при даних умовах щодо самого збереження тексту й при хворобі Франка йому не вдалася відбудова „Слова“. Уважаючи таку відбудову щойно ділом будущини, думаю, що в першій мірі треба зробити, приступним для дослідів головний текст, на якому побудував Франко свою відбудову, без усяких змін, додатків і пропусків, які робив Франко. Тому подаю ось тут той текст „Слова“,

¹⁾ Ф. Добрянський. Описаніе рукописей Виленской Публичной Библиотеки, церковно-славянскихъ и русскихъ. Вильна, 1882. стор. 279.

²⁾ Ів. Франко. Слово про збурене пекла (Записки, т. LXXXI, стор. 7).

³⁾ Іл. Свенціцький. Опис рукописів Народного Дому з колекції Ант. Петрушевича. Частина друга. (Українсько-руський Архив. Т. VI. Львів, 1911, стор. 194—200).

⁴⁾ Ст. Гаєвський. До історії пасійної драми — »Слово о збуреню пекла«. (Науковий Збірник за рік 1926, Київ. стор. 74).

який заховався на лл. 25—39 згаданого збірника, модернізуючи дещо правопис з чисто друкарських причин. Ось цей текст:

Слово о збуреніи пекла,

егда Христось, от мертвих встав'ши, пекло збуриль.

Люциперъ мовитъ до Ада:

Знаю я, Аде, о томъ Христѣ много причинъ,
ижъ онъ естъ от колѣна Давидова Марѣинъ синъ,
котори самъ себе синомъ божиимъ именуеть
и челоувѣкомъ тако(ж) називуеть.

О томъ пророци здавна проповидують
и повистъ тую тилко дармо розмножаютъ;
от полшости тысящи Богомъ и челоувѣкомъ его визнавають,
а нашихъ¹⁾ собѣ занизащо мають.

Але южъ маю слуги в справахъ моихъ бѣглихъ
не тилко на земли, але и на облакахъ свѣтлихъ.

Знаю я, що ся дѣе и на край свѣта,
коли Богъ основаль землю и положилъ на ней дочасніе лѣта.
Такъ под небомъ и в морахъ и под землею що ся дѣе, знаю,
в іедной години през слуги свои много новинъ маю.

А о томъ Христѣ и разъ не знаю,
но вѣсти певной еше ожидаю.

Дивная би то рѣчь була, ижъ би билъ на земли божій сынъ;
не могу и разумомъ поняти,
с которихъ би ся онъ могль причинъ взяти.

Знаю я еше и ангели, ижъ служатъ в неби Богу,
а о томъ нѣтъ.

Еше и на земли от слугъ своихъ много новинъ маю,
а тамъ еше певной вѣдомости ожидаю.

А я тиі справи, що Богъ сотворивъ, всѣ знаю,
а що ся именуеть сыномъ божимъ, того не разумѣваю.

И я билемъ аггеломъ свѣтлимъ и на облацехъ жилъ
и всего ся тамъ приглядѣлъ.

И знаю, що Богъ Адама создалъ от землѣ
и все живое, еже естъ на ве(р)хъ землѣ,
и в рай на востоцѣ его посадилъ,
аби на землѣ Бога и творца своего хвалиль.

Але я тому барзо позавидѣлъ,
Адама и Еву ужемъ з розуму извѣлъ,
ижъ божию заповѣдъ преступили, —
на тоемъ привѣлъ, что изгрѣшили.

А гди з(г)рѣшили, позналися нагими.

Ижъ Богъ имъ не хотѣлъ того грѣха терпѣти.
послалъ аггела своего и вигналъ ихъ из райской роскоши,
которой роскоши и разумомъ не поняти.

¹⁾ В рукоп. а нашихъ, а нашихъ.

И от того часу дѣлай землю и в потѣ лица твоего хлѣба снѣси,
а сего учинення своего¹⁾ не вѣси.
В той часъ возрадовалемъся и смѣялемъ з него, жемъ привѣлъ,
шомъ тоє одержалъ, чогомъ хотѣлъ.
Албовѣмъ девять хоровъ аггеловъ Богъ маєтъ,
от которихъ завше хвалу приймаєтъ.
А я тілко помисливъ, заразъ и струченній з неба
и тамъ мя посадилъ, где було мнѣ треба.
Але то ся все стало з моєи причини,
ижъ от древа наказаннаго зрадилъ овоць скоштовати.
И ещемъ ся о то старалъ,
аби ся мнѣ Адамъ с потомствомъ записалъ.
І сини Адамови і на тоє подвѣлъ,
же Каинъ Авеля из свѣта изгладилъ.
О от того часу зачалъ пекло будовати
и души грѣшніи из сего свѣта избирати
изъ всѣмъ потомствомъ. Нѣхто мнѣ не завидѣлъ.
Адама перворожденнаго запровадилъ
и всѣхъ дванадесять патрарховъ
и царей незличонихъ
и рицеровъ барзо моцних,
Самсона барзо силнаго
и цара Алѣксандра всего свѣта можнаго
и Давида цара, с которого племя Исуса Христа повидаютъ
о немъ вси пророци, которіи людъ научаютъ,
а пана моєго Ада и насъ всѣхъ в пекли понижаютъ,
которихъ во отхланяхъ моихъ повно
и завше у мене ихъ єсть много.
А хтожъ у мене єще не будетъ,
той²⁾ до скончания свѣта мене не забудетъ.

Адъ до Люципера мовить :

Пане Люциперу, пане старосто,
хочъ у тебе самого слугъ тисяшь сто,
чемусь мнѣ гадки великиє в голови здоймають
и фрасунки немалиє мене строскають.
Зажиймо ми поради, а Христа того занехаймо
и слугъ своихъ к себѣ заволаймо
и кажѣмо ми имъ, аби тому Христу дали покой,
жеби его не зачипали, щоби и намъ билъ упокой.
Мѣлемъ Лазара четверодневнаго у себе.
А гди онъ заволаалъ словомъ своимъ гвалтовимъ,
и вирвалъ у мене и(з) зубовъ острихъ и притупилъ,
каторіє себѣ от вѣка мѣлъ.
И теперъ ся того бою,
жеби мнѣ не було клопоту с тобою.

1) В рукоп. своего своего.

2) В рукоп. той той.

Люциперъ до Ада мовить:

Не фрасуйся, пане Аде нашъ!
 Кто вже не буде у тебе,
 а ти будешъ мѣти Иисуса у себе.
 Ёслижъ то такъ страшень Маринъ сынъ,
 ово и я постараюся и буду шукати на него якихъ причинъ.
 Уже напустилъ на него жидовъ и вошлии у раду,
 аби на него найшли фалшивую зраду,
 и до того за злосць его подмовиль Иуду,
 аби видалъ Иисуса до фалшивого суду.
 Чинить ся Богомъ, а хтожъ перед нимъ стоить?
 Не вижу и я его, бо ся онъ и мене¹⁾ боить.
 А од тихъ апостоловъ дванадцяти
 не будемо боязливими, хочби било и тисящ килка двацять.
 И буду на него мѣти сторожу пилную
 от слугъ swoichъ, от которыхъ маю приязнъ прихилную.
 В каждой години буду знати,
 що той Иисусъ будетъ умѣти
 и що будетъ чинити.

Адъ до Люципера мовить:

Люциперу старосто, добрый друже,
 прошу тя, коло господарства моего пилной дуже.
 Але раче Христа не зачипати,
 бо мои усѣ жили починають дрижати.
 Боюся я, аби мнѣ не було якихъ страховъ,
 абисмо не утратили пекельныхъ гмаховъ.

Люциперъ до Ада мовить:

Пане Аде мой, чему еси такъ боязливи?
 Не бачишь перед собою войска, а такъ лякливи.
 Не тривожъ мене и моихъ слугъ вѣрнихъ,
 которихъ маю и у сторонахъ чужихъ.
 Але, Аде, добрую надѣю маю,
 душу Христову себѣ поймаю.
 Заразъ пошлю з войскомъ старшого воеводу Трубая,
 а другаго Бенеру под Єрусалимъ до великаго гаю,
 аби Христа пилно стерегли,
 жеби ангели душѣ его до неба не взяли.

Люциперъ до слугъ мовить:

Гей панове воеводи, пане Бенеро и ти Трубаю,
 а я васъ длятого до себе волаю,
 жебисмо поради зажили,
 а того Иисуса душѣ до неба не пустили,
 бо его жиди конечно распяти мають
 и о тое ся пилно старають.

¹⁾ В рукоп. и ме и мене.

И нам ся о тоє пилно треба старати,
абисмо до себе душу его могли поймати.
Теперь бимъ билъ панъ всего свѣта.
Безпечне бѣжите,
а душу его пилно стережите,
абисте того Іисуса поймали,
а мнѣ о томъ рихло знати давали.

Люциперъ мовить до Ада:

Южемъ, Аде, послалъ по Іисуса слугъ своихъ вѣрнихъ,
Бенеру и Трубая, воеводъ немалихъ.
А гди будутъ бубнити,
в той часъ душу его будутъ провадити.
А ми сюда аггеловъ не допускаймо
и вѣри имъ не даймо,
аби насъ не зрадили
и душѣ его до неба не запровадили.
Не бойся, Аде, пане мой милий!
Чемъ естъ такъ барзо унилий?
Єще я в господарствѣ твоємъ не оспали
и вѣкъ пробувъ немалій.
Не бойся Маріина сина! Гди онъ человекъ,
не вчинить намъ нѣчого вовѣкъ.
А я завше с тобою
готовъ хочъ и на плаць до бою.
А пекло¹⁾ то моя столица,
где рачить его моя правица.
Гди онъ божій сынъ, не терпѣль би онъ мукъ
и не виданъ би билъ жидомъ на смертелниє руки.

Адъ до Люципера мовить:

Южъ я плачу и ламентую,
хочъ еще жадной навалности не маю.
Животъ мой дренѣ
и в очахъ моихъ мриє.
Животъ чуєть, тилко не скажеть:
подобно той Іисусъ, пришедши, свѣхъ насъ повяжеть.

Люциперъ до Ада мовить:

Що, Аде, по томъ, що такъ плачешъ и прорицаєшъ,
що еси проживъ, то всѣ днѣ свои проклинаєшъ?

Адъ до Люципера мовить:

О старосто Люциперу, стражею затвори пекло,
жеби жадно(и) душѣ з него не втекло.
А тамъ изо свѣхъ сторонъ мѣдяние ворота поставиль
и затвори, желѣзными ланцухами мощними стягнувъ

¹⁾ В рукоп. а пекло А пекло.

и твердими колодками барзо замкнувъ.
И тысящу тысящъ маю войска збройного,
може и Христос не ходитъ такъ гоино.

Святїй Иоанъ Крестительъ мовитъ до Ада:

Смутися, Аде, плачь и ляментуй вовѣкъ,
гди идетъ до насъ Богъ и человѣкъ.
Готоваль єси на насъ пекло, вязня,
которое ижъ будетъ во твое время.
Весполь из слугами твоими
будете под ногами божими.
Востани, Давиде, и в струни вдарай,
а творца своего и Бога вихваляй!
Ото будетъ запевне по насъ
и не поидетъ отсюду без насъ.

Люциперъ мовитъ до святого Иоана Крестителя:

Постой, Иоане, еще ся не вихваляй
и того Исуса не прославляй!
И ти тутъ будешъ и твой Исусъ будетъ у насъ,
а хто ду(ж)шїй, той¹⁾ ся виграетъ змижи насъ.
И ти ся не вифиглюешъ, хочъ бис ся якъ фигловаль
с тимъ, которому я дорогу готоваль,
бо єсть Иоанъ, зовуть тя покаянїю проповѣдникъ,
але ти власнїй Исусовъ похлѣбникъ.
Длятого ти вязневъ моихъ потривожилъ,
же имъ єси повѣсть розмножилъ,
якъ то тутъ маєтъ Исусъ до пекла уступати
и всѣхъ моихъ вязневъ от мене взяти.
То и нѣгди не дочекаешъ,
тилко славу тую дурно розмножаешъ.
А долго ще ти тутъ будешъ стояти,
а щоразъ то болшъ о Христѣ повидати?
А ходи но ти сюда, болше не повѣдай,
тов(а)рист(в)у моему и мнѣ страху не задавай,
бо ми ся и знаку єго не боимо
и на божество єго не глядимо.
Знаю я, же єсть Богъ в неби,
которому спѣвають аггели: „слава тебѣ“,
але тутъ Бога немашь,
а ти пророкуешъ и самъ єго не знаешъ,
тилко єго на помощь призиваешъ.
Бо Бо(г) в неби со аггели пануетъ,
а моя слава по всемъ свѣту роскошуєтъ.
И мене люде всѣ на язицѣ носятъ
и болше нижли Бога о що просятъ.
А я ведлугъ прозби ихъ буду чинити,

¹⁾ В рукоп. той той.

а хто мои учинки чинить, буду его любити.
 А за тоє имъ обфитую ласку покажу,
 не одного в огонь пекелній усаджу.
 А ти, Іоане, пойти, болшъ не повидай,
 товариству своєму тутъ не помагай.
 Вижу я, же ти фиглюєшъ,
 и розумѣю, же ся утекти готуєшъ.
 Ой не уойдешъ от мене, рицери п(т)ашку,
 ми того не боимося, Иванашку.
 Подобно той Іисусъ буде, то й ти будешъ из нами
 в той такой ямѣ.

Отожъ поселъ первый бижить и мовить:

Пане Аде нашъ,
 а гдижъ над тебе болшого немашъ.
 Послали мене воєводи Бенера и Трубай,
 ничего (ся) ниразъ¹⁾ не лякай.
 А шо єси хотѣлъ и просиль, то все поорудовали
 Христа того у ланцухи поубирали.
 Водять его жиди от града до града,
 нѣхто єму не дасть и разъ правди.
 Чулемъ от жидовъ, ижъ веденъ будетъ за мѣсто,
 и знаю добре, ижъ готують на него лобноє мѣсто.

Поселъ второй прибиває и мовить:

Ото южъ, пане Аде нашъ, жиди Христа на крестѣ прибили
 и желѣзными гвоздми руци и нози прибили.
 Ой уже не буде в жидовъ така рада конечно,
 а ми будемъ с тобою жити навѣки безпечне.
 Послали мене воєводи повидати
 и радость тую розмножати.

Поселъ трети прибиває и мовить:

Отожъ, пане Аде, Христосъ умираєтъ,
 на крестѣ главу свою прикланяєтъ.
 Жиди все тѣло его избиили
 и копиємъ бокъ его пробиили.
 Осталися тамъ нашѣ воєводи,
 аби, душу его взявши, принесли сюда на нашиє угоди.

Люциперъ до Ада мовить:

Видишъ, Аде, такую новину,
 шо ся стало през мене Мариину сыну.
 Южъ жиди на крестѣ его прибили
 и бокъ єму копиємъ пробиили
 и терновій винець на главу вложили.
 А намъ потреба о душѣ его пилное стараня мѣти,
 аби душу его поймати во своя сѣти.

¹⁾ В рукоп. виразъ виразъ.

Адъ до Люципера мовитъ:

Моя то рада такая
и голова старая:
душѣ Христовой не берѣте
анѣ еи стережѣте¹⁾.
Нехай идетъ вона до неба,
а намъ его тутъ²⁾ не треба,
бо всѣ пророци поднеслися и радуются,
приходъ его духомъ святимъ чуютъ.
Мусить то правдивий Богъ бути,
а для одной душѣ всѣма треба ригнути,
бо уже, я бачу, близко конецъ нашъ
и наше старшинство теперъ есть, а завтра немашъ.

Поселъ четверти прѣбѣ(е)лъ и мовитъ:

Отожъ Христось южъ умеръ,
але я бачивъ недавно теперъ.
Але гди душа его виш(л)а с тѣла,
тогда не єдина плоть изимѣлѣла.
И мы ся полякали
и далеко от неї повтѣкали.
Хотѣлисмо его поймати,
а гди обачили, страшно було к ней приступити.
Аггелские войска около оступили,
а насъ до неї не допустили.
Дрижала земля, бувъ страхъ и доки,
же ажъ ламалися ланцухи,
слонце и мѣсяцъ попеременяли
и много от мертвихъ повставали,
а тие аж от страху падали
и через три години лежали.
И ми, ся страху уже набравши,
идемо³⁾ до пекла, зброю побравши,
и чулисмо от аггеловъ, же во третій денъ воскреснетъ и приде
[до насъ
и маеть взяти всѣхъ вязневъ конечно у насъ.

Воеводи мовятъ Бенера и Трубай:

Великій нашъ пане Аде и ти пане Люциперу старосто,
запевне до насъ Христось идетъ просто.
Ми хотѣли душу его собѣ взяти,
але божіи сили не дали к ней приступити.
Вѣдѣлисмо страхъ незносни, блискавицѣ и громи великие.
Подобно правдивий и власни Богъ,
бо нѣхто такихъ чудесъ чинити не можетъ кромѣ Бога.

¹⁾ В рукоп. анѣи еи стерережѣте.

²⁾ В рукоп. нетутъ.

³⁾ В рукоп. идемо идемо.

Уступилисмо до пекла поради зажити,
щобъ ис тимъ Христомъ чинити и якъ прожити,
бо будетъ тутъ запевне до насъ,
а почавши от Адама, и всѣхъ святихъ маєтъ узяти у насъ.

Люциперъ мовить до слугъ swoichъ:

Буду ся боронити якъ могучи,
бо не подобаєтъ ми из своего панства утечи.
Если онъ божій сынъ, нехай собѣ в неби пануєтъ,
а з нами и пекломъ нехай ся не воюєтъ,
бо било би мнѣ за встидъ, гди бимъ ся ему кланялѣ
и данѣ давати гди бимъ ся поднѣмалѣ.
Кролевалемъ пять тисящъ лѣтъ, мало не до вѣку,
а теперъ бимъ ся в моци далъ одному челоуѣку.
Буду его чекати а(ж) на плацъ, Аде, с тобою,
а гдижъ онъ¹⁾ челоуѣкъ, то ся я его не бою.
И буду ся з нимъ мечне воєвати,
хочъ бимъ мѣлъ и поле програти.
До бронъ всѣ ся, мои жолнѣре, берѣтса,
а гди який страх прійшоуѣ, то ви ся не смутѣте.
Ставтеся противко его мечне,
а я за вами з другимъ войскомъ потенжне
ставати. А ви ворота желѣзние рихло зачиняйте
и, зводи звѣвши, ланцухами заволѣкайте,
бо уже то Христось придетъ,
але хто дужшій, той внидетъ.
А вамъ нехай сердце от страху не умливаєтъ,
ижъ от Христа того все повтѣкаєтъ,
але берѣтсея до него смѣле,
ставайте з нимъ цѣле.
Але я знаю, же не новина вамъ воєвати
и не такихъ рицеровъ в полю и в плацу²⁾ имати.
И всѣ кролеве и царѣ нашихъ рукъ не втекли,
але и сами бачите, же єсть они у пекли.
През то ви не тривожтеся
и Христа того не бойтеся.
Єще ожидаю посла остатного
и на плацъ пристя Христоуого.

Поселъ остатний прибигає и мовить:

Пане Аде и ти пане Люциперу старосто,
ознаймую вамъ, ижъ Христось идєтъ до насъ просто.
Царъ грозній аггеловъ, множество
серафимъ з нимъ и его божество.
Нѣчого ти противо єдного аггела не могли скурати,
а самого страшно було и (с)лухати.

¹⁾ В рукоп. а гдижъ онъ а гдижъ онъ.

²⁾ В рукоп. вполю и пла вполю и вплацу.

Побѣгльсмо до пекла, даючи знати
вамъ, якъ би намъ прожити.

Люциперъ до слугъ мовитъ и коро(го)въ бачитъ.

Оножъ идетъ ко намъ! Пилно стережѣте
и в рукахъ своихъ оружје держѣте.
А якъ до васъ придуть, грозно отповѣдайте,
а если би ся ламаль, аггеловъ забивайте.
Нехай онъ тутъ не идетъ! Никому не фолгуйте,
бо нѣчого тутъ
по нему не бутъ.
Нехай в неби сидитъ,
а воеватися з нами и пекломъ нехай не идетъ.
Коли онъ естъ божій сынъ,
а не знаю, для якихъ идетъ сюда причинъ.
Не маеъ онъ до насъ жадной справи.
Не¹⁾ могу южъ я розумѣти, якій то царъ слави.

Святый Іоанъ Крестит(ел)ъ мовитъ:

Бос ти тако(го) цара слави не чуваль
из устъ моихъ, о которомъ я пророковалъ
не тилко, але и всѣ пророци, почавши от початку свѣта,
презь усѣ минувши лѣта.

Люциперъ мовитъ до святого Іоана Крестителя:

Знаю я, Іоане, добре все то ти справиль,
але не той то царъ слави,
о которомъ ти пророковавъ.
Я Бога цара в неби сѣдящаго знаю,
а тутъ на землѣ сего цара не разумѣваю.
Отколь би ся онъ моглъ узяти,
того и разумомъ не могу поняти.

Люциперъ до слугъ своихъ мовитъ:

Гей, панове молодцѣ, нехай вамъ сердце не умлѣваєтъ,
ижъ от духа того всѣ повтѣкають,
менжне ся берѣте и за двери ставайте
и крикомъ намагайте,
страхъ имъ задавайте.
Бо я розумѣю²⁾, ежели не будутъ гвалту чинити,
а если би о колко вязневъ просиль,
певне, жебимъ из десятокъ не хтѣлъ бимъ зборонити,
радъ бимъ я з нимъ покою зажити.
Бо я чого иншого не бою(ся).
Анѣ от писма не слишалъ,
анѣ от люди добрихъ не чувавъ,

¹⁾ Відсіль до кінця пропущено у Франка.

²⁾ В рукоп. якъ розумѣю.

якій би то билъ царъ слави,
же грозно маєть прійти и сокрушити наша глави.

Слуги до Люципера мовять :

Пане Аде нашъ, що ми по тие часи видали,
то, пришовши, все повидали,
ижъ онъ чинилъ великиє чуда
не тилко во Ерусалимѣ, але и всюда ;
мертвихъ словомъ воскрешаль,
хорихъ у(з)доровяль,
а насъ словомъ своимъ далеко проганяль
и нѣчого не скуралисмо з нимъ,
бо аггеловъ множество при немъ.

Христосъ блиско приходить и мовить :

Господъ крѣпость и силенъ,
Господъ силенъ во брани!
Возмѣте врата, князи, ваша
и возмѣтеся, врата вѣчная,
внидетъ во васъ царъ слави.

Христосъ третій разъ благо(сло)вить и мовить :

— — — — —
На цьому вривається текст нашого рукопису. Як бачимо, хворий Франко не тільки робив менші зміни, які диктувала йому його відбудова тексту, але й зробив більший пропуск, що займає повні три сторінки рукопису (38 б, 39 аб). Думаю, що подані вище причини й останній значний пропуск достаточо мотивують потребу опублікування тексту „Слова“ з рукопису збірки Ант. Петрушевича ч. 181.

Із збірника Кондрацького кінця XVII в.

(Кілька нових даних до старої української пісенности).

Подав *М. Возняк.*

I.

З рукописного продовження друкованого „Katalogu rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego“ д-ра Володислава Віслоцького (№№ 4176) в рукописному відділі Бібліотеки Національного Заведення ім. Оссолінських у Львові довідався я, що під ч. 4581 згаданої краківської бібліотеки зберігається збірник: „Miscellanea wierszem i prozą w języku polskim i małoruskim“. Заспокоїти мою цікавість поміг мені д-р Іван Зілінський, що викладаючи на краківському університеті, став помічним при спровадженні рукопису з краківської бібліотеки до Бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. За ласкаву прислугу складаю управам згаданих бібліотек і д-рові Ів. Зілінському щиру подяку.

Мою нетерпеливість при вижданні рукопису винагородило його одержання вповні. Тут найшлася не тільки дума про козака — нетягу, відома з записів XIX в. як дума про козака Голоту, не тільки річ, відома з записів XIX в. як пісня про Байду (обома займають окремо), але й низка текстів не такої ваги, як два попередні, але все-таки важних для дослідів нашої старої пісенности, її змісту й форми.

Збірник ч. 4581 рукописного відділу Бібліотеки Ягайлонського університету обіймає в теперішньому стані 109 листків малої вісімки, при чому багато сторін і навіть цілих листків є чистих. Об'єм збірника був колись більшим, як на це вказують сліди листків, повидираних у середині. На первісне призначення зшитка й первісний зміст збірника вказує його наголовок, задержаний

і досі на першому листку, а саме: „Sententiae per Alfabetum Compositae Anno Domini 1684 Die 10 Ianuarii Lublini in Scholis Religiosorum P. P. Societatis Jezu Authore Religioso Kondracki“. Кондрацький розділив свою книжечку в порядку латинської азбуки, полишаючи під кожною буквою чисті листки на „sententiae“ пізнішого запису. От саме на тих чистих листках вписувано при кінці XVII в., а мало що й у XVIII в. (як ось вірш із л. 4 а „Nayswiętsza Panno formoy moię rękę“, попсовані тексти пісень і записки на 62 б—63 а тощо), те, що творить цікавіший зміст збірника від його первісних сентенцій.

Для означення околиці, де переховаввся збірник, цікава записка на л. 3 б: „1693 w Lubohyniah wybyli stozka zyta kop 17 Mac 10“ й дальша записка з тієїж сторінки про те, що „wysiały w Lubohyniah“ стільки й стільки ярого жита, вівса, гороху, гречки та ячменю. З інших записок цікава записка з л. 13 б: „Anno 1693 ultyma Marci spisał Stanisław Jablonski Kozty Prawne azali sistrzenczy cokolwiek wrocą. Ukradł Piotrowski Kazymierz W Jabloney 12 Talarow bitych“. Про цю Яблонну є й на л. 30 а така записка: „1646 Donauit Iablone. Potym Anno 1646 y 47 y 48 dał sobie na Paplin tenze Alexander Jablonski gdzie wydał Annę Iablonską curkę swę za P Marcina Zochowskiego Dziedzicza do Zebzeniec. Potym AD 1649 dał na Piętki na zastaw lat 3 az ad annum 1652. Wtych leciech pulwłoczek Iaburkowski nabył od P Iana Iablonskiego ze niemiał possessyi w Ziwsku“. Не без значіння тут і записка п. н. „Rzeka Prypet“ на л. 96 б.

Одним із родів зацікавлення укладчика збірника були побажання, бо на л. 22 а є наголовок „Congratulacye krotkie rozne zebrany u przedmowy“. Тутже подане „Winszowanie Porucznikowstwu“. До матеріялу цього роду в збірнику належить промова при вінчанні на л. 30 б, промова при „oddawaniu wienca“ на лл. 41 аб і 49 а, далі різні побажання на лл. 48 аб, 49 б і 50 а. Стрічаємо тут і записки про „Generalny komput całej Korony Polskiej Intraty za Krola Władysława“ на л. 31 а, а на л. 31 б про „morskie myta“, „Gdanskie młyny“ й „Summaryus Wsi y Miasteczek Krolewskich“, як і зразки листів на лл. 39—40, 51. Далеко важнішим матеріялом збірника є такі речі, як промова бузького старости й посла від війська Яблоновського до короля на лл. 32 б—38 б, як „Mowa na Seym od Posłow woyskowych“ на лл. 42 а—47 б, як промова короля на лл. 106 а—109 а.

Найбільшою складовою частиною збірника є віршово-пісенний матеріял, польський і український. На лл. 54—58 подана

„Zabawa Wołoskich Delicyi na Peregrynacyi A. D. 1691“, себто сатира на короля Яна Собеського, а на лл. 90 б—93 а інша сатира, а саме „Oraculum Apolina Delfickiego o konkurencyu Buławu“. Досить численно заступлений репертуар польської пісні, а саме „Błakało sie serce iak zebraк miłości“ на л. 50 б, „Sliczna Venero Pieszczona Bogini“ на л. 52 б, „Iak mam bydz wesoł iuz iade wdroge“ на л. 53 а, „Pannum chleb kołacz mężatkom“ на л. 53 б, „Chłopcze wskok naleу piwa“ на л. 60 б—61 а, „Trzeba by mi Segiedynca z czerkieską czupryną“ на л. 61 а, „Piesn druga. A z one strone rusi“ на л. 61 аб, „Teraz pogoda, Wesoła wiosna nastaiе“ на л. 62 а, „Ockni sie Lechu przerwi sen twardy“ на л. 63 б, „Iuz Bisurmanskiе othoman swoich“ на л. 64 а, „Sypią sie złotym gradem Iowiszowe siły“ на л. 65 а, „I owez to ofiary niewdzięczniku twoie“ на л. 65 б, „Piesn Zegnaiąca. Zegnam sie Aniele wcielony“ на л. 66 а, „Bogday sie nigdy niekochac serdecznie“ на л. 67 б, „Sliczna Dyanno ktoras między lasy“ на л. 68 аб, „A kiedy sie gay rozwiiа“ на л. 78 аб, „Niechay dzien dzisieyszy wesołe krzyknie“ на л. 81 б, „Wesniez to czy na iawi“ на л. 82 аб, „Panie Szemene“ на л. 83 аб, „Anniele Bozy z nieba wysokiego“ на л. 102 б, „Moia Dziewczyno Czołem ci bię“ на л. 104 б, „Gdyby sie wieki te powrocic miały“ на л. 108 аб, „Niemasz moiey Pociеchy serca wesołosci“ на л. 108 б—109 а, „Sliczna Dyanno ktoras między lasy“ на л. 109 а й „Jeszcze mi Venus rozumiem tak sprzyjała“ на л. 109 б.

Що торкається українського матеріялу, є тут поперед усього сатира на короля Яна Собеського „Oу korolu korolu czerewaty“ на лл. 58 б—60 а, пісня „Nechody Panoyku do mlyna spaty“ на лл. 61 б—62 а, два тексти пісні про вівчаря на лл. 69 а—75 а й на лл. 79—80, пісня про тещу на лл. 75 а—78 а, далі текст речі, відомої в XIX в. як пісня про Байду, „Od Nedili Perszoho dnia“ на лл. 84 а—85 а і 86 а—87 а, пісня „Oу tekut ruczeyki z krynic do Ieziora“ на л. 85 б, дума про козака-нетягу „Oу od Pola Kiliymaskoho Idet Kozak“ на лл. 87 а—88 б, пісня „Ta na sium bocі na tołoci“ на лл. 88 б—89 а, пісня „Ruszylі sie zownire z obozu“ на л. 89 б і пісня „Oу nedaleko od Manaczyna“ на л. 90 а¹⁾.

¹⁾ По 93 л. теперішнього стану збірника є слід видертих найменше пістєох листків, із цього чотирьох із українськими текстами, як указують кінчики видертих листків. Тут лишилися такі сліди: Ту... Да... А sama... Stała kr... А słaba... А стым... Там Stec... ...yt ...yt... rosyt... hubyte... styte... I sto... Nep... Dob... Тепе.. Pryply... Zahy... otno... w law... lszczu... chodyte... ni... plondrowaty... D... Toh .. Eу... Di... Czoho... Tohdy... Do mi... wasziy.

На закінчення моїх слів про зміст збірника подам кілька текстів його польських пісень, із якими в тісному звязку стояла й тодішня українська любовна лірика¹).

1.

- (53 a) Iak mam bydz wesoł, iuz iade w droge,
 Łzami sie karmie, ledwie zyc moge,
 Wspomniawszy sobie na rozstawanie
 Z tobą z, dziewczyno, moje kochanie,
 Dzisi, jutroli, me smutne oczy,
 Az serce moje wkoło obłoczy
 One rozkoszy, kto miał nadzieie.
 Gdy cie dzis zegnám, iuz prawie mdleie.
 O sliczna damo, iedyne moje,
 Wyrzy okienkiem, wyrzy oboie.
 Czolobitnosc(i) tve tobie oddaie,
 Abys tez była łaskawa na mnie.
 Bo iuz od ciebie iade daleczko
 W drogę od ciebie, moja dziewczeczko.
 Wpadszy na konia, do trąby spieszcie
 Woyskowej, gdzie me mysli zawieszcie.

2.

- (53 b) Pannum chleb, kołacz męzatkum,
 Wdowusiękum marcypany, a suchary babkum.
 Pannum gęs, indyk męzatkum,
 Wdowusiękum kuropatwy, a sroki babkum.
 Pannum czyz, szczygieł męzatkum.
 Wdowusiękum iarzábek, a niedopyrz babkum.
 Pannum sarna, zaiąc męzatkum,
 Wdowusiękum ielenie, a kiernos babkum.
 Pannum sekt, wino męzatkum,
 Petercyment wdowusiękum, a dziegiec babkum.
 Pannum sztort, skrzypce męzatkum,
 Wdowusiękum wiole, a rygały babkum.
 Pannum dwor, izba męzatkum,
 Wdowusiękum pokoie, a spital babkum.
 Pannum lektyka, rydwan męzatkum,
 Wdowusiękum karyta, a taczki babkum.
 Pannum stroy, szuba męzatkum,
 Wdowusiękum kiereki, a kozuch babkum.

¹) Друкуючи тексти сатир і пісень із збірника, модернізую в дещому його правопис, себ-то не беру під увагу залюбівання до великих букв і розділюю послідовно приіменник від іменника, коли в збірнику приіменник пишеться й разом із іменником і стоїть окремо.

Pannum kon, drygant mężatkum,
 Wdowusiękum wałachy, a osieł babkum.
 Pan(n)um swiat, a ray mężatkum,
 Wdowusiękum niebios, a piekło babkum.

3.

- (67 б) Bogday sie nigdy niekochac serdecznie,
 Bo zakochawszy zas załowac wiecznie.
 Nie iest to miłosc, ale tyran srogi.
 Zfolguy mi, prosze, ach moy Jezu drogi.
 Z wolnegos prętko więznia uczyniła,
 Bogday sie nigdy twa miłosc niesniła.
 Szalona rybka. co na wędę wpadła,
 Niespodziewanie smaczny kasek ziadła.
 Głupia czeczotka, ktora nalep leci,
 Iuz ta niewydzie od okrutney smierci.
 Głupszy iest człowiek, co go miłosc zwodzi,
 On rozumie, ze co wskora, a on sobie szkodzi.
 Ey pamiętay, dziewczyno, nienarzekay na mnie,
 Iz ieszcze gorszego będziesz miała nad mnie.
 Ey pamiętay, pamiętay, iak sie Boga boisz,
 Widziałem cie w okieneczku, a ty z ynszym stoisz.
 Ey niestałam, niestałam, tylkom z nim gadała,
 Ty!kom ci mu do rączeki ja woreczek dała.

II.

З польського матеріялу збірника доцільно буде подати ось тут іше сатиру на короля Яна Собеського не так тому, що в польській науці опубліковано досі мало такого матеріялу, як більше як доповнення й пояснення української сатири на того самого короля. Ось ця польська

- (54 а) Zabawa wołoskich delicyi na pere-
 grynacyi A. D. 1691.

Płacze, lamenty y cokolwiek kiedy
 Swiat widziec musiał yz takowey biedy.
 Nie spiewac będe, ale smutnym pieniem
 Iuz nie pod laurem, lecz cyprowem cieniem
 Vsiadszy, zaczne o woynie, pokoju
 Wielkiego krola sarmackiego stroiu.
 Czyny odwazne y godne pochwały
 Puszcze za morskie nayburzliwsze wały.
 Puszcze boginie y zmyslone owe
 Nad ludzi rozum chwały Achilowe.
 Za nic kronniki y zburzenie Troie,
 W czele wołoską pisze piro moie.
 Trętwieią wielkie, małe mowią zale,
 Lecz szczerze mowic trudno poufale

- Wolnemu głosu, bo zaraz przyczyna
I pewna contra maiestatem wina.
- (54 6) Ale, o Boże, ktoremu chytrosci
Serc ludzkich nie są zakryte skrytosci,
Na co pioruny, gromy, pomsty, gdy nas
Masz o co karac, a gniew dłużej trzymasz.
Idzie król wielki w Wołochy na wojne
Z dobrą imprezą y na dziw spokojne
Mysli y serce wzdymac rozzarzone
Trudno tryumfy, potem zakrwawione.
Iest szczęście w rzeczach, iest fortuna, ale
Wszycysmy szczęścia naszego kowale.
Coz po tryumfach yz sławą dostanych
Turskich okopach, hufcach zwoiowanych,
Odbitych miastach, zwolnione jasyry
Za nic, gdy koniec opłakaney cery.
Respekt dziedziczny, respekt toczy wojny.
Iakoz wždy kiedy ma bydz czas spokojny,
Chciwosc podobney chocimskiej zdobyczy
Wiodła nas, kędy czarny orzel liczy
Podwojne sceptrum, by dawszy obronę
Niemcom, węgierską zdziedziczyc koronę
- (55 a) I wraz młodego wsadzie na nie syna,
Z pluder, z peruki zrobiwszy Węgrzyna,
Tuszac, ze nie przez ogień, nie przez miecze
Lub go nie ziębi mroz, słońce nie piecze,
Vpodobawszy z iakichs więc przymiotow,
Wysadzi błazna beze krwi, bez potow.
Zayrzało szczęście, zmyliły wyroki.
Wiedział Bog, komu miał dac złote rogi.
Niechybnie y z tą poszlismy otuchą,
Przeszedzsy bez Dniestr y Bukową głuchą,
Puszczą osadzie, Jassy y Szoczawę,
Przewrotną z rodu przyłączyc Mołdawę.
I tam doszedzsy Siedmigrodzkiej ziemi,
Wiecie powtornie mitry xiążęcemi
Syna, lecz mądre szczęście ieszcze y tym
Nieuczyni go prętko fauoritem.
Godnaby wspomniec lustruiac mogiły,
Iak z wielką sławą y odwagą piły
Krew czszczych iunakow yz wodzami ległych,
- (55 6) Spoza imienia dobrego zabiegłych.
Z tych kiedyby nam cudem postawili,
Iako wotowac szczerze by uczyli,
By Koreckiego ducha przywrocily,
Rzekł by, nie trudy, nie zdobyczy były
Srebrne, lecz chciwosc sławy y honoru
Smiertelnemu mnie poslubily dworu.

- Znuzone wielce, stracone piechoty,
 Stroyne husarskie y pancerny roty
 Przez włoczenine wołoskiey zwątlone.
 Świętych obchodow pieszo nauczone.
 To zas podobno do grobu Panskiego
 Na bezrok puydą Ierolimskiego
 Zazyc odpustu. Bez koni na woynie
 Trudno, lepiej tak paciorki spokojne
 Muwiąc; gdy niemasz trunien ni zdobyczy,
 Niechayze kazdy własny zagon liczy!
 Spytasz się tez kto, co krol mowi na tę
 Młodzi swey straty, szczęscia alternatę.
 Wiem, wino piie albo w gabinecie
 (56 a) Zadumawszy sie łokiec głowę gnieceie.
 Lub mu Marysia nad głową krokerze,
 Szedby drugi raz za Alpy, za morze.
 Pełny nadziei y dumney imprezy
 Woiuie, a grunt nieorany lezy.
 Coz pioru czynic w tak wielkim zgrzybieniu?
 Pociechy szukac w upornym milczeniu.
 Lepiey na bezrok zencow liczyc kupę
 Nizli Budziackiej Ordzie patrzyć w dupe.
 Nie z armatą, piechotą, taborem woiuia,
 Lecz prętkim komunikiem w nocy ordę bia,
 Nie na głuchych mogiłach morząc woysku w polu,
 Szykiem ord wyglądaiać z iakiegos padofu.
 A on drwi za gorami, konia sobie pasie,
 Czeka, poki sie woysko rozgosci w szałasie.
 Wtenczas co zywo zewsząd krzyknie orda hała,
 Wpadszy nabierze, kiedy orla głowa spała.
 Więc co zywo do koni, a krol krzesła woła
 Do konia z brzuchem, ze snu przeciraiąc czoła.
 Wypadszy tamze iuz po wczasie w pole,
 Patrzyc, ze więcej mięsa niz przy panskim stole.
 (56 b) Gdzie Iskre iak Hodynce znalazzszy bez głowy,
 Wrocmy sie, iuz przepadło, testament gotowy.

Zabawa druga.

Prozno tryumfy liczysz, krolu, swoje,
 Cudzego szczęscia są tę (!) krwawe boie.
 Zaraz z bulawy szczęscie ci wrozyło,
 Gdy cie w mątewskich błotach zanurzyło.
 I tak w kaluzy pobrnoles po uszy,
 Dobrze, gdy bys był tamze pozbył duszy.
 Lecz ze dawnemi niebawie przykłady,
 Do swizych przyide bez falszu przysady.
 Jesli chocimskim zaszczycasz sie boiem,
 Michała szczęsciem, a pewnie nie twoiem,

- Wielkiem zwycięstwem Polskę zaszczyliło¹).
 Czegoc przeciwnie wkrótce zazdro stało,
 Michała szczęście w Zurawno zagnało,
 Gdzie iako suseł wyglądał z iamy.
 Siedząc w boiazni obtoczon Turkami.
- (57 a) I tam szkodliwe zawarłeś traktaty,
 Patrz różne szczęścia królów alternaty.
 Przeszli królowie granic przyczyniali,
 Turków, Tatarów pilnie odganiałi.
 A tys ym oddał tak kraie obszerne,
 Dałeś w niewolę Bogu dusze wierne.
 Ale widenskim chlubisz się zwycięstwem,
 Szczęściem cesarza, a nie twoim męstwem,
 Polską odwagą, wfcy niemieckimi,
 Usłane pola trupy tureckimi.
 Na tamtym mieyscu nie tak twoje męstwo
 Iako niezmierne zagnało łakomstwo.
 Spieszno w namioty biegłeś wezerowe,
 Chcąc skarbowi swoim przydać łupy nowy.
 Sam kiedy z wojskiem szedles pod Parkany,
 Dałyc tam chłostę tureckie kółkany,
 Szable, dzyrydy, tam straciłeś ludzi.
 Iak cie w imprezach twoich szczęście budzi!
 Wołałbys zalec węgierskie granice
- (57 b) Trupem swym, zalec, aby tajemnice
 Polskiej uciezki królów w twej osobie
 Zginęły z tobą tamże o tej dobie.
 Potym w Węgierskie poszedles królestwo,
 Chcąc tym pociągnąć Jakuba w małzenstwo
 Z cesarską córką, ztamtąd z oblubiencem
 Wrociles z wzgardą iak z grochowym wiencom.
 Coz o zwanieckiej kampanii wspomne
 I tam brzydkiego szczęścia przykład pomne,
 Z uszyma ledwie wrocil się do domu.
 Sam drwisz, co poczniesz, a przyganasz komu.
 W rok pod Kamieniec wyгнаles Jakuba;
 Tam ze woyska, lecz łańcucha zguba.
 Ztąd ze Torquatą miles Jakub słynie,
 Nim królem będzie, siła wud upłynie.
 A gdy budziacką namienie impreze,
 Ktorys tatarskie chciał zetrzec oręze,
 Lecz łatwiej w Jassiech po cyganskim dudzie
- (58 a) Tancowac aniz podbic tamte ludzie.
 Straciłeś woyska, piechoty niemała,
 Przecie w zdobyczy cudownego ciała
 Świętego Jana z klejnoty y z truną
 Wziąces rozkazał, zwoiowawszy dumną.

¹) Текст попований наслідком пропущення рядка в рукописі.

- Bez wstydu, widze, zdobisz swoje rzeczy,
 Łgarz powinien miec swoy dyskurs na pieczy,
 Bo niewiem, dokąd twa przeszła wyprawa
 Była krolestwom wszem w swiecie osława.
 Nie według czasu spieszyłeś w Multany,
 Do Bukorestu ciągnoles na Jany,
 Ktores y przedtym w Jassach odprawował,
 Jakbys Wołoską Multanską zwoiował
 Ziemie, a ze tam sniegi, czasem mrozy,
 Straciłeś woysko, konie, takze wozy.
 Smuci sie Polak, a drwi cudzoziemiec,
 W nagrode wzięty kurnik nazwan Niemiec,
 Ktory sam w sobie niemaiąc obrony
 Ni armat, łudzi, w łup poszedł Bellony.
 (58 б) Nuz y Soroke przypominasz w dzile
 Swoim rycerstwem, tam męstwo niewiele
 Twe pracowało, bo w twoiey vrodzie
 Nie tak odwagi, iako w chełmskim brodzie.
 Z tych kampaniy biorąc koniektury,
 W intencyach twych kazdy uzna bzdury.

Цікава в цій сатирі згадка про Корецького, очевидно, Самійла. Видко, в укладчика збірника тишився Корецький особливою пошаною задля своєї хоробрости, бо в збірник втягнуто й иншу, поширену по збірниках XVII в. пісню, яка кінчиться гірким наріканням:

Koreckich niemasz, Czarneckich mało,
 A Chodkiewiczow iuz nam niestało.
 Tylko młodz została y ta zaniedbała
 Do boiu,
 Tylko do stroiu.

Вірші із згадкою про Корецького набирають окремого значіння, коли взяти під увагу, що й пісня збірника, відома із записів XIX в. як пісня про Байду, згадує кілька разів князя Корецького.

Натяки на невигоди жовнірського життя в часі волоської виправи короля Яна Собеського, які приходять у польській сатирі на нього, чутні сильніше в промові Яблоновського, посла від війська до короля, а саме в ствердженні, що „koni za so pokowac niemamy, za to, ze sami pułroku na pustyniach sie zywiemy, nigdy całego chleba zimowego niekraitemy, ze na pogramiczach zimuiemy y dachu nam mizernego załuią, nie na złoto wołamy, siana y owsa niemamy“ (38 а). Скаргами на гіркі невигоди жовнірського життя переповнена „Mowa na seym od posłow woyskowych“, але найдосадніше вилиті ті скарги в українській сатирі на короля Яна Собеського. З огляду на це й подається вона тут, а не задля

якоїсь більшої її літературної стійности. В рукописі вона не має наголовку. Ось її текст:

- (58 б) Oy korolu, korolu czerewaty,
 Czy ieszczez nebaczysz w wuysku straty?
 Oy czy ieszczez Budziackaia wołokita
 Nedoila bez tebe worozbita?
 A i hetman iomu pomahaie,
 Bo takuiuz towstu sraku maie.
 Ieszcze zaweli Lachy na Wołochy,
 Hde rozochnali z misc lud płochy.
 Tam wuyska welikuiu zdobycz brali,
 Wse sliwami Wołochy obosrali.
- (59 а) Tulko szczo Krasnotargskie zboze zili,
 Wyno y med komarskiy precz wypili,
 Misto Krasnytorh sobi zapalili,
 A pry medu Lachy sie krepko byli,
 Za łob sie mucno rwali,
 A dragany ym pomahali.
 Drygany wsi po lisach sliwy rwali,
 A Orda ich yz sliwami zabrali.
 A korol im w nameti porazaie,
 Na Multansky dudki hadki maie,
 Wynom do mostywych panuw propywaie,
 A na snieh wuysku tiazki ne dbaie.
 Precie wuysku Nimca kaze dobywaty,
 Z taborami do nioho po rykach plywaty.
 Ne Nimcy, to smert hydka draganskaia,
 Ne strylba, Bukowina pohanskaia.
 Wsi pany swoi kobyły pomoryli,
 Wozy, namety, zbroi pohubyli.
 Neoden tam czeladka staw zebraty,
 Swoiu hołowu w bołoti pokładaty.
 I kolib ne semensky sokiry,
 Tob prywezli korola w Polszczu w kiry.
- (59 б) Skoro ioho w ohniu rozohryli,
 Tak sapiancy sie na nohach pokurczyli.
 A hde sie sława starych Lachow diła,
 Szczo wpersz u krwi po kolina brodyła?
 Teper smerdiaczaia sława w bołoti
 Po kolina wsiy brodyty hołoti.
 Tulko toho licha Iskra nechtiw zdaty,
 Woliw nad czystym Prutom pohibaty.
 Ne chтила holowa na zad sie wertaty,
 Rady szalbirski y na seymi słuchaty.
 Oy czy dla toho w Stambuli ostala,
 Szczoby korola do sebe przyzwała?
 Derzysz ty za chwust Nimci y Soroku,
 A nas Kamenec pukaie po boku.

- (60 a) Ohaniaiesz ty zemlu Wołoskuiiu,
 A prodaiiesz Ordy krow Wolynskuiiu.
 Budet ta, korolu, nawiki sława,
 Szczoz powna stała draganow Moldawa.
 Budut tebe y dyty po tym znaty,
 Szczos w bołoto zahryb sławniy armaty.
 Tam wsi Nimci pludry swy zaszargali,
 Jak strylbu draganskuiiu zahrybali.
 Tam zbytki pany z karyt swych czynyli,
 Po szyst wołów zamist koni zaprahali.
 Koli draganow na Ordu nestało,
 To karyt na druhyi rok szczob buło nemało.
 Budet y Litowski geros pańiataty,
 Iak w Wołochy po zdobycz sie zahaniaty.
 Nezchoczut tam zas na odpust chodyty,
 A wzad bez koni bołotom brodyty.
 Tulko sie szczoz w Zamuyszczynu dostali,
 Az zaraz koni u Lachuw nakrali.

III.

Дальшою українською річчю збірника є пісня про вівчаря в двох текстах. Обидва вони не мають наголовку. Друкуючи цю річ, беру її початок із коротшого, поправнішого тексту, а з довшого тексту (а саме з його початку) даю відміни в нотках. Ось ця річ, не відома мені ні з одного друкованого тексту:

- (79 a) 1 Oy koli ia, panowe,¹⁾ w Oronkach bywaw,
 To ia tam oweczki pasaw.
 Pas ze ia, pas,
 Pas w Boży czas,
 5 Pas po horach, pas po dolinach,
 Po bukowinach.
 Pas ze (ia) wuwci, pas ze ia w uwsy,
 Prawda, ne wsi.
 Pas ia oweczki,
 10 Pas koło hreczki,
 Pas ia w horosi,
 Prawda, potrosi.
 Pas ze ia owci,
 Pas ia w pszenycy,
 15 Pas ze ia w prosy,
 Prawda, wnaroci.

¹⁾ Відміни довшого тексту такі: 1 p. Koli ia, panowie. 4 p. tak w ...
 5 p. po orach, po dolinach. 7 p. owczy... w owsi. 9 p. Pas ze. 13—
 16 pp.:

Pas ze ia w prosy,
 Prawda, znaroci,
 Pas ze ia owci,
 Pas ia w pszenici.

- Pas ze ia w zyti.
 Toz myni za toie nieszczasnoie zyto
 Dobre boki nabyto.
- 20 Pas ze ia w hreczci,
 Wziali myni kozaki po oweczci.
 Pas ze ia w pszenycci,
 Wziali myni kozaki po iahnycci.
 Sam ze ia neznaiu,
- 25 Szczo czynyty maiu.
 Dohazaiuczy swomu nieszczasnomu boku,
 Pozenu ia oweczki wsi na tołoku.
 To wuwci na tołoku wyhaniaw,
 Sam na mohyłu zchazaw,
- 30 V fuiaru swomu wuysku pryhrawaw
 Oy szczo tulko troszki na mohyli prypaw,
 Troszki, nemnuzko zadrymaw,
 (79 6) Łedwi tretioho dnia o południu wstaw.
 Tulko szczo bidnyi oweczar odno oko zaspaw,
- 35 Toz wstawaie,
 Oczy niuhtiami prodyraie,
 Slozami sie promywaie,
 W czyste pole pohladaie,
 Szczo owec swych nemaie.
- 40 Bidnaia moia hołowoyko, libon to tomu kulka lit,
 Iak pry mni oweczok nit.
 Sam ze ia neznaiu,
 Szczo czynyty maiu.
 Poszowby ia gospodarowi swemu znaty dawaty,
- 45 To mene zaraz wyłami zchoczet gosp(odar) wytaty.
 Nepuydu ia gospodarowi kazaty,
 Puydu w czyste pole owec szukaty.
 Henze moy cap,
 Henze baran,
- 50 Hen moia sztyra,
 Hen wegeryna,
 Szczo moi watazi pered wodyła,
 Po korcowi soli zidała,

17 p. w zyti. 18 p. Toz mi za... 19 p. Dobre myni. 21 i 23 p. Wziali mni. 28 p. wowci. 29 p. zhazaw. 30 p.:

W fuiaru zahraw,

Swoi oweczki rozwa(zaw).

31 p. Troski na mohyli prypaw. 33 p. o południ. 34 p. bidny... odnoie oko napniaw. 36 p. Oczyci niuhtiami. 37 p. Slozami promywaie. 39 p. owec nemaie. Bidny oweczar słowami promowlaie. 40 p. kilka lit. 43 p. Szczo maiu poczynaty. 44 p. Poszowby swomu gospodarowi znaty dawaty. 45 p. Gospodar czym bud a z Hahorodu wykidaty,

Tymi mene z prychodu schocze wyłami wytaty.

46 p. ya. 47 p. Puydu ia sam oweczok w pole. 48 p. muy. 51 p. wa-geryna. 52 p. moiey watazi. 53 p. Po korcu soli wona. 54 p. Po kazanu

- Po kazanowi mołoka dawała.
 55 Hen y moy Sirko,
 Hen y Bilko,
 Hen moy kudła,
 Szczob wvczarowi szyia ne schudła.
 (Az) ia, panowie, blisko prybihaiu,
 60 Pilno (sie) pryhladaiu,
 Rozumiuczy, ze oweczki.
 (80 a) Az ieno muzyk pohanyn nazaw hreczki,
 W snopy nepowiazaw,
 W kopy neskław,
 65 Osoczaiu, mołoczaiu nawykidaw.
 Osoczay, mołoczay bilie.
 A owczarowi w oczach hmyliłe.
 Niwa muzykowi myła
 A mni ona nemiła,
 70 Szczo mene od hostyncia daleko podhuliła,
 Oczy ta nohy mo(i) wweredyła.
 Sam ia neznaiu,
 Szczo czynity maiu.
 Chocby ia poszow o tym gospodarowi skazaty,
 75 To on mene welikim obuchom schocze witaly.
 Ieszcze puydu w pole owec szukaty.
 Tak ia iuze, chwała Bohu, zhadaw,
 Hde swoi oweczki spasaw.
 Tam na Sołonci,
 80 Na tekuczy wodonci.
 Oy koliz ia blizeyko prybihaiu,
 Pilneyko sie ia pryhladaiu,
 Iaz mowlu: moi oweczki,
 Az ono stoiat poluplenyi berezowyi peneczki.
 85 Iaz mowlu: Sirko ta Birko,
 Az stoit obhorylyi berezowyi penko.
 (80 b) Iaz mowlu: moie towarystwo kaszu waryli,

mołoka ona. 58 p. wovczarowi. 59 p. Koliz ia, panowie, blisko. 60 p. Pilneyko sie pryhladaiu. 61 p. Iaz mowlu: moi oweczki. 62 p. Az ieno nazaw muzyk hreczki. 66 p. byliie. 67 p. Bidnomu owczarowi. 70 p. daleko od hostyncia. 71 p. nohy wweredyła. 73 p. Szczo maiu poczynyaty. Замість 74 p.:

Poszowszy, swomu gospodarowi znaty dawaty.

Hospodar cym bude na droworni drewo rubaty,

75 p. Tym mene zhoce obuchem po pleczech osypaty.

Між 75 і 76 p.: Ne poydus ieszcze gospodarzowi kazaty. 76 p. Poydu ia ieszcze iak w pole owiec. 77 p. zhadaf. 78 p. Gde swoje owiecki pasaf. 79—80 pp. Tam na Sołonci, a na tekuczoy wod(on)cy, tam napawał. 81 p. Koliz ia, panowie, blizenko prybyhaiu. 82 p. Pilnenko sie prygladaiu. 83 p. moie. 84 p. bereszowy pienecki. 85 p. Taz ia mowlu: Sierko ta Bielko. 86 p. Az ono stoit obchorylyi bereszowy pienko. 87 p.

- Az ono skurwy synowie diuhtiary diohot kuryli,
Mene tym dymom daleko od hostyncia podhulili.
- 90 Sam ze neznaiu,
Szczu czynyty maiu.
Do swoho gospodara newernu sie.
Znaiu, szczu ia maiu sie
U gospodara z wegierom wytaty.
- 95 Wolu w pole poyty owec szukaty.
Hdes ¹⁾ moy cap y baran
Na dawnyi zwyczai tiaw.
Nuz na horu
Biu tabału.
- 100 Ia swoho panka nit neboiusia,
Koli z wuwciami w dwor pryzenusia.
Pod horu skokom,
Na horu bokom.
Henże moy cap,
- 105 Hen y baran,
Hen moia hyra,
Hen wegieryna,
Szczu moiey watazi pered wodyła.
Hen moy Sirko,
- 110 Hen y Biłko,
Hen y moy kudła,
Szczob wuwczarowi szyia ne schudła.
Oy koliz ia blizeyko sie pryhladaiu...

На цьому вривається недокінчений текст у збірнику. Продовження пісні подається з довшого тексту:

Taz ia mowlu: moie owczary towarystwo. 89 p. hostencia. По 89 p.:

Boday ze oni sobi po selowi dohec wozili.
Szczoby im koło boczok obruczy pospadali
I szczoby oni swoj diohet ludom durno porozdawali,
Szczu mini, bidn mu owczarowi, oczy a nogi porwali.

91 p. Co maiu poczynaty. По 91 p.:

Poszółbym swoiemu gospodarowi kazaty.
Gospar cym bude na toku robyty,
Tym mene schoce po plecach batohom byty.
Nepoydu iuze gospodarowi kazaty.

92—94 pp. vacant. 95 p. Poydu ia w pole owiec. 99 p. Biiu. 105 p. Ia swoho panoyka nit nieboiusie. Замість 106 p.: (W) weselosci, w radosci wsi oweczeci w dom pry(h oniu. 110 p. En y baran. 111 p. hera. 112 p. Magieryna. 113 p. Co... wodieła. По 113 p.:

Po korcu soli na den zidała,
Po kazanu mołoka na den dawala.

114, 115 i 116 pp. En. 117 p. Szczob uwczarowi.

¹⁾ В рукоп.: Hhes.

Оу коли іа близько прыбіхайу,
 Пінейко сіе прыглядайу.
 Іаз но мовлу: мої овці та іахнці,
 Аз но дывки та моłodці
 На доли брали червец та полонці.
 Низенко в траву головы пошчылалі,
 К ніому сіе сраками пооберталі.
 Овчарові ледвами очы порвалі.
 Бодая же оні собі блакі побылі,
 Щчоб тызден у тры дні по степену блудылі,
 Щчо мене біднога овчара од хостынца далека подхулілі.
 Czy іаз пры хородах небував,
 Czy іа такі челаді моłodці неwyдав?
 Іак бы мні которуі доhnаты,
 Коліб дау Бух под себе подобраты,
 Щчоб сіе з себе недав насміваты.
 Сам же вше неznаю, щчо маю, почынаты.
 Посщэwбы swому господарові казаты.

- (72 a) Іузеz бо муу господар небуде нйак за swой статок караты,
 Тylko зчоче без суда. без права на зыбенцыю зohnаты.
 Непуыдуз узе господарові казаты,
 А пуыду в поле овеч зукаты.
 Hоды іузе swоіч ноh напотай подбываты,
 Поыдо іа іузе в Wołoszczыну.
 Іеднакowo іа умію по wołosкыі howорыты.
 Штереманеште штерману пегені wegiera.
 Proше, зabyw хліба wзяты,
 Нічзоho іузе мні буде зываты.
 Ну іа од селы Welккы Овчары од селы пегываты,
 Чліба прочаты.
 Нешотылі мні Welккы Овчары чліба даты,
 Ну іа в Малых прочаты.
 Kоторы дау, іа покłоныwsя.
 Kоторы недав, Боhu моліwsя,
 А іа уззяв,
 Об зему тiав,
 На hrудеч му чліба одняв.

- (72 б) Іузеz powен бурдіуh у powен запоł наклѧв,
 Іузеz тызден пегед собоіу деsяты моłodцуіу поhод(ow)ав.
 Іузеz пульторы myлі од Dнестра уchoзаяе.
 Іаз но мовлу: wітер шумыт,
 Ohланусіе, аз господар конем бызыт,
 Іак чорныі ворон летыт
 На вороным коні.
 V холубым зупані,
 На uwчара machаіе:
 Стоу, wowчару, небуысе,
 До мене wернысіе,
 U мене wпiат наймысіе.

- Bidny owczar staw,
 Z burdiuhom sie porazaw :
 Stuymo, neboze burduze. nebuymosie,
 Vpiat u swoho gospodara naymimosie.
 Budemo pyty y isty,
 Choroszeyko chodyty,
 V noczy zpoczywaty,
 Z gospodynkoiu spaty.
 To bidnyi owczar chlib pod penka,
 A sam na penka.
 Hen gospodar byzyt.
 Iaz no mowlu: moy gospodar teie hadaie,
 Zchocze mene za bedra wziaty,
 Do domu prymczaty
 Oweczok pasty.
 Az gospodar prybihaie.
 Owczar odnoiu nohoiu na penka stupaie,
 (73 a) Druhu za bedra podnymaie.
 Az gospodar ruku minaie,
 Za łob chwataie,
 Zyławoiu dubynu z za pleczy wymaie.
 Toz mene byw, byw,
 Wołoczyw.
 Tuiu dubynu rozpradywyw.
 Moiu soroczku do¹⁾ moich pleczy on prylypyw.
 Po koniu raz, po myni dwoyczy.
 Pryszło sie myni za koniem bicheczy.
 Konia zatne raz, owczara bidnobo desiat raz.
 To prybihaw do dwora,
 Owczara pokidaw.
 U dwora sam poszow na tok robyty.
 Gospodynka na tok prybychala,
 Na muza swoho narychała:
 Dobro było, pohanski synu, na samoti syrotu byty,
 Nezdorow, budż hołowszczyzny płatyty.
 To snup owsa wziała.
 Unesła, na peczy posłała,
 Kisłym borszczom poporskała,
 Na owczara promowłała:
 Chody, owczaru, trozski popassia, nemnożko.
 Toz tebe pohanyń byw,
 Łedwa czy budesz żyw.
 To bidnoho owczara na peczy gospodynka polozyła,
 (73 б) Od hołowy do noh ohladyła.
 Az ono u bidnoho uwczara wsi zyły pomlili,
 Lisz tulko odna zyła neumliła,
 Kotoru gospodynka zywyła.

¹⁾ В рукоп. по.

Gospodynka do naymytki promowlała :
 Pody ty, dwoie kuratok zaryż,
 Odno speczymo,
 Druhoie zwarymo
 Z percom, z szapranom,
 Aby bidnomu owczarowi k zywotu y sercu prystało.
 Naymytka iak pobihła, czetwero razem zadawyla.
 Choczab ty, neboho, szestero zadawyla.
 Aby bidnomu owczarowi dohodyła.
 Ieszcze dwanaiciat łokot lnianoho połotna z skryni wzała,
 Szczo u 12 pasom tkała,
 Do szynkarki ponesała,
 Konow medu wzała,
 Do domu prynesła,
 Owczarowi na picz podała.
 Bidnyi owczar iak wziaw za vsho,
 Vczynyw na dni sucho.
 Hydko, hydko,
 Szczo w konowci dno wydko.
 Tody¹⁾ owczar iak napywsie,
 To ieszcze hursze rozboliwsie,
 Iak czerwona cholawa wyd zakrasniwsia,
 Jak piatka nus zaostrywsia.

- (74 a) Gospodynka po chaty chodyt,
 Bilyi ruki łomyt:
 Bidnaia hołowko, libon owczar konaiet,
 Iomu swiczki w ruki nemaiet.
 Owczar z peczy ruku spuskaie,
 Gospodyneci konow w ruki podawaie,
 Gospodynku nauczaie:
 Na, gospodynko, tuiu konowku popoloszczy tryeczy wodoiu,
 Szczob nedohadawsie gospodar z lichom y z bidoiu,
 Szczob ne naczynyw kołotu u chaty z toboiu.
 Gospodynini na tok wybyhaie,
 Do muza promowlaie:
 Muzu, moy muzu,
 Tozes zadaw owczarowi welikoiu nuzu.
 Tozes ioho welmy uhyw.
 Czy bude zyw ?
 Dobro bulo na samoti syrotu byty,
 Nezdorow, holowszczyny nebude(s)z płatyty.
 Iuzes nebudem nikoli takoho czeladnika maty,
 Budet druhy kolo naszoho dwora ty ty dwory mynaty,
 V nas nebuwaty.
 Pudy ty, moy muzu, prywedy popa,
 Nechay bidnoho owczara wyspowidaie za zywota.

¹⁾ В рукоп. Тобы.

- (74 б) Gospodar czoho dohadawsie,
 V chatu wbihaw,
 Za koczerhu wziaw,
 Na porozi staw:
 Hody, owczaru, skurwy synu, w hati z mołodoiu gospodynju
 [potiahaty,
 Idy za moim statkom w pole hulaty.
 Todi¹⁾ moy owczar z peczy zchopywsia.
 To pokrasniwsia,
 To pobiliwsia.
 Dudu pod ruki, burdiuh na pleczy.
 W dudu zahraw.
 Holubcia wdaryw,
 Swoiu gospodynku mołoduiu zweseliw.
 Szcze ia gospodynci w iei domowci szcze dohozu,
 Drowec utnu,
 Wody prynesu.
 Gospodar byw mene, byw,
 Wołoczyw,
 Didczuiu matiur ne nauczYW.
 Mene ne nauczYW,
 Swoiu gospodynku hursz znarowyw.
 Gospodar ze lich, a gospodynka dobra,
 Wowczarowi dwa kaplunci w burdiuzok wtepla.
 Bidnyi wowczar iak swysnow,
 Vsi owci za worota potysnow,
 W czystoie pole owci vyhaniaiw,
 Sam na mohyłu zhazaw,
- (75 a) Chliba, soli wzywaw,
 Slozami sie obliwaw,
 Hospodara spomynaw:
 Toz mene pohanyn welmi byw,
 Prawda, ne na lichu uczyw,
 Szczob ia wsi oweczki w ciłosty, w radosty do domu prohonyw.
 Gospodar lich, gospodynka dobra.
 Boday gospodarowi taia ruka,
 Szczo mene byw, po łokiot uschła.
 Posypałaz gospodynka kuratkam pszona.
 To małyi kuratka pszona neid(i)at
 To g. spodynka na wlyciu wychozaie,
 Do zonoczok promowlaie:
 Bida, moi zonoczki.
 Na moi kuroczki,
 Pszona neidiat.
 Tak buwało, naymytko, bidnyi owczaryszcze pyrochow
 [w smetany neist,
 A muy muzyczyszczze,

¹⁾ В рукоп. Тоби.

Iak czorny wołoszcze,
 Syrowatku chliszcze,
 Aby była.

До того самого жанру, що наведена річ про вівчаря, належить і зараз по ній поданий у збірнику текст про тещу, відомий із кількох записів XIX в. Ось текст збірника Кондрацького :

- (75 a) Pryhotowawsie ziateyko dla swey teszczeyki na czesc, na
 Nakupyw chmelu [benkiet.
 Za siem kup żmieniu,
 Namoczyw iacznyi kołos,
 Uczyniw weliki sołod,
- (75 b) Nawaryw pywa.
 Naczynyw ziatenko z teszczeiu dywa.
 Vbyw czmela, nasytyw medu,
 Zazwawszy teszczeyku k sobi na besedu.
 Vbyw syniciu
 Na buzanyciu.
 Poichaw ze ziateyko na włowanie
 Dla swoiey teszczeyki na spomahanie
 Zwirci imaty,
 Swoiu teszczeyku ta hodowaty.
 Vbyw ze komara,
 Nasoliw boczku toho masła.
 Vbyw worobcia,
 Nawiszaw połtiow,
 Naczynyw kowbas.
 Wse to ne dla nas,
 Dla swoiei teszczeyki, dla łaskawoi, dobrotliwoi, zyczliwoi.
 Zaryzaw muchu
 Dla teszczy w iuchu.
 Nadawyw komaszok,
 Nawaryw hałuszok.
 Wse to dla swey teszczeyki łaskawoi, dla zyczliwoi.
 Vbyw ze wosz
 Dla teszczeyki w borscz.
 Vbyw ze błochu,
 Nawaryw¹⁾ gorochu.
 Pryichaw ziatenko,
 Pryichaw bateyko
 Do swoi teszczeyki prosyty na czesc, na benkiet.
- (76 a) Teszczeyko,
 Zunczyna matiunko,
 Proszusz ia tebe
 Na czesc dla sebe.
 Stała teszczeyka odmahaty,
 Stała teszczeyka prochatysie:

Nepuydu, ziateyku,
 Nepuydu, bateyku,
 Nemaïu y z kim,
 Nemaïu y z czym,
 Nemaïu y na czym.
 Muz w hromadi,
 Kobyła w stadi.
 Chomut na dubi,
 Ducha w lisi,
 A huzki w strysi,
 Czerewyczki u szewcia,
 Sukonki u krawcia,
 Koszula u praczki,
 Czypczyk u szwaczki,
 Serpanki u tkachi.
 Teszczeyko,
 Zonczynna matiunko,
 Chot u ludyi ty dobudsia,
 A taki k myni na czesc prybud ze.¹⁾
 Pobihłaz teszczeyka od dworcia do dworcia,
 Wse toho pozyczaiuczy,
 Wse tohoz prochaiuczy.
 Zabichła teszczeyka swoje seło z koncia do koncia,
 Nemynuła teszczeyka zadnoho dworcia,
 Nepozyczyła ni toho czypcia.
 Zadna iey sosida dokarała
 Na radi, nepozyczyła:
 (76 б) Буło tobi, baboyko, zmołodu robyty,
 Szczob bylo na starosc w czym chodyty.
 Pobichła teszczeyka w wyszniowy sadoczok,
 Vrwala sobi try łopusznyi,
 Poszyła sobi dwi chwartuszyni,
 Chmelinoiu pomerezyła,
 Pawutynoiu poobrubyla.
 Teszczeyka z zadu rasna,
 A z peredu krasna,
 Z zadu hruba,
 A z peredu luba.
 Prydyz ty, teszczeyku, neobaraysie.
 Iaz bo dla tebe pryhotowawsie.
 Prydyz ty, teszczeyku, choc na switanie.
 Nahotowaw ia tobi dobre snidanie.
 Nemohłaz teszczeyka iak od swoho ziateyka ta odmohlysia,
 Łysz taki k ziatowi powołoktysia.
 Dostała teszczeyka konia woronoho,
 Wozka malowanoho
 Poichaty na czesc, na benket do swoho ziateyka do kochanoho.

1) В рукоп. przybudze.

Poichała teszczeyka do swoho ziateyka na czesc, na benkiet,
[na chołozyi]

Na kotory den ta na nedilu.

(77 a) Iak uziaw ziateyko swoiu teszczeyku ta pod pleczyci,

Powiw ze ziat teszczu ta do switłici.

Posadyw ze ziateyko swoiu teszczeyku k stolu pleczyma,

K stini oczyma,

Szczob ze teszczeyka u swoho ziateyka po stini błochy
[y muchy liczyla.

Treba teszczeyci horyłoczki,

Aquawitoczki,

Dratowanych huzeczok,

Sołodkoho medu,

Dubowoho kiia,

Piianoho pywcia,

Hołobli koncia.

Moi myli słuszki,

Podayte mni dratowani huzki

Zwiazaty teszczeyci ruczki ta nozki.

Czastówaw ziateyko swoiu teszczeyku horyłkoiu,

Aquawitoiu,

Tratowanymi buzkami,

Szczob ne brykała teszcza nuzkami,

Sołodkim medom,

Dubowym kiiom,

Piianym pywce(m),

Hołobli koncem.

Pobihła teszczeyka z ziatioho dwora,

Nemynuła zadnoho koła.

Podpywszy, z skokom

Yz odnym okom

Odczynyla teszczeyka dwery bokom.

Netrapyla teszczeyka w dwery rukoiu,

Trapyla ona w wszak hołowoiu.

(77 b) Netrapyla teszczeyka, kuda lude chodiat,

Trapyla teszczeyka, kudy husi łaziat.

Chołowa wulizła,

Huzicia zawiazła.

Moi myli wuznicy,

Chwatayte teper moi dupyci,

Ratuyte moi huzyci.

Moia huzycia

Staromu didowi ona zhodytsia.

Nezdała teszczeyka toi dupyci,

Wytratowała sama huzyci.

Pered wuytom, pered burmistrom

Zakryła teszczeyka szelemendyk listom.

Pobichła teszczeyka chylcem

Popod tyncem,

Popod werbami,
 Szczoby o tym lude z seła neznali,
 Szczoby sie zaci nenasmiwali.
 Prybihła teszczeyka
 Do swoho didoyka:
 Wara, didu, z peczy,
 Nehay ia popodparu pleczy.
 Ziatnoie piwo w pleczy wstupiło,
 Kostki połomiło.
 Sołodok medok hołowku kłonyt,
 Aquawita, horyłka ledwicy łomyt,
 Ziatnyi pyrozki boki zakłali.
 Upiła sie pywa,
 Neznaiu, didoyku, czy budu zywa.
 (78 a) Po bokach kole,
 W plecyciach bolit,
 V wuchach dzwinit,
 W chołowi szumyt.
 Dobro tobi, baboyko, na czesci buwszy,
 A mni iakowo staromu doma sidiwszy.
 Szczo suczka brechne,
 Baba ¹⁾ z peczy od dida porchne:
 Chladite, ditoyki, czy ne ziateyko ide.
 Zkoczyła z peczy,
 Odbyła pleczy,
 Upała z połu,
 Złomyła nohu.
 Prychaw ziateyko do swoi teszczeyki,
 V try nedili nawizaiuczy,
 Szczo na bękiет iei wzywaiuczy.
 Nepuydu, ²⁾ ziateyku,
 Nepuydu, bateyku,
 Dawsie myni dobre twoy bękiет znaty,
 Ledwi ia utekła z twoiei chaty.
 Vzesz moi plecyci iak hnoy,
 A ty, ziateyku, postaromu moy.

Варіянти цієї речі записані в XIX в. від кобзарів і лірників. За далеко завело-б порівнювати ті записи з записом у збірнику Кондрацького. Всі вони значно відбігають від нього, й текст ніжинських кобзарів, Павла Братиці й Прокопа Дуба, який на-

¹⁾ В рукоп. Babe.

²⁾ В рукоп. Nepuytu.

³⁾ Можна вказати на великоруський відгомін пісні про тещу, а саме в одному збірнику кантів і пісень Єлисаветинського часу, з поч. „Замочить колось, наварить пива“; останній текст надрукував В. Перетц у першому томі своїх „Историко-литературныхъ изслѣдованій и матеріаловъ“ (Спб. 1900, стор. 320—1).

друкував П. Іващенко¹⁾, й текст Прокопа Чуба, який надрукував Ол. Малинка²⁾, й найбільше попсований текст, який записав Вал. Боржковський³⁾ від лірника Олександра. Останній текст має в своєму початку причеплений уривок пісні про гостину дяка в Пазі на тему „Москаля-чарівника“ Котляревського.

Гумористичні, навіть грубо-тривіальні, й сатиричні речі увійшли в лірницький репертуар із кобзарського репертуару. Репертуар Остапа Вересая ділив Ол. Русов на три головні категорії: 1) думи й історичні пісні, 2) духовні й моралізуючі й 3) сатиричні та гумористичні⁴⁾. Пісні сатиричного змісту, що входили в репертуар Вересая, осміюють ненормальности людського життя й відхили від здорового зміслу. Правда, „ці пісні він співав рідко та взагалі не надає їм окремого значіння, називаючи їх простацькими“, запримітив із приводу цієї частини репертуару Вересая Кость Ухорович⁵⁾, але факт фактом, що такі речі входили в репертуар Вересая, а його погляд на них це його індивідуальний погляд і може вплив старости. Щоб не наводити багато прикладів, досить указати, що й репертуар „простацьких“ пісень у кобзаря Павла Братиці був великий і в ньому неминучими були: „Дворянка“, „Мішанка“, „Теща“ „Хома і Ярема“ й „Чечітка“⁶⁾, а кобзарь Петро Гарасько знав ріжного роду приказки про „Дворянку“, „Тещу“, „Чечітку“ тощо⁷⁾. Ствердження гумористичних і сатиричних речей у репертуарі кобзарів дозволяє здогадуватися, що дума про козака-нетягу, пісня, відома з записів XIX в. як пісня про Байду, речі про вівчаря й тещу з збірника Кондрацького це частина тодішнього кобзарського репертуару.

¹⁾ П. Іващенко. Павло Братиця и Прокипъ Дубъ, кобзари Нѣжинск. у. Чернигов. губ. (Записки Юго-Западнаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества, т. II, Київ, 1875, стор. 127—9).

²⁾ А. Н. Малинка. Прокопъ Чубъ. (Переходный типъ кобзаря). (Этнографическое Обзорѣніе, Москва, 1892, стор. 177—8).

³⁾ Вал. Боржковскій. Лірники. (Киѣвская Старина, т. XXVI (1889), стор. 699—702).

⁴⁾ А. А. Русовъ. Остапъ Вересай, одинъ изъ послѣднихъ кобзарей малорусскихъ. (Записки Юго-Западнаго Отдѣла Имп. Рус. Геогр. Общества, т. I, Київ, 1874, стор. 333).

⁵⁾ К. Ф. У. О. Кобзарь Остапъ Вересай, его думы и пѣсни. (Киѣвская Старина, т. IV, стор. 280—1).

⁶⁾ В. П. Горленко. Кобзари и лірники. (Киѣвская Старина, т. VIII, стор. 49).

⁷⁾ А. Малинка. Кобзарь Петро Гарасько и лірникъ Максимъ Прыщенко. (Киѣвская Старина, т. XLII, стор. 442).

Правдоподібно, записав Кондрацький кобзарські співи для свого збірника в часі походу на Волощину, в кожному разі перед 1693 р., коли до збірника могла попасти така хуторницька справа, як записки про те, скільки збіжжя вимолотили со стіжка в Любогинях 1693 р. й скільки якого збіжжя висіяли тогож року тамже.

На закінчення подаю тексти інших українських пісень, що дісталися в збірник Кондрацького.

1.

- (61 б) Nechody, panoyku, do mlyna spaty,
 Sorom tobi, panoyku, nuroczok braty.
 Twoiz to służeyki kopy pobrali;
 Bogday im koniki poustawali.
 Twoiz to sluzeyki dwery rozbili,
 Krasnuiu diwoyku w łubyk zawili.
 Koły ty, panoyku, na woynu poidesz,
 Bystroiu szabelku w ruczках zab...¹⁾
 Ne puydesz, panoyku, na woynu krasno,
 Koli budesz hladyty w diwczynu harnu (?).
 (62 а) Day myni ruczeyku, nasz tobi obie,
 Puydemy do popa szlubowaty sobie.

2.

- (85 б) Oy tekut ryczeyki z krynic do ieziora.
 A czemuz ty, diwczynoyko, smutna, newesela?
 Oy iak ze ia maiu wesołaia buty,
 Oy kohoz ia lubyła, z tym myni ne buty.
 A ia ioho lublu, on toho neznaie,
 Bohday tomu tiazko buło, kto nas rozłuczaie.
 Oy nerozłuczyt Buh y was ne potisztyw.
 Kotory mene zasmutyw, ten mene potisztyw.
 Oy bywayze, byway, a nedbay na toie,
 Prybywayze, moy mileyki da serdeyko moie.
 A skoro pryidesz, ia swoho zabudu,
 A swoim na presadu wesołaia budu.²⁾

3.

- (88 б) Та на сium бoci на тоłoci.
 More, diwko rusko.
 Owczar owci podhaniaie.
 A kozak diwku podmawlaie:
 Chody z nami, z kozakami.

¹⁾ Замазано.

²⁾ Порівн. текст, надрукований в „Двох співаниках половини й третьої четвертини XVIII в.“ (Записки, т. 133, стор. 161—2) із співаника Степана Вагановського.

More, diwko rusko ta pudy...
 Oy v nas, diwko, dobra mnoho.
 Iest u nas domy murowany,
 Ławy jaworowy,
 Hory zemczuznyi,
 A trawy szowkowi.
 A v nas ryczki medowy.

More, divko, ta pudy z nami.
 Az idet diwka w pole y druhoie, na tretioie nastupaie,
 Do¹⁾ kozaka promowlaie:
 Hdez twoi dobra (89 a). kozaczeyku, weliki?
 Az szczoż u nas, diwko, dobra domy murowany?
 A szczoż u nas, diwko, dobra domy murowany,
 To obuchy na twoi mołodyi pleczy okowany.
 A szczo u na(s) hory zemczuznyi,
 To twoi pleczy bily.
 A szczo u nas trawy szowkowi,
 To u nas kosa twoia rusawaia.
 A szczo u nas ryki medowy,
 To v nas szłozy twoi mołodyi.

4.

- (89 б) Ruszyli sie zownire z obozu,
 Stali sobi koło perewozu.
 Wyszła krasna mołodyca z chaty,
 Chotyła sie z zołnirmi poznaty.
 Zmyłuyte sie, Lachy, nado mnoiu,
 Perenoczuy kotory zo mnoiu,
 Bo sie boiu sama iedna spaty,
 By mie dzury newyhnali z chaty.

5.

- (90 a) Oy nedaleko od Manaczyna
 Lubyła mene krasnaia dywczynyna.
 Ne tak lubyła, iak nadaryła.
 Wynesła łuczok y strylok puczok:
 Naz tobi, moy myleyki, do bilych ruczok.²⁾

¹⁾ В рукоп. Во.

²⁾ Повніший варіант у „Двох співаниках“ (Зап. т. 133, стор. 162)
 із співаника Степана Вагановського.

„Марьяна Черниця“ Т. Шевченка.

(Історія тексту).

Написав *Л. Білецький*.

I.

Текст „Черниці Марьяни“ Т. Шевченка перетерпів такі етапи свого життя, які дуже характеристичні як для зясування певних процесів творчості нашого поета, так і для зрозуміння взагалі долі того чи іншого твору, що попав у несприятливі для української поезії руки.

Цей твір, може єдиний з відомих нам творів Шевченка, що залишився нескінченим, і про дальший розвиток сюжету поеми ми можемо лише догадуватись чи із тих ліричних застережень Кобзаря, звернених до дівчат, чи із заголовка поеми, що кидає світло на дальшу долю головного образу поеми, чи, нарешті, з попередніх анальогічних творів — як „Причинна“, „Тополя“ й інші.

Текст, видрукований Кулішем у „Основі“ за р. 1861, вже із слів його першого редактора є не виправлений, неповний, майже увесь писаний олівцем, хоч і без поправок, і Куліш називає його брудіоном. Як він попав до рук редактора, нам невідомо. Але й те було-би добре, коли-б цей брудіон був опублікований так, як він був написаний, — на жаль редакторська рука Куліша так змінила його первісний вигляд, що тяжко що небудь сказати про цей дуже важний для нас брудіон поеми, і перед нами Куліш на завжди зачинив двері до зрозуміння певного етапу в процесі утворення цієї так важної в автобіографічному зміслі поеми Шевченка.

Не більше кинув світла на це питання і В. Доманицький. У „Критичному розсліді над текстом „Кобзаря“ Т. Шевченка“ автор пише, що „автографа не бачив“, ¹⁾ а в першому виданні „Кобзаря“ р. 1907 ²⁾ В. Доманицький передруковує, як і Ю. Романчук, текст, виправлений Кулішем. У другому вид. „Кобзаря“ р. 1908

¹⁾ Крит. розсл. над текст. „Кобзаря“, Київ, ст. 53. ²⁾ ст. 132.

В. Доманицький зазначає: „Досі її друкували із деякими поправками П. Куліша“. „Цю поему друкуємо тут так, як написав її Шевченко“.¹⁾ Як розуміти останню фразу Доманицького? Ми її розуміємо у звязку із словами редактора „Кобзаря“ р. 1908, висловленими на початку його „приміток“: „У д. Сульєва в Петербурзі, пише В. Доманицький, знайшовся зшиток поезій Шевченка, писаних, як знати, рукою М. Лазаревського і поправлених рукою Шевченка“.²⁾ Це повідомлення вже заперечує попереднім словам редактора, що він друкує цю поему так, як її написав Шевченко, бо по-перше видрукував він її не з автоґрафа, а з копії Лазаревського, і ця копія зроблена, мабуть, із того автоґрафа, який був у редакції „Основи“ і якого Куліш, зрадаґувавши по своєму, видрукував, про що ми вже говорили; по-друге, ця копія поправлена рукою Шевченка; в який спосіб поправлена, які місця виправлені і як? — на великий жаль В. Доманицький про це нічого не говорить. Отже, з цього видно, що Доманицький видрукував поему не так, як написав Шевченко. Коли-б він друкував її так, як Шевченко написав, то повинен би був надрукувати копію Лазаревського, а поправки Шевченка подати як варіанти окремо. Тоді у нас було-би більше підстав думати, що текст поеми наближається, хоч правда, не до ориґіналу, а до того тексту, що був у редакції „Основи“. Поправки Шевченка не є навернення копії Лазаревського до ориґіналу, а дальший крок текстуальних змін, зроблених поетом. Таким чином, текст Доманицького не є ні копією Лазаревського із бруліону поеми, що був у руках Куліша, ні ориґіналом поеми, а, можливо, тим бруліоном лише в копії Лазаревського та ще й із поправками поета, і в такому процесі текстуальних змін цей текст віддалився від свого прототипу, а через редакторський недогляд цілком розгубив ті текстуальні ремінісценції на основі яких, якби до них шановний редактор був поставився уважніше та їх відзначив, ми могли-би дійти до самого протоґрафу. А тепер це зробити тяжко.

Не краще виглядає справа із текстом поеми, якого опублікував П. Зайцев і якого ориґінал до р. 1917 переховувався у сина редактора „Снопа“ А. Корсуна, а від р. 1917 переховується в Пушкінському Домі Ленінградської Акад. Наук.³⁾

Про автоґраф „Черниці Марьяни“, якого післав Шевченко до редактора „Снопа“ А. Корсуна, ми вперше довідуємося від Ку-

¹⁾ „Кобзарь“, 1908 р. „Примітки“, ст. 617. ²⁾ П., ст. 613.

³⁾ П. Зайцев, „Оксана“, К. 1918, ст. 4.

ліна р. 1861; друкуючи свій текст поеми, Куліш писав: „Ми не губимо надії, добути цю поему в повному виробленому виді. Переказували нам, що її екземпляр переходується у видавця альманаха „Сніп“ Корсуна, якого невідзовно просимо уділити нам цей скарб“.¹⁾

Р. 1906 на стор. „Київської Стар.“ у своїй праці „Крит. розсл. над текстом „Кобз.“ Т. Шевченка“, Доманицький писав: „Автографа не бачив, а єсть він у родини А. Корсуна, що видавав у Харкові „Сніп“.²⁾ Далі у примітці Доманицький пише: „На мій запит до родини А. Корсуна, син його А. А. Корсун (мировий суддя в Ростові на Дону) одповів мені від 24/VIII 1906, що дійсно в їхній сім'ї зберігається, серед інших автографів усяких письменників, також „аркуш поштового паперу (а може їх і два!), на якому списано не тільки „Черницю Марьяну“, але й малюнки на боках, пером, рукою самого Тараса Григоровича; малюнки ці зроблено на швидку: це лишень легенькі контури; належать вони до тексту і, можна думати, Шевченко робив їх, обмірковуючи „перший починок“ цієї поеми — машинально, а може просто „прикрасив“ рукопис, переписаний досить пильно і чистенько; вірші починаються з малої букви. На прикінці рукопису, на ньому лист до мого батька, — надпис про те, що Ш. оддає йому на власність ці твори (Марьяну і Човен). Дописка ця — рядків на 7—9... Автограф Марьяни, скільки памятаю, одрізняється од друкованого тексту“.³⁾

Не маючи докладніших відомостей та іншого тексту поеми, Доманицький мусів у першому вид. свого Кобзаря передрукувати текст, виправлений Кулішем. Лише у примітках додав: „відомо, що автограф (певно, знаємо кращий) зберігається в родині А. Корсуна, якому Шевченко прислав був цю поему для друку в 2 томі „Снопа““.⁴⁾

У примітках до 2-го видання „Кобзаря“ В. Доманицький пише: „Автограф поеми (теж не усієї) був подарований Шевченком А. Корсуну і тепер зберігається у його сина А. А. Корсуна, в Ростові на Дону, але добути той рукопис од нього не пощастило. Він сповіщає, що в його рукописові 16 сторінок, а в них 388 рядків. Вся поема має два розділи: у першому — 251 рядків, а в другому — 137. Перший розділ в оригіналі Шевченка кінчається словами „Ледве пішла с хати“; далі у нас тільки 48

¹⁾ „Основа“ 1861 р., кн. 9. ²⁾ Окрема відб. р. 1907, ст. 53.

³⁾ Іб., ст. 53. ⁴⁾ „Кобзарь“, р. 1907, ст. 614.

рядків, а в рукописові А. Корсуна — 137. Цей другий розділ починається приспівом „Ой гоп того дива“ „1 і 2 сторони, — пише А. А. Корсун, — займає посвященіє, кусочек котораго, обыкновенно, помѣщається в изданиях, как самостоятельное стихотвореніє. Посвященіє это заключает в себѣ болѣе строк — (почти: в нем 22 стиха), чѣм печатаємося в видѣ самостоятельнаго произведенія. Помѣчено СІБ. Ноября 22. 1841 року“. Из посвященія видно, что оно относится прямо до „Черниці“. В посвященіи обозначено имя и 3 буквы фамиліи. В концѣ рукописи приписка к отцу: „Отак зачинаєця моя Черниця, а що дальше буде, то я и сам не знаю. Здаєтся и люльки не курю“ и т. д... „треба буде знову компанувати, (то, что было написано на растеряных „шматочках паперу“.¹⁾ Из цих повідомлень В. Доманицького бачимо, як тяжко йому було видобути автограф поеми Шевченка із рук родини Корсуна, яка вважала його своєю приватною власністю; і редакторів прийшлося друкувати текст поеми по копії Лазаревського з поправками Шевченка, який у порівнанні з текстом Куліша, мабуть, стоїть ближче до автографу поеми, але все-ж не є самий автограф і небогато вносить до історії тексту твору.

Рік 1911 був новим етапом в історії тексту цієї поеми. П. Зайцев, видаючи „Кобзарь“²⁾ Т. Шевченка, помістив у ньому новий текст „Черниці Марьяни“, а в передмові до „Кобзаря“ подав і те джерело, з якого він передрукував поему.

„Печатаемый здѣсь в подраздѣлѣ II текст неоконченной поэмы „Черниця Марьяна“ особенно цѣнен, так как в значительной части представляет собой совершенно новое произведение. До сих пор поэма печаталась по черновой редакціи, найденной и опубликованой в кн. IX Основы за 1862 (?) г. П. А. Кулишем (крупное разночтеніє этой редакціи помѣщено у нас вслѣд за текстом оригинала); Редактору настоящего изданія посчастливилось получить от одного из родственников покойной украинской поэтессы А. И. Псьол принадлежавшую ей точную копию исправленной редакціи „Черниці Марьяни“. Подлинный ея автограф принадлежит А. А. Корсуну в Ростовѣ на Дону и остается недоступным для исследователей. Печатаемая же копія снята с него чрезвычайно тщательно с оговорками относительно описок и погрѣшностей оригинала; написана она на бумагѣ с украшенным коронкой вензелем А. К., на той же бумагѣ и едва ли не тѣм же почерком

¹⁾ „Кобзарь“, р. 1908, ст. 617.

²⁾ СІБ. Русск. Книжн. Т-во „Дѣятель“, р. 1911.

написана „Хустина“, принадлежащая В. П. Науменку в Києві. Произведеніє, пролежавшее под срудом с 1841 по 1914 г, наконец увидѣло свѣтъ в настоящем изданіи в надлежащем видѣ. Считавшієся прежде отдѣльной пьесой стихи „Вітер в гаї нагинає“... оказались началом трогательнаго посвященія поѣмы подругѣ дѣства великаго поета — пастушкѣ Оксанѣ. Оставшаяся неизвѣстной до сих пор вторая часть его имѣет громаднй біографическй интерес. Лица, видѣвшія автограф, принадлежащій А. А. Корсуну, сообщили, уже послѣ напечатанія этого текста, что там посвященіє озаглавлено: Оксані К....ко. В извѣстной редактору этого изданія копій заглавіє его утрачено (срѣзано).¹⁾

З цієї передмови П. Зайцева бачимо, що він опублікував новий текст поеми не по автографу А. Корсуна, а по копії Пьєсолівни, як думає редактор, — з автографу Корсуна. Жалко, що П. Зайцев не зазначив тих „оговорок“ „относительно описок и погрѣшностей оригинала“, бо коли-б ці „оговорки“ були відомі нам, то тоді у майбутньому було-б дуже легко зясувати — чи справді ця копія зроблена з автографу Корсуна, чи ні; „оговорки“ ці були-би ключем до розршення цього питання — особливо тепер, коли ми непевні — чи копія Пьєсолівни де небудь переховується, чи може вона пропала через редакторське недбалство, що є в українському житті таким побутовим явищем. Отже й тут ми стоїмо перед великою загадкою що до зясування історії цієї копії тексту поеми та її оригіналу.

Далі опублікування п. Зайцевим цієї копії поеми Шевченка справа наперед не посунулась. Ця копія, правда, виявила нові моменти в процесі витворення поеми не лише в її тексті, але і в сюжеті. Дала привід зрозуміти, що сюжет в його мотивах переживав певну трансформацію, але як ця трансформація відбувалась — це залишилось на той час ще невідомим. Того ж року писав П. Зайцев, навівши слова Куліша, в яких він невідзовно просить Корсуна „уділити нам цей скарб“. „Але ні покійний видавець „Снопа“, каже П. Зайцев, ні нині живий син його до цього часу нікому не дали дозволу опублікувати скарбу, що був їх власністю: їх фамілійний архів зістав могилою одної з перлин Шевченкової музи. На невідзовні прохання ряду осіб і інституцій відповідали незмінною відмовою. Одного разу тільки Ол. Ол. Корсун подав опис цього рукопису. Мені, пише Зайцев, пощастило здобути копію цього твору, зроблену покійним редактором „Снопа“.“²⁾

¹⁾ Ibid., ст. IV.

²⁾ „Оксана“, К. 1918, ст. 30. (Підкресл. наше).

1918 р. у своїй брошюрі „Оксана“ у 1-ій примітці П. Зайцев зазначає, що його копія вже тепер не має великого інтересу, „бо першопис тепер уже став приступним для дослідувачів. Його куплено в квітні року 1917 Пушкінським Домом Ленінградської Академії Наук. Оздоблений цікавими малюнками, він вартий того, щоби його репродукувати літографічно. Знаходимо там і портрет автора з молодечих років і сцени-ілюстрації до окремих місць поеми. Оксанина постать, одначе, невиразна. Малюнки взагалі роблені нашвидку. Цікаві вони головне тим, що стверджують ще раз, що поема в певній частині — цілком автобіографічна“.¹⁾ Але чи дійсно та копія, яку опублікував Зайцев р. 1918 списана з автографу А. Корсуна? — Про це автор не говорить ні слова. І цілком слушний вислід Б. Лепкого: „На жаль д. Зайцев не зазначив, чи цей автограф „Черниці Марьяни“ покривається з текстом, опублікованим д. Зайцевим у „Кобзарі“ Д'ятеля по копії, яку видавець дістав від одного із свояків пок. Псьолівни, чи ні?“²⁾ І видаючи у 5 томах творів Шевченка, Б. Лепкий у III томі далі пише: „Щож мені оставався? Порівнати опис автографу з текстом у д. Зайцева“.

„Опис цей маємо двічі. Раз у Розсліді Дом., сторона 53, а другий у Кобзарі (1908, ст. 617). Оба рази дещо інакше. В Розсліді сказано, що автограф Марьяни списаний на аркуші поштового паперу, а в „Кобзарі“, що цей автограф має 16 сторінок і що в йому стрічок 388. А дальше, що вся поема має два розділи: у першому — 251 рядків, а в другому 137. Другий починається словами. „Ой гоц, того дива“. Отже у тексті Зайцева так воно й є. Перша частина більша: 251 рядків, друга менша 138. Тільки не починається вона, як сказано в „Кобзарі“ Доманицького словами: „Ой гоц, того дива“, а „Ой гоц! Не пила, —“.³⁾

Далі висновок Б. Лепкого: „Значиться число рядків і поділ цей самий, і на тому можна догадуватися, що саме текст Зайцева автентичний“.⁴⁾

Висновок цей Б. Лепкого нічим не оправданий, по перше, коли й допустити, що він зроблений на підставі точного обрахунку, то такий обрахунок є цілком механічний, збудований на кількості рядків у кожній частині поеми і мігби бути аргументом лише тоді, коли-б ми мали ще і текстуальне порівняння копії з автографом. Цього Б. Лепкий не міг зробити, бо ні автографу Корсуна, ні копії, яку мав у руках Зайцев, др. Лепкий не мав під руками. Тоді

¹⁾ Та сама студія, ст. 30. ²⁾ „Шевченко“, т. III, ст. 41.

³⁾ Тамже, ст. 41. ⁴⁾ Тамже, ст. 42.

і цей чисто рахунковий аргумент не має ваги, бо заховавши однакову кількість рядків, можна в самому тексті зміни зробити дуже великі.

Але по-друге й обрахунок, зроблений Б. Лепким, перш за все розходиться у другій частині з обрахунком А. Корсуна: коли останній нарахував 137 рядків, то Б. Лепкий у копії по виданню Зайцева нарахував цілком вірно 138. Але копія у вид. Зайцева по кількості рядків розходиться з оригіналом і в першій частині. Оригінал, як зазначає Доманицький із слів Корсуна у першій частині ховає 251 рядок; копія у виданню Зайцева у цій же частині після нашого обрахунку ховає 254 рядки. Таким чином і в зовнішній частині твердження Б. Лепкого, що копія й оригінал є автентичні, цілком відпадає і потребує повної перевірки з оригіналом. Те саме можна сказати і до фрази „Ой го-п, того дива“ — в автографі, „Ой го-п! не пила...“ — у копії.

Все-ж таки видання Доманицького і видання Зайцева до цього часу найкраще передають текст поеми Т. Шевченка „Черниця Марьяна“, але видання цього тексту зроблене не на підставі автографів поета, а на основі копій з різних автографів: 1) без зазначення у вид. Доманицького оскільки копія Лазаревського відрізняється від поправлень, зроблених Шевченком і оскільки вона без поправлень Шевченка, чим і якою лектурою відрізняється від поправлень Куліша. Коли-б це нам було відомо, ми зналиби історію автографу написаного олівцем, якого мав у руках Куліш і якого він неоправно змінив: зналиби що ще виправив Шевченко, якого характеру поправлення він вніс до копії Лазаревського а цим самим мали-б історію тексту поеми в одній із її формацій. Цього Доманицький не зробив і цим загубив чи затер всякі сліди історії тексту поеми в цій її формації. Лише нові матеріали могли-б кинути світло у ту лабораторію поета, яку замкнув він через неповне розуміння ваги усіх текстувальних варіацій творів Шевченка, а ключа до неї загубив.

2) Так само виглядає справа із текстом поеми, якого опублікував д. Зайцев. Поперше ми не знаємо, чи заховав він копію і чи взагалі вона донебудь переховується? Раз ця копія у фотографії чи у фотолітографії науковому світові не відома, ми не можемо вирішити питання: чи справді вона зроблена рукою А. Корсуна, як запевняє нас д. Зайцев. Бо коли дійсно переписував Корсун — це є одне, а коли вона зроблена кимсь іншим — це цілком щось друге. А до неаргументованих тверджень д. Зайцева, коли вони не підперті фотографічними знімками копії „Черниця

Марьяни“ і копії „Хустини“ із бібліот. В. Науменка і не доказані, що це дійсно рука Корсуна, — до твердження д. Зайцева ми відносимось із великим застереженням.

Вкінці р. 1924¹⁾ Мих. Новицький опублікував текст автографу з архіву А. Корсуна і додав свої критичні пояснення. Щодо до самого автографу, то про нього д. Новицький пише: „рукопис поеми, досить чисто і уважно переписаний власноручно Шевченком, міститься на 16 сторінках звичайного паперу, малого поштового розміру. Автограф „Черниці Марьяни“ раніш являв собою зшиток, але згодом корінець і нитки перетерлись, і він розшився. Сторінки рукопису 4, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13 оздоблені на боках власноручними малюнками поета пером виконаними; де-які з них належать до тексту, напр.: на стор. 11-ій є малюнок до слів:

„Не слухала стара мати,
лягла спочивати
а Марьяна за сльозами
ледве вийшла з хати“.

Або на стор. 12, 13 — типи приданок; інші малюнки ніякого відношення до змісту поеми не мають: головки й постаті панночок, урядовців-аристократів, військових людей, малюнок середньовічного лицаря і навіть постать Наполеона Бонапарта. Далі знайдено тут до 8 малюнків-автопортретів поета.

На першій сторінці рукопису Шевченко власноручно зверху написав: „Корсуна“; трохи нижче сам Корсун додав: „Получ. 18 январ. 1842. Харьков“. А ще нижче після Шевченкових слів: „На память того, що давно минуло“ — видавець „Снопа“ поставив свій підпис: „А. Корсун“.²⁾

II.

Таким чином, текст поеми „Марьяна черниця“ друкувався з відмінних скриптів як самого поета, так і копій інших осіб, чотири рази. Перший раз із виправленого Кулішем автографу поета на сторінках „Основи“.³⁾ Цю публікацію Куліша означимо літ. А. Другий раз текст „Марьяни черниці“, очищений Доманицьким після копії Лазаревського з поправками Шевченка від поправок Куліша і ним же опублікований у другому своєму виданні „Кобзаря“⁴⁾; публікацію Доманицького означимо літ. Б. Третій раз ця

¹⁾ „Записки історично-філологічного відділу“ Укр. Акад. Наук, р. 1924, кн. IV. ²⁾ М. Новицький, „Записки Істор.-Філол. відділу“ Укр. Ак. Н., р. 1924, кн. IV. ³⁾ „Основа“ 1861 р., кн. IX.

⁴⁾ „Кобзарь“, друге вид. 1908 р. СПб., ст. 135.

поема по копії Псьолівни р. 1911 була опублікована П. Зайцевим.¹⁾ Цю копію означимо літ. *В*. Нарешті четвертий раз вже з автографу А. Корсуна текст поеми опубліковано М. Новицьким р. 1924²⁾; публікацію цього автогр. означимо літ. *Г*. Цих чотири публікації з різних рукописів тексту поеми не покриваються одна другою; коли між публікацією Куліша (*А*) і В. Доманицького (*Б*) з одного боку і публікацією П. Зайцева (*В*) і М. Новицького (*Г*) з другого, різниці лише у невеликих варіаціях, то між текстом першої громади (*АБ*) і другої громади (*ВГ*) в другій половині поеми різниці не тільки в окремих текстуальних змінах, але в основній її перерібці. Це все дає нам підстави всі публікації тексту поеми поділити у дві громади — редакції: перша репрезентується публік. *А* і *Б*, друга — *В* і *Г*.

Що до взаємовідносин і залежності між *А* і *Б*, то великих сумнівів ми не маємо. Історія тексту поеми в цій першій редакції коротка: П. Куліш надрукував текст цієї редакції³⁾ з автографу Шевченкового після свого власного зретагування, подавши у примітках ті лектури автографу, які він виправив. В. Доманицький на стор. своєї студії⁴⁾ сконстатував, що копія Куліша не є дослівною копією поетового автографу, і визначив ті місця, які Кулішем були попсовані, додавши поруч на основі копії Лазаревського лектуру поетового автографу.

Наприклад:

Лектура Куліша:⁵⁾

Росла дочка Марьяночка (8)
 Виросла як панна (6)
 Чорнобрива, уродлива (8)
 Хоч би й за гетьмана (6)
 Стала мати міркувати (8)

Лектура Доманицького:⁶⁾

Росла дочка Марьяна (7)
 А виросла як панна (7)
 Чорнобрива, уродлива (8)
 Хоч за пана гетьмана (7)
 Стала мати гадати (7)

Лектура автографу А. Корсуна:⁷⁾

Росла дочка Марьяна (7)
 А виросла як панна (7)
 Каро-ока (4) } 8
 и висока (4) }
 Хоч за пана гетьмана (7)
 Стала мати гадати (7)

¹⁾ Т. Г. Шевченко „Кобзарь“ СПб. Русск. книжн. Т-во „Дѣятель“, р. 1911. ²⁾ „Записки Істор.-Філол. відділу“ Укр. Ак. Н. р. 1924, кн. IV.

³⁾ „Основа“, р. 1861, кн. IX. ⁴⁾ „Критичний розслід над текстом „Кобзаря“. Окрема відбитка. р. 1907, ст. 54. ⁵⁾ В. Доман., „Крит. розсл. над т. „Кобзаря“ Т. III.“, окр. відб. ст. 54. ⁶⁾ Тамже, ст. 54.

⁷⁾ „Зап. Іст.-Філ. відд.“ Укр. Ак. Н., кн. IV. ст. 21—22.

Другий приклад:

Лектура Куліша:

Ходила стояти (7)
 Не до пана усатого (8)
 Сідого, старого (6)
 До Петруся, що-вечора (8)
 Вечора святого (6)

Лектура Доманицького:

Виходила стояти (7)
 Не до пана товстого (7)
 Усатого, старого, (7)
 До Петруся, в гаю, в лузі (8)
 Що вечора святого (7)

Лектура автографу А. Корсуна:

виходила гуляти (7)
 Не до пана старого (7)
 Усатого, товстого (7)
 а с Петрусем в гаю в лузі (8)
 Що вечера святого (7)

Порівнюючи лектуру В. Доманицького що до віршового складочислення із лектурою Шевченкового автографу А. Корсуна, бачимо, що таке складочислення цих обох лектур цілком однакове. Це свідчить про те, що віршовий розмір поеми у цих частинах публікації Доманицького навіть тоді, коли сама лектура відмінна (другий приклад) є один і той же, а це значить, що він витворений поетом цілком свідомо. Коли-ж прийняти на увагу і те, що лектура Доманицького в першому прикл. цілком відповідає такій же лектурі автографу Шевченка, що переховувався у А. Корсуна, то приходимо до пересвідчення, що текст по публікації Доманицького є дуже близький до автографу поета. Що-ж до виправлень П. Куліша, то вони, на нашу думку, повстали лише з тих причин, що Куліш розмір поеми в тих місцях, які він вважав недодержаними, пристосував до найпопулярнішого в поезії Шевченка розміру: 8+6, — себ то до 14-ти складового в цілях уодностайнення метрично-ритмічної будови. Лише одне могло-би бути питання до вирішення: чи публікація Доманицького, або та копія, з якої він робив свою публікацію, себ-то копія, як він каже, Лазаревського, відповідає якомусь із автографів Шевченка? На це питання зараз нам важко відповісти; але не дивлячись на відсутність матеріалу, мусимо сконстатувати, що все таки публікація Доманицького точніше передає твір Шевченка і будемо вважати її поправнішою і ближчою до оригіналу, аніж публікація П. Куліша.

Що до другої редакції, то зясування історії її тексту далеко трудніше. П. Зайцев вважає копію Псьолівни (В) за копію з автографу поеми, якого Шевченко переслав до А. Корсуна. Докази

такого твердження є: 1) Псьолівна — родичка А. Корсуна і 2) копія поеми зроблена на папері з вензелем „А. К.“. Це справді поважні аргументи, але їх ще не досить, бо вони є лише зовнішні побічні ознаки, які органічного зв'язку з текстом не мають. Найповажнішим доказом була-би спорідненість копії з оригіналом у самому тексті. Порівнюючи публікації П. Зайцева і М. Новицького бачимо, що, справді, копія Псьолівни у своєму тексті є дуже близькою до автографу А. Корсуна. Але є й поважні відмінні. Порівняємо їх між собою:

Перший приклад, ряд. 141—142:

Автограф Корсуна — *Г.*

Копія Псьолівни — *В.*

- 1) Того, що я знаю... минуло дівчата Того, що я знаю... Я вас не забудь.
Серце не заснуло, я вас не забудь

В публікації *А В* це місце читається так, як і в автогр. *Г.*

- 2) ряд. 242: *Г.*

В.

Ти все дала, тільки доли...

Усе дала, тільки доли

А В:

Усе дала тільки доли

- 3) ряд. 250—251: *Г.*

В.

А Марьяна за сльозами
Ледве вийшла з хати

А Марьяна заплакала
Ледве пішла з хати

А В:

А Марьяна заплакала
Ледве пішла з хати.

- 4) ряд. 329. *Г.*

В.

І не втерпіла, сказала
Як п'яні придане
Ішли по улиці співали

Як Івана придане

Отсі відмінні в копії Псьолівни від автографу Корсуна і наближення їх до першої редакції (*А В*) заперечують твердження П. Зайцева що до цілковитої копії з автографу *Г.* Коли у першому прикладі повстання скороченого варіанту ще можна пояснити механічним пропуском середини, а в 4-му прикл. можна припустити механічну заміну слова п'яні на Івана, яка, правда, не впливає із змісту самої поеми, — то прикл. 2 і 3, лектура яких цілковито покривається із лектурою тексту поеми першої редакції *А В*, себ-то Кудіша і Доманицького, механічними причинами пояснити не дається, бо така повна схожість із лектурою тексту

поєми навіть іншої редакції вже не буде явищем характеру випадкового, а явищем характеру, поки що для нас не зрозумілої, залежності цієї копії від тексту редакції АБ. Цю залежність можна з'ясувати ріжно:

1) або автор копії списував її з автографу А. Корсуна вже після того, як Куліш опублікував поему, і ця публікація була під руками автора копії, який (автор) в залежності від неї виправляв свою копію;

2) або в автора копії був під руками такий оригінал цієї останньої, що ховав у собі ці спільні ознаки обох редакцій;

3) або, копіюючи автограф А. Корсуна, копіюєст мав ще якийсь скрипт поеми (чи автограф самого поета, чи копію колись зроблену — напр. копію Лазаревського) першої редакції, і на підставі цього скрипту він виправляв свою копію.

Якби то не було, для нас ясне є одне, що копія Псьолівни не є дослівною копією автографу Корсуна, а ховає в собі ще й ознаки першої редакції.

Ми схилиємось до першої думки, що ця копія з автографу Корсуна була зроблена вже після 1861 р. і поправлена виразами з публікації Куліша (А).

Переходимо тепер до з'ясування історії тексту поеми в його редакціях. Для цього порівняємо публікацію Доманицького (Б), яка, як це ми вже з'ясували, є ближчою до первісного тексту цієї першої редакції, із автографом А. Корсуна в публікації М. Новицького. При порівнанню їх між собою може повестати кілька питань: 1) Яка із цих редакцій є старшою? і 2) Текст якої із них передає оригінал чистіше, себ-то яка із двох редакцій є ближча до оригіналу поеми?

Вже П. Куліш р. 1861 писав: „Поправок у рукописеві майже немає, але оригінал, це мабуть перший нарис“. Аргументи Куліша такі: „Отгим то деякі вірші недописані, в інших недодержаний розмір, де-які зложені з повторень, а в одному місці лінія, проведена від слова „оддам“, що ним починається невідомий нам рядок, показує, що автор мав намір доповнити й виправити свою поему“.¹⁾

П. Зайцев називає той автограф, що був у руках Куліша, „чорною редакцією“.²⁾

¹⁾ „Основа“, 1861 р., кн. IX.

²⁾ Т. Гр. Шевченко „Кобзарь“, СПБ. 1911 р., ст. IV.

Б. Лепкий пише: „Куліш редагував „Марьяну“ з черновика, може з першого нарису олівцем, Зайцев — з викінченого й приготованого до друку (в другому зошиті альманаха „Сніп“) автографу, який поет ще й прикрасив був відповідними рисунками“.¹⁾

М. Новицький висловлює ту саму думку; він пише: „Взагалі, рукопис Корсуна являє собою остаточну редакцію частини „Марьяни Черниці“, обробленої Шевченком у першому розділі на підставі тексту, опублікованого Кулішем в „Основі“.“²⁾ „А Кулішеві „чернетки“ здебільшого лягли в основу першого розділу Корсуневої „Марьяни Черниці“.“³⁾ Таким чином через усю критичну літературу думка Куліша про те, що його автограф є перший нарис, першою редакцією, залишається незмінною.

Куліш свою гадку висловив інтуїтивно, не маючи більше нічого під руками, тоді як М. Новицький уже мав другий автограф і мав лист Шевченка до Корсуна в кінці автографу, в якому поет писав: „Отак зачинається моя „Черниця“, а що далше буде, то я й сам не знаю, здається і люльки не курю — а шматочки паперу, що була написана „Черниця“, розгубилися — треба буде знову компанувать, а поки що буде надрукуйте хоч це, що маю“.“⁴⁾ З цього листа поетового видко, що Шевченко поему свою до часу відсилки до редактора „Снопа“ був цілком викінчив.

Видко ще й те, що вона була написана далеко раніше, бо де-які картки, на яких поема була написана, встигли вже розгубитися. Це свідчить про те, що пройшло досить часу між написанням поеми і переписанням лише частини її для Корсуна. Поет написав її, і вона лежала в нього, очікуючи відповідного моменту. Це характеристичне для Шевченка, коли написані ним твори лежать у його архіві до слушного часу. Найкращий приклад такого вичікування є з його першою поемою „Москалева криниця“ 1847 р., яка лежала серед паперів поета десять років і лише лист „з полчним“⁵⁾ Якова Кухаренка розбурхав поетову увагу до цієї поеми, в наслідок чого з першої повстала друга поема на ту саму тему.⁶⁾ Для „Марьяни Черниці“ таким моментом був „Сніп“ А. Корсуна. де поет сподівався бачити свою поему надрукованою. Бажання

¹⁾ „Шевченко“, т. III, ст. 51.

²⁾ М. Новицький „Поема Т. Шевченка „Марьяна Черниця““. „Записки Істор.-Філол. відділу Укр. Ак. Наук, кн. IV, ст. 33.

³⁾ Ibid., ст. 32. ⁴⁾ Ibid., ст. 32. (Підкресленне наше).

⁵⁾ Про цю поему див. студію: Л. Білецький „Москалева криниця“ Т. Шевченка“. Нова Україна, р. 1923, кн. 3.

поета помістити свій твір у „Снопі“ примусило його післати цю поему до редактора А. Корсуна, але переглядаючи свій скрипт, поет віднайшов лише початок, якого і переписав з де-якими поправками й доповненнями. Цей початок поеми складається з першого розділу повного і другого неповного. Хоч ця частина переписувалась з готового, все-ж таки в процесі переписування поет її виправляв, і таких поправок М. Новицьким визначено аж 8.

Коли порівняємо текст обох редакцій а власне від початку аж до слів: „ледве вийшла (пішла — ред. *АБ*) з хати“, то за винятком невеликих, хоч і поважних різниць в окремих місцях тексту, останній для обох редакцій є спільний, і це є та основа тексту поеми, яка безперечно була і в оригіналі. Що до окремих місць цієї основи, що в обох редакціях читаються ріжно, то вони теж кидають де-яке світло на історію тексту поеми обох редакцій. Наприклад:

I.

*В Г**А Б*

„Діду, серце, голубчику
Заграй яку небудь
„Я шага дам“, ...я черешень,
1)всього, чого треба 1)
всього дамо... одпочинеш
а ми потанцюєм...

— „Діду-серце, голубчику!
Заграй нам що-небудь!
Я шага дам, я — черешень,
Я напою медом;
А тим часом одпочинеш,
А ми потанцюєм.

Поправлення в автографові *Г* показують, що в оригіналі це місце читалося не так, як у першій редакції:

„Я напою медом
А тимчасом“...

і не так, як у другій ред.:

„всього, чого треба всього дамо“...

а так, як було в автогр. *Г* написано вперше:

„чого тобі треба всього дамо“.

Лише в процесі переписування до друку поет став це місце виправляти. В залежності від цього і рядок:

„заграй яку небудь“ (ред. *В Г*)

є старшим від рядка ред. *А Б*:

„Заграй нам що небудь“.

1) — 1) В автографі А. Корсуна це місце спочатку читалося: „Чого тобі треба“, поет переправив на „всього коли хочеш“, а потім знов виправив так, як у тексті.

II.

В Г

Ударив по рваних

А Б

Ударив по рваних

З цього прикладу бачимо, що в обох редакціях цей рядок читається однаково, але в автографові Г спочатку замість „по рваних“, було „по струнах“; отже в оригіналі, на нашу думку, теж було „по струнах“, а „по рваних“ є вираз пізніший.

III.

В Г

А Марьяна
Не до пана (8)
виходила гуляти (7)
Не до пана старого (7)
Усамого товстого (7)
а с Петрусем
в гаю в лузі (8)
Що вечора святого (7)
розмовляла
жартувала (8)
обнімала, мліла... (6)
А иноді усміхалась¹⁾ (8)
плакала німіла. (6)

Б

А Марьяна не до пана (8)
Виходила стояти, — (7)
Не до пана товстого, (7)
Усамого старого, — (7)
До Петруся, в гаю, в лузі (8)
Що вечора святого. (7)
Розмовляла, жартувала, (8)
Обнімала, мліла, — (6)
В раю жила, а иноді (8)
Плакала, німіла. (6)

А (Куліша)

А Марьяна не до пана (8)
Ходила стояти, (6)
Не до пана усатого, — (8)
Сілого, старого, — (6)
До Петруся що вечора, (8)
Вечора святого. (6)
Розмовляла, жартувала (8)
Обнімала, мліла, (6)
В раю жила, а иноді (8)
Плакала, німіла. (6)

Публікацію А (Куліша) ми не беремо на увагу, бо, як про це вже говорилося раніше, в цій публікації всі відміни належать Кулішеві, який виправляв автограф лише задля заховання розміру 8+6 (4+4+6). Ми порівнюємо це місце з другої ред. (АБ) лише з публікацією Б (Доманицького), яку вважаємо за відсутністю автографа, чи навіть копії з автографа типовою для редакції АБ. Щодо розміру, то в обох редакціях він є цілком однаковий: 8+7+7+7+8+7+8+6+8+6. Цей факт свідчить, що це саме

¹⁾ Спочатку було: „усміхавшсь“.

складочислення кожного вірша було і в оригіналі поеми.

Що до розвитку теми, а з нею разом і думки, то в редакції *ВГ* тема одна і розвинута вона в однім стягненім реченні-періоді через протиставлення одної акції підмету другій: „А Марьяна не до пана виходила гуляти... а с Петрусем розмовляла, жартувала, обнімала, мліла... усміхалась, плакала, німіла“... Але в льогічній конструкції це речення не досить витримане; порушує його синтактичну й льогічну правильність де-які з присудків — „обнімала“, „усміхалась“, які не вяжуться з предметом, бо „обнімала... с Петрусем“ або „обнімала... усміхалась“... „с Петрусем“ є речення недоладне. І Шевченко видно розумів цю недоладність, бо публікація *Б* першої редакції такого порушення не має. Там конструкція речення виглядає так: „А Марьяна не до пана виходила стояти..., до Петруся, в гаю, в лузі що вечора святого“. Це одне речення. Кінець же: „розмовляла, жартувала, обнімала, мліла, в раю жила, а іноді плакала, німіла“, — є цілком іншої конструкції і захоче правильну будову речення. А коли прийняти на увагу, що в цьому варіанті: „виходила стояти (а не „гуляти“, як у попередньому)... до Петруся“ думка передається правдивіше й із побутового боку, то, коли він належить Шевченкові, є вже виправлений і пізніщий, а варіант редакції *ВГ* є ранішим і старшим, через те і ближчим до оригіналу. Так можна-би було думати з першого погляду; але цьому заперечує одне виправлення Шевченка в автографові *Г*.: враз, який тепер читається:

„а іноді усміхалась
плакала німіла“,

перед тим був написаний так:

„а іноді усміхавшись
плакала німіла“.

Правда, з граматичного боку „усміхавшись“ слово зовсім погане, хоч видно поет шукав льогічної і синтактичної правильности, але тенденція граматична перемогла, і Шевченко виправив його, порушивши льогічну цілість речення, на „усміхалась“. Цей приклад показує, що льогічна неконсеквентність того чи іншого місця поеми є походження пізнішого і через те за старше читання і ближче до оригіналу промовляє те, що міститься в публікації *Б*.

Наводимо приклад, який ще більше підтверджує нашу думку про те, що неконсеквентности в тексті — пізнішого походження:

IV.

В. Г.

Що на мову на Петрову
В глухий домовині
Усміхнуса; скажу йому
Орле сизокрилий
109. Люблю тебе і на сім світі
110. Як на тім любила

А. Б.

Що на мову на Петрову
В глухий домовині
Усміхнуса, скажу йому
Орле сизокрилий
Люблю тебе і на тім світі
Як на сім любила.

З цього прикладу бачимо, що рядки 109 і 110 редакц. *ВГ* передають думку цілого речення консеквентніше, аніж це передається в редакц. *АБ*. А така консеквентність думки може повстати лише тоді, коли в поета вона родиться під час першого творення, а не тоді, коли він вже переписував механічно і міг слова „На тім“ і „на сім“ переплутати навпаки, як це ми бачимо в першій редакції *АБ*. Таким чином тут, на наш погляд, лектура другої редакції *ВГ* є кращою, старшою і ближчою до оригіналу. Наведем тепер приклад, дуже цікавий що до визначення історії тексту поеми.

V.

В. Г.

200 Його щастя, його доля
201 Мої чорні брови
202 Довгі вії карі очі
203 Ласкавее слово.

А. Б.

Його доля — мої брови,
Мої карі очі;
Мое слово — панство царство:
Нічого не схоче
Укой данах, мое сизи, —
Та не сиротою!
Тільки, мамо, щоб плакати,
Щоб співать зо мною, —

Яка із лектур цих обох редакцій є старшою й основною? В цьому питанні помагає розібратися рядок 201 автографу *Г*. Спочатку цей рядок читався: „Мої карі очі й чорні брови“, а потім через скресленне: „Карі очі й“ поет залишив: „мої чорні брови“, а вираз „карі очі“ з цього рядка переніс до другої половини рядка 202: „довгі вії, карі очі“. В редакції *АБ* спостерігаємо трохи іншу картину: у відповіднім до 201 рядка *Г* читаємо: „Мої карі очі“ — цей рядок як раз є початок первісного 201 рядка автогр. *Г*, в якому поет „карі очі й“ викреслив; у другій половині попереднього рядка тож першої ред. *АБ* читаємо: „мої брови“. Отже старшою є лектура редакції *АБ*:

Його доля — мої брови
Мої карі очі;

Коли-ж поет переписував для Корсуна рядок 200 і 201, змінив, почавши з виразу: „його щастя“, тоді „його доля“ пересувається у другу половину 200 рядка, а „мої брови“ за браком місця в цьому рядкові мусілиб відпасти; але поет, замінивши „мої“ на „чорні“, й цілий вираз: „чорні брови“ з додатком „й“ ставить на кінці другого рядка — 201, але, помітивши, що цей рядок із 6 складового став 10 складовим, скреслює середину „карі очі й“ і переносить цей вираз на кінець слідуєчого рядка 202 і тоді під впливом таких пертурбацій цей 202 рядок змінює цілковито а за ним і рядок 203, а дальших 4 рядки викидає цілком. Таким чином уся лектура цієї Марьяниної пісні в редакції *АБ* є старшою і ближчою до первісного тексту.

Основним в редакції *АБ*. є і скорочення заспіву цієї пісні:

VI.

„Отдай мене моя мамо
Та не за старого
Отдай мене мое серце
Та за молодого“,

в рамки якого (заспіву) поет замикає¹⁾ цілу чудову пісню Марьяни, зверненої на адресу матері. В кінці пісні, щоби не повторюватися, поет пише лише початок, одне слово: „оддай“... а далі провів черту, сенс якої Куліш не зрозумів і саме слово прочитав як — „оддам“. В копії цієї редакції, яка була в руках у Доманицького (*Б.*), видно було написано правильно, бо в надрукованому тексті стоїть: „оддай“.²⁾ Коли-ж поет поему переписував для Корсуна, то кінцевий заспів переписав цілий.³⁾ Таким чином ціла пісня Марьяни є старшою й ближчою до оригіналу в редакції *АБ*.

Далі в обох редакціях поеми між Марьяною й матір'ю точиться діялог, який у редакції *АБ*. на прикінці перебивається піснюю, в якій обидві строфи є два психологічних паралелізми, що символічно змальовують Марьянину матір непривітним образом галки.

VII.

ВГ.

„Дочко моя Марьяно
Оддам тебе за пана
За старшого багатого
За сотника Івана“.
„Умру серце мамо
За сотником Іваном“.

АБ.

— Дочко моя, Марьяно!
Оддам тебе за пана,
За старого, багатого,
За сотника Івана“.
— „Умру, серце — мамо.
За сотником Іваном!“

¹⁾ Прийом для Шевченка властивий і в його поезії популярний: пісню циклізувати. ²⁾ „Кобзарь“. Друге вид. 1908 р., ст. 142.

³⁾ Зап. Іст.-Філол. Від. Укр. Ак. Н., кн. ст. 25, 204—207.

„Не вмреш будеш панувати
будеш діток годовати“.

„Піду в найми піду в люди
А за сотником не буду“

„Будеш, дочко Марьяно
За сотником Іваном“.

Заплакала заридала
Сердешна Марьяна

„За старого... багатого...
За сотника Івана“...

Сама собі розмовляла
А потім сказала.

Я ще мамо не виросла
Ще не дівувала.

Бо ти мене не пускала
вранці до криниці

Ні жита жать ні льону брать,
Ні на вечірниці

Де дівчата с парубками
Жартують співають.

Та про мене чорнобриву
Ниншком розмовляють.

— Не вмреш, — будеш панувати,
Будеш діток годувати!“

Мати галка, мати чорна
Літаючи криче;

Чорнобрива дівчинонька,
Ходя гаєм, плаче.

Летить галка через балку,
В стегу погуляти,

А дівчина нудить світом:
Ні з ким розмовляти.

Не пускала її мати
Вранці до криниці

Ні жита жать, ні льону брать
Ні на вечорниці,

Де дівчата з парубками
Жартують, співають,

Та про мене, чорнобриву,
Ниншком розмовляють.

Коли в редакції *ВГ.* цей діяльот між Марьяною й матірью складає певну цілість від початку аж до кінця, то в редакції *АБ* він переривається на дві частини народньою піснею про галку та дівчину, і льоїчний розвиток теми а тим самим і думки порушується. І коли в редакції *ВГ.* через викінченість і цілість слова Марьяни увесь час точаться в першій особі, в редакц. *АБ.* після перерви піснею Марьяна починає виливати свій жаль у третій особі: „не пускає її мати“, а закінчує свій монолог в першій особі: „та про мене чорнобриву“... Це ж саме місце в ред. *ВГ.* читаємо: 1) початок: „бо ти мене не пускала“ 2) кінець: „та про мене чорнобриву. Ця наочна помилка, на наш погляд є пізніщою і походженне в наслідок перерібки та вставлення пісні, яка перервала нитку оповідання а цим самим спричинилася й до такої нелюїчності. Отже діяльот між Марьяною й матірью по ред. *ВГ.* є старшим і ближчим до оригіналу поеми а по ред. *АБ.* є вже пізнішого походження.

Реасумуючи все, до чого ми вище в окремих випадках приходили, спостерігаємо: 1) лектура прикладів: I, II, IV, VII є старшою і ближчою до оригіналу по редакції *ВГ.*, 2) лектура прикладів: III, V, VI є старшою і ближчою до оригіналу поеми по редакції *АБ.* Такі спостереження приводять нас до висновку, що ні одна із цих обох редакцій поеми не є оригіналом

тексту поеми чи брульоном, чи „початковою“ редакцією, як висловлювались попередні дослідники тексту „Марьяни Черниці“, а що оригіналом була якась інша редакція, якої ще не знайдено і яку можна було-б реституувати лише приблизно на основі цих двох редакцій нам відомих. Гадаємо, що тією первісною редакцією був той скрипт, про який Шевченко згадує в листі до Корсуна, як про „шматочки паперу“, що „розгубилися“.

III.

Що до посвяти „Оксані К.....ко“, то вона, на думку П. Зайцева, є органічною частиною, в якій поет присвячує поему „Марьяна Черниця“ „Оксані К.....ко“. Ця думка прийнята Б. Лецким і М. Новицьким. Текст цієї посвяти вповні дійшов до нас при тексті поеми редакції *ВГ*. Так зв. початок її опублікував 1861 р. Куліш на стор. „Основи“, кн. III. Коли по автографу Корсуна й по копії Псьолівни вона датована 1841 р. 22 листоп. у Петербурзі, під заголовком „Оксані К.....ко“ (правда, копія Псьолівни заголовку не має; П. Зайцев уважає, що цей заголовок зрізано), то публікація Куліша є без заголовку, без дати і без місця написання. Всі списки тексту посвяти нічим значним не відрізняються крім трьох деталів і то в першій частині; наприкл.:

Автогр. Корсуна (*Г*).

Куліша (*А*) і копія Псьолівни (*В*).

1) У якому краю...

У якому краї...

2) Коли нема щастя

Коли нема долі

Автогр. Корсуна і копія Псьолівни:

Куліша:

3) Нема кого й кинуть

То нікого і кинуть

Ці варіанти ще більше підтверджують висловлену вже нами думку, що копія Псьолівни зроблена після 1861 р., коли в „Основах“ появилася ця частина поезії — так зв. „Посвята“ і поема „Черниця Марьяна“, бо далі в посвяті копія Псьолівни точно передає автограф Корсуна; а через перерву у Куліша — другого взірця у копіста вже не було, щоб робити дальші поправки, копіст взорувався лише на автогр. Корсуна. Текст посвяти після редакції *ВГ* складається із двох частин; перша обіймає 14 рядків і торкається лише долі самого поета, і ця частина цілковито заховалася й обіймає викінчену цілість в публікації Куліша і яка увійшла до всіх „Кобзарів“ аж до 1914 р. як окремий самостійний вірш.

Друга частина від 15 рядка по 30-й торкається лише Оксани; в ній поет звертається до Оксани, до своєї любки із споминами і з жалем, що вона його вже не згадає більше, і поет просить її згадати хоч сестру Марьяну а часом хоч усміхнутись до Петруся, а колишнє згадати хоч як жарти. Бачимо, що обидві частини не повязуються між собою внутрішніми нитками однієї теми, а кожна розвиває свою тему самостійно. Коли ж ми приймем ще на увагу те, що Куліш, друкуючи лише першу частину, помістив її без вище наведеного заголовка, то ми будемо вважати, що у Куліша цей вірш був лише в першій його частині без заголовка і без жадного відношення до „Черниці Марьяни“ як вірш окремих і цілком самостійний. Це приводить нас до переконання, що спочатку Шевченко написав тільки першу частину, і вона торкалася лише його особистих настроїв до Оксани а тим самим і до поеми „Марьяна Черниця“ не мала ніякого відношення; і лише тоді, коли поет послав свою поему Корсунові, то, з огляду на її автобіографічний зміст, вона в пам'яті поета викликала і піднесла самий образ Оксани, і тоді поет пристосовує написаний ним раніше вірш: „Вітер в гаї нагнає“ до нових цілей, властиво додає до нього другу частину, підсилює свої особисті настрої самотності особистими колишніми переживаннями і споминами про перше кохання і тоді присвячує: „На пам'ять що давно минуло“ і тоді ставить заголовок „Оксані К.....ко“, і тоді вже новий вірш, як посвята, додається до його поеми „Марьяна Черниця“, але лише в автографі Корсуна; ні оригінал, ні автограф, що був у Куліша цієї присвяти не мав. Таким чином він з поемою, як складова частина твору, не був зв'язаний.

Підводячи остаточний підсумок, що до історії тексту поеми Шевченка „Марьяни Черниці“, приходимо до таких висновків.

1. Року 1840 чи на початку 1841 поет пише вірш „Вітер в гаї нагнає“... Того ж року трохи пізніше Шевченко пише й поему „Марьяна Черниця“, яку на чорно й викінчує. Ця перша редакція поеми й буде ті „шматочки паперу“, про які поет згадає в листі до А. Корсуна, якого післав разом із автографом Г.

2. Колиж поет р. 1841 захотів послати де-які із своїх творів до редакції „Снопа“ (II книжка), то, віднайшовши лише частину поеми, бо решта „шматочків“ „розгубилися“. із цієї частки (лише початок) творить другу редакцію поеми і додає до неї при-

святу „Оксані К.....ко“. Перший скрипт цієї редакції й буде автограф А. Корсуна, а з нього й копія Псьолівни з відмінами в деяких місцях тексту, списана після 1861 р. з додатками варіантів із публікації П. Куліша. Ціла ця редакція є вже відома нам як *VI*.

3. Присвяту поет створив із вже відомого віршу: „Вітер в гаї нагинає.“ —, який в першій своїй формації не мав до поеми ніякого відношення, хоч і змальовував особисті Шевченкові переживання самотності та песимістичні філософічні рефлексії про байдужість долі до людського горя взагалі й до поетового зокрема та про забуття його всіма після смерті. Колп-ж поет посилав частину вже нам відому своїй поемі до Корсуна, то ця поема, розбурхавши його миналі дитячі роки, „перше кохання“, — викликала й самий образ Оксани, цієї першої його любки. Тоді поет присвячує свою поему Оксані й пише їй посвяту: „Оксані К...ко“, в основу якої кладе відому вже нам поезію „Вітер в гаї нагинає“ й особисті свої рефлексії підсилює інтимними споминами про перше кохання і дописує від 15 по 30 вірш другу частину посвяти, звернену лише до Оксани, додає заголовок, додає й саму присвяту: „На пам'ять того, що минуло“ і тим самим витворює нову поезію, де образ Оксани стає символом поетових переживань, а мотиви кохання творять зміст символу. Цю посвяту поет додає до поеми як її прольоті і в такому вигляді посилає Корсунові.

4. Десь далеко вже пізніше, трудно лише вказати коли, поет знову переробляє туж першу редакцію поеми: у першій частині лише редагує, змінюючи деякі місця її і в цій частині творить нову редакцію, вже третю, а кінець у відношенню до редакц. *VI*. виглядає цілком новотвором. І коли-б поет був довів до кінця поему, то хто знає, чи не була-б це цілком нова поема на ту саму тему, як це сталося із поемою „Москалева криниця“ р. 1857. Ця *т р е т ь я* редакція репрезентується тим брудьоном, якого мав у руках Куліш і з поправками опублікував на сторінках „Основи“, а також тією копією зшитка поезій Шевченка, що належав Д. Сульєву, яку, на думку В. Доманицького, списав В. Лазаревський і виправив сам Т. Шевченко. Коли ця думка В. Доманицького правдива, то копія Лазаревського була можлива лише з того автографу, якого мав П. Куліш. Ці два скрипти мабуть, на великий жаль, затрачені, репрезентуються лише публікаціями Куліша і В. Доманицького й обозначені нами *А. Б.*

Так ми уявляємо собі на основі де-яких фактичних даних самого тексту поеми його історію.

Ucrainica з журналу „Casopis Českého Museum“ від початку його існування по 1926 рік (1827—1925).

Подав *Павло Богацький*.

„Casopis českého Museum“ засновано було по ідеї й плянові Фр. Палацького, як науковий орган, який пропагував би завдання музею, організації чисто чеської суспільности. Довершилась ця ідея при допомозі двох братів графів Штернбергів, і особливо Каспара. 15 квітня 1826 р. Ф. Палацький офіційно був іменованний редактором часопису в двох мовах: німецького місячника „Monatschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen“ та чеського кварталника — „Časopis společnosti vlasteneckého Museum v Čechách“. Та німецьке видання не повелось: в 1830 році змінено його назву та розмір до кварталника, а в 1832 р. воно й зовсім перестає видаватись. Натомість чеське видання на п'ятому річникові також міняє свою назву на ту, що носить до сьогоднішнього дня та при допомозі старших і молодших письменників, а також при умілїм редагуванні Фр. Палацького йде дуже добре та об'єднує чисто наукові інтереси з інтересами ширшого громадянства, бо містить і чисту белетристику. В р. 1837 Палацький передав редакцію часопису „Č. Č. M.“ П. Шафарикові, який веде його до 1843 року. А по Шафарикові редагували його такі особи; I. E. Vocel (1843—1850, 1 кн.), V. Nebeský (2 кн. 1850—1861, 1 кн.), A. I. Vrt'átko (2 кн. 1861—1864), I. Krejčí, I. Lerař та V. Šafařík (1865), I. Lerař сам (1866—1870), I. Emler (1871—1890), A. Truhlař (1891—1899), A. Truhlař, Fr. Kvapil та Č. Zibrt (1900—1901), два останні (1902—1904) і сам Č. Zibrt (1905—1913), I. Máchal та C. Purkyně (з 1914 по сьогоднішній день). З часу вступу в редакцію C. Purkyně в часопису заведено цілком окремий природописний відділ. Видається часопис „Č. Č. M.“ накладом Matice České і виходить він переважно яко кварталник — в чотирьох зшитках. Правда, в рр. 1846—1848 він виходив і в 2-ох томах по шість книг кожний том, а в р. 1849 в 1 томі із шести книг

в рік, але всетаки вернув до старої форми — квартальника, хоча в останні десятиліття (з 1907 р.) й почали об'єднуватись друга та третя книга в один зошит.

За сто років свого існування Č. Č. M. зібрав та опублікував спору частину праці своїх наукових робітників, де чималу увагу звернено і на наш нарід, на нашу культуру, що ми й вибрали із загальної маси друків та подаємо тут. До орієнтації в змісті перших 50 річників працюю V. Schulz'a вийшла книга в р. 1876 у Празі під назвою: „Ukazatel k 50 ročníkům „Časopisu českého Musea“.

- Kucharský, prof.* — Ze slowanských Uher. Liternej zprávy.
1828. т. II, ст. 127—131.
- Palacký, Fr.* — O národech uher-
ských zvlásstě Slowanech.
1829. т. IV, ст. 11—38.
- Šafařík, P., J.* — O rusalkách.
1833. т. III, ст. 257—273.
- Čelakowský, Fr., Lad.* — Z antho-
logie Ruské: I. Kotlarewský — Ma-
loruské písně [Ой мати, мати, серце
перокує]. L. Jakubowič — Ukra-
ginské melodie.
1833. т. IV, ст. 369—370.
- Šafařík, P., J.* — Slowanské národní
písně. Liternej zprávy.
1833. т. IV, ст. 450—451.
[Пісні польські і руські люду Га-
лиційського, зібрав Вацлав з Оле-
ська. Львів. 1833.]
- Langer, Jar.* — Dvě starožité basně
ruské. 1) Swatba knížete Wladi-
mjra. 2) Dobryňa Čud' pokořil.
1834. т. II, 138—154; т. IV,
373—393.
- Šafařík, P., J.* — Myšlenky o sta-
robylosti Slowanů w Ewropé.
1834. т. I, 23—57.
- Šafařík, P., J.* — Přehled pramenů
staré historie slowanské.
1834. т. II, ст. 155—182.
- Šafařík, P., J.* — O národech kmene
skythického. Povednánj historické
od...
1835. т. I, ст. 20—42.
- Šafařík, P., J.* — Přehled národnjch
gmen w gazyku Slowanském, od...
1835. т. IV, ст. 367—398.
- Šafařík, P., J.* — O zemi gmeno-
wané Bojky.
1837. т. I, ст. 23—36.
- Šafařík, P., J.* — Liternej zprávy ze
Slowanska.
1838. т. I, ст. 102—117.
[Згадується про праці Мнх. Ма-
ксимовича: а) критичний розгляд
поезії о полку Ігоревім — в жур-
налі Мін. Народної Освіти, IV і VI,
1836 р. та I, 1837; б) „Пѣснь
о полку Ігоревом“, сложенная на
конць 12 вѣка на древнемъ рус-
скомъ языкѣ. Изданіе съ перево-
домъ на нынѣшній Русскій языкъ
проф. рус. слов. Мнх. Максимовича
для своихъ слушателей. Киевъ. 1837.
8°. 37 ст.“].
- Wahylewicz, Dalibor, J.* — Rozho-
recké jeskyně.
1838. т. II, ст. 197—215.
- Kaubek, J., P.* — O Králdoworském
Rukopisu.
1838. т. III, ст. 363—415.
[Про переклади Краледворського
рукопису на „русінське нарiччя
т. е галицкоруське (horinoorôlský
čili varietatis galicianoruthenicae)“
Маркіяна Шашкевича та Далібора
Вагилевича. (Про праці останнього
е сказано докладно в примітці).
Тут же наведено зразки перекла-
дів Шашкевича та Д. Вагилевича].
- Zap, K., L.* — Liternej zprávy. б)
Literatura polska.
1838. т. III, ст. 418—429.
[Допис про видання творів: „Ма-
рія“, повість українська — Ант.

- Мальчевського, „Поезії“ Йосипа Богдана Залеського та „Писання“ Северина Гощинського. Тут же наведено думку про них Мих. Грабовського. Згадується також і про „Пісні люду руського в Галиції“, що зібрав Żegota Pauli].
- Wahylewič, D., J.* — Huculowé, oby watelé wychodńjho pohořj Karpatškého. 1838. т. IV, ст. 475—498. [Докінчення буде].
- Šafarjšk, P., J.* — Bibliografický přehled sbjrek Slowanských národnjch pjsnj. I. Ruské. B. Maloruské: a) tistěné, b) w rukopisu. 1838. т. IV, ст. 550—552.
- Zap, K. Wlad.* — Liternj zpráwy. Štručny přehled neynowěgšjch plodůw literatury polské. [Згадується видання „Боян“. Частина перша. Видавешь Адам Пипкевич. Вільно, — тут вміщено багато дум та пісень, котрі містились у Максимовича та Вац. з Олеська. Є згадка і про укр. пісні Томаша Падури]. 1838. т. IV, ст. 571, 575.
- H[anka], W.* — Zpráwy o literatuře ruské. Wýtahy z dopisů. [Про видання І. Срезневським 6-го зшитка його „Запорожської Старовини“]. 1838. т. IV, стр. 585.
- Wahylewič, D., J.* — Huculowé, oby watelé wychodnjho pohořj Karpatškeho. [Докінчення]. 1839. т. I, ст. 45—68.
- H. W.* — Drobnůstky a liternj zpráwy. 4. Zpráwy o literatuře ruské. [Згадується про вихід таких книг: „Запорожська Старовина“ І. Срезневського, част. II.; „Наталка-Полтавка“, малоруська опера І. П. Котляревського; книга перша „Український Збірник“ І. Срезневського. X. 1838. та „Думки і пісні та ще де що“ Амвросія Могили]. 1839. т. II, ст. 247—249.
- Zap, K., W.* — Liternj zpráwy. 1) Neynowěgšj plody literatury polské. [Згадується праця проф. Мацейовського — „Pamiętniki o dziejach, piśmiennictwie i prawodawstwie Słowian aż do wieku XIV“ в 2-х томах, де в 3-ій частині II тому є старі пам'ятки мови та поезії польські, а також урядові листи польські та українські. Знову про видання Żegoty Pauli — Starozytności Galicyjskie, zebrał i wydał Z. P. L. 1838; а також: „Pieśni ludu ruskiego w Galicyj, zebrał Z. P. L. 1839. Нарешті, „Galeryja widoków Galicyj“ — Adama Gorczyńského]. 1839. т. III, ст. 360, 362—364.
- H. W.* — Zpráwy o literatuře ruské. a) Nowé knihy ruské. [Тут подаються різні літературні новини, де є такий уступ: — „В чарівних долинах Малоросії ховається невідомий письменник, котрого під іменем Bricka [sic!] Osnowjanenka видруковано в часописях кілька прегарних кусників. В його вже є готовий роман, з якого прекрасний уривок було видруковано в „Новогоднику“]. b) Maloruský básnjk Kotlarewskyj. Dle S. S. K. přel. W. H. [короткі біографічні відомості та характеристика творчости письменника]. 1839. т. III, ст. 372, 377—378.
- Wahylewič, Dalibor, J.* — O upjrech a wid'mách. 1840. т. III, ст. 232—261.
- Zap, K., Wl.* — Literatura polska. [Повідомлення про вихід нових творів М. Грабовського — Література і критика (1840), де є розділ про українську школу в польській поезії, а також роман Stanica Hulajpolska. Крашевського — Wspomnienia Wołunia, Polesia i Litwy; Ол. Пшездецького — Podole, Wołuj, Ukrajna — obrazy miejsé i czasów, нарешті, Жероти Павла

- Pieśni ludu ruskiego w Galicyi].
1840. т. IV, ст. 413—414.
- Wahylewič, Dalibor, J.* — *Bojkowe, lid ruskoslowanský w Haličjch.*
1841. т. I, ст. 30—72.
- J. F. H.* — *Cesta po halické a uherské Rusi. Sdelena w listech od I. F. H. ku přjiteli do L. [продовження буде].*
1841. т. II, ст. 183—223; III, ст. 302—317; IV, ст. 423—437.
- Falacký, Frant.* — *O Ruském knžeti Rostislawowi, otcí kralowny České Kunhuty, a rodu geho, rozbor kritický.*
1842. т. I, ст. 23—41.
- J. F. H.* — *Cesta po halické a uherské Rusi. Sdelena w listech od I. F. H. ku přjiteli do L. [докінчення].*
1842. т. I, ст. 42—62.
- Zap, K., Wl.* — *Zorian Doluha Chodakowský. Nastin geho žiwota a wědeckého snaženj.*
1842. т. II, ст. 234—252.
- Čelakowský, Fr., L.* — *Z anthologie maloruské. Přeloženjm...*
1842. т. III, ст. 323—337.
[Тут є: 1) „Гетьман“ — Амв. Метлинського, 2) „Сирітка“ — його-ж, 3) „Кінь“ — М. Костомарова, 4) „Співець“ — його-ж, 5) „Laudiwá пісня русалок“ — Л. Боровиковського, 6) „Прокіп та Сапенька“ — Опанаса Шмігоцького, 7) „Дві стежки“ — М. Костомарова, 8) „Козацька смерть“ — Метлинського, 9) „Туга за милою“ — Руслана Шапкевича і 10) „Пан Шуліка“ — М. Костомарова].
- Š.[afaršik, P.]* — *Liternj zpráwu.*
3) *Literatura ruská.*
1842. т. III, ст. 456—458.
[Тут згадується про видання „Історії Малої Русі“ — Вантиша-Каменського в Москві].
- Jachim, Fr.* — 4) *Literatura maloruska.*
1842. т. III, ст. 455—456.
[Рецензія на книжку „Галицькі приповідки і загадки“ зібрані Гр. Ількевичем. В. 1841. Також згадується про вихід у Харкові „Сноп“ Ол. Корсуна].
- Zap, K., Wl.* — *Literatura polská.*
1842. т. III, ст. 458—459.
[Допис про вихід у світ поезій Богдана Залеського (Познань, 1841) та Мих. Грабовського — Гетьман України (Берлін, 1841). Про видання гр. Едв. Рачинського (Познань) — „Pamiętniki“ про Уманську різню; Ліпомана та двох невідомих авторів, котрих рукописі знаходяться в Б—ці Оссолінських у Львові].
- J. F. H.* — *O halické a uherské Rusi.*
1843. т. I, ст. 12—52.
[Зміст: Огляд землерисний та історичний. Князівство Галицьке. Історія угорських Русинів. Галич під польською владою (воєводство Руське). Пам'ятники галицько-руські. Назви країн, осель та народніх імен. Виїмки з опису державного галицького. Виїмки з опису державного угорського, що відносяться до Русинів].
- L. Z.* — *Literní zpráwu.*
1843. т. II, ст. 300.
[Повідомлення про наукову роботу професорів та учителів рос. держави в 1840 році. Згадується про видання М. Максимовичем першої частини „Кієвлянина“, та злагодження до друку другої частини українського словника і збірника народних українських пісень].
- Zap, Karel, Wl.* — *Literatura polská.*
1843. т. II, ст. 301.
[Про вихід поезій Томаша Падури].
- Svezneuský.* — *Dopisy. (Dopis I. k W. Hankowi).*
1843. т. II, ст. 306—307.
[Згадуються праці Поповича та Зубрицького].

Sreznewskýj. — Literární zprávy. I. Dopisy. List Sreznewskeho k W. Hankowi (z Charukwa 1843, 1/13 грудня).

1843. т. III. ст. 463—465.

[Срезневський повідомляє про свою подорож від Братислави до Харкова. Подає програм своїх університетських викладів по славянознавству. Описує Харків та культурне життя в нім. Згадує про аматорську виставу в місцевім театрі Основ'яненкової „Щирої любові“, де приймав участь і сам автор. Літературні новини: вийшла в Харкові — „Енеїда“ Котляревського (перше повне видання), Костомарова — „Историческое значение русских пьесень“, „Малорускія пословици“ — Срезневського та „Исторію Малороссіи“ — видання Товариства аматорів історії].

Бод'анскій, J. — Literární zprávy. I. Dopis L. Šturu. (Москва, 17/29 мая).

1843. т. IV, ст. 627—629.

Zap, Karel, Wladislav. — Přehled současné literatury polské az k roku 1842.

1844. т. I, ст. 53—93; т. II, ст. 246—260.

J. S. T. — Úvahy. 1) Zrcadlo žiwota na východní Ewropě. Wydal Karel Wladislav Zap, zm. II i III [рецензія].

1844. т. I, ст. 137—138.

S./reznewskýj, J. — Literární zprávy. I. Dopisy z ciziny [з Харкова 8/20 грудня 1844 р. про вихід „Молодця“ Бельського].

1844. т. III, ст. 309.

Sreznewskýj, I. — Literární zprávy. I. Dopisy z Ukrajny panu W. Hankowi. (Харків, 3/15 серпня 1844). [Згадується про знайдення рукопису писань митроп. Іларіона].

1845. т. I, ст. 147.

[Редакція]. — Přehled literatury Ru-

ské 1844 r. (втяг з „Съверной Пчелы“).

1845. т. III, ст. 503.

[Згадано вперше про Шевченка. Названо його „Тризну“ без зазначення автора].

Zap, Karel, Wladislav. — Přípomínky ze Lwowa. Pohled města; Weřejný život. II. Welkonoční swátky.

1845. т. IV, ст. 555—586.

Hanka, Wáclaw. — Učení zprávy. Полное собрание Русских летописей. Úplne sebrání ruských letopisůw, wydáwani na nejvyšší powolení archeografickoú kommissí. Tom I. w Petrohradě. 1846. XX a 267 str. w 4-ce. [Рецензія].

1846. т. VI, ст. 803—810.

Wocel, J., E. — Literární zprávy a rozmanitosti. 3. O starodáwním historickém básnictwí Rusůw. [Рецензія].

1847. т. IV, ст. 443—444.

[Редакція]. — Historická zpráva o sjezdu slowanskem.

1848. т. II, кн. I, ст. 1—66.

Erben, Karel, Jaromír. — Imena měsiců slowanská wúbec a česká zwláště.

1849. т. I, ст. 133—176.

Čelakowskýj, Fr., L. — Kalendázik z příslovi slowanských, sestavil...

1850. т. II, ст. 206—220.

Čelakowskýj, F., L. — Slowanská právníká příslovi, sestavil...

1851. т. I, ст. 16—40.

Zap, Karel, Wladislav. — Eliška, knížnička z Ostrohu. Mravoličný obraz ze 16. století. Sděluje...

1852. т. I, ст. 3—36.

Jereček, Hermenegild. — Literatura slowanského dějepisu roku 1851. U Rusínůw. [Згадуються праці Діонісія Зубрицького та Андрія Балудяньського].

1852. т. III, ст. 27—29.

Jereček, Hermenegild. — Učení a učelístě v Rusich. Přehled dějepisný.

- [Згадуються впливи наукових осередків України на російські]. 1853. т. IV, ст. 636—661.
- J. H.* — Literární dopisy. I. Z Haliče. O literatuře ruské r. 1855. 1856. т. I, ст. 126—128.
- J. H.* — О времени происхождения славянскихъ писменъ. Сочинение О. Бодянского, съ 19. снимками. Москва. 1855. [Рецензія]. 1856. т. III, ст. 139—140.
- Pypin, Alexandr.* — Listy o nunejší ruské literatuře, III. 1859. т. II, ст. 262—263.
- [Згадуються про різні українські видання та укр. авторів і тут же про Шевченка знаходимо перші рядки такого змісту: — „В 40-х роках з'явилося де-кілька талановитих письменників переважно малоруських. Між ними перше місце безперечно займає Шевченко, людина з народу, надзвичайно пройнята його духом та обдарована великим поетичним талантом. Шевченко друкував небагато, але й те небагате було прекрасне. Прихильники малоросійської літератури надзвичайно цінують цього поета, а в їх руках є ще пніші не видані досі його поезії. Шкода, що суворий присуд затримує його поетичну працю в останніх сороко-вих роках. Шевченко був зісланий за межі європейської Росії, довго був у неволі, і лише тепер, за сучасної влади дістався знову на волю. Його поезія „Гайдамаки“, з бурхливих часів Малоросії, про отих повстанців за свободу та местників своїх ворогів, рівняється глибиною чуття та чудовими поетичними образами з найкращими народними творами Пушкіна та Міцкевича“.
- Далі побіжно згадується про І. Котляревського, Основ'яненка, Гулака-Артемовського, І. Галку, П. Куліша (про його „Записки о Юж-
 жной Россіи“ та „Чорну Раду“), Марка Вовчка та Гоголевого „Тараса Бульбу“].
- Lavrovskij, P.* — O úspěchu slavistiky v Rusku. 1860. т. II. ст. 219—237.
- J. J.* — Úvahy: Очеркъ старославянскаго баснословія или мнелогіи, составленъ Я. О. Г(оловацки)мъ. Львов. 1860. 1864. т. II, ст. 218—220.
- Perwolf, Josef.* — Sněmy v někdejší Rusi. 1. Staroruské věce. 2. Věče Novhorodské a Pskovské. 1867. т. IV, ст. 365—418.
- Perwolf, Josef.* — Sněmy v někdejší Rusi. 3. Moskevské zemské sobory čili dumy. 4. Kozácké rady a kruhy. Rada Nipowých Zaporožců. Kruh Donských kozáků. Kruh kozáků Jaických. 1868. т. I, ст. 3—32.
- Ferwolf, Josef.* — Uhry a východní otázka. Historická studie. Sepsal... I. Uherská koruna a Bosna, Hercegovina, Srbsko, Bolhary, Rumunie a Halič. 1868. т. IV, ст. 321—351.
- Ferwolf, Josef.* — Uhry a východní otázka. Historická studie. sepsal... II. Východní otázka. Rakousko a Rusko. 1869. т. I, ст. 3—33.
- Pater, Ad.* — Několik poznámek o novějších kritikách ruské literatury na západě. II. Ruské básnictví a Turgeněv. Od Antala Staška — Viz. „Osvěta“. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Ročník III (1873) sešit lednový“. str. 49—67.
- [Тут на ст. 67-ій цієї рецензії знаходимо такий уступ: „На тій же сторінці письменник говорить про те, що Гоголь увів до літератури життя малоруське та козацьке. Згадує він також про Тараса Шевченка. письменника з надзвичайним талантом, котрий зав-

- дяки тяжкому осудові є гідний нашого гарячого співчуття, але епітета „geniální“ не можна при нїм ужити, як то робить п. письменник. Бо маючи на увазі значіння слів геній і талант, як це означив їх Белінський, вагаємось, чи можна би було назвати Шевченка геніальним письменником“].
1873. т. I, ст. 83—84.
- J. J.* — Úvahy a zprávy literární. A. Knihy slovanské. Slovo o pělku Igorově. Poetický památník ruský o písemnosti XII věku. Text s překladem i s поясненіями видав Омелян Огоновський. У Львови. Накладом видавця. 1876. 8°, str. XLIV a 136. [Рецензія].
1876. т. IV, ст. 771—772.
- J. J.* — Úvahy a zprávy literární. A. Knihy slovanské: Maloruská národní píseň po seznamu XVI věka. A. Potěbnia. Voronež. 1877. 8°. str. 53. [Рецензія].
1877. т. IV, ст. 664.
- Pič, Jos., Lad.* — Rodový byt na Slovensku a v uherské Rusi.
1878. II, ст. 189—199; III, ст. 344—354.
- J. J.* — Úvahy a rozpravy literární. A. Knihy slovanské. c) Ruské: A. Potěbnia — Slovo o polku Igorově.
1878. т. IV, ст. 578.
- Schwarz, František* — Hlídka literární. Uwagi krytyczne o galicyjskiej organizacji gminnej i wnioski reformy. napisał Dr. Franciszek Kasperek, profesor Uniwersytetu w Krakowie. w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego. 1880.
1880. т. IV, ст. 584—588.
- Kořán, Jos., J.* — Národnosti v Rakousku. Kritické poznámky o výsledcích posledního sčítání lidu.
1882. т. II, ст. 202—217.
- Řežábka, Jan* — Jiří II, poslední kníže veškeré Malé Rusi. Kritický pokus.
1883. т. I, ст. 120—141; II, ст. 194—218.
- Polivka, J.* — Малоруско-німецький словар. Уложив Ев. Желеховский. Львів. 1882—1883.
1884. т. I. Hlídka literární, ст. 131—132.
- Zibrť, Čeněk.* — Kukačka v národním podání slovanském.
1887. т. I, ст. 26—38; II, ст. 187—204.
- E. J.* — Про русько-українські народні читальні. Зложив М. Павлик. Частина перша. Львів. 1887. ст. 188.
1888. т. II. Hlídka literární, ст. 233—234.
- Dušek, V., J.* — Лекції по історії руського язика професора А. Соболевського (Університетскія Извѣстія р. 1887—1888. Kiev).
1888. т. II. Hlídka literární, ст. 234—238.
- Řehoř František* — Lidova léčba u haličských Malorusů.
1891. т. II—III, ст. 281—298; IV, ст. 489—504.
- Polivka, J.* — Nakres slovanského bájesloví. Napsal Dr. Hanuš Máchal. Praha. 1891. ст. II a 224 v 8°. [Рецензія].
1892. т. I, ст. 130—134. Dodatek k tomu II, ст. 336.
- Polivka, J.* — Лекції по славянському язиковізнанію. Тимофея Флоринського. Часть I. Кієвъ. 1895. str. 526. [Рецензія].
1895. т. III, ст. 331—352.
- Řehoř, Frant.* — Kalendářik z národního života Lemkův. Příspěvek k ruskému národopisu haličských Karpat.
1897. т. IV, ст. 353—375.
- r. [Zibrť Čeněk]* — Dr. Jan Franko. Poeta zrady (Ein Dichter des Verrathes). Na jazyk polski přeložil i vydal Patryota polski. Z przedmowa wydawcy. Warszawa. 1897.
— Д-ръ Иванъ Франко, Поетъ змѣны. Переводъ съ польського

- издания, дополненого предисловіемъ „польскаго патриота“. Варшава. 1897. [Рецензія].
1898. т. II, ст. 190.
- Zibrt, Čeněk, Dr.* — М. Грушевскій. Очеркъ исторіи украинскаго народа. С. Петербургъ. 1904. Prof. Lvovské university, autor známého díla „Исторія України-Руси“, vydává tu po rusky svoji přednášku, konané v Paříži. [Замітка].
1905. т. III, Zprávy knihopisné, st. 197.
- Zibrt, Čeněk, Dr.* — Н. Θ. Сумцовъ. Пятидесятилѣтіе сборника А. А. Метлинскаго — „Народныя южно-русскія пѣсни“. С. Петербургъ. 1904. 8°, str. 18 Rozbor známé sbírky jihoruských písní A. Metlinského. [Бібліографична згадка].
- Н. Θ. Сумцовъ. Выступленіе А. А. Потєбни на ученое поприщѣ и участіе въ этомъ дѣлѣ М. С. Дринова. Харьковъ. 1904. 8°. str. 12. Осейчує вѣзнам вѣdeckých prací slavistů A. Potebni a M. Driнова. [Бібліографична згадка].
1905. т. IV, ст. 328. Z nových knih a časopisů.
- Zibrt, Čeněk* — Е. Θ. Карскій. Малорусскій лцидарій по рукописи XVII вѣка. Текстъ, составъ памятника и языкъ. Варшава. 1906. 8°. str. 57. [Рецензія].
1906. т. II, ст. 383—384.
- Zibrt, Čeněk* — Fr. Rawita Gawroński — Bohdan Chmielnicki do elekcyj Jana Kazimierza. Lwów, 1906. 8°, str. 362. S vyobr.
1906. т. II. Z nových knih a časopisů, st. 400.
- [Бібліографична нотатка].
- Zibrt, Čeněk* — Франко, Иван. Свѣтій Климент у Корсуні. [Книha velmi důležitá, důkladne psaná]. Hruševskuj Michael. Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) Volkes.
1906. т. III. Z nových knih a časopisů, st. 483, 484.
- [Бібліографична нотатка].
- Zibrt, Čeněk, Dr.* — Научно-литературный сборникъ. К. 1906, кн. 2.: Переписка галичанъ съ В. Ганкою, str. 87—106, otiskuje z publicace Francevovy (Письма къ Вячеславу Ганкѣ) dopisy Holovackého, Zubrického a Lozinského.
1907. т. II—III. Z nových knih a časopisů, st. 332.
- [Бібліографична нотатка].
- b— Т. Д. Флоринскій. Славянское племя. Статистико-этнографической обзоръ современнаго славянства. Кіевъ. 1907, в 8°. str. X + 190(2) з 2 mapami ethnografickými.
1908. т. III. ст. 131—133. [Рецензія].
- Zibrt, Čeněk.* — Zbornik u slavu Vatroslava Jagiča (Jagič — Festschrift). Berlin. 1908, в 8°, podobizna V. Jagiče, str. VIII + 725.
1909. т. I, ст. 181—187.
- [Рецензія. Згадані праці: Н. Дашкевича, Ів. Верхратського, Мих. Тершаковця, Ю. А. Яворського, Ів. Франка].
- [Редакція]. — Zprávy knihopisne. [Згадуються нові публікації]. Анегдоты изъ жизни Еп. Іоанна Сѣвгурскаго. „Вѣстникъ Народнаго Дома“. XXVII(V). 1909. ч. 10, str. 169—71.
- Акты бережанской Рады русской 1848—1849 г. „Вѣстникъ Народнаго Дома“. XXVII (V). 1909.
- Ів. Франко — Еміль Коритко, забутий славянскій етнограф. „Зап. Науков. Тва ім. Шевченка, том LXXXVI, кн. VI, str. 82—122.
1910. т. II. ст. 308, 311, 313.
- [Редакція]. — Zprávy knihopisne. Noworoczник literacki autorów polskich i ukraińskich. Pod red. Edwarda Ligockiego i Tadeusza Michalskiego. — Літературний Річник

- Українських і Польських авторів. Kijów. 1909. str. 126.
- Jensen Alfred. Les Emigrants Ukrainiens en Suède. Jensen Alfred. Mazepa. 1909. 1910. т. III, ст. 395, 396.
- Horský, E.* — Перший український просвітно-економічний конгрес, улажений Товариством „Просвіта“ в сорокалітє засновання у Львові в днях 1 і 2 лютого 1909 року. Протоколи і реферати зредагували Др. Іван Брик і Др. Михайло Коцюба. Львів. 1910, в 8°, str. XV. 655. [Рецензія]. 1911. т. II, ст. 291—293.
- Kadlec, Karel, Dr.* — Михайло Грушевський. Ілюстрована історія України. Київ—Львів. 1911. 8°, ст. 551. [Рецензія]. 1912. т. I, ст. 176—178.
- Volf, Jos.* — Петровъ А. — Предѣлы угрорусской рѣчи в 1773 г. по официальнымъ даннымъ. Исслѣдованіе и карты. Записки истор.-филологич. факультета имп. Сиб. Университета. ч. 105. 1912. 8°, str. X+337, т. 7. [Рецензія]. 1913. т. II, ст. 307—309.
- [Редакція]. — Зрґаву knihopisné. [Занотовано видання:] 1) Энциклопедія славянської філології. Подъ редакцією В. Ягича. Вып. 3. 2) Русалка Дністрова. В друге видана з нагоди столітніх уродин Маркіяна Шашкевича. Тернопіль. 1910. 3) Bibliografia sławianoznawstwa polskiego, zestawil Edmund Kolo-dziejczyk. Kraków. 1911. 4) Матеріали для історії угорської Русь. VI. А. Петрова. Спб. 1913. т. II, ст. 329, 331. 5) Н. Ф. Сумцовъ. Памяти професора С. В. Соловьева. Харьковъ. 1913. 6) „Ілюстрована Україна“, часопись у Львові. 7) К. Я. Гротъ. Иванъ Порфирьевичъ Флєвичъ. Спб. 1913 г. 8°, ст. 23. 1913. т. III, ст. 408, 410, 411.
- Kadlec, Karel, Dr.* — Малиновскій І. — Рада великаго княжества Литовскаго въ связи съ боярской думой древней Россіи. Часть II, выпускъ 2-й. 1492—1569. Томскъ. 1912. str. XVIII+492 а XX XVI. [Рецензія]. 1914. т. I, ст. 80—88.
- Máchal, Jan.* — Jiří Polívka: Imeno Dunaj v národní poesii ruskí (zvláštني otisk „Slovníku filologického, roč. IV). V Praze. 1914. [Рецензія]. 1914. т. IV, ст. 444.
- Мл.* — J. V. Savčenko: „Русская народная сказка“. (Кієвъ. 1914. ст. 539). „Українскій народъ въ его прошломъ и настоящемъ“ (т. II). „Записки Наукового Товариства іменн Шевченка“, роč. 1913. зом. 117—118. (Lvov. 1914). [Рецензія]. 1914. т. III, ст. 358—359.
- Мл.* — Hlídka literární. [Подается короткий огляд літератури присвяченої ювілеєві 100-них народин Т. Шевченка в Галичині: праці Віктора Петрикевича, Юліяна Чайківського, Ярослава Біленького, Дмитра Николшинна, Остапа Грицяя та Якіма Яремь]. 1914. т. IV, ст. 455.
- Boczkowski, H.* — Ukrajinská akademie věd. 1916. т. II, ст. 208—214.
- Мл.* — Hlídka literární. [Занотовано працю Josefa Tretiaka o Bohdanu Zaleském — „Slaviku Ukrajiny“, накладом краківської академії. 3 части]. 1916. т. I, ст. 123—124.
- Máchal, J.* — Alfred Jensen: Taras Schewtschenko. Ein ukrainisches Dichterleben. Literarische Studie. Wien. 1916. XVII+158. [Рецензія].

1917. т. II, ст. 210—213.
Sobotka, Primuss. — Několik dopisů Josefa Perwolda.
 1919. т. IV, ст. 219—238.
Trávníček. — A. A. Šachmatov. Vvedení v kurs istorii ruskago jazyka. č. 1. Istoričeskij process obrazowanija russkích plemen i nářečij. Petrohrad. 1916. str. 146.
 1919. т. II. Hlídká literární — ст. 79—80.
Ml. — Видання Т-ва „Час“ Київ—Прага: 1) С. Дністрянського — „Українці Сечум“, 2) Dr. Št. Šmal-Stočkyj — „Lvov, srdce západní Ukrajiny“, 3) J. Nečas — „Uprímné slovo o stycích česko-ukrajinských, 4—5) Ž dejin Ukrajiny a ukrajinského obrození — H. Boczkowského, 6—7) Korduba — „Bukovina a Uherská Ukrajina“. [Бібліографічна замітка].
 А також про книги J. Nečasa: „Українська otázka“ а „Prosím za jeden slovanský národ. (Brno. 1918).
 1919. т. II—III, ст. 201—202.
Weingart, Miloš. — Alois Hora: Podkarpatská Rus (Propagační knih. čs. ciz. úřadu č. VII). V Praze. 1919. — Д. Дорошенко: Угорська Україна. Прага. 1919. В-во „Всесвіт“.
 1920. т. I, ст. 59—64. [Рецензія].
Ml. — Hlídká literární. [Згадується книга видана вид-ом „Час“ — Київ—Прага — Taras Ševčenko: Jan Hus (Praha. 1919) з передмовою д-ра Ст. Смаль-Стоцького].
 1920. т. I, ст. 70—71.
Machal, J. — Vladimír Galaktionovič Korolenko.
 1922. т. I, ст. 22—39.
Volf, Jos. — Machal, Jan: Slovanské literatury. Díl I. Novočeská bibliotéka vydávána nákladem Národního Musea, č. 36. 1922, 8°. str. XII + 319. [Рецензія].
 1922. т. II, ст. 189—191.

- Ml.* — Hlídká literární. [Занотова-на публікація: Др. Іван Брик — Матеріяли до історії українсько-чеських взаємин. Л. 1921. str. VIII + 157].
 1922. т. II—III, ст. 202.
Weingart, Miloš. — Hlídká literární. Zpráva o karpatoruských knihovnách a rukopisech v Prešově, Užhorodě a v Mukačevě
 1922. т. IV, ст. 273—278.
Weingart, Miloš. — Aleksander Brückner. Historja literatury rosyjskiej. Tom pierwszy. 987—1825. Lwów—Warszawa—Kraków, wydawnictwo zakł. im. Ossolińskich. 1922. Str. 572, vel. 8°. Tom drugi: 1825—1914. ibidem. 1923. Stran 408. [Рецензія].
 1923. т. I, ст. 82—86.
Weingart, Miloš. — „Podkarpatská Rus“. Redigovali Josef Chmelař, St. Klima a Jar. Nečas. [Рецензія].
 1923. т. I, ст. 93—96.
Weingart, Miloš. — „Науковий збірник тов. „Провсвіта“ в Ужгороді за рік 1922“. [Рецензія].
 1923. т. II—III, ст. 196—198.
Weingart, Miloš. — „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка“, річник 133-й. Л. 1922. ст. 224.
 1923. т. II III, ст. 202—203.
Weingart, Miloš. — Dorošenko Dmytro: Славянський світ в його минулому й сучасному. I—III. [Рецензія].
 1923. т. IV. Hlídká literární, ст. 283—284.
Bidlo, J. — Ukrajina, naukovy tr'ochmisjačnyk ukrajinoznavstva za rok 1924.
 1925. т. I, ст. 83—87.
Volt, J. — Machal, Jan: Slovanské literatury. II. Novočeská bibliotéka, vydávaná nákladem Národního Musea. č. 36. V Praze. 1925. 8°. str. VI + 605 + 3.
 1925. т. IV. ст. 278—281.

Поазбучний список авторів.

- b—
 1908. III, 131—133.
 Bidlo, J.
 1925. I. 83—87.
 Boczkowski, H.
 1916. II, 208—214.
 Bod'anský, J.
 1843. IV, 627—629.
 Čelakovský, Fr., Lad.
 1833. IV, 369, 370.
 1842. III, 323—337.
 1850. II, 206—220.
 1851. I, 16—40.
 Dušek, V., J.
 1888. II, 234—238.
 E. J. [Ember, Josef]
 1888. II, 233—234.
 Erben. Karel, Jaromir.
 1849. I, 133—176.
 Horský, E.
 1911. II, 291—293.
 H.[anka], V.[aclav]; Hanka, Vaclav.
 1838. IV, 585.
 1839. II, 247—249.
 „ III, 372; 377—378.
 1846. VI, 803—810.
 J.[achim], F. H.
 1841. II, 183—223; III, 302—317.
 „ IV, 423—437.
 1842. I, 42—62; III, 45.
 1843. I, 12—52.
 J. J. J[ireček, Josef].
 1864. II, 218—220.
 1876. IV, 771—772.
 1877. IV, 664.
 1878. IV, 578.
 Jireček, Hermenegild; J. H.
 1852. III, 27—19.
 1853. IV, 636—661.
 1836. I, 126—128; III, 139—140.
 J. S. T.
 1844. I, 137—138.
 Kadlec, Karel, Dr.
 1912. I, 176—178.
 1914. I, 80—88.
 Kaubek, J., P.
 1838. III, 363—415.
 Kořán, Jos., J.
 1881. II, 202—217.
 Kucharský, prof.
 1828. II, 127—131.
 Langer, Jar.
 1834. II, 138—154; IV, 373—393.
 Lavrovský, P.
 1860. II, 219—237.
 L. Z.
 1843. II, 300.
 Máchal, Jan.
 1914. IV, 444.
 1917. II, 210—213.
 1922. I, 22—39.
 Ml.
 1914. III, 358—359; IV, 455.
 1916. I, 123—124.
 1919. II—III, 201—202.
 1920. I, 70—71.
 1922. II—III, 202.
 Palacký, František.
 1829. IV, 11—38.
 1842. I, 23—41.
 Pater, Ad.
 1873. I, 83—84.
 Pič, Jos., Lad.
 1878. II, 189—199; III, 344—354.
 Pervolf, Josef.
 1867. IV, 365—418.
 1868. I, 3—32; IV, 321—351.
 1869. I, 3—33.
 Polivka, J.
 1884. I, 131—132.
 1892. II, 130—134.
 1894. I, 164—166; II, 336.
 1895. III, 351—352.
 Pypin, Alexander.
 1859. II, 262—263.
 [Редакція].
 1845. III, 503.
 1848. II, кн. 1. 1—66.
 1910. II, 308, 311, 313;
 „ III, 395, 396.
 1913. II, 329, 331; III, 408, 410, 411.
 Řehoř, František.
 1890. II—III, 281—298;
 „ IV, 489—504.

1897. II, 353—375.
 Řežabka, Jan.
 1883. I, 120—141; II, 194—218.
 Schwarz, František.
 1880. IV, 584—588.
 Sobotka, Primuss
 1919. IV, 219.
 Srezněvský; I. S.
 1843. II, 306—307; III, 463—465.
 1844. III, 309.
 1845. I, 147.
 Šafařík, Pavel, Josef.
 1833. III, 257—273; IV, 450—451.
 1834. I, 23—57; II, 155—182.
 1835. I, 20—42; IV, 367—398.
 1837. I, 23—36.
 1838. I, 102—117; IV, 550—552.
 1842. III, 456—458.
 Travníček.
 1919. I, 79—80.
 Vahylevič, Dalibor, J.
 1838. II, 197—215; IV, 475—498.
 1839. I, 45—68.
 1840. III, 232—261.
 1841. I, 30—72.
 Weingart, Miloš.
 1920. I, 59—64.
 1922. IV, 273—278.
 1923. I, 82—86; 93—96.
 „ II—III, 196—198; 202—203.
 „ IV, 283—284.
 Vocol J., E.
 1847. IV, 443—444.
 Volf, Jos.
 1913. II, 307—309.
 1922. II, 189—191.
 1925. IV, 278—281.
 Zap, Karel, Vladislav.
 1838. III, 418—429; IV, 571, 575.
 1839. III, 360, 362—364.
 1840. IV, 413—414.
 1842. II, 234—252; III, 458—459.
 1843. II, 301.
 1844. I, 53—93; II, 246—260.
 1845. IV, 555—586.
 1852. I, 3—36.
 Zibrť, Čeněk; r. [Zibrť, Čenek]
 1887. I, 26—38; II, 187—204.
 1898. II, 190.
 1905. III, 197; IV, 328.
 1906. II, 383—384; 400.
 „ III, 483, 484.
 1907. II—III, 352.
 1909. I, 181—187,

небесную исполнены мерзостей, однакож можетъ и нинѣшное дѣйство военного бытія подробно рассмотреть, яко в'семогущій Создатель Господь Богъ в'се видитъ: в'се в'дѣйство благое сердце человѣческое производитъ, все (2 б) подаваетъ благая дѣла творити, а не злая, яже суть сія: миловати нищихъ, заступати убогихъ, плѣнникомъ вину отарщати,¹⁾ благихъ добродѣтелей дѣла почитати, служащихъ вѣрно царю своему любезно сънабдѣвати, и протчія сим подобная творящихъ, Богу небесному пріятно дѣло то, а якоже и сія гисторія из'яв'ляетъ добродѣтели и злости своя: добрѣ правящія же надѣятися и мзду задобродѣтель свою воспріимуть: нетокмо отземнаго царя, но и отнебеснаго по заслужѣ своей нелишѣни будутъ дарованныхъ вѣнцовъ. А злая содѣяв'ше, злѣ и погибнуть, якоже дарій перскій и пор индійскій и протчіе противници погибоша; но абіе чтуще сію гисторію в'нятно да непрелщается суевѣріемъ, но в'разумляется в'сякъ военачалникъ восвоемъ военномъ исправленіи; и прочитавши ея, аще что обрящеть погрѣшительно в'ней, да бла-(3а)говолитъ онъ своимъ високимъ разумомъ сію худо виложеную гисторію покрыть и исправить вочтеніи погрѣшенное, ибо и Господь Богъ кающагося и приносящаго свѣрою покаяніе прощаетъ. Такъ и азъ молю убо васъ, братія моя возлюбленная, аще погрѣшено, аще недописано, аще и иное кое зло обрящете, простѣте, а не клените, зачто и вамъ Господь Богъ подасть вѣнци и корони въ царствіи небесномъ. Аминь.

Рукописъ багато ілюстрований. Малюнки находятся на сторінкахъ: 3 б, 9 а, 11 б, 12 б, 16 а, 17 б, 19 а б, 21 б, 25 б, 26 б, 32 а, 33 а б, 37 б, 38 б, 41 а, 45 б, 49 б, 54 б, 61 а, 81 б, 83 б, 89 б, 94 а, 96 а, 97 б, 99 а, 109 б, 111 а, 112 а, 113 б, 115 а, 116 б, 118 б, 123 б, 134 б, 141 б, 147 а б, 150 б, 151 а.

Первісна нумерація рукопису від а починалася по третьому листку разом із початком самої повісти з наголовком: Повѣсть о великомъ царѣ александрѣ македонскомъ. Перша її глава має надпис на пагіні: Повѣсть филипова царства. Цей самий наголовок має і друга глава. Поодинокі глави ось як розміщені в рукописі:

Гл. 1 — 4 а — 12 а.

Гл. 2 — 13 а — 15 б.

Гл. 3 — 16 а — 17 а. Повѣсть о кумянскомъ царствѣ.

Гл. 4 — 17 б — 19 а. Повѣсть о пелагійскомъ царствѣ.

Гл. 5 — 20 а — 25 б. Повѣсть о царствѣ александровомъ.

Гл. 6 — 25 б — 26 б. Повѣсть селунскаго царства.

¹⁾ В рукоп. ѿарщати.

- Гл. 7 — 27 а — 33 а. Повѣсть о градѣ антинѣ.
 Гл. 8 — 34 а — 37 а. Повѣсть о великомъ рымѣ.
 Гл. 9 — 37 б — 38 а. Повѣсть о китоврасехъ.
 Гл. 10 — 39 а — 41 а. Повѣсть о поморскомъ царехъ.
 Гл. 11 — 41 а — 45 б. Повѣсть о тронскомъ мѣстѣ.
 Гл. 12 — 46 а — 49 б. Повѣсть о градѣ Іерусалимѣ.
 Гл. 13 — 50 а — 54 а. Повѣсть о градѣ египтѣ.
 Гл. 14 — 54 б — 61 а. Повѣсть о приходѣ царя дарія перскаго сосилою своєю надрѣку Ефрае.
 Гл. 15 — 61 а — 81 а. Повѣсть о великомъ градѣ Вавилонѣ.
 Гл. 16 — 81 б — 83 б. Повѣсть о лидонскомъ царствѣ.
 Гл. 17¹⁾ — зазначена в середині цього розділу.
 Гл. 19 — 83 б — 89 б. Повѣсть о островѣ морскомъ.
 Гл. 20 — 90 а — 93 а. Повѣсть о побытіи сахонса царя елинскаго.
 Гл. 21 — 93 а — 93 б. Повѣсть о дивныхъ людехъ.
 Гл. 22 — зазначена в середині цього розділу.
 Гл. 23 — 94 а — 96 а. Повѣсть о островѣ, которой заокіаномъ морем, и о ракахъ морскихъ.
 Гл. 24 — 96 а — 97 б. Повѣсть о великомъ человѣцѣ и великой женѣ.
 Гл. 25 — 98 а — 98 б. Повѣсть о дивныхъ людехъ.
 Гл. 26 — 99 а — 112 а. Повѣсть о царѣ порѣ индійскомъ.
 Гл. 27 — 112 а — 113 б. Повѣсть о мастридскомъ царствіи.
 Гл. 28 — 113 б — 114 б. Повѣсть о мерсилонскомъ царствѣ.
 Гл. 29 — 115 а — 116 б. Повѣсть о поганскихъ языкахъ.
 Гл. 30 — 116 б — 118 а. Повѣсть о людехъ калѣкахъ и о високихъ горахъ.
 Гл. 31 — 118 б — 123 а. Повѣсть о королевствѣ арамскомъ.
 Гл. 32 — 123 б — 134 а. Повѣсть о мастридонскомъ царствѣ.
 Гл. 33 — 134 б — 141 а. Повѣсть о возвращеніи алеѣандровомъ воградъ персиду къженѣ своей роѣанѣ.
 Гл. 34 — 142 а — 152 а. Повѣсть о смерти и погребеніи алеѣандровомъ и роѣаниномъ.

Староводолазький рукопис (Стара Водолага у валківському повіті на Харківщині) зберігся в розмірно доброму стані: тільки листки 61—64 мають ушкоджений текст на правому боці верху наслідком надпалення, а листки 146—151 понадривані й попліювані.

Староводолазька Олександрія це текст повісти так званої сербської редакції. На українському ґрунті тишилась Олександрія великою популярністю. Та не зважаючи на це, українська наука досі не здобулася на дослідження й опублікування українських текстів Олександрії. Українськими перерібками Олександрії, що зродилися по обох боках Карпат, задумував зайнятись Іван

¹⁾ При нумерації глава 18 пропущена.

Франко, опубліковуючи ті перерібки¹⁾ й присвячуючи їм окрему розвідку.²⁾ Франкові був відомий текст Олександрії хітарського збірника, що про його зміст він подав деякі уваги в X т. „Записок“ нашого Товариства,³⁾ й текст Олександрії з Закарпаття десь іа початку XVIII в., описаний в „Карпаторуському письменстві“.⁴⁾ Із згадки Антона Петрушевича в його „Сводн-ий Галичско-русск-ий Лѣтописи съ 1700 до конца Августа 1772 года“ (Львів, 1887, стор. 102) мав Франко відомість про третій текст Олександрії, що його описав др. Іл. Свенціцький.⁵⁾ Із записки на рукописі виходить, що „списася сія книжка Аѣхандріи вселѣ Лѣн'цехъ за короля Августа за пана благороднаго стефана воеводи белскаго, за панѣ державнои турколовои, писалѣ еи рабѣ божій Анѣдрей сынѣ томяковъ“ 1726 квітня 23. Як відомі Франкові тексти Олександрії, так і обидва з рукописної збірки Антона Петрушевича належать до типу так званої сербської редакції. Другий текст Олександрії із збірки Петрушевича має під останнім рядком записку: „1740 — Апрула 1“.⁶⁾

Надмір праці й пізніше хвороба не дозволили Франкові здійснити його плану щодо дослідження й опублікування текстів української Олександрії з обох боків Карпат. Пізніше прибули вістки й про інші українські тексти Олександрії, напр. про київські подав відомість С. Гаєвський в X т. „Записок Українського Наукового Товариства в Києві“ в статті: Київські списки повісти „Александрія“. В останніх роках у „Науковому Збірнику“ ужгородської Просвіти за 1922 р. опублікував др. Ів. Панькевич „Тишівську Александрію“, попередивши її текст його граматичним розбором. Моя замітка має на цілі викликати дальші звістки про українські тексти повісти, а може глибше заінтересування нею увінчається нарешті основним її дослідом і опублікуванням її текстів.

¹⁾ Др. Ів. Франко. Карпато-руське письменство XVII—XVIII вв. Львів, 1900. Стор. 15.

²⁾ Тамже, стор. 90.

³⁾ Інтересний збірник з с. Хітара (пов. Стрийський). (Записки Н. Т. ім. Ш. Х. Miscellanea, стор. 9—14).

⁴⁾ Др. Ів. Франко. Карпато-руське письменство, стор. 80—90.

⁵⁾ Др. Іл. Свенціцький. Опис рукописів Народнього Дому з колекції Ант. Петрушевича. Частина перша. (Українсько-руський Архив, т. I. Львів, 1906, стор. 188—9).

⁶⁾ Тамже, стор. 187.

PUBLIKATIONEN

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg

Čarnečkyj-Gasse, 26

(in ukrainischer Sprache).

Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, bis jetzt erschienen Bde I—CXLVI (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Literaturgeschichte, besonders der Ukraine). (B. I—XX vergriffen; Bd. XCIX—C erscheinen später).

Publikationen der Sektionen und Kommissionen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften:

A. Die historisch-philosophische Sektion publizierte bis jetzt:

1. 16 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filosofičnoj sekcii).

Bd. I: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine. T. I (bis Anfang des XI Jahrh.).

Bd. II: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine. T. II (bis Mitte des XIII Jahrh.).

Bd. III—IV: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine. T. III (bis zum J. 1340).

Bd. V: Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh.

Bd. VI—VII: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine. T. IV (bis zum J. 1569).

Bd. VIII—XI: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine. T. V (Verfassung und soziale Verhältnisse in XIV—XVII Jahrh.).

Bd. X—XI: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine. T. VI (Oekonomische, kulturelle und nationale Verhältnisse in XIV—XVII Jahrh.).

Bd. XII—XIII: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine. T. VII (Ukrainische Kosaken bis zum J. 1625).

Bd. XIV: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine, Bd. VIII, I Teil

Bd. XVI: Al. Novyčkyj, Taras Ševčenko als Maler.

2. Ukrainisches Archiv, bis jetzt 15 Bde (I—XV)

B. Die philologische Sektion publizierte bis jetzt 21 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoj sekcii).

Ukrainische Bibliothek. Bd. I—VIII.

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medizinische Sektion publizierte bis jetzt 25 Bände ihrer Sammelschrift (Zbirnyk). (Band XX erscheint später).

D. Die Archaeographische Kommission publizierte bis jetzt folgende Werke:

1. Quellen zur Geschichte der Ukraine.

Bd. I: M. Hruševskyj, Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken von Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66.

Bd. II: M. Hruševskyj, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565.

Bd. III: M. Hruševskyj, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Bels und Lemberg im J. 1564—5.

Bd. IV—V: St. Tomašivskyj, Galizische Akten und Annalen aus den J. 1648—1649.

Bd. VI: St. Tomašivskyj, Galizische Chroniken 1648—1657.

Bd. VII: M. Hruševskyj, Lustrationen vom J. 1570.

Bd. VIII: Iv. Krypjakevyč, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1513—1630.
Bd. XII: Dr. M. Korduba, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1648—1657.
Bd. XVI, 1: St. Tomašivskýj, Vatikanische Materialien zur Geschichte der
Ukraine 1648—1657.

Bd. XXII: Journal von J. Markovyč. (1735—1740).

2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I—VII.
3. Kotljarevskýj, Die travestierte Aeneis, Abdruck der ersten Ausgabe
vom J. 1798.

4. Akten-Sammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen
Verhältnisse der West-Ukraine.

5. Ševčenko, Kobzarj, Facsimile der ersten Ausgabe vom 1840.

E. Statistische Kommission publiziert:

1. Studien aus dem Gebiete der Sozialwissenschaften und der
Statistik, bis jetzt 3 Bde.

F. Juridische Kommission publiziert bis jetzt:

1. Juridische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.

2. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.

3. Juridische Bibliothek, bis jetzt 4 Bde.

4. Beiträge der juridischen Kommission (Zbirnyk pravnycozi komisij)
Bd. 1.

G. Ethnographische Kommission publiziert:

1. Ethnographische Sammlung (Etnografijnyj Zbirnyk); bis jetzt er-
schienen 38 Bände. (Band XX erscheint später).

2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie; bis jetzt erschienen 20
Bände.

H. Bibliographische Kommission publiziert:

Beiträge zur ukrainischen Bibliographie, bis jetzt 5 Bde.

I. Kommission für klassische Philologie publiziert:

Arbeiten, bis jetzt 1 H. (in lateinischer Sprache).

J. Physiographische Kommission publiziert:

Sammelschrift der Kommission, bis jetzt 1 H.

K. Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlich-ärztli-
chen Sektion (in deutscher Sprache), bis jetzt 7 Hefte.

L. Bibliothek und Museum:

Alt-Ukraine (Stara Ukraina) 1924, 1925. 24 Hefte.

Chronik der Gesellschaft, enthält Berichte über Tätigkeit der Gesellschaft,
sowie der Sektionen und Kommissionen derselben. Bis jetzt erschienen N. 1—68
ukrainisch und 1—59 deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung
der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg, Ringplatz, Nr. 10
vorrätig.

ИБ ПНУС

249243